

LUND UNIVERSITY

Stadens sociala ordning

Stånd och klass i Malmö under sjuttonhundratalet

Edgren, Lars

2021

Document Version:
Förlagets slutgiltiga version

[Link to publication](#)

Citation for published version (APA):
Edgren, L. (2021). *Stadens sociala ordning: Stånd och klass i Malmö under sjuttonhundratalet*. (Studia historica Lundensia; Vol. 34). Historiska institutionen, Lunds Universitet.

Total number of authors:
1

Creative Commons License:
CC BY-NC-ND

General rights

Unless other specific re-use rights are stated the following general rights apply:
Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal

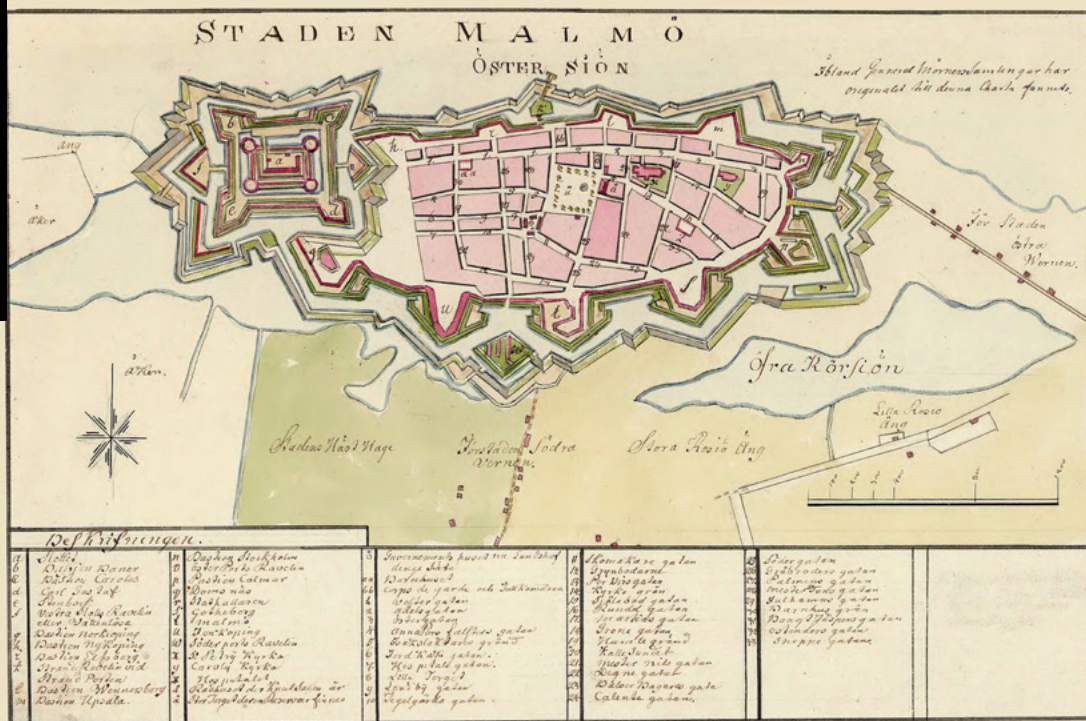
Read more about Creative commons licenses: <https://creativecommons.org/licenses/>

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

LUND UNIVERSITY

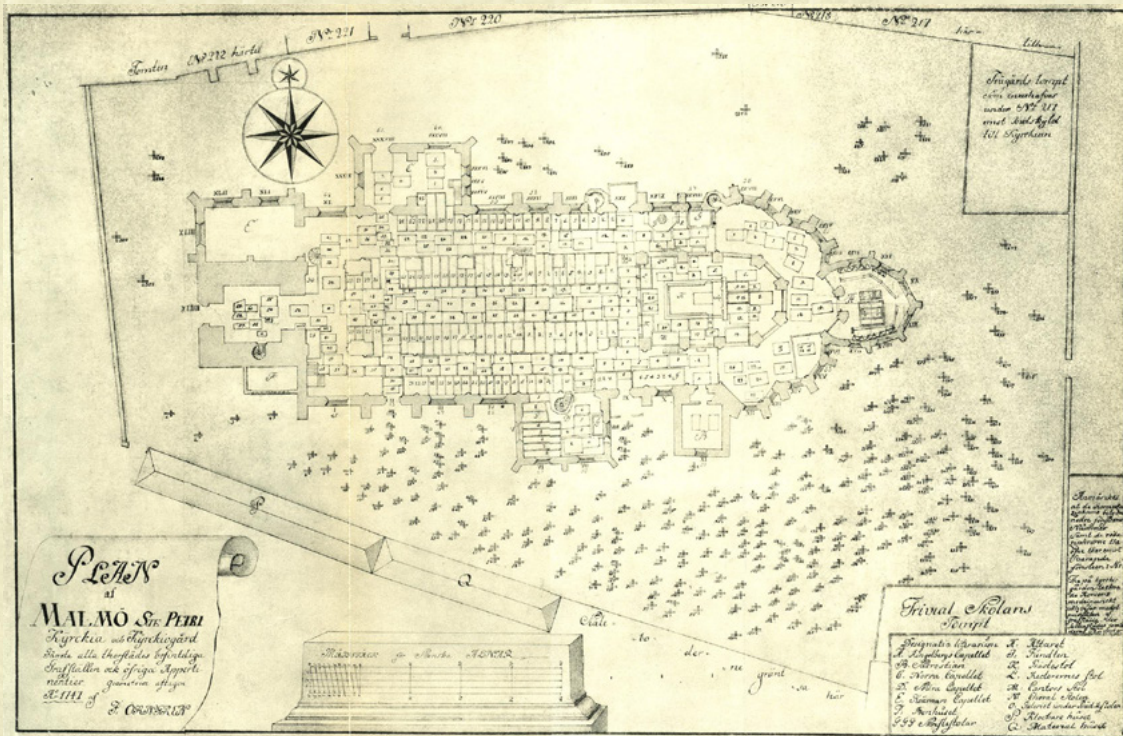
PO Box 117
221 00 Lund
+46 46-222 00 00

Stadens sociala ordning

STÅND OCH KLASS I MALMÖ UNDER SJUTTONHUNDRATALET

Lars Edgren

I denna bok presenteras nya perspektiv på det svenska ståndssamhället. Det görs genom en undersökning av Malmö mellan 1720 och 1780. Ståndssamhället var något mycket mer än bara indelningen i adel, präster, borgare och bönder. Stånd var beroende av att gränser mellan grupper markerades genom olika juridiska rättigheter. Det handlade dock inte bara om juridik. Statusindelningar upprätthölls i befolkningens vardagliga handlande i en ärans ekonomi. I boken hävdas att stånd och klass inte står i motsättning till varandra och att sjuttonhundratalet kan ha varit ståndssamhällets storhetstid.

Boken har också mycket att säga den som vill veta mer om Malmö. I den får läsaren veta hur stadens sociala geografi såg ut, vem som satt var vid gudstjänsterna i S:t Petri kyrka och hur befolkningen fördelades på stadens olika begravningsplatser. Här får läsaren också läsa om hur det gick till när bödeln försökte få sin avlidna hustru buren till graven av något av stadens likbärarelag, om hur fabrikörskan Gottschick kunde nå en position som en av stadens ledande näringsidkare och om hur färjemannen Bengt Nilsson lyckades etablera sig i stadens elit.

Lars Edgren, f. 1953, är professor emeritus i historia vid Lunds universitet.

STADENS SOCIALA ORDNING

Stadens sociala ordning

Stånd och klass i Malmö under sjuttonhundratalet

LARS EDGREN

LUNDS
UNIVERSITET

Studia Historica Lundensia kan beställas via Lunds universitet:
www.ht.lu.se/serie/shl
E-post: skriftserier@ht.lu.se

Detta verk är licensierat under Creative Commons Erkännande-Ickekommersiell-IngaBearbetningar 4.0 Internationell Licens. <http://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>
Verket är upphovsskyddat enligt en upphovsrättslicens från Creative Commons, som medger ickekommersiell användning och spridning i oförändrat skick så länge källan anges.

Omslagsbilder:

Övre: Karta över Malmö omkring 1800

https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Wiblingen_Malm%C3%B6.png

Nedre: Karta över S:t Petri kyrka och kyrkogård upprättad av lantmätaren Jacob Örngren.

https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Malmo_Petri_kyrka_1747.jpg.

Studia Historica Lundensia, volym 34

Historiska institutionen

Lunds universitet

ISBN 978-91-89213-47-0 (tryck)

978-91-89213-48-7 (pdf)

ISSN 1650-755X

Omslagsdesign och sättning Staffan Hellkvist

Tryckt i Sverige av Media-Tryck, Lunds universitet, Lund 2021

Svanenmärkt trycksak, 3041 0903

Till Monika

Innehållsförteckning

Förord	9
1. Socialhistoria efter socialhistorien. Inledning	11
Kungliga intåg och begravningar	11
Sociala hierarkier i Malmö under sjuttonhundratalet	12
Klass och stånd. Studiens förutsättningar	14
En väg vidare?	29
Att studera stadens sociala ordning. Metodiska överväganden	32
2. Staden	35
3. Stadens politiska ordning	41
Stadgan om stadens äldste 1726	42
Borgare, men ändå inte... Borgare utanför societeterna	44
Stadsinvånare utanför borgerskapet	49
Summering	52
4. Stadens sociala fält. Staden i beskattningsmaterialet	55
Skattematerialet som källa till stadens sociala fält	55
Stadens sociala geografi	63
Överflödstaxeringen	74
Den påbjudna ordningen och det sociala rummet. En sammanfattning	80
5. Stadens kyrkoliv som social representation	83
Placering i kyrkan	84
Plats för vigsel	101
Ringning vid dödsfall och begravning	102
Plats för begravningar	110
Likbärarelag	115

När skarprättare Brun skulle begrava sin hustru	121
Ära och stånd	124
När likbärning mot betalning blev ett monopol	130
Den tyska församlingen	135
Slutsatser	139
 6. Paradering och Knutsgille. Staden som representation	 141
Kungliga mottagningar	142
Borgerskapets kavalleri och infanteri	150
Knutsgillet	162
 7. Fallstudier	 169
Fabrikörskan Gottschick – Catharina Flodman	169
Handelsmannen Bengt Nilsson	173
 8. Slutsatser. Socialhistoria efter den språkliga vändningen	 181
Appendix A. Databasens uppbyggnad	193
Appendix B. Stadens sociala geografi	195
 Förkortningar	 197
Förteckning över tabeller, tablåer, kartor och bilder	199
Referenser	201
Studia Historica Lundensia	215

Förord

Det är inte utan en känsla av lättnad som jag nu sätter punkt för ett arbete som av och till sysselsatt mig i mer än ett kvartssekel. Det började med en inbjudan från Geoffrey Crossick att presentera ett bidrag till en session om hantverkare i europeiska städer vid Conference of the European Association of Urban Historians i Strasbourg 1994. Jag påbörjade då den undersökning som läsaren nu kan ta del av. Det som började som en undersökning av hantverkarnas ställning i Malmö kom att vidgas till en bredare studie av den sociala ordningen i staden.

Arbetet med boken har pågått vid sidan av mina engagemang som lärare vid Historiska institutionen i Lund. Uppdrag som studierektor och prefekt har inte skyndat på arbetsprocessen. Boken förelåg i allt väsentligt färdig i manus för mer än tio år sedan.

Det är med en viss tvekan jag nu låter trycka resultatet av mina mödor. Den koncipierades i ett annat historiografiskt sammanhang. Jag tänker mig att min ansats skulle känts mer aktuell om boken blivit klar under det förra seklet. Dessutom finns det en stor risk med en bok med så lång produktionsprocess. Under tiden arbetet pågår kommer det ny forskning som borde inarbetas men som författaren kanske inte är tillräckligt uppmärksam på. Till sist är det ändå min förhoppning att boken innehåller både resultat och reflektioner som fortfarande kan vara av intresse. Eventuella forskare som inte fått den uppmärksamhet de vore värda hoppas jag kan ha förståelse för denna synpunkt.

Det är många som måste tackas för att de på olika sätt bidragit till arbetet. Först och främst går mitt kollektiva tack till mina historikerkollegor vid institutionen i Lund. Under många år har de erbjudit mig en ständigt stimulerande intellektuell miljö. Det har betytt mycket. Preliminära resultat av undersökningen har jag presenterat vid seminarier och på konferenser i olika sammanhang. Tack till deltagarna i dessa sammanhang för intresse och kommentarer!

Jag kunde nämna många forskare, men vill här bara lyfta fram Ulrika Holgersson som delat mina intressen för att tänka klass på nya sätt. Vi gav också tillsammans en doktorandkurs om klass och historia. Tack för din klokhet, för alla stimulerande samtal och för din uppmuntran!

FÖRORD

Omkring 2010, när boken var nästan klar i manuskript, lästes den av Ulrika, Cecilia Persson, Cecilia Riving och Monika Edgren. Tack för kloka kommentarer och ovärderligt stöd! Monika har också läst boken i slutmanus.

Forskningen har huvudsakligen finansierats av forskningstiden i tjänsten, men fakulteterna för humaniora och teologi har också beviljat mig två forskningsterminer. De gav välbehövlig samlad tid. Tryckningen har varit möjlig tack vare ett bidrag från Ebbe Kocks stiftelse.

Sist och slutligen går mitt tack till min livspartner Monika. Vi har nu delat hälften av våra liv. Det har varit rika och spännande år med många glädjeämnen. Det har bland annat också varit en intellektuell gemenskap som varit få förunnad. Från 1990 till 1991 var vi gästforskare vid University of Pennsylvania. Där mötte vi nya sätt att tänka historia och samhälle. Detta hade avgörande betydelse för denna bok. Dessa tankar har också legat till grund för det fortlöpande samtal och den diskussion vi har haft och som varit av ovärderlig betydelse för min egen utveckling. Boken tillägnas dig, Monika. Jag älskar dig!

I. Socialhistoria efter socialhistorien.

Inledning

Kungliga intåg och begravningar

När Gustav III besökte Malmö den 12 september 1773 var det en stor händelse. Mottagandet hade länge förberetts och ansevärda summor hade anslagits ur stadskassan. Redan några kilometer utanför staden möttes kungen och hans sällskap av borgerskapets kavalleri som sedan ledsagade honom den sista sträckan fram till den östra stadsporten. Utanför stadens vallar mötte fästningens befälhavare och hans officerare och efter passagen genom porten tog landshövdingen, ämbetsmän och representanter för borgerskapet emot. Borgmästaren höll ett kort tal och därefter sköts salut med fästningens kanoner. Processionen fortsatte längs Östergatan där en äreport hade rests. På äreporten var sångare och musiker placerade som musicerade när kungen och hans svit passerade. Eftersom det var söndag, skulle kungen bevista högmässan i stadskyrkan, S:t Petri. Vid kyrkporten mötte stadens prästerskap med ytterligare ett kort tal. Kavalleriet utanför kyrkan och borgerskapets infanteri, som var uppställt på Stortorget ett kvarter längre bort, sköt salvor sedan kungen gått in i kyrkan. I kyrkan vaktades han av några borgare som tillhörde borgerskapets kavalleri. Gudstjänsten avslutades med att församlingen sjöng "O, Gud vi lova dig" (Te Deum) ackompanjerad av instrumentalmusik alltmedan kanonskott avlossades och borgerskapets kavalleri och infanteri åter avlossade skottsallor.

Efter gudstjänsten hade kungen avsett att besiktiga fästningen men eftersom det var en stormig dag valde han att ge sig direkt till Rådhuset, beläget vid Stortorget. Här var det stadens Knutsgille som fungerade som värd för middagen. Dit kom också kungens bror, hertig Karl, som anlät till staden under den pågående gudstjänsten. När kungen passerade över torget paraderade infanteriet för honom och sköt dubbla salvor. Efter middagen blev kungen och många av hans följeslagare upptagna som medlemmar i Knutsgillet. Till middagen hade endast herrar varit inbjudna men till balen på kvällen anlände också damerna. Kungen öppnade balen

som pågick hela natten. På kvällen var det tänkt att staden skulle illumineras. På husen hade satts upp deviser med sinnebilder och tänkespråk. De skulle belysas av lampor, men många kunde inte tändas på grund av den starka blåsten. Redan samma kväll lämnade Gustav III staden.¹

Kungliga intåg i städer var viktiga händelser i sjuttonhundratalets samhälle. Staden skulle visa sig från sin bästa sida. I skildringen skymtar olika grupper som staden ansågs bestå av, ämbetsmän, militärer, prästerskap och ett borgerskap som framträdde som militärer. Historiker har intresserat sig för att tolka processioner och ceremonier som betydelsebärande budskap som säger något om det samhälle där de ägde rum. Ceremonierna var representationer av den sociala ordning som rådde. Anledningen till att detta intåg får bilda upptakt till denna bok är att det var sådan forskning som från början väckte mitt intresse för att studera den sociala ordningen i Malmö utifrån nya perspektiv. Även om detta var utgångspunkten fördes mitt intresse snart vidare i andra riktningar. Kungliga intåg var ovanliga händelser och stadens ceremoniella liv framstår i övrigt som torftigt.² Jag sökte därför andra sätt att studera social ordning. Mitt intresse riktas mot olika *representationer* av staden och hur denna varit organiserad, men dessa framställningar betraktas som verksamma både för att skapa och för att upprätthålla en ordning i staden.

Den undersökning som alltså för många år sedan börjades med ett intresse för ceremoniella representationer av den sociala ordningen har alltså vidgats till ett bredare försök att studera sociala hierarkier i staden Malmö under sjuttonhundratalet. Det kan sägas vara ett klassiskt socialhistoriskt problem men jag närmar mig det från utgångspunkter som är inspirerade av det som historiker brukar tala om som den kulturella eller språkliga vändningen.³

Sociala hierarkier i Malmö under sjuttonhundratalet

Ambitionen med denna bok är att skriva socialhistoria efter den kulturella vändningen. Även om denna vändning nu har några decennier på nacken menar jag att detta fortfarande är en aktuell fråga. Från omkring 1990 har socialhistoria upplevt

¹ Två skildringar av besöket i Malmö är bevarade: 12/9 1773, Protokoll, Sankt Knuts gilles arkiv (MSA); *Inrikes tidningar* 27/9 1773. En utförlig beskrivning av de deviser som handelsmannen Haquin Bager satt upp i sina fönster finns i *Dagligt Allehanda* 15/10 1773.

² Fredrik I höll intåg i Malmö 1722, Adolf Fredrik gjorde det som kronprins 1744 och som kung 1754.

³ Allt började med ett konferensbidrag 1994 vilket sedan publicerades i en antologi. Lars Edgren, "Craftsmen in the political and symbolic order: the case of eighteenth-century Malmö", *The artisan and the European town, 1500–1900*, (Geoffrey Crossick, red.), 1997

en nedgång. Den är så vitt jag kan bedöma på väg tillbaka nu, men åtminstone i svenskt sammanhang finns det fortsatt behov av att reflektera hur socialhistoria kan skrivas med beaktande av den kritik som riktats mot traditionen. Redan när jag påbörjade denna bok hade jag ett dubbelt syfte, dels att förstå hur sociala hierarkier gestaltade sig i Malmö under sjuttonhundratalet, dels att motivera en sådan undersökning teoretiskt och metodiskt.

Valet av Malmö är godtyckligt i den meningen att i princip vilken plats som helst kunde ha valts. Avsikten är inte att söka representativitet utan att studera sociala ordningar i verksamhet och försöka frilägga mönster. Det finns dock en del skäl att välja Malmö. Staden var för svenska förhållanden relativt stor med ungefär 5 000 invånare under större delen av sjuttonhundratalet. Det gör alltså att den kvantitativa analys som jag genomför inte baseras på ett alltför litet antal individer. Å andra sidan är antalet personer inte arbetstekniskt sett oöverstigligt. Malmöhus länsstyrelse fanns i staden och den var också en fästning vilket medförde att det fanns en garnison med soldater och officerare. En stor del av stadens invånare stod utanför borgerskapet. Utöver relationerna inom borgerskapet kan en studie av Malmö också inbegripa mer komplexa relationer till olika befolkningsgrupper. För min del är det också av betydelse att jag tidigare studerat Malmö vilket ger mig goda förutsättningar och på sikt också möjliggör reflektioner över förändring över längre tidsperioder.

Valet av tidsperiod är mindre godtyckligt. För mitt teoretiska syfte kunde vilken tid som helst valts. Min nyfikenhet på sjuttonhundratalet har att göra med att det är en period som tilldelats en betydelsefull roll i en bredare social förändring, nämligen i klassamhällets framväxt. De tidigaste spåren av en kapitalistisk omvandling av det svenska samhället spåras ofta till sjuttonhundratalet. Med den ekonomiska omvandlingen följde också en social förändring med framväxten av nya klasser, borgerligheten och arbetarklassen. Det som föregått den kapitalistiska klasstrukturen kan uppfattas på olika sätt. Ofta talar forskare om ett ståndssamhälle. Även om denna process sträcker sig över lång tid är mitt syfte här att fokusera på den tidiga delen av denna process. Det är inte minst denna diskussion om klass och stånd och hur dessa ska förstås i relation till varandra som alltmer blivit ett huvudintresse för mig, och detta blir då ytterligare ett av bokens syften. Studien är inriktad på sjuttonhundratalet men jag har valt att inte gå längre tillbaks än cirka 1720. Skälet till denna tidsgräns är att freden efter det stora nordiska kriget innebar mer ostörda förhållanden i Malmö. Under den långa krigsperioden hade staden drabbats hårt och befolkningen minskat, särskilt i samband med pestepidemin 1712. Den främre tidsgränsen är satt till några år in på 1770-talet. Skälet är att jag har velat ha med Gustav III:s intåg i staden.

Sammanfattningsvis har boken tre övergripande syften:

1. Det övergripande syftet är att analysera de sociala hierarkier som fanns i staden Malmö under sjuttonhundratalet.
2. Ett andra syfte att diskutera dessa hierarkier i förhållande till diskussionen om stånd och klass som analytiska begrepp och tidigare tolkningar av ståndssamhället i Sverige.
3. Slutligen syftar boken till att föra en metodisk diskussion om hur sociala hierarkier kan studeras utifrån perspektiv som vanligen inte använts i studier av sociala hierarkier.

Klass och stånd. Studiens förutsättningar

Syftet med studien är alltså en undersökning av sociala hierarkier i en svensk sjuttonhundratalsstad. Innan jag utvecklar mina egna utgångspunkter ska jag presentera hur den svenska forskningen har sett på samhälleliga grupper under denna tid.

Den dominerande tolkningen är att den svenska samhällsutvecklingen kännetecknas av en övergång från ett ståndssamhälle till ett klassamhälle. Just sjuttonhundratalet framstår då som det århundrade då ståndssamhället började undergrävas för att helt och hållet ersättas av ett klassamhälle under artonhundratalet. Den mest inflytelserika formuleringen av denna tolkning finns i Sten Carlsson socialhistoriska pionjärbete *Ståndssamhälle och ståndspersoner 1700–1865* med underrubriken *Studier rörande det svenska ståndssamhällets upplösning*.⁴ Bokens första mening är talande: "Sextonhundratalet var det svenska ståndssamhällets storhetstid."⁵ Men synsättet var inte någon nyhet när Carlssons bok publicerades 1949. Redan 1892 publicerade statsvetaren Pontus Fahlbeck en bok med titeln *Stånd och klasser*. Den var inte enbart inriktad på svensk historia men här framfördes tesen att mänskliga samhällen generellt utvecklats från att först vara ståndssamhällen och sedan bli klassamhällen. Det var en föreställning som var tydligt förankrad i samtida tysk samhällsforskning. Carlssons helhetsuppfattning har haft stort genomslag, kanske inte minst eftersom han skrev en del i den under många år använda universitetsläroboken i svensk historia.⁶

⁴ Boken utgavs 1949 och kom i en andra, omarbetad upplaga 1973.

⁵ Sten Carlsson, *Ståndssamhälle och ståndspersoner 1700–1865. Studier rörande det svenska ståndssamhällets upplösning*, 2. uppl., 1973 (1949), s. 13

⁶ Sten Carlsson, *Svensk historia, 2. Tiden efter 1718*, 1970

Trots genomslaget för tesen framgår det inte tydligt i Carlssons bok vad som avses med vare sig stånd eller klass. Begreppen förefaller vara så självklara att de inte behöver definieras. Stånd knyts dock tydligt till privilegielagstiftningen. Ett ståndssamhälle måste då uppfattas som ett samhälle där gränserna mellan samhällsliga grupper är bestämda genom att lagstiftningen tillskriver olika personer skilda rättigheter och skyldigheter. Av detta tycks följa att ett samhälle utan sådana juridiska skillnader mellan individerna är ett klassamhälle.⁷ Detta är också den väsentliga skillnad som Pontus Fahlbeck framhåller:

Skilnaden mellan stånd och klasser är närmast sedt af rättslig natur. Stånden äga hvar för sig sin privaträtt och mestadels äfven olika statsrättslig ställning; klasserna hafva blott en privaträtt och ofta samma statsrättsliga ställning. Allas likhet inför lagen, utgör den juridiska grundvalen för klass-samhället.

Stånden var också, enligt Fahlbeck, funktionella för samhället som helhet, de var ”... en af staten erkänd social arbetsorganisation.” Klassamhällets skiktning däremot beror främst av fördelningen av egendom, därefter på uppdelningen mellan handens och huvudets arbete.⁸ Även om inte Carlsson anför Fahlbecks arbete i sin bok ligger hans användning nära dessa preciseringar. Däremot gör Carlsson en annan viktig iakttagelse: stånd är dels ett politiskt, dels ett socialt begrepp. Politiskt var ståndsindelningen grunden för representationen av befolkningen i riksdagen, vilken skedde genom de fyra stånden, adel, präster, borgare och bönder. I denna mening bestod stånden av de som hade representationsrätt i riksdagen. Carlsson påpekar att inte alla som arbetade inom jordbruket, inte alla som bodde i städerna, inte alla präster och inte ens alla adelsmän, hade sådan representationsrätt. Carlsson försöker därför avgränsa stånden som *sociala* företeelser genom att försöka klarlägga vem som borde räknas dit. Han för ingen teoretisk diskussion av vilka kriterier som ska användas. Däremot är han noggrann med hur han empiriskt avgränsar de sociala stånden.

För Carlsson var den helt centrala gruppen att studera de som kommit att kallas *ofrälse ståndspersoner*. Det är personer som inte tillhörde något av de fyra stånden men kan bedömas ha haft en högre samhällslig ställning. Just genom att stå utanför ståndsindelningen var de också ett dynamiskt inslag i ordningen och med gruppens tillväxt följde ståndssamhällets fall. Ordet ”ofrälse ståndsperson” är visserligen inte belagt förrän 1792 och är dessutom oegentligt eftersom det språkligt bara markerar att dessa personer inte var adliga, medan innebörden som Carlsson ger det är personer som saknade ståndstillhörighet.⁹ Carlssons stora berättelse handlar om hur

⁷ Detta tycks följa av bokens inledning, Carlsson, *Ståndssamhälle och ståndspersoner*, s. 13

⁸ Pontus Fahlbeck, *Stånd och klasser: en socialpolitisk öfverblick*, 1892, s. 41–46, citat på s. 41f och 43.

⁹ Carlsson, *Ståndssamhälle och ståndspersoner*, s. 15–21

denna grupp blev allt större och det är framförallt relationen mellan den och adeln som står i centrum för undersökningen. Slutsatsen blev att ståndssamhällets ramar sprängdes när de inte längre stämde överens med en ny social verklighet.

Ett i förhållande till Sten Carlssons arbete något annat sätt att närma sig ståndssamhället återfinns i Kaarlo Wirilanders *Herrskapsfolk*, först utgiven på finska 1974. Likheter i anslaget är stora, även om Wirilanders undersökning avser Finland medan Carlsson systematiskt anpassar sina siffror efter Sveriges nuvarande gränser. Wirilander saknar, liksom Carlsson, en teoretisk diskussion av begreppet stånd. Han understryker att ståndssamhället hade en skenbar orubblighet. Det hade medeltida rötter, hade förstärkts under sextonhundratalet och nådde sin höjdpunkt under sjuttonhundratalet, en uppfattning som alltså skiljer sig från Carlssons. På ett annat sätt skiljer de sig också åt. Medan Carlssons intresse riktas mot de ståndspersoner som stod utanför ståndindelningen, pekar Wirilander på hur ståndspersoner, eller herrskapsfolk, rekryterades från personer både innanför och utanför den politiska ståndindelningen. Under artonhundratalet omvandlas det han betecknar som "herrskapsståndet" till en "bildad klass". Till skillnad från Carlsson ser alltså Wirilander herrskapsståndet som en del av ståndssamhället. Drivkraften till den samhälleliga förändringen är dels nya naturrättsliga föreställningar om individers lika rätt, dels att allt fler personer inte passade in i den politiska ståndindelningen.¹⁰

Ett betydligt senare arbete som visar att grunddragen i Carlsson uppfattning står sig väl i svensk forskning är Kekke Stadin *Stånd och genus i stormaktstidens Sverige* från 2004. Även här presenteras stånd som ett självklart begrepp som inte kräver närmare diskussioner. Det bör dock noteras att ytterligare en innebörd av stånd lyfts fram av Stadin, nämligen den lutherska treståndsläran, där tre stånd benämns: kyrkoståndet, det politiska ståndet och hushållståndet. Bokens stora värde ligger i det genomförda genusperspektivet där föreställningar om manligt och kvinnligt systematiskt diskuteras för de olika stånden. Samtidigt understryks att stånden i hög grad är sociala realiteter och att de skapade ett statiskt samhälle med liten rörlighet mellan stånden. Även om boken behandlar stormaktstid understryks i avslutningen att ståndssamhällets kategorier efterhand i allt mindre utsträckning motsvarade verkligheten, en förändringsprocess hon tycker sig kunna identifiera vissa spår av redan på sextonhundratalet.¹¹ Ståndssamhället når alltså enligt Stadin sin höjdpunkt just under sextonhundratalet, en uppfattning som alltså helt överensstämmer med Sten Carlssons.

Ett inflytelserikt arbete som undersöker ideologiska uttryck för ståndssamhället under sextonhundratalet är Peter Englund's avhandling *Det hotade huset*. Han betonar att ståndstänkandet inte bara kan ses som ett arv från medeltiden utan slog

¹⁰ Kaarlo Wirilander, *Herrskapsfolk: ståndspersoner i Finland 1721–1870*, 1982

¹¹ Kekke Stadin, *Stånd och genus i stormaktstidens Sverige*, 2004. Om orörlighet se särskilt s. 283. Om förändringar, s. 297–303

igenom först under sent femtonhundratals och vann sin största utbredning under stormaktstiden. Det hade två huvudprinciper. Det utgick från de olika funktioner stånden hade för helheten, men innehöll också en tydligt hierarkisk föreställning om vilka stånd som hade högre värde. Englund studerar adelns självuppfattning och givetvis framstod adeln som det högsta ståndet i riket. Samhället uppfattades som en kropp, stånden var de olika lemmarna som alla behövdes för helhetens upprätthållande. Det är värt att framhålla att Englund ser ståndsideologin som relativt snabbt föränderlig och aldrig helt stabil. Det rådde till exempel en viss oklarhet om hur många politiska stånd som fanns. Under tidigt sextonhundratals diskuterades det om krigsbefälen skulle utgöra ett femte stånd och under senare delen av seklet gjordes vissa anspråk på att riksrådet skulle vara ett sådant. Englund menar också att det mot seklets slut började råda oklarhet om ståndsbegreppets användbarhet och han spårar också förändringar i adelsideologin. Han delar de andra författarnas förklaring: ideologin stämmer inte längre överens med verkligheten.¹²

Även om perspektivet om en övergång från ett ståndssamhälle till ett klassamhälle varit inflytelserikt har det inte varit oemotsagt. Alternativet har varit att beskriva samhällsomvandlingen som en övergång från en typ av klassamhälle till ett annat, i detta fall från ett feodalt samhälle till ett kapitalistiskt.¹³ Men ofta ligger fokus här på det framväxande kapitalistiska samhället snarare än på klasstrukturen i det föregående feodala samhället. I många fall är det också främst det agrara samhället som behandlas. Jan Lindegren har utarbetat en systematiskt sammanhängande modell för det svenska feodalsamhället, men den befinner sig på en abstrakt nivå och har inte till syfte att möjliggöra socialhistoriska undersökningar av konkreta lokalsamhällen.

En marxistiskt inspirerad socialhistorisk undersökning utgör dock Stadins avhandling om borgerskapet i Arboga, Västervik och Enköping under decennierna omkring 1700. Hon försöker här spåra vad som kan vara tidiga exempel på en kapitalistisk förändring i den sociala strukturen i tre småstäder. Hon finner vissa sådana tendenser i form av ett ökat inslag av egendomslösa arbetare samtidigt som förmögenheten allt mer koncentreras till en liten elit inom borgerskapet. Bland de senare menar hon att ”... ett klart klassmedvetande kan skönjas.” Boken har dock inte sin styrka i de teoretiska diskussionerna och det blir lite oklart hur klass definieras och hur klass kan förhålla sig till stånd.

¹² Peter Englund, *Det hotade huset: adliga föreställningar om samhället under stormaktstiden*, 1989, särskilt s. 25–48, 122–127, 221–244. Krigsbefälet som femte stånd, s. 32. Riksrådet som femte stånd, fotnot 21, s. 320. Även bergsmännen kunde tänkas bli ett femte stånd under tidigt 1500-tal; Tom Söderberg, *Den namnlösa medelklassen: socialgrupp två i det gamla svenska samhället intill 1770-talet*, 1956, s. 75; se också Nils Herlitz, *Grunddragen av det svenska statskicketets historia*, 1936, s. 84.

¹³ Christer Winberg, *Kring den sociala strukturomvandlingen på Sveriges landsbygd under den agrara revolutionen*, 2. uppl., 1977 (1975); Lars Herlitz, *Jordegendom och ränta: omfördelningen av jordbrukets merprodukt i Skaraborgs län under frihetstiden*, 1974.

Ytterligare en möjlighet att tolka klass och stånd är att se dem som samtidigt existerande men olikartade samhälleliga organisationsprinciper. I en kritisk granskning av Sten Carlssons arbete om ståndssamhället menade Per-Erik Brolin att stånd borde förbehållas de legalt avgränsade grupperna i samhället. En socialt avgränsad grupp menar han bör hellre kallas en klass och sådana har existerat i alla samhällen. Det Brolin avser med klass är något annat än vad de marxistiska forskarna menade. Han ser klasser som grupper ”... som hålles samman av likartade levnadsvillkor, standard, äktenskapsförbindelser o. s. v.”.¹⁴ Ett liknande synsätt företräder Sven Ulric Palme i en liten populär bok om svensk historia. Boken saknar teoretisk diskussion men det är tydligt att klass syftar på gemensamma intressen grundade på ekonomisk likhet. På det sättet kan ett stånd splittras av klassintressen.¹⁵

Tom Söderbergs har i två böcker om svensk medelklass från äldsta tid till nutid utförligt utnyttjat perspektivet att stånd och klass är parallella fenomen i svensk historia. För honom är klass en allmän indelning som finns i alla samhällen. Klass kan alltså spåras tillbaka i samhällen där ordet inte fanns och där andra indelningssätt användes. Han talar därför om ”den namnlösa medelklassen” för tiden före sjuttonhundratalet då fenomenet fanns men inte identifierats. För Söderberg handlar klass enbart om fördelningar av samhälleliga resurser efter horisontella principer. Det är alltså något helt annat än ett marxistiskt klassbegrepp han utgår från. Hur gränslinjerna mellan olika klasser dras är i princip godtyckligt. Han föredrar en tredelning men några skäl att föredra den framför andra antal anförs inte. Det blir därför också svårt att se hur en klass kan sägas finnas oberoende av forskarens identifikation om tydliga kriterier saknas för att avgränsa det objekt som ska studeras.

När Söderberg når fram till sjuttonhundratalet börjar han också luckra upp sina definitioner. Nu talar han om ”mellanklasser” för att markera att en samhörighet inte finns mellan dessa olika grupper. Något sådant kan inte spåras förrän på 1760-talet då en känsla av gemenskap uppstår mellan dessa skilda grupper. Då är det enligt Söderberg möjligt att tala om att den svenska medelklassen föds. För att detta ska bli en meningsfull slutsats krävs det emellertid att även klassmedvetande är ett kriterium för klass, något helt annat än den strikta sociala skiktindelning som Söderberg hänvisar till i bokens inledning.¹⁶

Söderberg diskuterar också ståndssamhället men påpekar att det finns en grundläggande skillnad mellan klass och stånd. Medan det förra är en allmän

¹⁴ Per-Erik Brolin, ”Ståndsutjämningen som historiskt problem,” *Historisk tidskrift* 71 (1951), citat s. 73

¹⁵ Sven Ulric Palme, *Stånd och klasser i forna dagars Sverige*, 1947, särskilt s.45f

¹⁶ Söderberg, *Den namnlösa medelklassen*, särskilt s. 9–12, 168 och 248; Tom Söderberg, *Två sekel svensk medelklass: från gustaviansk tid till nutid*, 1972

företeelse är det senare en institution, alltså grundat på lagar och sociala sedvänjor. Det är från denna utgångspunkt fullt möjligt att tala om både stånd och klass vid samma tidpunkt i historien.

Av denna genomgång framgår att det inte har rått någon enighet om hur stånd och klass bör användas i analysen av äldre svenska samhällsförhållanden. Det alla är överens om – och som knappast kan bestridas – är att stånd hade en viktig *politisk* funktion och att kännetecknande är att individer tillskrevs olika rättigheter och skyldigheter beroende av ståndstillhörighet. Däremot är det mer oklart vilken roll denna politiska ståndstillhörighet hade för de sociala relationerna mellan individerna i dagligt liv. Stånden var allt annat än homogena och sociala gränsdragningar kunde ske både inom och mellan de politiska ståndsgrupperna. En del forskare föredrar att tala om klasser när det gäller analysen av sociala relationer, men definitionerna av klass varierar och är sällan särskilt utförliga.

Det finns också viss oklarhet om ståndssamhällets kronologi. Carlsson betecknar sextonhundratalet som höjdpunkten och ser sjuttonhundratalet som en lång nedgångsperiod. Söderberg menar att det är rimligt att tala om en medelklass från 1760-talet. Englund delar uppfattningen om sextonhundratalet som centralt, men är angelägen att betona ståndstänkandets föränderlighet. Wirilander betraktar snarast sjuttonhundratalet som höjdpunkten och ser, till skillnad från Carlsson, ståndspersonerna som en integrerad del av ståndssamhället. Både Wirilander och Stadin framhåller det statiska i ståndssamhället. Enighet tycks råda om att stånden måste relateras till en bakomliggande social verklighet och att det är en väsentlig fråga att fastställa i vilken utsträckning ståndssamhället eller ståndsideologin svarade mot en social verklighet. Den senare framstår genomgående som drivande i förändringen. Det är alltså klassiska socialhistoriska perspektiv där förändringen i den sociala ”verkligheten” är drivande.

Enligt min mening framgår det tydligt att det finns ett stort behov av teoretisk reflektion över vad begrepp som stånd och klass kan innebära. Den marxistiska forskningen om tiden är förvisso teoretiskt reflekterad, men är sällan användbar för konkreta analyser av sociala hierarkier i ett lokalsamhälle. Jag avser alltså närmast att fördjupa reflektionen över begreppen och börjar detta genom att diskutera hur dessa har tagits upp i forskning om det tidigmoderna Europa.

Stånd eller klass i det tidigmoderna Europa?

Det är inte endast i svensk forskning som det råder oklarhet om det är stånd eller klass som är bäst lämpat att beskriva samhället utan detta gäller också den internationella forskningen. För forskare i en marxistisk tradition har det varit

självlklart att använda klass. Det som skiljer olika samhällen är inte om de är klassamhällen eller ej, utan vilken som är den materiella grunden för indelningen i klasser. Från andra traditioner är inte saken lika enkel.

Max Webers sociologiska begreppsapparat har varit viktig för många forskare. Han räknade klass grundad i ekonomiska förhållanden som bara en av flera grunder för hierarkiska ordningar. Därutöver räknade han också med status, eller social prestige, såväl positiv som negativ. En statusgrupp består av människor som kan göra anspråk på särskild uppskattning eller någon form av statusmonopol. Orden status och statusgrupp i den svenska översättningen motsvaras av "ständische Lage" respektive "Stand" i det tyska originalet. Stånd och klass kännetecknar olika samhällstyper: "Ett samhälle skall kallas "ståndssamhälle" då den sociala skiktningen i huvudsak sker efter statusgrupper, "klassamhälle" då den sker efter klasser". Samtidigt understryker Weber att stånd och klass inte är åtskilda indelningar.¹⁷

Denna betoning av status och stånd för förmoderna samhällen har på ett inflytelserikt sätt vidareutvecklats av den franske historikern Roland Mousniers. Han menar att det franska samhället före den stora revolutionen var ett *sociétés d'ordres* (*society of orders* i engelsk översättning). I direkt polemik mot Marx' klassanalys hävdar Mousniers att stratifiering eller skiktning i ett samhälle är beroende av samhällets arbetsdelning och de olika värden som tillskrivs olika positioner i denna. Värderingarna syftar till att säkra att nödvändiga funktioner fullgörs. Han talar om lagligt fastställda skillnader, om socialt anseende, makt, ekonomisk hierarki och ideologisk skiktning.¹⁸ Han urskiljer tre olika huvudtyper av stratifiering i samhällen, *rangordnade samhällen*, *kast samhällen* och *klassamhällen*. De rangordnade samhällena betraktar han som de mest grundläggande. I dessa är det olika grader av anseende, ära och rang, knutna till olika funktioner, som bestämmer individens ställning. Vare sig förmögenhet eller inkomst är avgörande och inte heller är det materiell produktion som ger anseende. Däremot kan anseendet medföra goda inkomster. Personer i samma rangställning delar ofta livsstil, yttre attribut som klädstil men också legala rättigheter. Ofta är ställningen ärftlig och sådana samhällen har låg social rörlighet.¹⁹

17 Max Weber, *Ekonomi och samhälle: förståendesociologins grunder*. 1, *Sociologiska begrepp och definitioner. Ekonomi, samhällsordning och grupper*, 1983, s. 210–213, citat s. 213

18 Roland Mousnier, *Social hierarchies 1450 to the present*, 1973, s. 9–20

19 Ibid., s. 23–26. Det ligger nära till hands att översätta "order" med stånd. Jag avstår från det eftersom Mousnier – i den engelska översättningen – också använder "estate" och då i samma mening som tyskans "Stand". "Order" är ett mer övergripande begrepp för Mousnier. Han menar att varje "order" består av flera olika "estate". Jag föredrar därför att översätta "society of orders" med "rangordnade samhällen".

I den konkreta analysen av det franska samhället utgår Mousnier från en samtida jurist, Charles Loyseau, och dennes beskrivning av sitt samhälle (tidigt sextonhundratals). I denna återfinns den vanliga indelningen av det franska samhället i grupperna präster, adel och tredje ståndet. Inom varje sådant stånd finns underavdelningar som är ordnade hierarkiskt och har olika anseende och ära. Till olika positioner hör olika titlar och privilegier.²⁰

I den internationella diskussionen bland historiker om hur den sociala strukturen i det förmoderna eller förkapitalistiska Europa bör analyseras har Mousniers och Marx utgjort de två poler kring vilka diskussionen kretsat. Uppenbarligen är det helt olika teoretiska traditioner som står på spel. Utan att han nämns, är det svårt att inte se den franska sociologen Émile Durkheim som inspirationen bakom Mousniers tankar. Såväl betoningen av den samhällseliga arbetsdelningen som tankarna om behovet av att upprätthålla den sociala ordningen med hjälp av gemensamt omfattade värden är för Durkheim typiska idéer.²¹

I debatten mellan klass och stånd som olika sätt att beskriva det förmoderna samhället, är det tydligt att en viktig skiljelinje gäller hur forskare förhåller sig till de samhällsbeskrivningar som gjordes av i samtiden levande personer. I den marxistiska analysen spelar det ingen roll att samhället inte beskrevs som ett klassamhälle och att ingen då ansåg produktionsstrukturen som avgörande för samhällelig makt. Denna analys gör anspråk på att ett vetenskapligt studium av detta samhälle bör ta sin utgångspunkt i klasstrukturen oberoende av samtidens egen syn på saken. Det är först genom en sådan analys som historikerna kan *förklara* samhället. Svagheten med en sådan analys är att den har svårt att redogöra för den vikt som samtiden lade vid andra former av rangordningar som inte hade så mycket med ekonomin att göra. Risker är att dessa avfärdas som ett slags skenfenomen som döljer en djupare liggande verklighet.

Mousniers ansats lider å andra sidan av andra uppenbara svagheter. Att utgå från samtida juristers uppfattning riskerar att bara frilägga ett officiellt tänkande om hur den sociala ordningen borde vara. Det kan visserligen vara nog så intressant men som belägg för hur ordningen mellan människor i vardagen gestaltade sig är det inte särskilt tungt vägande. Respekterades de anspråk på företräde och respekt som någon kunde göra anspråk på utifrån den legala ordningen? Rådde det verkligen samförstånd om hur olika sociala positioner skulle värderas?

Debatten fortgår om vilket begrepp som bäst karakteriserar dessa samhällen. Peter Burke är en av dem som tagit upp diskussionen. Efter en ganska omfattande kritik av Mousnier finner han likväl att "orders" är bättre att använda än "klass". Det förra

²⁰ Ibid., s. 67–89

²¹ Peter Burke, "The language of orders in early modern Europe", *Social orders and social classes in Europe since 1500: studies in social stratification*, (Michael L. Bush, red.), 1992, s. 2

är enligt hans mening ett mindre missvisande begrepp. Han påpekar visserligen att båda är analytiska modeller som är fullt möjliga att använda. Skälet till hans val synes vara att begreppet stånd riktar intresset mot samtidens terminologi, som alltid är betydelsefull för den verklighet som människor lever i. Burke varnar samtidigt för att förväxla ideala beskrivningar med levda relationer och menar också att de konflikter som rådde om den rätta beskrivningen av ordningen inte får underskattas.²²

Någon enighet bland historiker finns således inte. I några samlingsvolymerna är det också tydligt att de flesta författarna antingen för en ganska abstrakt diskussion om de teoretiska frågorna, eller går in i ett mer avgränsat problem om någon särskild grupps ställning.²³ Debatten verkar vara låst i en opposition mellan å ena sidan en analytiskt och teoretiskt förankrad beskrivning som tar utgångspunkt i den nutida historikerns begreppsapparat, och å andra sidan ett intresse för de sätt personer i samtiden beskrev samhället. I praktiken tenderar dessa olika positioner att vara mindre fastlåsta eftersom forskare från båda utgångspunkterna är intresserade av medvetande och beskrivningar av ordningen, samtidigt som också de forskare som föredrar stånd (orders) är medvetna om att detta begrepp också är analytiskt.

Socialhistorien och den kulturella vändningen

All den forskning som hittills diskuterats rör sig inom ramen för en socialhistorisk forskningsansats. Objektet för studierna har varit samhället uppfattat som en ordnad och avgränsad samling av människor som står i bestämda relationer med varandra. Forskningen har syftat till att frilägga och kartlägga ordningen och relationerna. Striden har rört de begrepp som bäst svarar mot den samhälleliga verkligheten. Socialhistoria har skrivits åtminstone sedan artonhundratalet, men det var först efter andra världskriget som denna forskningsinriktning nådde sin storhetstid, ja, kanske rent av blev en dominerande form för historieskrivning på 1970- och 1980-talen. Redan från den tiden kan en begynnande kritik spåras. Kritiken kom dels från en bred rörelse som på olika sätt satte kultur i centrum, dels från en poststrukturalistiskt inspirerad forskning.

Det som är gemensamt för kritiken är att den vänder sig mot den grundläggande föreställningen inom socialhistorien att utgångspunkten för förklaringar av samhällsfenomen finns att söka i samhället som ett primärt fenomen. Sådant som kultur, ideologi, religion skulle förklaras genom hänvisning till bakomliggande samhälleliga förhållanden och blev därmed sekundärt i förhållande till samhället. I stället för att börja i de samhälleliga förhållandena måste forskaren ta sin utgångs-

²² Ibid.

²³ *Ordres et classes. Colloque d'histoire sociale, Saint-Cloud 24–25 mai 1967*, (D. Roche, red.), 1973; *Social orders and social classes in Europe since 1500: studies in social stratification*, (Michael L. Bush, red.), 1992

punkt i mänskligt tänkande, kultur eller språk, menade kritikerna. Det är språket eller kulturen som konstituerar verkligheten. Ur ett sådant konstruktivistiskt perspektiv är det vi uppfattar som verkligheten konstituerat genom de kategorier med vilka vi betraktar omgivningen. För forskningen innebär detta en radikal förändring. Istället för att utgå från studiet av social och ekonomiska strukturer, tas utgångspunkten i det sätt som verkligheten beskrivs och uppfattas.²⁴

Konsekvenserna av dessa förskjutningar för socialhistorisk forskning om klasstrukturer eller social skiktning är uppenbar. Om utgångspunkten inte längre är att handlande och tänkande kan härledas ur social position, då är inte kartläggningen av en bakomliggande struktur särskilt meningsfull. Om klass i hög grad är konstruerat i språket och tänkandet kan inte heller de kategorier med vilka forskaren klassificerar samhället längre betraktas som något som står utanför det fenomen som betraktas. Kampen om den rätta beskrivningen av samhället blir då en del av det som måste studeras. Låt mig ta ett exempel för att förtydliga vad jag menar. I en studie av till exempel borgarklassens framväxt går det inte att bara försöka hitta en teoretiskt förankrad uppfattning om vem som är borgare för att sedan kartlägga deras ökade betydelse i ett samhälle. I stället måste det samtida språket analyseras. Det är i dess klassificeringar som föreställningen om en borgerlighet växte fram. Den språkliga beskrivningen av verkligheten har konsekvenser för den levda erfarenhet människor har i samhället.

En kort exempel kan ytterligare förtydliga tankegången. Jürgen Habermas tes om framväxten av en borgerlig offentlighet har varit mycket inflytelserik. Denna offentlighet skulle ha skapats som ett utrymme för offentligt meningsutbyte med borgarklassens framväxt. Klass är den kausala förutsättningen för offentligheten. Patrick Joyce har pekat på att från ett språkligt perspektiv är den borgerliga offentligheten det som gör att individer kan se sig själva som borgare, det är de nya institutionella ramarna som gör klassen möjlig.²⁵

24; Allmänt om kritiken: Geoff Eley, *A crooked line: from cultural history to the history of society*, 2005, s. 115–160; William Hamilton Sewell, *Logics of history: social theory and social transformation*, 2005, s. 25–53. En utmärkt översikt av debatten om klass: Ulrika Holgersson, *Klass. Feministiska och kultur-analytiska perspektiv*, 2011, s. 103–144. En antologi med viktiga texter: *Class*, (Patrick Joyce, red.), 1995. Några arbeten som varit betydelsefulla för mig när jag försökt att följa den kritiska diskussionen av klassbegreppet: Gareth Stedman Jones, "Rethinking Chartism", *Languages of class. Studies in working class history 1832–1982*, red.), 1983; Joan Wallach Scott, "On language, gender, and working-class history", *Gender and the politics of history*, red.), 1988; Patrick Joyce, *Visions of the people: industrial England and the question of class, 1848–1914*, 1991; "The end of social history?," *Social history* 20 (1995); William M. Reddy, *Money and liberty in modern Europe: a critique of historical understanding*, 1987; Lynn Avery Hunt, *Politics, culture, and class in the French Revolution*, 1984; Sarah C. Maza, *The myth of the French bourgeoisie: an essay on the social imaginary, 1750–1850*, 2003

25 Joyce, "The end of social history?," s. 86

Den förskjutning som skett inom historieforskningen och som slagordsmässigt sammanfattas med ord som den ”kulturella” eller ”den språkliga” vändningen rubbade de teoretiska förutsättningarna för den äldre socialhistoriska forskningen. Den klassiska typen av kartläggningar av sociala strukturer blev allt mindre vanliga. Det var inte längre de massdata som låg till grund för socialhistoriska undersökningar som var de vanligaste källgrupperna. Det var resonerande texter som alltmer kom i förgrunden och forskarna sökte efter meningsskapande. I takt med denna utveckling blev också kvantitativa metoder ovanligare.

Men de socialhistoriska frågeställningarna förblir i hög grad relevanta. För den som i likhet med mig delar uppfattningen, att det sätt den socialhistoriska forskningen kopplade mellan strukturella förhållanden och handlandets och tänkandets nivå var förenklat, uppstår frågan hur olika fördelning av makt och resurser ska studeras. Kritiken av socialhistorien gav inte så många anvisningar utan konsekvensen blev snarast att forskningens uppmärksamhet vändes mot nya frågor. I dagens forskning är det många forskare som strävar efter att behandla de socialhistoriska frågeställningarna men utifrån nya förståelser av samhället.²⁶ I denna bok vill jag pröva ett sätt som detta kan göras på.

Mitt lösningsförslag. Bourdieu

Ojämlighet i fördelningen av resurser är ett grundläggande drag i alla kända samhällen. Denna ojämlikhet studeras, enligt min mening, inte bäst genom att den antas bygga på strukturer som ligger bakom och bortom det sociala handlandet. I stället är strukturer något som realiseras, upprätthålls och omskapas i interaktioner mellan människor. Detta är enligt min mening det den kulturella vändningen lärt oss. Detta innebär dock inte att det bara är den språkliga beskrivningen av samhället som är avgörande. Människor skapar och upprätthåller strukturer också genom handlande som inte är språkligt.

Så allmänt hållet är detta utgångspunkter som delas av forskare från vitt skilda traditioner. Jag har bland annat inspirerats av Anthony Giddens struktureringsteori och Foucaults diskursbegrepp som omfattar handlande långt utöver det språkliga.²⁷ En viktig inspiration till ett annat sätt att förhålla sig till socialhistoriska källor har varit Joan Scotts analys av den arbetsstatistik som producerades i Paris efter 1848.²⁸ Materialet hade tidigare utnyttjats för att kartlägga arbetsförhållandena inom

²⁶ Eley, *A crooked line*; Sewell, *Logics of history*

²⁷ Anthony Giddens, *The constitution of society: outline of the theory of structuration*, 1984; David Howarth, *Discourse*, 2000, s. 77–79, 81f

²⁸ Joan Wallach Scott, ”A Statistical Representation of Work”: La Statistique de l’industrie a Paris, 1847–1848”, *Gender and the Politics of History*, 1988

industri och hantverk. Scott vände på frågan och analyserade istället de föreställningar som låg till grund för kategoriserandet i den statistiska undersökningen och kunde demonstrera att den byggde på bestämda ideologiska förutsättningar. Den konstruerade arbetslivet och var en allt annan än en neutral beskrivning av en bakomliggande verklighet. Hennes sätt att förhålla sig till källorna som kvarlevor av ett kategoriserande arbete har varit en viktig inspiration för mitt eget arbete med källorna från Malmö.

I denna bok avser jag emellertid att pröva en mer systematisk användning av Pierre Bourdieus sociologi. Den tar sin utgångspunkt just i mänsklig praktik och den strävar efter en upplösning av motsättningen mellan struktur och aktör. Centralt för mig är att den också ger full rättvisa åt samhället som konstruerat utan att för den skulle göra sociala hierarkier endast till språkliga fenomen.

Bourdieu är även bland historiker idag en ofta använd teoretiker. Likväl behöver några nyckelbegrepp preciseras för att läsaren ska kunna följa den fortsatta framställningen. Tre nyckelbegrepp är *fält*, *habitus* och *kapital*. Ett *fält* är ett socialt område där det råder kamp om positioner. Inom ett fält finns det specifika resurser och regler för hur dessa kan användas. De personer som är verksamma på fältet strävar efter att använda sina resurser på ett sådant sätt att de uppnår en så inflytelserik position på fältet som möjligt.²⁹

Kapital är det begrepp som Bourdieu använder för att analysera de resurser som används på ett fält. Kapital finns i olika former, de viktigaste är *ekonomiskt*, *kulturellt* och *socialt* kapital.³⁰

Ekonomiskt kapital behöver inte någon närmare presentation, det skiljer sig inte från en vardaglig förståelse. *Kulturellt* kapital är knutet till utbildning och bildning. Som "förkroppsligat" kapital är det färdigheter som är knutna till individen. Det är den förmåga att handla och uppträda som i vanligt tal uppfattas som "bildning". Det handlar om utbildning men kan också objektiveras i föremål som tavlor, böcker, musikinstrument etc.

Det *sociala* kapitalet betecknar de resurser som erhålls genom medlemskap i en grupp eller ett nätverk. Individens tillgång till socialt kapital bestäms dels av hur många kontakter hen har, dels av hur stora tillgångar de olika personerna i nätverket har. Tankarna går kanske i första hand till personliga nätverk, men Bourdieu menar att olika sammanslutningar också är koncentrationer av socialt kapital. Som exempel nämner han familj, nation, föreningar och partier.

29 En välkänd undersökning av ett specifikt fält, det akademiska: Pierre Bourdieu, *Homo academicus*, 1988

30 Bourdieu är pragmatisk när det gäller olika kapitalformer. Till exempel kan han tala om "religiöst kapital" (*The logic of practice*, 1990, s. 118), "militärt kapital", "juridiskt kapital" och "statligt [statist] kapital" (Pierre Bourdieu och Loïc J. D. Wacquant, *An invitation to reflexive sociology*, 1992, s. 114.

Ett viktigt begrepp är också *symboliskt* kapital. Detta skall dock inte förstås som en fjärde sorts kapital. Det handlar här om det anseende och den prestige som en individ har i sina medmänniskors ögon. Det är den uppfattade och socialt erkända formen av de tre tidigare formerna av kapital. Bourdieu säger direkt att socialt kapital alltid fungerar som symboliskt kapital eftersom det är helt beroende av andras erkännande. Ekonomiskt och kulturellt kapital kan däremot betraktas som resurser även när de inte bygger på ett socialt erkännande av deras prestige. En viktig del av socialt handlande går ut på att få det tillgängliga kapitalet erkänt som symboliskt.³¹

Det tredje av Bourdieus nyckelbegrepp är *habitus*. Detta är vår praktiska förmåga att orientera oss i tillvaron och känna till det sociala spelets regler. Bourdieu betonar att habitus inte bara är föreställningar och kunskaper utan att den också är förkroppsligad, att den präglar vårt sätt att vara och gestalta vår kropp. Habitus är vår predisposition att handla och bete oss på vissa sätt i givna situationer utan att behöva reflektera över vårt handlande. Begreppet är centralt hos Bourdieu eftersom det hjälper honom att förklara hur socialt handlande kan anpassas till de krav som ett fält ställer utan att de enskilda personerna är fullt medvetna om vad de gör. Habitus förvärvas genom uppfostran och delaktighet från födelsen i spelet på fältet.

Särskilt betydelsefullt för mig är det sätt som Bourdieu ser på begreppet klass. Även om det inte är ett av nyckelbegreppen återkommer Bourdieu ständigt till det. Ett av hans främsta verk, *La distinction*, kan sägas vara en enda stor klassanalys av det franska samhället på 1960-talet. Jag skall här kort beröra vilka konsekvenser Bourdieus perspektiv får för en klassanalys och kommer då främst att jämföra med ett marxistiskt perspektiv.³²

Om en marxist i första hand fokuserar på relationen till produktionsmedlen, innebär Bourdieus utvidgade kapitalbegrepp att en klassanalys måste ta hänsyn till fördelningen av olika kapital i samhället. I analyserna i *La distinction* arbetar han med en tvådimensionell analys där både fördelningen av det ekonomiska och det kulturella kapitalet beaktas. En annan viktig skillnad är att Bourdieu bryter med utgångspunkten att klasser har en verklig existens oberoende av forskaren. Klasser

31 Bourdieu, *The logic of practice*, s. 118; Bourdieu, "The forms of capital", *Handbook of theory and research for the sociology of education*, 1986, not 3 och 17; Bourdieu, "Sozialer Raum und 'Klassen'", *Sozialer Raum und 'Klassen'. Leçon sur la leçon. Zwei Vorlesungen*, 1985, s. 11; Bourdieu, *In other words: essays toward a reflexive sociology*, 1990, s. 111f

32 *Distinction: a social critique of the judgement of taste*, 1984. Bourdieu diskuterar klass på många andra ställen, några karakteristiska formuleringar finns till exempel i *The logic of practice*, s. 55 och 59f; Bourdieu och Wacquant, *An invitation to reflexive sociology*, s. 69; Bourdieu, *In other words*, 75, 117f, 129f, 180–182 För en samlad diskussion, se Bourdieu, "Sozialer Raum und 'Klassen'" och Pierre Bourdieu, "What makes a social class? On the theoretical and practical existence of groups," *Berkeley journal of sociology* 32 (1987)

är redskap för forskaren att förklara handlingsdispositioner. Forskaren skapar sina kategorier. De är ”klasser på papper” och har alltså en teoretisk existens.

Med synen på klasser som teoretiska konstruktioner följer en kritik av den marxistiska föreställningen om ”klassmedvetande”, där medlemmarna av en objektivt existerande klass – ”klass i sig” – så småningom når medvetande om sin ställning – ”klass för sig”. Bourdieu betonar i stället att samlandet av människor till en aktiv social grupp med föreställning om gemensamma intressen alltid förutsätter ett aktivt arbete för att bringa samman och mobilisera gruppen som just en klass. Han hänvisar här till E. P. Thompson som framhåvt att en klass är något som skapas genom medvetet handlande. Det arbete som krävs för att skapa en klass kan, enligt Bourdieu, inte härledas ur de klassförhållandena som forskaren analyserat (klass-på-papper), även om Bourdieu understryker att det är lättare att mobilisera grupper som ligger nära varandra i det sociala rummet till en klass än att göra det med grupper med stora avstånd mellan.

En konsekvens av Bourdieus grunduppfattning är att den subjektiva uppfattningen av klassamhället alltid är en central del av den sociala verkligheten. Olika grupper kämpar om rätten att definiera samhällets struktur och för att få sin uppfattning bekräftad som den ”rätta”. I denna strid är också vetenskapen delaktig. Den står inte utanför samhället utan är i sig en del av klassamhället.

Bourdieu tillhandahåller inte färdiga teoretiska modeller för hur ett samhälle skall beskrivas. Vad han ger forskaren är ett antal verktyg för studier av konkreta samhällen. En följd av detta är att de klasser ett samhälle består av inte kan konstrueras teoretiskt utan måste konstrueras genom ett empiriskt arbete styrt av vissa grundläggande begrepp. Hans kapitalbegrepp är i detta sammanhang att se som ett hjälpmedel för att skapa forskarens ”pappersklasser”.

På senare år har Bourdieu i hög grad blivit populär bland historiker, åtminstone i Sverige.³³ Det kan vara anledning att något reflektera över vad han har att bidra med till studiet av äldre samhällen.³⁴ En dimension är att Bourdieu starkt understryker att samhällen är *historiska* konstruktioner: ”[t]he social world is accumulated history.” Han talar om habitus som förkroppsligad historia och fält som objektiviserad historia.³⁵ Vad han menar är att både fält och habitus enbart har en existens genom att de har vuxit fram över tid.

33 Esbjörn Larsson, *Från adlig uppfostran till borgerlig utbildning: Kungl. krigsakademien mellan åren 1792 och 1866*, 2005; Göran Norrby, *Adel i förvandling: adliga strategier och identiteter i 1800-talets borgerliga samhälle*, 2005; Håkan Gunneriusson, *Det historiska fältet: svensk historievetenskap från 1920-tal till 1957*, 2002; Carl Mikael Carlsson, *Det märkvärdiga mellantinget. Jordbrukares sociala status i omvandling 1780–1900*, 2016. Detta är bara exempel. Det finns många fler arbeten som kunde nämnas.

34 En sådan diskussion har förts av Larsson, *Från adlig uppfostran till borgerlig utbildning*, s. 48–51

35 Bourdieu, *The logic of practice*, s. 66; Bourdieu, *Pascalian meditations*, 2000, s. 15–151, särskilt s. 148; Bourdieu, ”The forms of capital”, citat s. 241

Bourdieu's eget forskningsintresse rörde under senare delen av hans liv det franska samhälle där han verkade. Hans begreppsapparat är emellertid alls inte begränsad till studiet av nutida kapitalistiska samhällen. Sin tidiga forskning utförde han bland kabylerna, ett berberfolk i Algeriet. Det var under studiet av deras till en del förkapitalistiska samhälle som han utvecklade sin kritik av tidigare forskningstraditioner. Det var här han kom att betona det symboliska kapitalets betydelse i ett samhälle där ekonomiska relationer inte direkt erkändes. Begreppsapparaten är direkt användbar för olika samhällen.

Centralt för min del är att Bourdieus sociologi gör det möjligt att överbrygga den ofructbara motsättningen mellan "klass" och "stånd". Ett ståndssamhälle analyseras enligt honom bäst som ett sätt att organisera ett klassamhälle. Detta är enligt min mening ett för en historiker klart fruktbart synsätt, och jag skall därför uppehålla mig något vid detta.

Som framgått är det för Bourdieu en central fråga hur samhället uppfattas och beskrivs av de människor som är en del av det. Språk och diskurs blir därmed centrala. I linje med detta tar hans analys av det franska klassamhället i hög grad fasta på de symboliskt laddade praktiker som etablerar klasser och upprätthåller skillnaderna mellan dessa. I boken *La distinction* analyserar han bruket av kultur (bland annan av kultur i en snäv mening som konst, musik, litteratur) och hur i detta bruk distinktioner mellan olika sociala skikt upprättas. Vissa av dessa bruk erhåller ett högre socialt värde och andra former nedvärderas. Högre klasser kan genom sina konsumtionsmönster upprätthålla skillnader mot andra klasser och därmed också utestänga dessa från inflytande och makt. Bourdieu talar om en *symbolisk våldsutövning* när vissa kulturmönster etableras som legitima, och därmed andra som illegitima. Ett samtida klassamhälle är alltså i hög grad också en kulturell konstruktion.

I Bourdieus perspektiv upplöses den tidigare diskuterade motsättningen mellan klass och stånd, där klass tänks vara baserat på ekonomiska förhållanden medan stånd har att göra med föreställningar om status, ofta juridiskt kodifierade. För honom är det inte en fråga om två ömsesidigt uteslutande alternativ. Varje samhälle är uppbyggt både av ekonomiska och symboliska ordningar som båda är en del av detta samhälles verklighet. Ett ståndssamhälle blir då ett samhälle där den symboliska ordningen är utformad på ett speciellt sätt, nämligen genom att symboliska distinktioner skapas och upprätthålls juridiskt och legalt. Bakom detta ligger då statsmakten som strävar efter att etablera gränser i samhället. Anseende och prestige i ett samhälle är det Bourdieu benämner *symboliskt kapital*. I det som kallas ett ståndssamhälle blir detta kapital kodifierat och institutionaliserat.

Nu är inte heller detta något som enbart kännetecknar ståndssamhällen. Även i samtida samhällen fungerar regleringen av examina och rättigheten att utöva vissa

yrken (advokat, läkare, lärare, sjuksköterska) som kodifierat symboliskt kapital. Det handlar alltså här snarare om en gradskillnad än om en artskillnad. När det gäller kodifieringen av symboliskt kapital spelar *staten* en avgörande roll. Det är bara den som kan ge laglig sanktion åt distinktioner. Bourdieu talar om monopol på det legitima symboliska våldet. När symboliska skillnader på detta sätt kodifieras blir de också naturaliserade och framstår lätt som en del av den naturliga samhälleliga ordningen.³⁶ Detta är enligt min mening ett klart fruktbart sätt att utgå från vid analysen av ett samhälle där stånd är en viktig organiserande princip.

En väg vidare?

Det är alltså min avsikt att i denna studie pröva att använda Bourdieu för att analysera sociala hierarkier i Malmö under sjuttonhundratalet. En central utgångspunkt för mig är att historia alltid handlar om konkreta människor i konkreta mänskliga situationer. Alla de begrepp som forskare använder är till för att *begripliggöra* vanliga mänskliga handlingar. Syftet med att använda begrepp är att peka ut likheter och samband mellan en oändlig mängd handlingar, som alla på något sätt skiljer sig från alla andra. Begrepp som ”marknad” och ”kapitalism” är alltså inte ord som namnger bakomliggande verkliga storheter utan redskap för att förklara eller göra förståeliga en viss sorts mänskliga handlingar. Att använda marknad som ett analytiskt begrepp blir bara meningsfullt om människor faktiskt byter varor eller tjänster (eller något som kan analyseras med dessa ord). Makt är också något som inte finns som abstraktion utan är en samlingsbeteckning för helt konkreta mänskliga handlingar. Det kan handla om något så handfast som fursten som avrättar den upproriske undersåten, men också om den makt som arbetsprocessens utformning utövar över den arbetare som i sitt dagliga arbete måste följa givna instruktioner. Men makt kan också handla om sådana subtila förhållanden som att en person – helt ”frivilligt” – inte går in på restauranger där personen inte uppfattar att hen hör hemma eller där hen är rädd för att hens närvaro ifrågasätts. Makt kan handla om de språkligt förankrade föreställningar som gör att en person på grund av sin hudfärg inte blir insläppt på en nattklubb. Betydelsen av vardagliga handlingar, av rutiner för att upprätthålla strukturer, måste åtminstone i tanken vidhållas. Här ingår förstas också språkliga handlingar. Det som numera kallas diskurser existerar inte heller i tomrum som abstraktioner. Diskurserna är forskarens konstruktioner för att begripliggöra språkliga handlingar; bortom dessa har de bara en existens i forskarens verkstad.

Det är knappast vetenskapsteoretiskt fruktbart att hävda att enskilda teoretiker kan ge helhetslösningar åt historiker. Teorier tillåter oss att se vissa förhållanden,

³⁶ Bourdieu, *The logic of practice*, s. 138f; Bourdieu, ”Sozialer Raum und ‘Klassen’”, s. 20–26

men skymmer å andra sidan blicken för annat. Det är en risk som måste tas; det är bättre att se något än inget. I denna bok är det min avsikt att konsekvent försöka använda Bourdieus perspektiv för att analysera Malmös sociala struktur på sjuttonhundratalet. Förhoppningsvis skall ett sådant konsekvent försök vissa sig vara fruktbart, om inte annat för att stimulera en diskussion om socialhistoriens framtida möjligheter och teoretiska resurser.

Svenska ansatser från nya perspektiv

Innan jag går vidare med att redovisa undersökningens metod vill jag kort redovisa några svenska forskningsinsatser som pekar i riktning mot andra, av den kulturella vändningen inspirerade, sätt att studera sociala hierarkier. Redan 1989 publicerade Margareta Larsson en uppsats om Tabellverkets befolkningsstatistik. Främst bestod den av ett försök att bearbeta siffermaterialet för att söka samband mellan befolkningsförändringar och ökning av beroende sociala grupper. I uppsatsens slut vände hon på resonemanget och övergick till att analysera tabellernas kategoriseringar som aktiva sätt att skapa en social ordning, en ordning hon menade bar tydliga ideologiska spår av Hustavlsans treståndslära.³⁷ Materialet användes alltså som kvarleva av tidens sätt att kategorisera ungefär på det sätt som Scott gjort några år tidigare i sin uppsats om Paris.

I några förhållandevis nya arbeten har frågor angående det svenska ståndssamhället ställts på nya sätt. I en undersökning av synen på konsumtion mellan 1730 och 1830 har Leif Runefelt kritiserat Sten Carlssons bild av stånd. Carlsson tycks mena att stånd är något som verkligen finns, men enligt Runefelts synsätt är sociala skillnader något som hela tiden måste återskapas i praktiker, vilka också kunde resa anspråk på nya positioner. Sociala hierarkier måste hela tiden omförhandlas. Detta är ett synsätt jag helt instämmer i. Runefelt menar också att stånd inte var den viktigaste särskiljningen i de debatter om sociala praktiker som han studerar; mer grundläggande var den av Börje Hansen analytiskt instrument introducerade skillnaden mellan urban och pagan kultur.³⁸

Frågan om ståndssamhällets förvandlingar från det sena sjuttonhundratalet har också behandlats i en teoretiskt och metodiskt nydanande avhandling av Carl Mikael Carlsson. Han fokuserar på att studera gränsdragningen mellan ståndspersoner och bönder på svensk landsbygd, exemplifierad med Västeråsbygden. I stället för att söka skapa en teoretiskt motiverad klassificering vill han uppmärksamma hur människor

³⁷ Margareta Larsson, "1800-talets sociala förändringar ur folkmängdstabellens perspektiv," *Historisk tidskrift* 109 (1989)

³⁸ Leif Runefelt, *Att hasta mot undergången: anspråk, flyktighet, förställning i debatten om konsumtion i Sverige 1730–1830*, 2015, särskilt s. 21–24, 285–287

faktiskt kategoriserade sociala skillnader. Hans metod går därför ut på att studera konkreta sociala situationer där klassificering skedde och inte minst när anspråk på erkännande av en ställning gjordes. Utan att använda ordet praktik är det just sociala praktiker som hamnar i centrum för hans intresse. En väsentlig konsekvens är att ståndspersonerna, istället för att utgöra en anomali som var svår att integrera i ståndssamhället, blir en given del av ståndssamhället.³⁹

Henrik Ågren har studerat bruket av titlar i det svenska samhället under sjuttonhundratalet. Hans teoretiska ansats har likheter med min. Han betonar att den kulturella vändningen innebär att ståndssamhället kan studeras från nya utgångspunkter. Intresset riktas mot praxis, mot det sätt folk ser sig själva och hur de ser andra. En social tillhörighet är förhandlingsbar, framhåller han. Han har studerat bruket av titlar i rättegångsprotokoll, lagfartsbrev och titelsidor. Huvudsakligen fokuserar han på ärestitlar, titlar som främst markerar respekt. Jag har också studerat titlar men inte ärestitlar.⁴⁰ Jag återkommer till hans resultat längre fram.

Det saknas inte andra för mitt studieintresse relevanta undersökningar. Gudrun Andersson studie av de borgerliga eliterna i Arboga är ett exempel, Göran Norrby av adelns omvandling under 1800 är ett annat.⁴¹ Men de fokuserar, som så många undersökningar, på enskilda grupper i samhället och deras teoretiska ansatser är annorlunda än de jag försöker använda här. När det gäller teoretisk diskussion av klassbegreppet är också Ullrika Holgersson bok om klass betydelsefull eftersom hon där argumenterar för ett kulturellt och feministiskt perspektiv på klass som ligger i linje med mina ambitioner.⁴²

Slutligen förefaller det mig dock som om den undersökning som genomförs i denna bok är unik i det svenska forskningsläget. Ambitionen här att fånga sociala hierarkier i ett helt lokalsamhälle där ingen grupp från början utesluts och göra detta utifrån ett nytt sätt att se på klass. Däremot finns det alltså nu flera forskningsinsatser som teoretiskt pekar i samma riktning som min och det finns en hel del forskning att anknyta till. Detta kommer att ske kontinuerligt, men framförallt återkommer jag i avslutningen till frågan om synen på det svenska ståndssamhället och dess förändringar.

39 Carlsson, *Det märkvärdiga mellantinget*, särskilt s. 32–36. Det kan tilläggas att Bourdieu är en viktig inspiration i boken, även om läsningen av hans verk förefaller mig något egensinnig.

40 Henrik Ågren, "Status, Estate, or Profession? Social stratification via titles in 1730s Sweden," *Scandinavian Journal of History* 42 (2017); Ågren, "Varierande titulatur: En jämförelse av titlar och social stratifiering i tre källtyper under svenskt 1730-tal," *1700-tal* 15 (2018); Ågren, "Från kategorisering till exkludering: Förändringar i titulerandets funktioner under 1700-talet," *Historisk Tidskrift* 139 (2019)

41 Gudrun Andersson, *Stadens dignitärer: den lokala elitens status- och maktmanifestation i Arboga 1650–1770*, 2009; Norrby, *Adel i förvandling*. Norrby är starkt inspirerad av Bourdieu och även Andersson röjer viss inspiration från honom.

42 Holgersson, *Klass*; Boken också i engelsk översättning: *Class: feminist and cultural perspectives*, 2016; Holgersson, "Hur ska vi förstå klass i historien och idag," *Arbetarhistoria* 32, nr. 127–128 (2008)

Att studera stadens sociala ordning. Metodiska överväganden

De teoretiska förutsättningarna för undersökningen är därmed preciserade. Nästa fråga blir då förstås hur det är möjligt att studera dessa förhållanden i en svensk sjuttonhundratalsstad. Med de utgångspunkter jag preciserat, där mänsklig praxis står i centrum, blir det inte lättare att hitta ett material. Vardagslivet har lämnat få spår efter sig. Mitt intresse för sociala hierarkier leder också till att jag vill arbeta med material som innefattar så stora grupper i staden som möjligt. Lösningen för min del blir att arbeta med ett så brett och varierat material som möjligt och att använda detta som spår av mänskligt handlande.

Jag söker efter material som ger uttryck för kategoriseringar av befolkningen och som uttrycker uppfattningar om skillnader. Det mesta kommer från stadens och församlingarnas arkiv. Jag har strävat efter att använda materialet som spår av åtskillnadsprocesser. Hur jag gjort kommer att framgå mer i detalj efterhand, men några ord bör sägas om mina utgångspunkter. Jag använder ofta källorna som kvarlevor, inte som berättelser, även om denna ambition inte är konsekvent genomförd. När jag till exempel studerar stadens skattsättningslängd är jag inte i första hand intresserad av vad materialet kan berätta om enskilda Malmöborgares ekonomiska förhållanden, utan av hur materialet organiserats. Vilka titlar användes, vem fick inte titlar, vilka skatter ålades olika personer? Allt detta är spår av hur staden från myndigheternas sida uppfattades och vilka positioner invånarna tilldelades. Men jag använder också materialet för att undersöka det sociala rummet i staden, hur olika grupper fördelades i staden. Materialet används då ur källkritisk synpunkt som berättelser om en mänsklig praktik, nämligen om hur människor bodde och vilka sociala närheter och avstånd som upprättades genom boendet.

Framförallt har jag gjort en tvärsnittsundersökning av stadens befolkning byggd på taxeringsmaterial från år 1774. Eftersom mantalsskrivningen ägde rum i slutet av det förgående året får jag därmed en bild av befolkningen i så nära anslutning som möjligt till det kungliga intåget i Malmö 1773. Även om denna koppling inte har visat sig ha något större analytiskt värde är året lika så gott som något annat. Detta tvärsnitt bearbetar jag med kvantitativa metoder men jag vill understryka att mitt syfte är ett annat än det traditionella socialhistoriska. Jag söker inte efter den rätta klassificeringen av befolkningen i ett klassschema utan är intresserad av följderna av olika sätt att klassificera befolkningen och hur stadens befolkning påverkades av detta. Med hjälp av tvärsnittet kan jag också studera hur olika klassificeringar samverkade eftersom det kopplar de olika källorna på individnivå.

Det material som härrör från stadens registrering av befolkningen visar hur stadens ordning officiellt uppfattades. Det handlar här om politiskt påbjuden

ordning, ytterst sanktionerad av statsmakten. Det lokala materialet kompletteras av statliga förordningar som gav uttryck för hierarkiseringar av befolkningen. Även om detta material inte har lokalt ursprung var det uttryck för indelningar som lokala myndigheter hade att ta hänsyn till. Utifrån mitt perspektiv är det angeläget att också nå ett material som säger något om vardagliga praktiker och inte bara om myndigheternas klassificerande. Mitt intresse har därför vänts till kyrkan och ritualer som representationer. I sjuttonhundratalets samhälle var religionen av central betydelse och alla tillhörde kyrkan. Gudstjänsten och de religiösa övergångsriterna har därför avsatt ett material som i princip omfattade hela befolkningen. De riter som kyrkan organiserade utformades på ett sätt som tillät en lång rad olika sociala distinktioner. Jag har använt mig av detta material så brett som jag har funnit det vara möjligt, men det är framförallt på två områden som det tillåter en utförligare studie. Det ena är placeringen i bänkar i S:t Petri kyrka, det andra är utformningen av begravingar.

Döden och dess riter var socialt utomordentligt betydelsefulla i staden vid denna tid. Särskilt bärandet av kropparna till graven gav upphov till sammanslutningar, de så kallade likbärelagen. Eftersom lagen växte fram ur ett upplevt behov av att rätt personer skulle bära de döda är de ur min synpunkt intressanta. De ägnas därför en egen undersökning. I detta sammanhang har jag också använt det rättsliga materialet. Jag har inte själv systematiskt läst domböcker men haft möjlighet att utnyttja excerpter som gjorts av lokalhistoriker.⁴³

Jag har också tagit fasta på den typ av symboliska representationer som jag inledde boken med, nämligen symboliska representationer av staden i officiella sammanhang. Som redan nämnts var de viktigaste tillfällena för en sådan symbolisk uppvisning kungliga besök i staden. Dessa händelser ägnas därför också en undersökning. I samband med dessa kungliga mottaganden framgår det dels att borgerskapets kavalleri och infanteri hade en framträdande roll, dels att Knutsgillet var av stor betydelse för det sätt staden valde att framställa sig. Borgarbevapningen och Knutsgillet ägnas därför två mindre undersökningar.

Avslutningsvis har jag gjort två punktundersökningar av enskilda personer, fabrikörskan Catharina Gottschick och handelsmannen Bengt Nilsson. Dessa undersökningar motiveras av mitt intresse för just det som avviker från mönstret. Som framgår av den fortsatta undersökningen framstår båda dessa personer som särfall och jag har därför närmare velat undersöka förutsättningarna för deras position i lokalsamhället.

För att använda Bourdieus terminologi betraktar jag Malmö som ett fält där sociala distinktioner hela tiden skapas och upprätthålls. Materialet tillåter i allmänhet

43 Det rör sig här om Janne Agri och Einar Bager vars arkiv förvaras på Malmö stadsarkiv.

inte att följa konflikter om dessa ordningar men jag försöker systematiskt hålla i tanken att bakom en till synes fast ordning döljer sig konflikter och utmaningar. Därför är jag särskilt intresserad av undantagen och det som inte enkelt låter sig inpassas i den dominerande ordningen. Ur mitt perspektiv är platsen i den sociala ordningen aldrig helt determinerad. Det finns alltid utrymme för individer att utmana de dominerande normerna. Därför är det särskilt intressant att studera det som *inte* passar in i normerna. Det är här som den potentiella källan till förändring finns.

Fördjupade metodiska resonemang kommer jag att föra löpande i texten.

2. Staden

Innan undersökningen tar sin början är det nödvändigt att korta redogöra för den stad som studeras. Innan övergången från den danska till den svenska kronan 1658 var Malmö en av det danska rikets viktigaste städer. Staden hade upplevt en storhetstid under femtonhundratalet då inte minst sillfisket gav ett kraftfullt uppsving för dess handel. Under borgmästaren Jörgen Kocks kraftfulla ledning hade den spelat en självständig roll i det komplicerade politiska och militära spelet i Norden under 1520- och 1530-talen. Av allt att döma minskade befolkningens storlek från slutet av femtonhundratalet och bytet av rikstillhörighet 1658 hade inga positiva följder. Den svenska kronan övervägde att göra Landskrona till huvudort i Skåne.

Vid början av denna studies undersökningsperiod hade staden drabbats av svåra tider under det nordiska kriget. Hela det svenska rikets ekonomiska resurser hade ansträngts hårt av krigsinsatsen och till detta kom följderna av en pestepidemi, vilken slog till mot Malmö 1712. Från år 1700 till direkt efter farsoten kan staden mycket väl ha förlorat halva sin befolkning.¹ Under denna studies undersökningsperiod låg befolkningstalen förhållandevis stabila på mellan 3 000 och 4 000 invånare, soldaterna vid garnisonen ej inräknade. En svag tendens till ökning kan dock iakttas.² Även om det efter vår tids mått var en obetydlig stad, var den på 1730-talet rikets åttonde största, efter Stockholm, Karlskrona, Göteborg, Falun, Åbo, Norrköping och Uppsala.³

Malmö var en militärt och administrativt viktig stad. Dess fästning hade en stor betydelse för rikets försvar i händelse av krig och hela staden var omgiven av befästningsvallar. För att komma in i själva staden måste någon av fästningens portar passeras. För att bemanna fästningen fanns det värvade soldater, som borgerskapet

1 Hans Ersgård, "Stadens historia 1658–1718", *Malmö stads historia*, 2, (Oscar Bjurling, red.), 1977, s. 243. Den mantalsskrivna befolkningen halverades. Ersgårds beräkningar av folkmängden med utgångspunkt från antalet födda visar bara en svag nedgång men han har då inte beaktat att det relativa födelse-talet vanligen stiger kraftigt efter en demografisk kris av den omfattning som Malmö upplevde 1712.

2 Olle Helander, "Stadens historia 1719–1820", *Malmö stads historia*, 2, (O Bjurling, red.), s. 366; Sven Lilja, *Historisk tätortsstatistik*, 2. *Städernas folkmängd och tillväxt: Sverige (med Finland) ca 1570-tal till 1810-tal*, 1996, s. 98

3 Lilja, *Historisk tätortsstatistik*, 2, s. 30–32. Befolkningssiffrorna för denna tid är dock tämligen osäkra.

var skyldigt att ordna inkvartering för. I Malmö hade landshövdingen över Malmöhus län sitt residens vilket innebar att ämbetsmän och tjänstemän vid landsstaten bodde där. Den var också en betydande handelsstad, vilket bland annat innebar att personer som arbetade vid tullverket var väl företrädde.

Malmö hade alltså olika funktioner men dess ekonomiska verksamhet var avgörande för befolkningen. Staden var den viktigaste handelsplatsen för ett av det svenska rikets rikaste jordbruksområden. Därifrån skickades produkter från det sydvästsånska jordbruket vidare till andra hamnar i Sverige. Spannmål var den viktigaste handelsvaran, men för Malmös köpmän var det ett hinder att denna bara fick säljas i utrikeshamnar under år med god tillgång då priset föll under en viss fastställd nivå. På grund av inflation kom det under sjuttonhundratalet allt mer sällan att hända att priset sjönk så lågt. Begränsningarna berodde på att den svenska riksledningen önskade reservera landets egna spannmålstillgångar för inhemskt bruk. Utförseln av spannmål bestod främst av råg och mältat korn, det senare en specialitet för staden. När den viktigaste handelsvaran ofta inte kunde exporteras blev följden att ett kraftigt underskott i utrikeshandeln kompensades med ett överskott i den inrikes handeln. Malmös utrikes handelsförbindelser gick huvudsakligen till Köpenhamn och Lübeck. De inrikes förbindelserna gick främst längs västkusten med Göteborg som den viktigaste handelspartnern.⁴ Handeln hämmades av att staden inte hade en riktig hamn. Större fartyg kunde inte komma in till den brygga, Skeppsbron, som gick ut från stranden, utan fick lägga till ute på redan. Mindre färjemansbåtar skötte transporten från fartygen in till bryggan. Dess båtar svarade också för en hel del av trafiken över till Köpenhamn. Hamnfrågan diskuterades under sjuttonhundratalet men fick inte sin lösning förrän efter denna undersöknings tidsperiod.⁵

Handeln var långt ifrån fri. All handel skulle ske i staden dit landsbygdsborna förde sina varor. Endast de som vunnit burskap på handel hade rätt att köpa upp varor i parti och sälja dem vidare. För att kunna vinna burskap som handlande krävdes enligt 1734 års handelsordning sju års lärotid hos någon handlande, fyra års anställning som köpsven och därefter skulle den sökandes kunskaper i handel examineras av särskilt utsedda examinatorer bland de redan etablerade handlandena.⁶

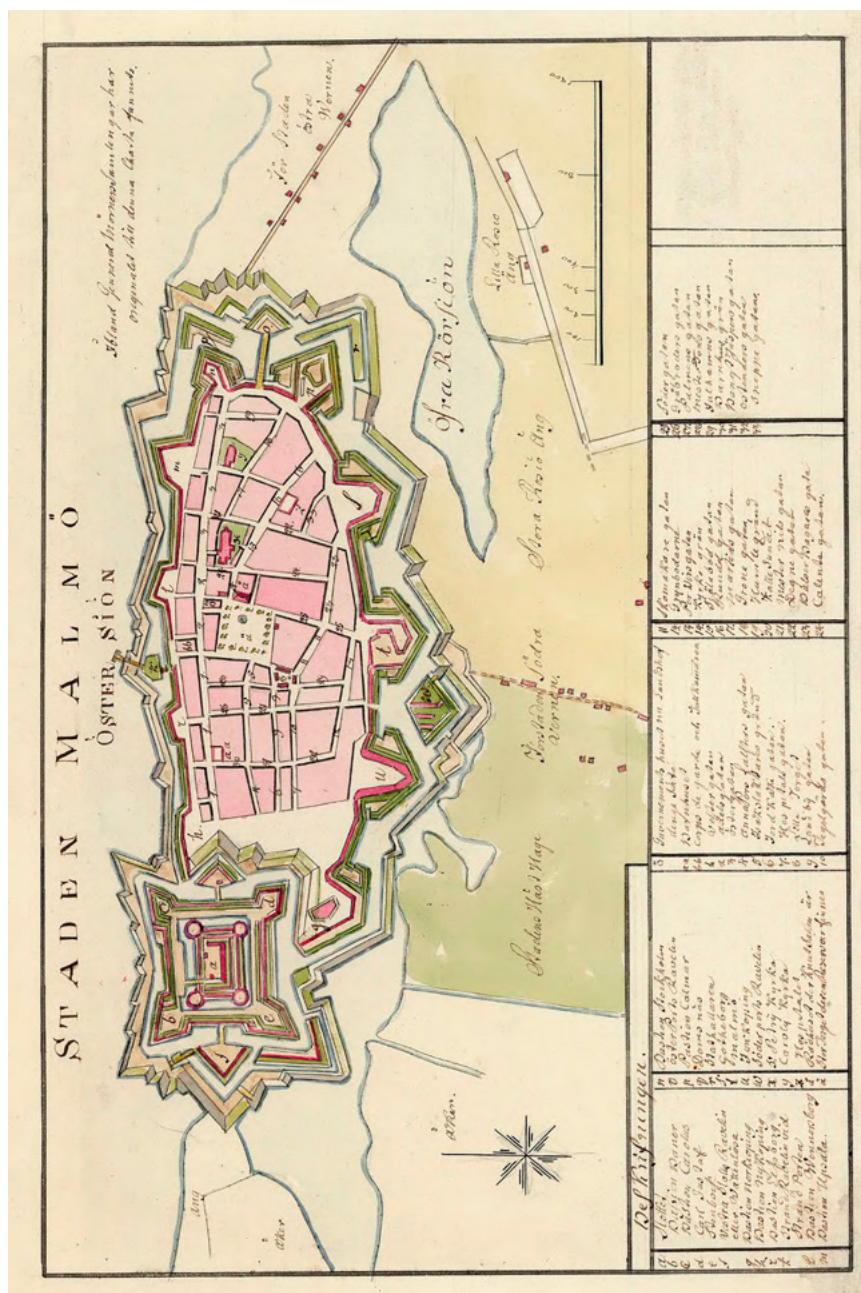
Utöver handeln var hantverket också av betydelse för staden. År 1753 hade staden 184 hantverksverkstäder med ungefär 350 gesäller och lärlingar i arbete.⁷ De flesta av dessa hantverkare arbetade med all sannolikhet för en lokal marknad, antingen i staden eller på den närmast omgivande landsbygden. Det enda tydliga undantaget

⁴ Helander, "Stadens historia 1719–1820", s. 382–397

⁵ Ibid., s. 412–418

⁶ Ibid., s. 452f Henry Lindström, *Näringsfrihetens utveckling i Sverige 1809–36*, 1923, s. 39

⁷ Lars Edgren, *Lärling – gesäll – mästare. Hantverk och hantverkare i Malmö 1750–1847*, 1987, s. 329f

Karta 1. Karta över Malmö omkring 1800. Kartan är ritad av Adolf Fredrik Wiblingen. Den är ritad innan fästningsverken raserades under början av 1800-talet och återger i allt väsentligt hur staden såg ut under hela sjuttonhundratalet.

Källa: Wikimedia Commons (https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Wiblingen_Malm%C3%B6.png)

var handskmakeriet där Malmö var känt för tillverkning av klippinghandskar. De var gjorda av skinn från får och lamm. Stadens handskar såldes för en större marknad i Sverige men också utomlands. I sin *Skånska resa* rapporterade Carl von Linné om stadens handskmakeri:

KLIPPINGSSKINN, mest till handskar, förfärdigades de aldra bästa i Malmö ibland alla orter i Sverige, så att Malmö klippingshandskar äro begärliga över hela riket för deras mjukhet och egna lukt. Fårskinnen, som tagas härtil, fås i Skåne, Borneholm och Dannemark, varibland Borneholmsskinnen höllos för de bästa.⁸

Det fanns inte mindre än elva handskmakarverkstäder år 1753 och detta yrke var, efter skomakare och skräddare, det yrke som hade flest yrkesverksamma personer. I övrigt var antalet hantverkare i olika yrken ungefär vad som kan förväntas i en stad av denna storlek vid denna tid. Hantverket reglerades av 1720 års skrårordning. Enligt denna var tillverkning av varje yrkes produkter ett monopol för de etablerade mästarna i yrket. Alla hantverkare skulle tillhöra ett ämbete som övervakade dem som tillhörde yrket. Fanns det tre mästare i ett yrke i en stad skulle de bilda ett lokalt ämbete. Annars skulle mästare tillhöra ett ämbete i en annan stad. Utbildningsgången var reglerad. Efter en tid som lärling skulle hantverkaren arbeta minst tre år som gesäll innan han – endast män kunde komma ifråga som lärlingar – kunde ansöka om att bli mästare i sitt yrke. De redan etablerade mästarna i ämbetet granskade mästarprovet och antog – eller avvisade – den sökande. För att få driva självständig verksamhet krävdes också att mästaren ansökte och beviljades burskap i staden.⁹

Sjuttonhundratalet var en tid då den svenska statsmakten satsade resurser för att främja manufaktur tillverkning. En särskild lagstiftning reglerade manufakturen, hallordningen från 1739. Det rörde sig här långt ifrån alltid om storskalig produktion utan hallordningen reglerade också hantverk som inte inordnats i skråsystemet. Malmös urmakare lydde till exempel under denna lagstiftning. Staden hade under sjuttonhundratalet också en del storskalig manufaktur tillverkning, med klädesfabrikation och tobaksindustri som de viktigaste grenarna. Redan på 1680-talet hade en textilmanufaktur knutits till det då inrättade barnhuset. De där intagna barnen utgjorde billig arbetskraft. Efterhand etablerades ytterligare textiltillverkning och omkring 1740 uppger de statistiska uppgifterna att något mer än 200 män och kvinnor arbetade i stadens textilmanufaktur. Det handlar här om en tillverkning i

⁸ Carl von Linné, *Carl Linnæi Skånska resa på höga överhetens befallning förrättad år 1749*, 1975, s. 232

⁹ Ernst Söderlund, *Hantverkarna, del 2. Stormaktstiden, frihetstiden och gustavianska tiden*, 1949, s. 195–97; Edgren, *Lärling – gesäll – mästare*, s. 65f; Edgren, "De svenska hantverksskråna under 1700-talet", *Fundera tar längsta tiden, sa skräddarn, då han sydde byxor* (Ulla Heino och Kirsi Vainio-Korhonen, red.), 1997

mycket större skala och med en helt annan grad av arbetsdelning än vad som förekom i hantverksverkstäderna. Tobaksmanufakturen som efterhand växte i betydelse hade aldrig lika många arbetare verksamma.¹⁰

Hur staden styrdes kommer att närmare analyseras i nästa kapitel. Här skall bara några kortare anmärkningar göras. Staden styrdes av en magistrat som fungerade både som domstol – rådhusrätt – och som ett förvaltningsorgan. Magistraten leddes av två borgmästare, en för justitieärenden och en för politieärenden – ungefärligen motsvarande uppdelningen mellan rättsväsende och förvaltning. Magistraten bestod därutöver av sex rådmän. Rådmännen valdes av borgerskap och magistrat gemensamt, medan borgmästarval förrättades så att staden skulle lämna förslag på tre namn bland vilka landshövdingen utsåg en innehavare av tjänsten.

De flesta av Malmö magistratspersoner under tidsperioden hade juridisk utbildning och kom inte från stadens borgerskap. Med tidens terminologi kallades de *litterata* rådmän. Det förekom stundtals att också borgare kom i fråga för rådmansvärdigheten, då som *illiterata* rådmän, vilket förstås inte får uppfattas bokstavligt, utan bara avsåg att de saknade formell utbildning. Till magistraten var också knutna ett antal tjänstemän av olika ställning, som stadssekreterare och stadsbokhållare.¹¹

Tillsammans med magistraten styrdes staden av borgerskapet, de personer som hade ansökt om och beviljats burskap för utövande av näring. Formerna för stadsstyret kommer jag att diskutera i nästa kapitel. Viktigast i denna grupp var handelsmännen och hantverkarna men omfattningen av borgerskapet var något oklar, som kommer att framgå. Vad som är helt klart är däremot att många av stadens invånare inte hörde dit. Det gäller till exempel de flesta av magistratspersonerna och magistratens tjänstemän och de som var verksamma vid länsstyrelsen och tullverket.

Borgerlig näring skulle utövas innanför stadens tullgränser – vid denna tid skulle alla varor som fördes in i staden förtullas – som sammanföll med fästningen vallar. Till staden hörde också betydande landområden närmast utanför stadsbebyggelsen. På denna mark bedrevs jordbruk i olika former, dels av de burskapsägande borgarna inne i staden, dels av en grupp personer som i källorna omnämns som ”åkerbrukare” eller ”borgare”.¹²

Innanför stadens vallar bodde ett stort antal personer som inte tillhörde borgerskapet. Till dessa hörde borgarnas hustrur och barn. Kvinnor spelade visserligen en roll inom borgerskapet men kunde bara bli delaktiga i det som änkor

¹⁰ Helander, ”Stadens historia 1719–1820”, s. 422–427

¹¹ Ibid., s. 479–489

¹² De ”borgare” som bodde utanför staden hade ett slags andra gradens borgerskap som inte gav någon delaktighet i stadens styrelse.

efter män som varit borgare. I denna egenskap kunde även kvinnor stundom rösta vid de olika valen inom borgerskapet.¹³ En stor del av befolkningen ingick också i borgarnas hushåll som drängar, pigor, gesäller eller lärlingar. Självständig hushållsbildning för gesäller var under denna tid nästan uteslutande begränsad till murar- och timmergesäller, yrken som redan bedrevs i organisationsformer som avvek från andra hantverksyrken.¹⁴ Dessutom återfanns olika arbetargrupper i staden, dels arbetare vid stadens manufakturer, dels personer som utförde olika mer eller mindre okvalificerade arbetsuppgifter. Dessa stod utanför borgerskapet, och så småningom skall jag återkomma till villkoren för deras anknytning till staden.

Som senare tydligt skall framgå är dessa olika grupper mycket olika synliga i det bevarade källmaterialet. Det gör det också svårt att bedöma hur stora olika grupper har varit och vilka andelar de haft av befolkningen. Detta har naturligtvis dessutom förändrats över tid. Enligt beräkningar byggda på olika längder från 1726 svarade borgerskapet för närmare 70 procent av de civila hushållen i staden.¹⁵ Men alla dessa var inte likaberättigade i staden, vilket jag snart återkommer till.

Malmö hade alltså under denna tid ett invånartal som bara låg på några tusen, men trots detta var de en av det svenska rikets viktigare städer. Såsom fästnings- och residensstad hade den en förhållandevis differentierad befolkning, men den dominerades av borgerskapets hushåll. Den var ekonomiskt viktig som utskeppningshamn för det skånska jordbrukets produkter, men hade dessutom ett tämligen rikt differentierat hantverk och en viss manufakturtillverkning, särskilt inom textil- och tobaksnäringarna. Slutligen bedrevs ett inte obetydligt jordbruk på stadens jordar, något som var karakteristiskt för tidens städer.

¹³ Åsa Karlsson Sjögren, *Männen, kvinnorna och rösträtten: medborgarskap och representation 1723–1866*, 2006, s. 89–91

¹⁴ Edgren, *Lärling – gesäll – mästare*, s. 203

¹⁵ Beräknat efter Helander, "Stadens historia 1719–1820", tabell 2, s. 373

3. Stadens politiska ordning

Efter denna bakgrund kan den egentliga undersökningen nu börja. Först kommer jag att diskutera hur staden styrdes. Alla som bodde i Malmö befann sig inte där på samma legala villkor och med samma rättigheter och skyldigheter i förhållande till staden. Undersökningen är inget självändamål utan syftet är att fastställa vilka befolkningsgrupper som erkändes och vilka rättigheter dessa tillerkändes. Styrelseordningen skapade grupper och hierarkier mellan dessa. Den legala och formella ordningen ska alltså först undersökas. Denna formella bild kommer senare i undersökningen att relateras till andra hierarkiserande praktiker.

De egentliga stadsinvånarna i lagens mening, de som var berättigade att delta i stadsstyret, men också var skyldiga att betala stadens skatter, var de näringsdrivande borgarna. Redan i Magnus Erikssons stadslag angavs köpmän och hantverkare särskilt som borgare i svenska städer och dessa grupper framhölls också i 1734 års lag.¹ Därmed var två grundläggande uppdelningar av befolkningen etablerad. Först den mellan borgare och icke-borgare, sedan den mellan köpmän och hantverkare inom borgerskapet. Hur stadsstyret organiserades skilde sig emellertid mellan olika städer och också vilka grupper som räknades till borgerskapet. I äldre tid var det vanligt att borgerskapets inflytande utövades på "allmän rådstuga" där alla borgare kunde närvara. För att utöva det direkta styret utsågs ett råd bland borgarna. Detta fungerade både som förvaltning och som domstol. Som ledande i rådet utsågs en eller flera borgmästare.

Efterhand förändrades städernas styrelse. Utvecklingen såg olika ut i olika städer men följde i huvudsak tre huvudlinjer. För det första skapades olika former av representationer för borgerskapets deltagande i styret, för det andra ökade inslaget av juridiskt utbildade rådmän som inte själva var borgare i staden (så kallade *litterata* rådmän) och för det tredje ökade statsmakten sin möjlighet att utse stadens borgmästare.² Hur såg det då ut i Malmö på sjuttonhundratalet?

¹ Magnus Erikssons stadslag, Konungabalk XV:1–2; 1734 års lag, Handelsbalk III kap. §§1, 3 & 4.

² Nils Herlitz, *Svensk stadsförvaltning på 1830-talet*, 1924, s. 331f, 339–441, 363–382; Anne-Marie Fällström och Ilkka Mäntylä, "Stadsadministrationen i Sverige/Finland under frihetstiden", *Stadsadministration i Norden på 1700-talet*, (Birgitta Ericsson, red.), 1982

Stadgan om stadens äldste 1726

Under större delen av sjuttonhundratalet reglerades borgerskapets representation i Malmös styre genom en förordning från 1726³. I denna stadgas att borgerskapet skall representeras av en särskild församling, Stadens äldste, men det för mig intressanta med dokumentet är inte det specifika politiska regelverk det etablerade utan vilka grupper som urskildes i staden, grupper som därmed gavs ett officiellt erkännande.

Redan den allra första meningen i förordningen etablerar en tudelning: "Borgmästare och Råd tillika med Menige Borgerskapet i Siö- och Stapelstaden Malmö...". Å ena sidan alltså stadens styrelsemän, å andra sidan de vanliga borgarna. Det är i princip relationerna mellan dessa två grupper som behandlas i förordningen och några andra grupper erkänns egentligen inte. De nämnda grupperna skall värna "Stadsens gemensamma bästa" eller "Stadsens allmänna nytta".⁴

Borgerskapet i sin tur indelas i tre olika grupper, "Kiöpmännen och de Handlande", hantverkarna och bryggarna. Bland dessa skall utses en representation för borgerskapet, Stadens äldste. Handelsmännen skall föreslå 24 representanter, hantverkarna 16 och bryggarna 8. Bland dessa utser magistraten hälften att ingå i äldsteförsamlingen.⁵ Detta var ett sätt att garantera de handlande ett, i förhållande till deras antal, oproportionerligt stort inflytande. Vid tiden för stadgans tillkomst var proportionerna mellan grupperna ungefär den att handelsmännen och bryggarna var ungefär lika många, medan hantverkarna var dubbelt så många som de två första grupperna tillsammans.⁶

Det framstod tydligt som självklart vem som omfattades av orden "köpmän och handlande" och "bryggare", men när det gällde hantverkarna ansågs det nödvändigt med en definition. Förklaringen är säkert att hantverk vid denna tid kunde bedrivas inom olika legala ramar. Först fastslogs det att till hantverkare räknades alla som tillhörde ämbeten i Malmö eller i andra städer. Detta var alltså hantverkare som lydde under skråordningen. Förutom dessa skråmästare skulle också frimästare räknas till hantverkarna. Detta var hantverkare som enligt en förordning från 1724 på vissa villkor hade rätt att utöva sitt yrke utan att tillhöra något skråämbete och

³ *Förordning angående stadens äldste i Malmö samt instruction för dem, författade, med högwällborne hr. baron, general och gouverneurens bifall, af magistraten och af menige borgerskapet der sammastädes wedertagen på rådhuset d. 3. februarii a:o 1726, 1771.* Trycket saknar paginering. Den består av två delar, en förordning och en instruktion. Båda dessa är uppdelade i paragrafer. Jag hänvisar till förordning respektive instruktion och paragrafnummer.

⁴ Inledning till förordningen i *Förordning angående stadens äldste ...*

⁵ Förordningen §1 i *Förordning angående stadens äldste ...*

⁶ Helander, "Stadens historia 1719–1820", s. 371, tab. 1

som därför kunde undvika de regler för mästerskaps vinnande som fanns inom skråhantverket. Slutligen skulle också manufakturister räknas till hantverkarna i den utsträckning de "... draga Borgerliga besvär".⁷ Hantverk kunde, som redan sagts, utövas under tidens manufakturlagstiftning. Det var däremot inte nödvändigtvis så att manufakturister också hade burskap. Att "draga Borgerliga besvär" var ett uttryck för att personen hade burskap och var med att betala skatter och utföra andra skyldigheter som låg borgerskapet.⁸

Denna enkla modell, som handlar om hur "borgmästare och råd" möter ett borgerskap som i sin tur är indelat i tre korporationer, dominerar helt förordningen. Andra grupper nämns närmast i förbigående; till exempel nämns stadstjänare och stadsfiskal. Men stadens angelägenheter är en fråga för enbart de nämnda grupperna.

När de äldstes uppgifter diskuteras framkommer lite mer om den ordning som ligger till grund för stadgan. Allmänt är deras uppgift att "... tilse at intet praejudice [till skada] eller någon Oordning i Handelen och Borgerskapets Näring skier, anten af Utlänningar och Fremmande eller af Borgerskapet sielfwa."⁹ Här urskildes å ena sidan borgerskapet, å andra sidan de som kom utifrån, antingen de tillhörde landets undersåtar eller ej. "Utlänningar och Fremmande" måste också följa regelverket för handel, stadgas det i en annan paragraf.¹⁰ De främmande urskiljs också i texten om fattigvården, där de äldste åläggs att vårda sig om "at Stadsens rätta Fattige blifwa ordenteligen och nödtorfteligen försörgde, samt Fremmande Tiggiare uhr Staden holdne".¹¹ Dels erkänns här en grupp i staden utanför borgerskapet, dels markeras återigen de främmande som kommer utifrån och hotar stadens bästa. De fattigas närvaro markeras här, men det är en grupp som bara är föremål för stadens omsorg.

För att stadens ordning skall fungera är det angeläget att alla håller sig till sin näring och att ingen utövar näring utan tillstånd.¹² Alla skall hålla sig på sin anvisade plats. Dessutom måste syndigt leverne hindras; annars riskerar staden att drabbas av Guds vrede. Därför tillhör det de äldstes uppgift att vaka över misstänkta hus.¹³ (§ 25). Ordning och reda och var och en på sin plats är det som gäller. Dessa bestämmelser markerar att stadens ordning, såsom den etablerats och getts legitimitet i detta dokument, inte bara hotas utifrån utan att det också finns inre hot.

7 Förordningen §4 i *Förordning angående stadsens äldste* ... §4

8 För regleringen av hantverk vid denna tid, se Söderlund, *Hantverkarna, del 2. Stormaktstiden, frihetstiden och gustavianska tiden*, s. 186–220

9 Instruktionen §15 i *Förordning angående stadsens äldste* ...

10 Instruktionen §24 i *Förordning angående stadsens äldste* ...

11 Instruktionen §17 i *Förordning angående stadsens äldste* ...

12 Instruktionen §23 i *Förordning angående stadsens äldste* ...

13 Instruktionen §25 *Förordning angående stadsens äldste* ...

Till de äldstes uppgift hör också att vaka över inkvarteringen. Borgerskapet ska sörja för bostäder åt de soldater som var förlagda i garnison där, en ständigt återkommande tvistefråga under tiden. Att soldaterna finns närvarande i staden erkänns på detta sätt i författningen.

Så långt har förordningen enbart diskuterat några få grupper som varit närvarande i staden. I en paragraf görs en indelning av befolkningen av ett annat slag där en ekonomisk skiktning nämns. Paragrafen handlar om de äldstes ansvar att vaka över viker och priser. Detta motiveras av att "...Guarnizonen och Fattige Borgare som Kiöpa deras underhåld i småt..." klagar över höga priser. De "bemedlade" köper upp det lantmännen för in till staden och stegrar på så sätt priset "...utan anseende till deras hos dem boende Fattige Jämchristens och Nästas nöd och torffthet."¹⁴ Utöver de tidigare nämnda indelningarna gjordes här alltså också en uppdelning i bemedlade och fattiga. De senare är inte lika med de fattiga som tidigare nämndes som föremål för omsorg utan kan också innefatta borgare.

I dokumentet från 1726 är det en mycket enkel ordning som skisseras. I spetsen för staden står magistraten som styr staden men borgerskapet är självklart företrädare för hela stadsbefolkningens intressen. Borgerskapet uppfattas som bestående av tre korporationer, handlande, bryggare och hantverkare. Utöver dessa talas det om rätta fattiga, fattiga borgare och garnisonens soldater. Dessutom syns också stadens "betiente" som en särskild grupp, som skall gå staden tillhanda på olika positioner och nivåer. Deras uppgifter framgår också på flera ställen i texten, men gruppen framstår inte som en grupp med rättigheter i stadsstyret. De skall tjäna. En socioekonomisk skiktning antyds när de fattiga borgarna ställs mot de bemedlade. Det är dock en ordning som hotas utifrån av personer som definierades som icke tillhöriga, av utlänningar, främmande och tiggare, men ordningen hotades också av bristande enighet och samförstånd inom borgerskapet. Alla skulle hålla sig till sin näring och inte försöka sko sig på andras bekostnad.

Borgare, men ändå inte... Borgare utanför societeterna

Den enkla ordning som förutsattes i förordningen från 1726 var betydligt mer komplex i den administrativa praktik som kännetecknade de följande decennierna. Dels fanns det inom borgerskapet grupper vars ställning var oklar, dels fanns det flera grupper som bodde i staden men som inte tillhörde borgerskapet. Handelsmän och bryggare var de enklaste grupperna att avgränsa inom borgerskapet. De

¹⁴ Instruktionen §27 *Förordning angående stadsens äldste ...*

omfattade helt enkelt de personer som fått burskap för att utöva dessa näringar. Hantverkarna var en något mer problematisk grupp. Som framgått definierades den i stadgan genom skråtillhörigheten. Men staden fanns en del näringsidkare för vilka det var oklart om deras rättigheter beviljade fullt tillträde till borgerskapet. Det är frågan om hur dessa grupper placerades som står i centrum för nästa avsnitt av undersökningen. Därefter skall jag diskutera de grupper som helt klart inte erkändes som tillhöriga borgerskapet.

Det är två grupper jag särskilt kommer att behandla, krögarna och de åkerbrukande borgare som utövade sin näring på stadens marker utanför stadsvallarna. Det finns visserligen andra yrkesgrupper vars hemvist inte på förhand kan sägas vara given. Till dessa hör färjemän, trädgårdsmästare och möllare – den lokala beteckningen för mjölnare. Dessa grupper räknades i sjuttonhundratalets Malmö helt klart till hantverkarna. Möllarna bildade ett ämbete och antog lärlingar, vilket talar för att deras arbete har betraktats som ett yrke reglerat av skråordningen från 1720.¹⁵ Färjemännen hade visserligen ett eget lag och antagning till detta krävdes för att få burskap. Däremot finns det inget som tyder på att det krävdes särskilda läroår eller färdighetsprov.¹⁶ Åtminstone i Stockholm fanns ett ämbete för trädgårdsmästarna, och det är sannolikt att yrket även i Malmö har ansetts lyda under skråordningen.¹⁷ Möllare och trädgårdsmästare räknades otvetydigt till hantverkarna vilket framgår av magistratens årliga redovisningar av hantverkare i staden. Färjemän och fiskare tas med i förteckningen från 1773.¹⁸ Att färjemännen tillhörde hantverket visas också av att hantverkssocieteten år 1771 utsett en i gruppen till elektor vid det årets val av riksdagsman.¹⁹

Krögarnas plats i staden

För att förstå krögarnas ställning i staden måst något sägas om bryggarna, en yrkesgrupp som naturligtvis stod i nära relation till den förra gruppen. I Malmö uppfattades bryggarna som en särskild korporation och representerades i särskild ordning i en bryggaresocietet. De hade också en särskild organisation för den yrkesmässiga verksamheten, bryggarelaget. Detta hade gamla anor men hade förfallit och återupptogs inte förrän 1733. Bryggarnas för svenska förhållanden särartade ställning i Malmö

15 Mjölareämbetet i Malmö arkiv, Skråarkiv (MSA). Arkivet är mycket ofullständigt bevarat. Protokoll saknas. Skråartiklar finns från 1767 (F1).

16 Färjemanslagets i Malmö arkiv, Skråarkiv, (MSA)

17 Trädgårdsmästareämbetet, Stockholms stadsarkiv. Se Nationell arkivdatabas (NAD), sok.riksarkivet.se/nad

18 Kommerskollegiums arkiv, Kammarkontoret, Årsberättelser. Handlande och hantverkare, (RA). Efter 1750 finns för bokens tidsperiod berättelser för Malmö bevarade från 1753, 1754 och 1773.

19 19/3 1771 Protokoll (AIA), Rådhusrättens i Malmö arkiv (MSA). I fortsättningen görs alla hänvisningar till rådhusrättens protokoll med hjälp av förkortningen RRP och datum.

betingades rimligtvis av spannmålshandelns betydelse för stadens ekonomi. Förutom att brygga öl brände de också brännvin och råvaran till deras produktion fanns det riklig tillgång på. Stadens garnison betydde säkert mycket för avsättningen.

Bryggeri betraktades i de större städerna i allmänhet som ett skråorganiserat hantverk. Yrket ansågs enkelt att lära – det var vanligt med bryggning i hushållen – och inte ens i stora städer som Stockholm och Göteborg använde bryggarna gesäller. På dessa orter antogs lärlingar och mästarprov krävdes för att få rättighet att brygga.²⁰ I Malmö fanns ingen sådan ordning, vilken annars förutsattes i skråyrken. Stadens bryggare antog inte lärlingar utan utförde arbetet med hjälp av drängar. Bryggarna skilde sig alltså avsevärt från andra yrken organiserade i skråämbeten.²¹ När någon ansökte om att få burskap som bryggare ställdes inte särskilda utbildningskrav, och nya bryggare kunde ha mycket olika bakgrund. Den nyantagna bryggaren skulle egentligen genomföra en provbryggning men denna kunde ersättas med en betalning till bryggarlagets låda. Avgörande för att få rättigheten var släktskap med tidigare bryggare. Att vara bryggares barn åberopades som skäl att vinna rättighet och särskilt vanligt tycks det ha varit att en ny bryggare vunnit rättighet genom äktenskap med en bryggardotter.²² Bryggarna förefaller i ekonomiskt hänseende i genomsnitt ha legat något bättre till än hantverkarna men avsevärt under handelsmännen, i varje fall med utgångspunkt från skattebördan.²³ Bryggarna hade tidigare också haft hand om utminuterings av sina varor; de höll alltså också krog. I det tidigare sjuttonhundratalets stad var de en numerärt betydande grupp. År 1730 räknade magistraten efter en inventering till inte mindre än 52 bryggare, varav de flesta också brände och utminuterade; dessutom hade staden en gästgivare.²⁴

Den statliga brännvinspolitiken förändrade 1731 förutsättningarna för bryggarna. En kunglig förordning detta år förbjöd husbehovsbränning i städerna. Brännvinsbränning skulle förbehållas vissa borgare mot särskild avgift. Utminuterings skulle förbehållas krögare, också detta mot särskild avgift.²⁵ Det är ingen djärv gissning att motivet bakom förändringen var att öka skatteintäkterna.

20 Samuel E. Bring, *Bryggerier och bryggare i Stockholm under senast förflutna hundra år*, 1927, s. 6–9; Sture Mårtenson, *Bryggerinäringen i Göteborg. 1. Tiden från bryggaregilletts tillkomst år 1661 intill 1800-talets början*, 1961 s. 30–36. I realiteten var det dock i Göteborg möjligheten att överta ett bryggeri, inte yrkesskickligheten som var det viktigaste kriteriet för att bli upptagen som bryggare.

21 Helander, "Stadens historia 1719–1820", s. 474f.

22 26/11, 30/11, 21/12 1750, 22/12 1753, 19/12 1771, 10/1, 1/7 1772, Protokoll 1747–1847, Bryggarelaget i Malmö, Skråarkiv (MSA).

23 Detta bygger på den databas över befolkningen 1774 som presenteras i nästa kapitel. Bryggarnas genomsnittliga skillingtal låg 1753 avsevärt över genomsnittet för hantverkarna enligt den databas som jag konstruerade för min avhandling Edgren, *Lärling – gesäll – mästare*, s. 309–315.

24 Helander, "Stadens historia 1719–1820", s. 475

25 Ibid., s. 475

I Malmö ledde detta till att näringen organiserades och att tillverkning och utskänkning separerades. Ett bryggarelag och ett krögarelag inrättades. Den senare gruppen uteslöts från deltagande i bryggaresocieteten. För att bli antagen som krögare krävdes burskap i vanlig ordning, men detta berättigade likväl inte till politiskt inflytande.²⁶ Separationen ledde till långvariga tvister i Malmö. Dels var det en ekonomisk tvist där krögarna beklagade sig över att bryggarna inte iakttog utskänkingsförbudet, dels var det en politisk tvist där krögarna krävde delaktighet i stadens societetsväsende, särskilt delaktighet i valen.

Krögarna begärde 1758 att de skulle få vara delaktiga i riksdagsvalen. Eftersom valen genomfördes med elektorvalda av societeterna innebar krögarnas uteslutande från societetsorganisationen att de saknade inflytande. Bryggarsocieteten avstyrkte denna ansökan och sade sig betvivla att krögarna överhuvud tillhörde borgerskapet; enligt dem fanns det en kunglig förordning som fastställde att krögeri inte var en borgerlig näring. Länsstyrelsen ställde sig på krögarnas sida. Alla som betalade borgerlig skatt, eller bar borgerlig tunga, som det hette, enligt kungliga förordningar, tillhörde borgerskapet. Malmö magistrat uppmanades att avgöra frågan. Trots länsstyrelsens ställningstagande, avvisade magistraten krögarnas ansökan om att tillhöra societet. Argumentet var att de inte nämndes i den gällande politiorningen från 1726 (se ovan, s. 42). Det fanns därför ingen möjlighet att ålägga vare sig hantverkare eller bryggare att ta emot denna grupp. Att frågan aktualiserats just vid denna tidpunkt hade sannolikt att göra med politiska motsättningar. Valet i Malmö till borgarståndet 1760 ledde till en lång rad överklaganden.²⁷ Den egendomliga situationen där krögarna sökte burskap i vanlig ordning och beskattades, men var uteslutna från politiskt inflytande, bestod.

Knappt tjugo år senare återkom krögarna med sina anspråk. Deras ansökan ogillades först av magistraten och sen också av länsstyrelsen men krögarna gick vidare till Kungl. Maj:t och här fick de stöd. I utslaget konstaterades att krögarna betalade full borgerlig skatt och därför var berättigade till det inflytande de bara kunde få genom att tillhöra en av societeterna. Magistratens argument om att krögarna inte nämndes i politiorningen underkändes med hänvisning till att inte heller färjemännen nämndes där, vilket inte hindrade att de ingick i hantverkssocieteten.

När ärendet kom tillbaka till Malmö försökte de tre societeterna värja sig mot att bli tvungna att ta emot krögarna. Handelsocieteten menade att bryggarna var för få och behövde få förstärkning för att deras skatt skulle stå i proportion till deras röstetal. Hantverkarna menade helt enkelt att krögeri inte kunde vara en "handaslögd". Bryggarna argumenterade mer utförligt, säkert eftersom det var dit det låg närmast

²⁶ Ibid., s. 475f

²⁷ Ibid., s. 509f. RRP 23/8 och 24/9 1760

till hands att föra krögarna. Ett argument var att flera av krögarna betalade skatt också för att vara viktualiehandlare. De borde därför föras till handels societeten, som bryggarna menade behövde förstärkning. Slutligen menade de att krögare på förstäderna mest var åkerbrukare och borde uteslutas. De krögare som återstod var bryggarna dock beredda att ta emot. Magistraten höll därefter på beslutet ytterligare och det var först efter en påminnelse från krögarna som magistraten slutligen avgjorde ärendet i februari 1780. Krögarna skulle tillhöra bryggarelaget.²⁸

Uppenbart är att krögarna inte var välkomna in i de borgerliga societeterna. Några verkliga argument anfördes inte utöver att de inte nämndes i politiordningen, vilket närmast förefaller ha varit i svepskäl. Händelseförloppet illustrerar i alla händelser att ståndsorganisationen hade oklara gränser och kunde vara godtycklig. Malmös borgerskap var internt indelat och burskapet gav inte automatiska rättigheter. I egentlig mening var det bara de borgare som ingick i en societet som tillhörde det politiska borgarståndet. Lagstiftningen var oklar när det gällde vilka näringar i städerna som berättigade till, eller kanske snarare, krävde burskap. Detta ledde till att skillnaderna kunde vara stora mellan olika städer. I konflikten i Malmö var dock slutligen, efter närmare ett halvt sekel, den nationella lagstiftningen utslagsgivande. Det var de skatter som borgaren betalade som gav politiska rättigheter. Att krögerinäringen i Malmö faktiskt krävde burskap blev till sist utslagsgivande. Händelseförloppet illustrerar att sjuttonhundratalets samhälle hade många fler komplicerade distinktioner mellan grupper än vad den enkla fyrståndsmodellen synliggör. Episoden med krögarna visar också hur en grupp kunde sträva efter att förbättra sin position i stadens erkända ordning.

Åkerbrukande borgare på stadsjorden

En annan grupp i borgerskapet som däremot under hela undersökningsperioden förblev helt marginaliserad var de som idkade åkerbruk på stadens mark. Stadens mark var dels upplåten för gemensamma beten, dels arrenderades den ut för enskilt jordbruk. Längs de landsvägar som ledde in till den östra och södra stadsporten – nuvarande Södra och Östra förstadsgatorna – låg en rad mindre fastigheter. De flesta av dessa ägdes av stadens borgare och arrenderades ut till jordbrukare, i några fall ägdes fastigheterna också av dem som bodde där och brukade jorden. I första hand har åkerbrukarna säkert ägnat sig åt att odla grönsaker och annat för stadens behov. Även fiskdammar fanns vid förstäderna. På stadens mark låg också byn Terningholm sydväst från själva staden.²⁹

²⁸ Ibid., s. 503. RRp 22/9 1778, 19/2 1780. De olika skrivelserna återfinns i Inneliggande handlingar (F1AA) till RRp, 19/2 1780.

²⁹ Ibid., s. 370, 373f, 524–528

Denna grupp av åkerbrukare på stadens mark är tämligen okänd. Den som ville bruka stadens jord var tvungen att söka burskap. Det som bedömdes var om den sökande hade tillgång till en fastighet, antingen de ägde den eller arrenderade den, och om de kunde visa intyg om sin redlighet, utställt av någon borgare i staden, eller av kyrkoherde och kronobefallningsman i hembygden. De sökande titulerades i allmänhet dräng. Några särskilda utbildningskrav ställdes inte. Att driva ett jordbruk ansågs säkerligen som en allmänt tillgänglig kunskap. För den som fått tillgång till en fastighet tycks själva burskapsansökan ha varit en formalitet. De sökande svor burskapsed och upptogs i burskapslängden med yrkesbeteckningen "åkerbrukare".³⁰ Ingenting tyder på att gruppen i övrigt hade några rättigheter, inte heller att den någonsin gjorde anspråk på att vinna några.³¹

Stadsinvånare utanför borgerskapet

I en ordning där egentligen bara borgarna erkändes var det oklart hur de invånare som inte tillhörde borgerskapet skulle betraktas. De fanns där och några av dem kunde under sjuttonhundratalet skapa sig en i viss mån erkänd ställning. I första hand gällde erkännandet personer i kronans och kyrkans tjänst. En annan grupp var fastighetsägare som stod utanför borgerskapet. Det var nämligen inget krav att ha burskap för att kunna köpa en fastighet. Dessa gruppers möjlighet till erkännande låg i att de var av intresse som tänkbara skattebetalare. Att stadsskatterna i allt väsentligt vilade på borgerskapet var klart. Däremot tillkom under seklet olika skatter som övriga invånare bidrog till. Det handlade om kostnaderna för vattenledningarna, brandväsendet, väktarna, prästerna, läkaren och fattigvården. Dessa tjänster kom hela stadsbefolkningen till del och alla borde därför också betala; sådan var tanken. Efterhand kom också den lösningen till stånd att dessa skatter fördelades på samtliga fastighetsägare, i ungefärlig proportion till storleken på deras fastighetsinnehav.³²

Att betala skatt ledde efterhand till ett visst inflytande i stadens politiska liv. För att företräda skattebetalare som inte var borgare växte så småningom en fjärde societet fram i Malmö, den så kallade cleresi- och civilsocieteten. Som framgår av

³⁰ Detta bygger på en genomgång av ett begränsat antal burskapsärenden. RRP 5/3, 8/9, 10/9 1744, 20/9 1762.

³¹ Åkerbrukande borgare kunde i en mindre stad som Enköping utgöra en betydande del av borgerskapet. I just det fallet var trädgårdsodling för huvudstaden en viktig del av stadens ekonomi. Gunnar Carlsson, *Enköping under frihetstiden: social struktur och lokal politik*, 1977. Om borgare, se också Kekke Stadin, *Småstäder, småborgare och stora samhällsförändringar: borgarnas sociala struktur i Arboga, Enköping och Västervik under perioden efter 1680*, 1979, s. 49, 60–62.

³² Helander, "Stadens historia 1719–1820", s. 513–518

namnet omfattade denna societet stadens prästerskap och olika tjänstemän i staden. Till den hörde också de magistratspersoner som inte själva var borgare. I detta fanns dock en paradox. Om societetens berättigande låg i att dess medlemmar var skattebetalare, då borde också alla stadens fastighetsägare äga stämman i den. Så var dock inte fallet. Under 1770-talet gjordes försök från stadstjänare, rådhusvaktmästare och sjötullsbeökare att i egenskap av fastighetsägare vinna representation i den fjärde societeten. Det var alltså ungefär samtidigt som krögarna gjorde anspråk på representation i bryggarsocieteten. Civilsocieteten avvisade dock dessa försök. De som sökte avvisades som "... obehöriga och i omröstning oanständiga personer..." och societeten fruktade att en ännu mer omfattande social nivellering skulle äga rum. Magistraten ställde sig på societetens sida. En lösning blev i gengäld att fastighetsägare utanför societeterna i vissa sammanhang kallades för särskild överläggning.³³ Civilsocieteten gjorde ett tydligt ställningstagande. Den lägre betjäningen i staden bar genom sin ställning ett stigma som automatiskt uteslöt dem från överläggningar och överväganden. Så upprätthölls en ordning där samhällsställning och värde knöts nära till varandra. Magistraten motiverade sitt avslag genom att påpeka det opassande i ...

... att magistratens ringaste underbetjäning som för eget intresse och betalning uppbådar societetens ledamöter till sammanträde och då går dem med uppvaktning till handa, skall i samma ögonblick äga överläggnings rättighet och röst lika med dem.³⁴

Slående är hur formuleringen knyter betalning till egenintresse, vilket i sin tur diskvalificerar. Civilsocietetens egna ledamöter befrias i samma mening från misstanken att agera utifrån egenintresse, utan skulle agera utifrån allmänintresset. Samtidigt betonas att lydnadsförhållandet omöjliggör den likhet som förutsätts för representation i samma församling. Det är en argumentation för kodifiering av ståndsmissiga gränser. Med Bourdieus terminologi kan det sägas att personerna utanför societeten tillskrevs ett otillräckligt symboliskt kapital.

Den grupp som i skrivelsen kallas "ringaste underbetjäning" var oftare känd som stadens lägre betjäning. Den kan sägas ha stått den övriga arbetarbefolkningen nära. Visserligen hade den ett uppdrag i stadens tjänst och antogs av magistraten för att sköta detta. Så upptog avlöningen för stadsbetjäningen 1774 fyra stadstjänare, åtta stadsväktare och fyra mätare.³⁵ Förutom dessa hade staden i sin tjänst också rotemästare som ansvarade för kontakterna mellan magistraten och invånarna.

³³ Ibid., s. 503–504

³⁴ Ibid., s. 504

³⁵ Förslag till Skattsättningen uti Malmö Stad För Åhr 1774, , fol. 281, Stadskasseräkenskaper. Huvudserie 1774 (GIIa:78), Borgerskapets i Malmö arkiv (MSA)

Staden var administrativt indelad i åtta olika områden kallade rotar; därav beteckningen rotemästare. Dessa stadstjänare hade en viss lön för sitt arbete, men denna var inte på något sätt tillräcklig för försörjningen. Den väsentligaste innebörden av dessa uppdrag torde ha varit att de gav rätt till bosättning i staden och därmed också att arbeta med olika uppgifter som kunde förekomma där. I det svenska riket rådde tjänstetvång och den som inte hade laga försvar (anställning) hos en husbonde betraktades som lösdrivare. Stadstjänarnas kontrakt med staden gav dem sådant försvar och en legal plats i staden.³⁶ Tidens arbetslagstiftning fungerade här som ett sätt att upprätthålla ytterligare en social distinktion mellan dem som kunde ge försvar och dem som måste erhålla sådant.

Denna grupp villkor i staden kan illustreras av några ansökningsärenden. År 1744 sökte drängen Börje Persson Holmgrehn om att få bli rotemästare. Han skulle just avsluta sin svarvarelära och kunde inte, av skäl han inte angav, ta arbete på annan ort, vilket en gesäll förväntades kunna göra. Som rotemästare lovade han dock att inte utöka sin verksamhet så att svarvämberet skulle lida skada. Hans ansökan beviljades.³⁷ År 1770 sökte Pål Blomgren att bli antagen som rotemästare. Han hade visserligen tidigare försörjt sig med "hårs accomodation", men ville nu ha "säkerhet och försvar". Hans ansökan beviljades och han antogs "... att såsom arbetare, njuta hägn och beskydd under denna Staden." Särskilt framhölls att han behärskade trädgårdsmästaryrket.³⁸ Att vara rotemästare var alltså ingen försörjning utan en möjlighet att lagligen vistas i staden och dessutom, åtminstone i Holmgrehns fall, få utöva ett hantverk utan att lyda under ett ämbete.³⁹ Staden fick personer som kunde utföra vissa uppgifter åt invånarna. Ersättningen bestod närmast i att staden gav personen laga försvar och bosättningsrätt. På liknande sätt antog staden också stadsarbetskarlar, som därmed gavs rätt att ställa sin arbetskraft till förfogande för den som ville betala för den.

För personer som fick sådana rättigheter var en självständig hushållsbildning möjlig. I staden fanns också en del andra arbetare med eget hushåll. Inom hantverket var det i regel så att inte bara lärlingar utan också gesäller bodde i mästarens hushåll,

36 Arthur Montgomery, "Tjänstehjónsstadgan och äldre svensk arbetarpolitik," *Historisk tidskrift* 53 (1933); Börje Harnesk, *Legofolk: drängar, pigor och bönder i 1700- och 1800-talens Sverige* 1990, s. 32–39, 205; Arthur Montgomery, *Svensk socialpolitik under 1800-talet*, 1934, s. 28f; Monika Edgren, *Från rike till nation: arbetskraftspolitik, befolkningspolitik och nationell gemenskapsformering i den politiska ekonomin i Sverige under 1700-talet*, 2001

37 RRP 3/II 1744

38 RRP 12/2 1770. "Accomodation" kan här tolkas som "göra i ordning" (jfr. SAOB, uppslagsord "ackommodera"), men det framstår inte som helt klart vad han har gjort.

39 Rätt att utöva hantverk utan anställda arbetare utan hinder av skrålagstiftningen tillkom soldater men också en del statligt anställda som fångvaktare och postens personal. Edgren, *Lärling – gesäll – mästare*, s. 138f. En liknande rätt tycks lokalt ha erkänts för stadens lägre betjante.

men vid mitten av sjuttonhundratalet gällde detta i allmänhet inte arbetarna inom murar- och timmermansyrkena. I dessa yrken var inte bara gesällerna utan också många lärlingar gifta och bodde för sig själva.⁴⁰ Dessutom fanns det arbetare i stadens manufaktur med egna hushåll, men den största delen av stadens arbetande befolkning ingick i sina husbönders hushåll, antingen de var hantverksarbetare eller drängar och pigor.

Denna undersökning visar alltså att den grupp som tjänade staden och som brukade benämnas lägre betjäning, i sina sociala förhållanden hade stora likheter med den övriga arbetarbefolkningen i staden. Något som är särskilt slående är att de förhållandevis många arbetarna i manufakturen förblir närmast helt osynliga. Detta gäller i all synnerhet kvinnorna som utgjorde huvuddelen av arbetskraften men som sannolikt i mycket begränsad utsträckning haft självständig hushållsbildning. Anknytningen till staden gav de lägre betjänade en erkänd ställning i staden, men inte på något sätt den prestige som hade krävts för att få ett inflytande i det sätt som staden styrdes. Ett försök att ge gruppen en erkänd plats i stadens styrelse avvisades bestämt.

Summering

Borgerskapet var ett av de fyra politiska stånden i det svenska riket. Detta innebar inte alls att alla invånare i en stad tillhörde detta stånd. Paradoxalt nog är det till och med så att många av de personer som företrädde borgerskapet politiskt inte själva var borgare. Det var nämligen vanligt att städerna valde borgmästare och rådmän som sina företrädare och dessa behövde inte själva tillhöra borgerskapet. Fyrståndsmodellen har mycket lite att göra med hur en enskild stad byggdes upp. Däremot grundades den lokala ordningen på att olika grupper identifierades och tillskrevs olika rättigheter. Sociala distinktioner byggda på gruppstillhörighet var centrala för det sätt staden organiserades.

I detta avsnitt har jag granskat vad som kan sägas ha varit den politiskt påbudna ordningen. I politiordningen framställdes staden i en enkel modell som en helhet av "borgmästare, råd och borgerskap". Magistraten urskildes här som en separat grupp. Borgerskapet var en gruppering med tydliga interna indelningar. Det utgjordes av de erkända grupperna handelsmännen, bryggarna och hantverkarna. Borgerskapets inflytande över stadsstyrelsen utövades genom de tre societeter som dessa grupper bildade. Av dessa hade handelsmännen ett i förhållande till antalet individer klart oproportionerligt inflytande.

⁴⁰ Ibid., s. 203

Gränserna för dessa grupper var dock tämligen oklara. Saken blev inte enklare av att societetsindelningen inte omfattade alla näringsidkare som innehade burskap för att driva sin verksamhet. Bland dessa märktes särskilt krögarna och de åkerbrukande borgarna på förstäderna. Värt att notera är hur krögarna kämpade för att inlemmas inom ramen för den politiska ordningen och bli erkända som fullt berättigade borgare. Deras kamp fördes med de medel som gavs av den juridiska ordningen och resulterade inte i någon grundläggande förändring, men den var framgångsrik för gruppens del.

Den politiska ordningen i Malmö byggdes alltså på att grupptillhörigheten avgjorde de rättigheter individen hade. Det är alltså just den modell som utmärkte den politiska ståndindelningen, men här alltså tillämpad på en lägre nivå än rikspolitiken. I forskningen kallas detta en korporativ princip. Korporatism ställs mot individualism. I en korporativ modell tänks individen knytas till staten genom hierarkiskt ordnade gemenskaper till skillnad från en modell där individen knyts direkt till staten. Det senare är en liberal modell. Korporatismen motiverades filosofiskt av tänkare som Jean Bodin (1530–1596) och Johannes Althusius (1557–1638). Den senares tankar var från 1620-talet grunden för utbildningen i politisk teori vid Uppsala universitet.⁴¹ I den svenska politiska debatten på artonhundratalet kom hantverkarnas skråämbetena att symboliskt representera det äldre korporativa samhälle som liberalerna ville omvandla. Mot den bakgrunden kan det vara värt att påpeka att hantverkarnas ämbeten inte spelade någon formell roll i den politiska ordningen i Malmö. Systemet var korporativt organiserat. Det var i första hand burskapet som gav rättigheter, men relationen mellan borgarna och staden förmedlades sin tur genom de korporativt organiserade societeterna och stadens äldste. Även inom borgerskapet skapade på detta sätt hierarkier.

I staden bodde också flera personer som stod utanför borgerskapet. Att betala skatter gjorde att dessa fick ett visst erkännande i stadsstyret. Samtidigt framgår att en tydlig statusskillnad gjordes inom gruppen av den civila betjäningen, där civilsocieteten lyckades avvisa försök till vidgad representation med hänvisning till statuskillnader.

Slutligen fanns i staden en grupp som närmast kan betraktas som arbetare, men som i särskild ordning måste argumentera för och erhålla tillstånd till bosättning. Det handlar om att de måste upprätta den relation till staden vilken gav dem laga förvar. Helt osynlig i denna undersökning blir de stora befolkningsgrupper som hade laga försvar hos andra husbönder i staden. Det gäller bland annat textilindustrins ofta kvinnliga arbetare. En annan grupp som nästan helt lyser med sin frånvaro är soldaterna vid stadens garnison.

⁴¹ Edgren, "De svenska hantverksskråna", s. 129–131; Antony Black, *Guilds and civil society in European political thought from the twelfth century to the present*, 1983; Bert De Munck, "Rewinding Civil Society: Conceptual Lessons from the Early Modern Guilds," *Social Science History* 41 (2017)

Detta avsnitt om den politiska ordningen har visat att denna diskurs skapade grupper som hierarkiserades genom den olika grad av inflytande de kunde erhålla i staden. Det är alltså en ordning byggd på korporationer eller stånd, men ur denna undersöknings synpunkt är det viktigt att notera att denna ordning skedde inom det som vanligen förstås som ett av de fyra stånden. Det har också någon gång framgått att indelningen svarade mot uppfattade statuskillnader. Uppfattningen av dessa skillnader var sällan explicit, men någon gång framgår det direkt att det värde som tillskrevs olika grupper gjorde det omöjligt för dem att tillhöra samma korporation. I kapitlet har jag också visat att de etablerade ordningarna stundtals utmanades. Även om inte ordningens principer utmanades, så ligger i denna kamp om position en potentiell möjlighet till förändring.

4. Stadens sociala fält. Staden i beskattningsmaterialet

I det föregående kapitlet studerade jag vilka grupper som urskildes med särskilda rättigheter i förhållande till staden. Det handlade om sådant som rätten till deltagande i stadsstyret eller rätten att överhuvud vara bosatt där. Detta kapitel har en annan ingång. Här tas utgångspunkten i material som producerats av stadens tjänstemän som ett led i administrationen, framförallt i samband med taxeringen till kronans och stadens skatter. Frågan är här vilka grupper som urskiljs men också hur de hierarkiseras på olika sätt. I kapitlets första avsnitt granskas stadens skattelängder, i det andra görs en studie av var olika grupper bodde och i det tredje granskas den statliga överflödstaxeringen som en källa till officiellt erkända statusskillnader.

Undersökningen bygger på en databas (Malmö74) som jag upprättat på grundval av olika längder från år 1774. Mantalsskrivningen ägde rum i slutet av 1773. Året är valt för att så nära som möjligt sammanfalla med det i inledningen skildrade besöket av Gustav III i staden 1773, men kan i princip sägas vara godtyckligt. Det hade varit önskvärt med en jämförbar studie från periodens början, men jag har bedömt att det inte skulle ge ett i förhållande till arbetsinsatsen rimligt utbyte. En närmare presentation av databasens uppbyggnad återfinns i appendix A.

Skattematerialet som källa till stadens sociala fält

Skattsättningslängden 1774

Stadens ekonomiska redovisning gav upphov till en lång rad olika längder där stadens befolkning förtecknades. Först och främst gällde detta uppbörden av de många olika skatterna. En grundläggande uppdelning var den mellan å ena sidan den skatt som magistraten skulle uppbära för kronans räkning och å andra sidan de skatter som drogs in för stadens egna utgifter. Den viktigaste längden för att fastställa

stadens skatter var Skattsättningslängden.¹ Längden var utgångspunkten för uttaget av en stor del av stadens skatter. Syftet med den kommande granskningen är att använda denna som en kvarleva, på det sätt som diskuterats i inledningen (ovan s. 32). Mitt syfte är inte att använda den som en källa till de ekonomiska villkoren som stadens invånare levde under, utan min fråga gäller vilka grupper som erkändes, namngavs och hur de hierarkiserades i detta material. Det handlar alltså om språkliga konstruktioner med reell innebörd för stadens invånare.

Längden följer i sin uppläggning den fastighetsnumrering som använts i Malmö sedan 1694.² Först förtecknas de skattskyldiga innanför stadens befästningsvallar, och därefter de skattskyldiga utanför vällen, i förstäderna och byn Terningholm. För varje skattskyldig antecknas titel och namn. Skattskyldigheten anges därefter i fyra kolumner. Rubriken i den första är "Husinkvartering". Detta är ett tal som är beroende av fastighetsinnehavet, och hämtas från en separat taxeringslängd, Gårdstaxeringslängden (se nedan). I den andra kolumnen anges det så kallade skillingtalet. Detta var ett fördelningstal som sedan användes för att räkna ut hur mycket var och en skulle betala av många olika skatter som staden uppbar. För var och en av dessa skatter bestämdes vilket belopp skillingtalet ett skulle motsvara och skatten betalades sedan i proportion till individens skillingtal. I den tredje och fjärde kolumnen angavs faktiska skattebelopp, i den tredje under beteckningen Contingent och i den fjärde något som benämns Borgerlig skatt. Contingent uppfattar jag som ett bidrag till stadsskatten av personer som haft rätt att driva näring utan att vara borgare. Borgerlig skatt är ett mer egendomligt begrepp som jag inte riktigt kan genomskåda; var inte skatten beräknad på skillingtal borgerlig? Vem som ålades denna skatt återkommer jag till.

Förutom de siffror som anger skatt och bärkraft innehåller längden egentligen bara titlar och namn. Vad kan dessa uppgifter då säga om hierarkisering? En första elementär iakttagelse är att endast en liten del av stadens invånare förtecknas i skattsättningslängden. I längden upptas 368 olika personer. Det är alltså dessa som är skyldiga att stå för huvuddelen av stadens skatter. Det är endast de skattskyldiga hushållens föreståndare som förtecknas, och dessa är i överväldigande utsträckning män; endast 36 kvinnor är med i längden.

En andra iakttagelse är att långtifrån alla personer har en titel. Titlar bärs av 232 av längdens personer. Det är en begränsad uppsättning titlar som förekommer, och helt dominerande är yrkestitlar, såsom handelsman, skomakare, möllare, etc. Bland de 62 olika titlar som förekommer är de allra flesta sådana som vi omedelbart identifierar som hantverkssyrken. Det rör sig här om de borgare som tillhörde stadens

¹ Malmö Stads Skattsättning pro anno 1774, fol. 230, Stadskasseräkenskaper Huvudserie 1774 (GIIa:78), Borgerskapets i Malmö arkiv (MSA)

² Ersgård, "Stadens historia 1658–1718", s. 248f

hantverkssocietet. Utöver hantverkarna finner vi handelsmän och bryggare, vilka alltså tillhörde de två övriga grupper med erkänd plats i stadsstyret. Det är 202 personer som fått titlar som direkt pekar mot tillhörighet till stadens i societeter organiserade borgerskap.

Utöver dessa grupper hittar vi några yrkestitlar vars placering i stadens politiska ordning inte var given. Krögarna, som alltså var borgare men vid denna tid ännu stod utanför de borgerliga societeterna, dominerar klart (14), men här finns också skeppare (3) och några titlar som pekar mot den manufaktur som bedrevs i Malmö. Det handlade alltså här om tillverkning som bedrevs under manufakturlagstiftningen. Bland dessa titlar hittar vi "fabrikörska" (den enda titeln med en feminin böjningsform), "factor" och "tobaksfabrikör". Ämbetsmän lyser i stort sett med sin frånvaro. En enstaka "lotsinspektör" finns med och titeln "rådman" bärs av fyra personer, i tre fall förenad med "handelsman". Detta är alltså rådmän som hämtats ur borgerskapets egen krets och som med tidens språkbruk kallades *illiterata*, till skillnad från de rådmän som nått sin position genom utbildning och erfarenhet. Tre personer har titlar som visar att de arbetade åt andra ("bödkaregesäll" (tunnbindare), "murgesäll" och "arbetskarl") men deras plats i längden bekräftar snarast att längden normalt sett inte räknade in arbetare.

Längden ger ett intryck av att vara en förteckning över stadens yrkesstruktur, men det är ett sken som bedrar. Den har inte för avsikt att förteckna personernas ekonomiska aktivitet. Däremot var det, som framgått ovan, så att den politiska ställningen i staden var beroende av näringen. Det var näringsidkandet som gav politiskt berättigande i staden och därmed också skyldighet att betala skatt. Längden förtecknar alltså genom titlarna grunden för tillhörighet i staden. Det måste dock tilläggas: om näringsidkande var grunden var inte allt näringsidkande erkänt. Rotemästaren Holmgrehn som berördes i förra kapitlet (s. 51) förekommer inte i längden trots att han uppenbart utövade ett hantverk. Dessutom är det välkänt att många kvinnor de facto utövade näring, särskilt inom handel, i städerna. Men detta näringsutövande befann sig i en legal gråzon och gav endast mycket sällan politiskt berättigande. Kön var i detta sammanhang viktigare som en särskiljande kategori än näringsutövning.³

Men vilka är då alla de personer i längden som *inte* får någon titel? De befinner sig alltså av allt att döma utanför den politiskt berättigade gruppen. Men denna placering "utanför" är också en rumslig placering. De allra flesta av dem bor utanför

3 Exempel på yrkesutövande kvinnor utan burskap, Monika Edgren, "Makt, sexualitet och våld: lagen, rätten och det sociala livet genom ett våldtäktsmål i Helsingborgs kämnärsrätt 1821," *Scandia*, red.), 1997, s. 229–230; Solveig Fagerlund, *Handel och vandel: vardagslivets sociala struktur ur ett kvinnoperspektiv: Helsingborg ca 1680–1709*, 2002, s. 76–91; Christine Bladh, *Månglerskor: att sälja från korg och bod i Stockholm 1819–1846*, 1991, s. 11–21

stadens vallar, i förstäderna och i byn Terningholm. Det handlar alltså här om de åkerbrukande borgare som bodde utanför vallarna och som trots sitt burskap saknade delaktighet i stadsstyret. Att avsaknaden av titel i sig markerar ett slags utanförskap understryks också av att de sex personer innanför vallarna som saknar titel alla har marginalanteckningen "utfattig" efter sitt namn.

Skillnaden mellan "utanför" och "innanför" understryks också av en granskning av de skatter som personerna åläggs. Inkvarteringen av soldater åligger endast dem som bor innanför vallarna. På samma sätt är det som rubriceras som borgerlig skatt något som bara betalas av dem som bor utanför, och blir därmed ett sätt att markera just detta utanförskap. Eftersom de inte är fullvärdiga borgare åsätts de inget skillingtal utan får ge ett bidrag till stadskassan i en annan ordning. Någon förklaring till att ett mindre antal förstadsborgare både betalar borgerlig skatt och är åsatta skillingtal finns inte i längden.

Så långt gäller analysen hur längdens uppläggning konstruerar en ordning och kategoriserar befolkningen. Den innehåller en annan upplysning som har något att säga om hierarkisering, nämligen själva det namn som redovisas. Namnskicket kan enkelt relateras till de distinktioner som längden upprättar. På den svenska landsbygden användes patronymikon, alltså ett namnskick där tillnamnet togs efter fadern, med tillägg av ett könsbestämt "-son" eller "-dotter" (Larsson eller Larsdotter). I socialt och politiskt dominerande skikt övergavs detta bruk i allmänhet under sjuttonhundratalet. I stället antogs släktnamn. Börje Hansen har i sin antropologiska undersökning av Österlen under sjuttonhundratalet lagt stor vikt vid namnskicket, och gjort det till den främsta indikatorn på vad han kallade "urbana" respektive "pagana" livsstilar. Skattsättningslängdens uppdelningar i "titel – icke-titel" och "utanför–innanför" speglas också i namnskicket. Av dem som har fått titlar i längden har också 8 av 10 släktnamn; av dem som inte har titel bär alla utom 9 patronymikon.⁴ Resultatet är i det närmaste identiskt om uppdelningen görs efter dem som befinner sig utanför och innanför vallen: utanför vallarna patronymikon, innanför släktnamn.⁵

Slutligen kan det sätt skattsättningslängden hanterar manligt och kvinnligt studeras. Resultatet är knappast överraskande. De 36 kvinnor som återfinns relateras,

4 Två kvinnor skrivna på Östra förstaden kallas bara "hustru Ana" respektive "hustru Sissela".

5 Det vi i dagligt tal kallar efternamn kallar namnforskarna tillnamn. Tillnamnen kan vara binamn eller släktnamn. Binamnet är knutet till individen och kan bytas under livstiden. Släktnamnet följer från föräldrar till barn. Patronymikon är en särskild form av binamn. Det kan i allmänhet inte av en individs namn avgöras om det rör sig om ett binamn eller släktnamn. Jag har utgått från att det namn som inte har patronymikons form är släktnamn om inget särskilt talar mot detta. Soldatnamn är exempel på binamn som inte är patronymikon. Det kan också noteras att namn som till formen ser ut som patronymikon kan vara släktnamn. I Malmö fanns till exempel handelsmannafamiljen Thomasson. Se "Personnamn" i *Nationalencyklopedin*. Om tillnamn i tidigare forskning, se Carlsson, *Det märkvärdiga mellantinget. Jordbrukares sociala status i omvandling 1780–1900*, s. 185–188

med ett undantag, till en man genom att deras civilståndstitel anges. De är antingen ”hustrur” eller ”änkor”. Mannens namn och i förekommande fall titel anges, exempelvis ”klockgjutare Wetterholtz änka” eller ”Lars Ohls hustru Mätta”. Endast någon enstaka gång har kvinnan enbart sitt eget förnamn (”hustru Sissela”). Kvinnorna förekommer i längden så att säga ”i mannens ställe”, de fick representera hushållet i mannens frånvaro.⁶

Det enda undantaget från denna regel, och därmed intressant nog att nämna, är ”fabriquerskan Gottschick”, vars uppträdande i längden med en titel som inte relaterar henne till en man framstår som till lika delar unik och oförklarad.⁷ Eftersom det här rör sig om just den typ av undantag som ur mitt perspektiv är särskilt intressanta kommer fabrikörskan Gottschick längre fram att ägnas en särskild studie (kapitel 7).

Längden ger alltså en rad upplysningar om ett från statens och stadens sida pågående klassificeringsarbete. Det handlar dels om en juridiskt etablerad ordning men också om djupgående kulturella föreställningar. Olika individer synliggörs här på olika sätt. Grundläggande principer för ordningen är här för det första kön, för det andra näring och för det tredje om boendet finns innanför eller utanför stadens vallar. Stadens mark utanför dessa hade en markerat annorlunda ställning.⁸

Gårdstaxeringslängden

Skattsättningslängden var inte den enda längd som förtecknade invånarna i Malmö. En av de tunga pålagorna för stadens borgare var att bekosta inkvarteringen av de trupper som ständigt var förlagda till staden. Garnisonens storlek varierade. Under år som inte kännetecknades av krigisk oro kunde drygt 1 000 soldater och officerare vara förlagda i staden, som mest kunde det röra sig om 3 000 man. Inkvarteringen var alltså en anseelig börda som länge endast ålåg borgerskapet. År 1766 kom en förordning där det stadgades att hälften av inkvarteringsbördan skulles läggas på fastighetsägarna (adel och prästerskap undantagna) medan borgerskapet ensamt

⁶ Maria Sjöberg, ”Hade jorden ett kön? Något om genuskonstruktion i det tidigmoderna Sverige”, *Historisk tidskrift* 116 (1996).

⁷ Det är naturligtvis tänkbart att även ”fabrikörska” är en titel som knyter till en man, att det skulle handla om hustrun till en fabrikör. Det är inte alls en tvingande tolkning; dels är den feminina böjningsformen av titeln unik, dels var det möjligt även för kvinnor att ha fabriksrättigheter och titeln säger därför inget i sig själv om en anknytning till en man. Som framgår längre fram i denna undersökning (kapitel 7) hade hon också fabriksrättighet i eget namn.

⁸ Detta gäller givetvis också för andra städer. Det avgörande är tullgränsen. I princip var det innanför denna som borgerliga näringar kunde utövas. I Malmö sammanföll tullgränsen med befästningarna.

skulle svara för den andra halvan.⁹ Även andra stadsskatter kom efterhand att läggas på fastighetsägarna även om dessa inte var borgare. Därför behövde en särskild Gårdstaxeringslängd upprättas. I denna anges vem som äger varje fastighet i staden, vem som bor där (i längden kallad "åbo") och det så kallade "gårdetalet". Detta är en ungefärlig uppgift om fastighetens storlek och värde, motsvarande det "mantal" som användes på landsbygden för att bedöma gårdarnas bärkraft. På samma sätt som skillingtalet användes för att fördela skatten på borgarna i proportion till deras bärkraft, användes gårdetalet för att fördela de skatter som grundades på fastighetsinnehav. En fördel med längden är att den förutom fastighetsinnehavet också anger vem som bor på fastigheten, vilket gör att det går att urskilja vem som hyrde sin bostad. Dock är längden otillräcklig för detta syfte. Av den mer fullständiga mantalslängden framgår att det bor ytterligare personer på dessa fastigheter.

Enligt gårdstaxeringslängden fanns det 412 enskilda personer som ägde gårdar i Malmö. Av dessa bär 335 en titel i längden och ungefär två tredjedelar av dessa bär titlar som också återkommer i skattsättningslängden. Att det näringsidkande borgerskapet dominerar är alltså klart. Gårdstaxeringslängden synliggör också andra grupper. Jag ska här undersöka vilka titlar som tillskrevs de fastighetsägare som stod utanför borgerskapet? Det gäller här inledningsvis de titlar som inte markerar civilstånd.¹⁰ En grov generalisering ger vid handen att det i huvudsak är personer som är i tjänst hos staten eller staden. Det handlar om stadens tjänstemän (borgmästare, notarie, stadstjänare, rotemästare, etc.), anställda vid länsstyrelsen (sekreterare) eller statliga ämbetsmän vid lantmäteriet, tullen och lotsverket, militärer (allt från en överstelöjtnant till vanlig soldat), anställda vid kyrkan (pastor, organist, kyrkoinspektör) och skolan (adjunkt, magister). Till detta kommer titlar som doktor och apotekare, personer som också arbetat med uppdrag från staden eller staten. Dessa grupper skulle med en modern term kunna sägas vara verksamma i "offentlig tjänst" och svarar mot 87 av de 114 personer i längden som bär titlar som inte återfinns i skattsättningslängden. Därefter återstår en liten och heterogen grupp av titelbärare. Några av dem pekar mot näringar som av allt att döma inte gett borgerliga rättigheter (vagnman, sotare, musikanter). Andra är arbetare inom hantverk eller manufaktur (gesäller, tobaksspinnare). Det rör sig emellertid om förhållandevis få personer.

Längden kompletterar den ensidiga bild av staden som skattsättningslängden ger och etablerar en annan distinktion än den föregående längden gjorde. Det handlar

9 Thomas Magnusson, *Proletär i uniform: studier kring den värvade armén, arbetsmarknadens kommersialisering och urbaniseringen i frihetstidens västsvenska samhälle*, 1987, s. 111–13, 127–41; Helander, "Stadens historia 1719–1820", s. 530–33.

10 Civilståndstitlar anges endast för kvinnor. Särskilt änkor anges som änkor efter en person som oftast också har en titel (t. ex- guldsmeden Hardts änka). I detta fall har titeln guldsmed använts i denna analys av titlar.

här om att ha en anknytning till den institutionaliserade makten i samhället, till staten, och till ur den härledda lokala maktinstitutioner. Därmed är det inte sagt att alla som på detta sätt erhöll titlar också fick del av den samhälleliga prestige. Avståndet från en borgmästare till en stadstjänare var naturligtvis mycket stort.

Längden redovisar också ett förhållandevis stort antal gårdsägare som inte har någon yrkestitel i längden, närmare bestämt 77. Finns det någon möjlighet att säga vad som kännetecknar denna grupp? Utan att gå in på detaljer kan det sägas att i gruppen finns inte borgare, att de i allmänhet har åsatts det lägsta gårdetalet (1/4), att de i högre grad än de som har titel bär patronymikon, att de ofta är kvinnor och att de i högre grad än alla husägare har fastighet på förstäderna utanför vallarna. Det är alltså tydligt att avsaknaden av en yrkestitel markerar en marginalisering.

Kvinnor utgör en sjättedel av gårdsägarna. Det är ungefär samma andel som i taxeringslängden. Liksom där får kvinnorna i allmänhet titlar som hänvisar till civilstånd eller ställning i hushållet. Den klart största gruppen är änkor (50). I den utsträckning som statusanknutna titlar används för dessa är det mannens titel och namn som nämns (till exempel tenngjutare Sticklers änka). Andra änkor knyts bara till makens namn (till exempel Wingrens änka). Det är endast få kvinnor för vilka civilståndstiteln föregår namnet (till exempel fru Segervall). I dessa fall markeras alltså undantagsvis kvinnorna oberoende av knytning till en man. Intressant nog bär de flesta av dessa titeln fru (6) eller jungfru (2).¹¹

Gårdstaxeringslängden synliggör ytterligare en grupp i staden, den som bor i fastigheter de inte själva äger. Delvis är det samma personer som återfanns i skattsättningslängden, eftersom inte alla borgare ägde fastighet. Vid en granskning av hyresgästerna är en första iakttagelse att många inte ens är namngivna i längden. För många fastigheter står det bara antecknat "militie". Det rör sig här om soldater från stadens garnison. De som hade skyldighet att inkvartera soldater från garnisonen kunde göra detta i sin egen fastighet. Ville de inte de kunde de i stället betala soldaterna i pengar och de fick då själva hyra bostad.¹² Det är tydligen dessa fastigheter där det i längden antecknats att åbon (längdens beteckning för den som bor i en fastighet) är militie. Det går inte att avgöra hur många soldater som bott i varje sådan fastighet.

Andra grupper som inte är värda ett namn är "fabriksfolk" och "fattigt folk". De benämndes, liksom soldaterna, bara som tillhöriga en grupp, inte som enskilda hushållsföreståndare. Sannolikt var skälet just det att de inte betraktades som fullvärdigt ansvariga för ett hushåll, utan placerade i ett husbondeförhållande till någon annan, i dessa fall fattigvården eller en fabriksägare.

¹¹ Även civilståndstitlar hade en social innebörd vilket jag analyserar närmare längre fram (s. 95f).

¹² Helander, "Stadens historia 1719–1820" s. 530

Dessa "obenämnda" utgör ungefär en fjärdedel av de 250 noteringar om åbor som inte bor på egen fastighet. De återstående 187 är alltså personer som får framträda med namn (med ett undantag: nattmannen). Av dessa är det 137 personer som inte får någon titel. Som vi kan förvänta oss bor dessa huvudsakligen utanför stadens vallar (96 av 137) och de allra flesta bär patronymikon (107 av 137). Det är alltså en grupp som i stor utsträckning markerats som marginell.

Återstår 50 personer som får titlar i gårdstaxeringslängden trots att de inte äger sin egen fastighet. Det är en grupp som inte avsevärt skiljer sig från fastighetsägarna vad det gäller titlar. Här finns hantverkare, hantverksarbetare (dock bara från murar- och timmermansyrkena), personer knutna till staden, staten och kyrkan. Praktiskt taget samtliga bor innanför vallarna och få bär patronymikon (11 av 50). Det är en grupp vars tillhörighet till staden är tydlig, trots att dess medlemmar inte ägt egna fastigheter. Eftersom de flesta i den tillhöriga gruppen ägt fastigheter bör detta ha markerat en viss marginalitet i stadsrummet.

Längderna visar så långt på flera olika grunder för att klassificera invånarna. Den kanske mest uppenbara grundas på kön. Kvinnor är i allmänhet osynliga och när de synliggörs görs detta nästan undantagslöst i relation till män. Som en väsentlig del av samhällets symboliska ordning strukturerar kön alla andra distinktioner. Näringsutövning och det därtill hörande borgerskapet är viktiga grunder för klassificeringen. Längderna synliggör och erkänner alltså ett ekonomiskt kapital, för att använda Bourdieus begrepp. En ytterligare viktig princip är anknytningen till institutioner på statlig och lokal nivå. Eftersom dessa ytterst härleder sin auktoritet från staten föreslår jag, både på statlig och på lokal nivå, väljer jag att säga att de har tillgång till "statligt kapital" grundat i deras andel i statens ackumulation av olika typer av kapital.¹³ Det sätt den institutionella ordningen organiserar samhällets grupper är också grunden för den tydliga uppdelningen i innanför och utanför. Området innanför befästningsvallarna hade en annan juridisk ställning än området utanför. Detta var visserligen en ställning som hade att göra med näringar men den fick också en stark symbolisk innebörd. Ett viktigt sätt att markera skillnaderna är användandet av titlar. De grupper som markeras som marginella ges endast i begränsad utsträckning titlar. Titeln är en väsentlig markör för symboliskt kapital.

Det längderna visar är det sätt på vilket myndigheter erkänner och tilldelar värde till olika former av kapitalinnehav. Det är det som Bourdieu skulle kalla en symbolisk våldsutövning där staten har möjlighet att bestämma värden på de olika kapital som finns i samhället.¹⁴

¹³ Bourdieu använder begreppet "statist capital" ("capital étatique") i Pierre Bourdieu, "Rethinking the state: Genesis and structure of the bureaucratic field," *Sociological theory* 12 (1994)

¹⁴ Ibid., s. 4f

Stadens sociala geografi

Hittills har jag i analysen försökt att hålla mig strikt till de upplysningar som längderna ger direkt. Som synes har längderna i sig gett ett antal indikatorer som har kunnat betraktas också som symboliska markörer. Det har varit möjligt att identifiera två grupper som har kunnat sägas tillhöra staden i särskilt hög grad. Den första är de näringsidkare som utgjort stadens borgerskap och den andra är de som genom tjänst hos eller legitimering av den offentliga makten har erhållit en samhällsställning. Ett antal marginella grupper har också kunnat urskiljas: soldater, fabriksarbetare och de fattiga har anonymiserats i källorna och framträder utan eget namn som endast tillhöriga dessa grupper. Ett stort antal personer har inte identifierats med titel. Vi har här ofta att göra med personer som fysiskt är "utanför" genom att de bor utanför vallarna, och vars namnskick placerar dem utanför de symboliskt inkluderade grupperna (de bär med andra ord ofta patronymikon). Den statligt institutionaliserade ordningen för alltså individerna till grupper, den kategoriserar.

De grupper som kan urskiljas på detta sätt är inte homogena och jag har inte heller möjlighet att i det material jag studerat så långt säga så mycket om de olika gruppernas plats i förhållande till varandra i ett socialt rum. Dessutom har analysen hittills endast kunnat frilägga officiellt praktiserade kategoriseringar. Bortsett från kategoriseringens praktik handlar det här inte om några vardagliga praktiker. I detta avsnitt skall jag driva analysen ett steg vidare och nu i ökad utsträckning utnyttja källorna som berättelser om faktiska förhållanden och därmed också närma mig människors sociala praktiker.

När Bourdieu talar om det sociala rummet är det i första hand en metafor. Det är en modell, eller en karta, för att beskriva fördelningen av olika kapital i ett samhälle. Men det sociala rummet är också ett verkligt geografiskt rum, där avståndet i socialt rum samverkar med avståndet i det faktiska rummet. Platser tillskrivs en social laddning och alla människor uppträder inte med samma lätthet på olika platser. Känslan av "var man hör hemma" är en viktig del av *habitus*. I det följande avsnittet skall Malmös geografi studeras ur detta perspektiv. Var hörde olika grupper "hemma"? Bildar rummet en hierarkisk struktur? En sådan undersökning borde i idealfallet ta hänsyn till hur stadsrummet kunde användas på olika sätt; vem rörde sig var i rummet, vilka byggnader nyttjades och på vilket sätt? Men tyvärr tillåter inte källmaterialet en sådan undersökning. Däremot är det möjligt att studera hur olika grupper fördelades i det geografiska rummet och hur detta laddades med sociala innebörder.

En undersökning av det sociala rummet ställer forskaren inför två problem. Det första är att avgöra vilka kategorier som skall användas i undersökningen, det andra är att skapa en "socialt laddad" karta. Var fanns de prestigefyllda gator längs vilka personer, som ville bibehålla och bekräfta sin ställning, önskade bo? För att avgöra

detta skulle det naturligtvis vara möjligt att se efter var de personer som antas ha högst prestige bodde, men i detta sammanhang skulle det leda till ett cirkelresonemang, eftersom syftet med undersökningen bland annat är att studera olika gruppers ställning i ett socialt rum. I enlighet med de utgångspunkter jag har vill jag också undvika att utgå från en på förhand upprättad social kategorisering.¹⁵

Den indelning som jag gjort utgår från var de borgare som hade högst skattsättningstal och högst gårdetal har botten. Det är alltså en klassificering som gjorts utifrån det samtida källmaterialet och undviker därmed problemet att skapa en på förhand given klassificering. Den bygger dock fortfarande på en hypotes, att de gator där de förmögna invånarna bodde också hade högst prestige. Det förefaller mig vara en rimlig hypotes. För att finna den minst ansedda delen av staden har det dock varit nödvändigt att göra ett antagande om olika gruppers sociala ställning. Jag har då utgått från andelen hushåll längs gatorna som i fastighetstaxeringslängden benämns "militie". Som framgått rör det sig om hus som har hyrts ut för att användas för inkvartering av soldater vid stadens garnison. Att soldaternas anseende vid denna tid var lågt är välkänt, och eftersom gruppen inte i övrigt blir föremål för diskussion, har jag bedömt det som möjligt att använda den som en indikator för de "minst" ansedda delarna av staden.¹⁶ Identifikationen av de "högsta" och "lägsta" gatorna lämnar en stor del av stadens gator i ett mellanskikt. För att underoppdela denna mellangrupp har jag utnyttjat ytterligare två variabler, andelen hushåll som förekommer i skattsättningslängden (det är alltså i realiteten borgerskapet) och andelen fastighetsägare. De områden jag har identifierat har jag benämnt på följande sätt:

A: de gator där flest stora gårdar och högst skattekraft fanns.

B₁: de gator i mellanzonen där det fanns flest borgare och fastighetsägare.

B₂: gator i ett mellanskikt mellan B₁ och B₃.

B₃: de gator i mellanzonen med minst antal borgare och fastighetsägare.

¹⁵ För tidigare exempel på sociala analyser av boendet i svenska städer före industrialismen, se Börje Hanssen, *Österlen: en studie över social-antropologiska sammanhang under 1600- och 1700-talen i sydöstra Skåne*, 1952; Gregor Paulsson, *Svensk stad. I. Liv och stil i svenska städer under 1800-talet*, 1950; Ruth Hedlund, *Västerås befolkning vid slutet av 1600-talet: en socialhistorisk studie*, 1980, s. 176–186; Mats Hayen, *Stadens puls: en tidsgeografisk studie av hushåll och vardagsliv i Stockholm, 1760–1830*, 2007.

¹⁶ I Göteborg ledde inkvarteringssystemet till att soldaterna bodde i de fattigaste delarna av staden, där det rent av är möjligt att tala om ett "soldatghetto". Thomas Magnusson, *Proletär i uniform: studier kring den värvade armén, arbetsmarknadens kommersialisering och urbaniseringen i frihetstidens västsvenska samhälle*, 1987, s. 165f.

C: det gator som hade högst andel militiehushåll

D: hushåll på förstäder utanför vallarna.

Närmare information om hur denna geografiska gruppering har gjorts återfinns i appendix B.

Befolkningen som ligger till grund för den fortsatta analysen är större än den som diskuterades i det förra avsnittet. Även skattsättningslängden och gårdtaxeringslängden har här kompletterats med uppgifter från mantalslängden. Därmed har ytterligare uppgifter om personer som inte synliggjordes i gårdtaxeringslängden kommit fram. Medan min bearbetning av gårdtaxeringslängden resulterade i 720 posten tillför kopplingen med mantalslängden ytterligare 80 poster. Resultatet är den tidigare nämnda databasen Malmö⁷⁴ (se appendix A).

För att gå vidare är det nödvändigt att skapa sociala kategoriseringar. En kvantitativ undersökning förutsätter någon form av gruppering. Denna är alltid redan en del av svaret på de frågor som ställs. Risker är alltså även här stora för självbegränsande cirkelargument. Det har här inte varit möjligt att fullt ut följa min ambition att använda källorna som kvarlevor, men jag har också undvikit att utgå från en på förhand konstruerad modell om vilket gruppering som är teoretiskt eller praktiskt lämplig. Den väg jag gått här att så vitt möjligt använda de grupperingar som använts i källmaterialet och därmed i samtiden, inte för att okritiskt överta och bekräfta dem, utan för att utsätta dem för granskning och prövning, och för att kunna spåra avvikelser som kan tolkas som utmaningar av rådande ordningar. Hur placerades dessa grupper i rummet (både det verkliga och metaforiska)? Det är den frågan som nu skall stå i centrum.

Som tidigare framgått var indelningen i borgare och icke-borgare fundamental i Malmö. Borgerskapet delades i sin tur in i tre societeter, handelsmännens, hantverkarnas och bryggarnas. Det har inte varit särdeles svårt att avgöra vem som tillhört dessa, men svårigheterna är större när det gäller de borgare som ställdes utanför societetsindelningen.¹⁷ För att avgränsa den bredare gruppen av borgare har jag utgått från stadens skattsättningslängd. Alla som upptagits i denna längd har räknats till borgerskapet, oberoende av om de befriats från skatt. Bland dessa återfinns krögarna, men också ett stort antal personer utan titel som bor på förstäder. Den senare

¹⁷ Hantverkssocietetens protokoll är bevarat först från 1785 (Borgerskapets i Malmö arkiv (MSA)) och innehåller inte heller någon komplett förteckning över vem som tillhörde societeten. Jag har granskat riksdagsvalen under perioden och sett på yrkestillhörigheten för de utsedda elektorerna. Det framgår då att färjemän, mjölnare och trädgårdsmästare tillhörde societeten, utöver de mer självklara hantverksyrkena. Krögarna hade tidigare tillhört bryggaresocieteteten men hade uteslutits och kämpade för återanslutning (se ovan s. 47f).

gruppen består huvudsakligen av personer som sökt burskap för rätten att bedriva åkerbruk på stadens jordar.

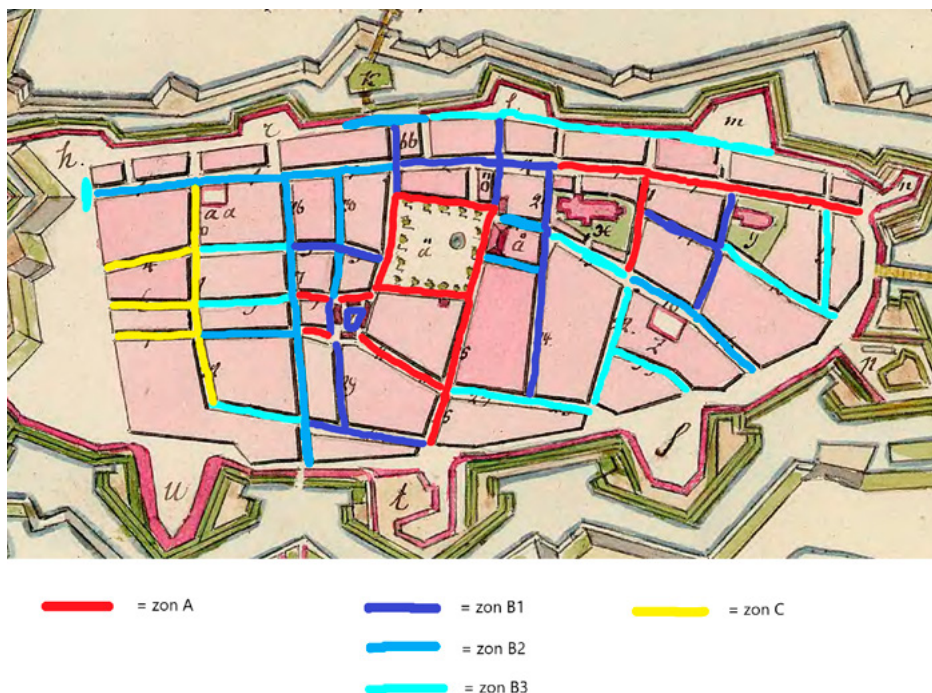
Utöver de borgerliga societeterna fanns, som nämnts, också cleresi- och civilsocieteten. Till denna hörde ämbetsmän, prästerskap och andra med en högre social ställning. Societetens protokoll är inte bevarade och det går inte att med säkerhet fastställa vem som hörde till den. Det har därför inte varit meningsfullt att helt utgå från denna societet. Jag har i stället valt att i analysen skilja mellan dem som tillhör stadens förvaltning och dem som är knutna till den statliga förvaltningen. Den senare gruppen benämner jag civilbetjänter. För att avgränsa den har jag utnyttjat tre källor som till skillnad från många andra material inkluderar den. För det första bevilningslängderna där det framgår varifrån ämbetsmännen får sina löner, för det andra en förteckning i stadskasseräkenskaperna över ”herrar civilbetienter” som betalar prästskatt och slutligen räkenskaperna för Civilbetjänternas likbärarelag.¹⁸

När det gäller stadens anställda har jag utgått från två förteckningar i stadskasseräkenskaperna. Den ena anger stadens kostnader för personal, den andra anger inkomster som underlag för en skatt till Vadstena krigsmanshus.¹⁹ Jag har valt att inledningsvis dela upp stadsbetjäningen i flera grupper. Magistraten behandlas för sig, anställda i kyrka respektive skola behandlas som två grupper. Den återstående stadsbetjäningen delas i två grupper – högre respektive lägre stadsbetjäning – med utgångspunkt i lönesumman.

Därmed är inte alla hushåll i staden placerade. En grupp som behandlas för sig är hantverksarbetare med eget hushåll, vilket främst gäller murar- och timmermansyrkena. Båtkarlar är en benämning som användes för färjemännens arbetare. Tillsammans med några enstaka ”arbetskarlar” har jag fört personer vars titlar visar på att de arbetat i stadens manufakturindustri, främst tobaksfabrikerna. Dragare och vagnmän är ytterligare titlar som förekommer i längderna. I båda fallen ansökte personer om rätten att uppehålla dessa ställningar hos magistraten. Den vars ansökan blev beviljad fick därmed rättighet att utföra respektive arbetsuppgift. De antogs alltså av staden men uppfördes inte i stadens beskattningslängder och uppbar inte heller lön av staden. De kan alltså vare sig betraktas som borgare eller stadsbetjäning. Dragarna utförde grovarbete i samband med transporter och bildade

¹⁸ Bevilningslängden 1774, Kronoräkenskapet 1774 (GIIa:8), Borgerskapets i Malmö arkiv (MSA); 1774 års förteckning öfver de Herrar Civil Betienter ... , Stadskasserräkenskaper. Huvudserie 1774 (GIIa:78), Stadskasseräkenskaper Huvudserie 1774, Borgerskapets i Malmö arkiv (MSA); Räkenskaper 1728–1815, Civilbetjänternas likbärarelag i Malmö (A1:1) (MSA). Mer om Civilbetjänternas likbärarelag, se kapitel 5 nedan, s. 117

¹⁹ Förslag till Skattsättningen uti Malmö Stad För Åhr 1774, Stadskasseräkenskaper. Huvudserie 1774, GIIa:78, fol. 281, Borgerskapets i Malmö arkiv (MSA); Förteckning uppå Följande härvid Staden Malmö som ... erlägga Centional ... till Wadstena Krigsmans hus för Åhr 1774, Kronoräkenskaper Huvudserie 1774 (GIIa:8), fol. 186, Borgerskapets i Malmö arkiv (MSA)

Karta 2. Social indelning av Malmös gator 1774.

Anm.: Rekonstruktionen bygger på databasen Malmö74 (se appendix A). För zonindelningen, se appendix B. För gatunamnen har Isbergs karta från 1875 använts, men dessa överensstämmer i allt väsentlig med namnen som anges på Wiblingens karta.

Källa: Underlaget för kartan är Fredrik Adolf Wiblingens karta över Malmö från omkring 1800 som här är beskuren https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Wiblingen_Malm%C3%B6.png. Originalen i Lantmäteriets arkiv.

för övrigt en egen sammanslutning av samma typ som hantverkarnas skråämbeten, dragarelaget.²⁰ Vagnmän ombesörjde också transporter men som framgår av namnet hade de vagnar till hjälp vid arbetet. Mätarnas uppgift var att mäta upp skepp, en uppgift som spelade en roll i tulluppbörden. Några smågrupper som inte kan föras till de ovanstående har bibehållits i analysen.

Slutligen återstår en förhållandevis stor grupp som inte bär några yrkes- eller ämbetsstitlar och inte på annat sätt heller kan föras till någon av de ovanstående grupperna. Jag benämner gruppen ”utan klassificering”.

Efter dessa inledande metodiska reflektioner kan analysen gå vidare. Hur såg det sociala rummet i Malmö ut på 1770-talet? Först något om resultatet av den

²⁰ uppslagsord ”dragare” i SAOB.

zonindelning jag har gjort. För den fortsatta beskrivningen använder jag dagens gatunamn eller snarare dem som senast använts innan 1970-talets nybyggnadsiver förintade en del av de gamla gatorna. För resultaten se karta 2. De gator som enligt min metod kan anses som stadens förnämsta (zon A) är de gator som från öster och söder ledde in till stadens stora torg, ännu idag kallade Östergatan och Södergatan. Fastigheterna runt Stortorget, där stadens marknader hölls, tillhörde också denna kategori. Ytterligare några gator i direkt anknytning till torget och de två huvudgatorna faller in i gruppen: Landbygatan, Larohegatan, Mäster Nilsgatan och Skomakargatan. Att det är praktiska hänsyn som bestämt dessa gators position förefaller klart. Nära torget och längs tillfartsvägarna har handelsmännen placerat sina gårdar. Därmed har de också hamnat nära andra symboliskt viktiga platser som stadskyrkan och rådhuset. Men det handlar också om sega strukturer. Gårdar har tagits över i generationer och därför har Södergatans ställning bibehållits trots att Söderport flyttats västerut från Södergatans nuvarande mynning vid Gustaf Adolfs torg (torget anlades först i början av artonhundratalet) till Engelbrektsgatans slut vid samma torgs västra ände. Den nya stadsporten tycks dock ha gjort att flera av de nämnda gatorna mellan den nya stadsporten och Stortorget kommit att tillhöra de gator som ingår i min zon A.

Stadens minst prestigefyllda gator (zon C) ligger längst i väster av stadsområdet. Mellanzonen B har jag underindelad i tre zoner, vilka dock inte har ett lika tydligt utfall i rummet som zon A och C. Zon B₁ omfattar dock i huvudsak ett antal gator i nära anslutning till Stortorget och de två huvudgatorna. Per Veijersgatan och Hjulhamnsgatan ligger i anslutning till infarten från den nya stadsporten. Mårtensgatan, Kattsundsgatan i den östra delen av staden och Rundelsgatan har inte lika lättförklarade funktioner, men de ligger i anslutning till samma kvarter som Mäster Nilsgatan, som placerats i A-zonen. Gatorna ligger också i mycket nära anslutning till stadens andra församlingskyrka, Caroli eller Tyska kyrkan och till Östergatan.

Zon B₃ har en helt logisk placering i rummet. Den utgörs uteslutande av perifera gator eller gator i omedelbar anslutning till zon C. Flera av gatorna i zon B₂ ligger dock väster om Stortorget, och utfallet av zonindelningen indikerar otvetydigt att stadens västra del hade lägre prestige. Förutom av C-zonens placering syns detta tydligt på prestigefallet i den långa öst–västliga gata som en gång kallats ”den lange Adelgade” men som numera delas upp i Östergatan, Adelgatan och Västergatan. Dessa placeras i respektive zon A, B₁ och B₂.

Stadens sociala geografi bestäms på ett tydligt sätt av centrum och periferi, om det beaktas att centrum förutom av torget också består av de viktigaste tillfartsvägarna från Söder- och Österport. Åt väster låg bara slottet och ur handelssynpunkt var denna riktning ointressant. Ju längre från centrum, desto lägre social ställning för området. Det tydliga fallet västerut förklaras av det perifera läget i förhållande till infartsvägarna.

Tabell 1. Olika grupperns fördelning i olika sociala boendezoner, Malmö 1774

Grupptillhörighet	Social geografi; zoner						Summa
	A	B1	B2	B3	C	D	
Arbetare	1	0	3	8	4	1	17
Bryggare	5	6	3	2	1	0	17
Båtkarl	1	0	3	6	5	0	15
Civilbetjänt	15	10	14	12	1	3	55
Dragare	0	2	3	5	1	0	11
Fabrikör	3	0	0	0	0	0	3
Handelsman	23	8	6	0	0	0	37
Hantverkare	42	48	41	16	3	7	157
Hantverksarbetare	3	4	7	22	8	3	47
Högre stadsbetjäning	1	2	8	1	0	0	12
Krögare	1	7	2	2	1	0	13
Lägre borgerskap	0	1	1	1	0	122	125
Lägre stadsbetjäning	0	5	4	12	5	0	26
Magistrat	6	1	5	0	0	0	12
Militär	3	1	1	1	1	0	7
Soldat	0	0	3	3	1	1	8
Tillhöriga kyrkan	2	3	4	1	0	0	10
Tillhöriga skolan	0	1	3	2	0	0	6
Utan klassificering	12	19	25	44	15	8	123
Vagnman	0	2	1	2	0	0	5
Övriga	1	1	2	1	1	0	6
Summa	119	121	139	141	47	145	712

Anm: Enligt min databas (Malmö74) har staden 800 hushåll. Av dessa är det 88 som inte ingår i denna tabell. Det är hushåll där inget person namn anges och oftast betecknas som "milite" men också några hushåll det det står att de boende är gamla/fattiga.

Källa: databasen Malmö74 (se appendix A). För zonindelningen, se appendix B.

Det geografiska rum som Malmö utgjorde har nu getts en social laddning. Denna indelning skall nu användas för en fortsatt diskussion av de olika grupper som utgjorde stadsbefolkningen. Boende kan nu läggas till de andra dimensioner på social ställning som redan analyserats i skattematerialet.

Som synes är grupperna i tabell 1 inte presenterade i någon hierarkisk ordning, utan helt enkelt uppställda alfabetiskt. Tabellen kan användas för att avläsa gruppernas relativa ställning men också deras inre homogenitet. Med början "uppifrån", alltså med de grupper som har sin tyngdpunkt närmast zon A, är det tydligt att handelsmännen står i en viss särklass. Närmare två tredjedelar av dem

återfinns i zon A, ingen under zon B2. De tre fabrikörerna befinner sig också i denna exklusiva grupp. Det övriga politiskt berättigade borgerskapet, alltså hantverkare och bryggare, har också en central placering i det sociala landskapet, även om dessa grupper har sin tyngdpunkt i områdena strax utanför A-zonen (i B1). Den relativt stora gruppen hantverkare har dock en viss spridning utåt stadens periferi.

Det "lägre borgerskapet" består huvudsakligen av åkerbrukare på stadens jordar och dominerar också fullständigt skattelängderna för områdena utanför vallarna. De enstaka hantverkare som återfinns här är mjölnare och trädgårdsmästare. Mjölarna bodde i allmänhet i anslutning till sina kvarnar på stadsjordarna och även trädgårdsmästarna behövde jord att odla. Krögarna var spridda över staden men hade en klar tonvikt i mellanzonen. Jämfört med bryggarna hade de en avsevärt mer perifer position i det sociala rummet.

Lämnar vi borgerskapet och tittar på de olika ämbetsmänna- och tjänstemanna-grupperna, kan vi direkt konstatera att magistratspersonerna har en framträdande placering nästan i nivå med handelsmännen. Sedan blir saken mer komplicerad. Den förhållandevis stora gruppen civilbetjänter (knutna till den statliga förvaltningen) visar en stor spridning. Fler bor i A-zonen än i någon annan zon men gruppen är förhållandevis jämnt fördelad utom i gatorna längst i väster (C-zon). Inte heller den högre stadsbetjäningen och personerna knutna till kyrkan och skolan har en placering i A-zonen. Analysen tyder på att detta är ganska heterogena grupper, och jag skall strax återkomma till en tydligare analys av skillnaderna inom grupperna.

De två arbetargrupperna ("arbetare" och "hantverksarbetare") finner vi med en tydlig koncentration i de två mest perifera zonerna innanför vallarna, längst från torget och huvudgatorna. Här finner vi också "båtkarlarna", en beroende arbetargrupp jämförbar med främst hantverksarbetarna. Vi kan se att "lägre stadsbetjäning" också främst finns i dessa områden vilket tyder på att de flesta här hade en med arbetare likställd position. I gruppen dominerar tre titlar: rotemästare (9), mätare (5) och stadstjänare (4). Av dessa är det bara stadstjänarna som uppbär en lön för sitt arbete. Rotemästarna hade helt enkelt fått rätt att mantalsskriva sig i Malmö mot att de utförde vissa uppgifter åt staden, på samma sätt som arbetskarlarna gjorde. Liknande var förhållandet med dragare och vagnmän vars erkända ställning med en specifik erkänd arbetsuppgift dock tycks ge utslag i en geografisk placering jämförbar med krögarnas.

Flera personer har inte tilldelats någon grupp eftersom de inte erkändes med särskild titel i taxeringsmaterialet. De passade inte in i ordningen och hade därför inte heller en fullt erkänd plats. Gruppen de förts till har jag kallat "utanför klassificering". Som synes i tabell 1 är det också en grupp med en mycket stor spridning i rummet. Tyngdpunkten ligger i de mer perifera områdena men samtidigt finns förhållandevis många centralt placerade. Gruppen måste därför analyseras något mer. Vad som då omedelbart framgår är att den domineras av kvinnor.

Dessutom tillhör de allra flesta kvinnliga hushållsföreståndarna denna grupp. Av gruppens 123 hushåll är 67 företrädda av en kvinna. I min undersökning finns 121 kvinnliga hushåll. Innan jag återgår till gruppen utan social bestämning, skall jag därför säga något om hela kvinnogruppen.

Först kan konstateras att kvinnohushållen fördelar sig i rummet i stort sett på samma sätt som de manliga med en stor spridning i rummet. Den enda skillnaden är att de utgör en lägre andel av hushållen utanför vallarna. I gengäld är de överrepresenterade i den tämligen perifera zon B₃. Det är dock svårt att föra analysen så mycket längre på grund av det sätt som kvinnorna redovisats i källorna. Som redan sagts definieras kvinnor i allmänhet genom sin relation till en man och genom sitt civilstånd. De får därför endast undantagsvis ett eget namn. Ytterst få kvinnor framträder *enbart* med eget namn, till exempel "Greta Ruth", och än färre med en självständig yrkestitel. De senare är i själva verket bara två, den redan nämnda "fabrikörskan Gottschick" och "jordgumman Widerberg". De kvinnor som kunnat knytas till en grupp i analysen är oftast borgaränkor som driver vidare den döda makens rörelse. Av de 121 kvinnohushållen återfinns 34 inom borgerskapet och av dessa förestås 26 av änkor.²¹ Det är sannolikt, att flera av de änkor där den avlidna mannens yrke inte är angivet också är borgaränkor, men de har i så fall sannolikt sagt upp burskapet och anges därmed bara i undantagsfall i längderna med en titel som knyter dem till borgerskapet.

Borgerskapets kvinnohushåll har en förhållandevis central placering i det sociala rummet. Av de 22 som befinner sig innanför vallarna återfinns 10 inom centralzonen (A) och de övriga i mellanzonerna B₁ och B₂. När det gäller hantverkarna, som är den största gruppen, bör detta kunna förklaras av att de flesta hushållen förestås av änkor efter hantverkare med en relativt omfattande rörelse. Där har möjligheten varit störst att driva verksamheten vidare eftersom förlusten av mannens arbetsinsats relativt sett betydligt minst.²²

Men de flesta kvinnor kan inte knytas till en grupp genom sina titlar utan har enbart sina civilståndstitlar, och har alltså förts till gruppen "utan klassificering". Av dessa 67 kvinnohushåll är "änka" den vanligaste beteckningen (30), varefter följer "hustru" (19). Dessa beteckningar har intressant nog en tydlig social laddning. Medan ankornas placering är förhållandevis jämn i rummet är hustru en beteckning som nästan uteslutande återfinns i stadens periferi (B₃ och C) eller utanför vallarna. Beteckningen "hustru" indikerar rimligen att mannen varit frånvarande utan att vara

²¹ Fabrikörskan Gottschicks civilstånd framgår inte av längderna men hon var änka (se kapitel 7). Sju hustrur på förstäderna upptas i skattsättningslängderna. En rimlig tolkning är att de drivit jordbruket vidare efter frånvarande åkerbrukande borgare.

²² Lars Edgren, "Hantverkaränkor på äktenskapsmarknaden: 'änkekonservering' inom Malmöhantverket 1816–1840," *Ale. Historisk tidskrift för Skåne, Halland och Blekinge* nr. 4 (1983)

död, och får antas vara en i just detta sammanhang i viss mån stigmatiserande beteckning. Enstaka civilståndstitlar som "änkefru", "fru" och "jungfru" avviker från de vanligen använda. Det är också tydligt att de verkligen hade en social laddning eftersom sju av de nio hushåll där dessa beteckningar används ligger centralt (A–B2).

Gruppen jag kallat "utanför klassificering" domineras alltså av kvinnor och deras betydande spridning i rummet avslöjar att det fanns stora sociala skillnader inom gruppen. Hur är det då med de 55 män som hamnat utanför klassificeringen eftersom de i längderna enbart återfinns med sitt namn? De har en något "lägre" social profil än kvinnorna, i alla händelser på det sätt att mycket få finns i de mest centrala zonerna. Det är en heterogen samling. Det som förenar dem är att de inte riktigt har passat in i det klassificeringssystem som användes. Med vilken rätt tillhörde de staden? Någon rätt måste de ha haft eftersom de var kända och fördes upp i listorna, men på vilket sätt hade de laga försvar, som krävdes i tjänstehjonslagstiftningen? Vilken var grunden för deras tillhörighet? Något svar har jag inte.

Flera av grupper jag analyserar har en stor spridning i rummet. Inte minst gäller detta hantverkarna. Gruppen är stor och dess individer återfinns på nästan alla håll, även om tyngdpunkten ligger strax utanför de mest centrala gatorna (zon B2). Det är möjligt att något närmare studera gruppens spridning i rummet och undersöka om fördelningen har att göra med de enskilda hantverkarnas ekonomiska ställning. Jag vill dock påpeka att jag i detta fall använder källorna på ett klassiskt socialhistoriskt sätt.

En enhetlig beskattning som kan användas för att ge en bild av stadsbefolkningens ekonomiska ställning finns inte.²³ Den statliga bevillningen omfattade hela befolkningen, men utgick från av riksdagen fastställda schablonsummor för olika befolkningsgrupper. Visserligen skulle borgerskapet taxeras efter ekonomisk bärkraft, men differentieringen mellan olika individer i bevillningen var inte stor. Staden tog inte ut en enhetlig skatt utan de olika utgiftsändamålen hade olika skatter, vilket bidrar till att göra systemet oöverskådligt. Som redan nämnts grundades fördelningen av dessa skatter på skillingtalet. Även om inte riktigt alla borgare åsatts ett skillingtal, är detta användbart för att ge en ungefärlig uppfattning om hantverkarnas ekonomiska ställning relativt varandra.

En annan taxering som har fördelen att den i princip omfattar hela befolkningen är den som rör fastighetsinnehav. Som nämnts betalade också fastighetsägarna några

23 Det bör kanske betonas att skattsättningslängdernas uppgifter nu används på ett annat sätt än i den tidigare analysen. De får nu "berätta" om vederbörandes ekonomiska ställning. Som sådana är de förstås inte fullt tillförlitliga men skattsättningen uppgjordes av en särskild taxeringskommitté som bestod av borgare som får antas ha haft relativt god kännedom om de övriga borgarnas förhållanden. Ett högt skillingtal är förstås också i sig en markering av en viss status, även om de verkliga ekonomiska förhållandena inte motsvarat det åsatta värdet. Som prestigekapare fungerar bara den förmögenhet som blir synlig och det är den synliga förmögenheten som beskattas.

Tabell 2. Fördelning av borgerskapets grupper efter skillingtal, Malmö 1774.

GRUPP INOM BORGERSKAPET	Skillingtal				N
	>0-<0,25	0,25	>0,25-1	>1	
BRYGGARE	1	3	4	7	15
HANDELSMAN	2	5	4	22	33
HANTVERKARE	28	40	49	10	127
KRÖGARE	2	1	7	1	11
LÄGRE BORGERSKAP	12	6	5	0	23
ÖVRIGA	0	0	0	2	2
TOTALT	45	55	69	42	211

Anm: tre magistratspersoner som också idkar handel har förts till handelsmännen. De "övriga" är en fabrikör och en lotsinspektör som haft burskap som färjeman.

Källa: databasen Malmö74 (se appendix A)

av stadsskatterna och deras bidrag bestämdes av deras samlade gårdetal. Varje fastighet var taxerad till ett visst gårdetal. I princip skulle en större fastighet ha ett större gårdetal, varför denna taxering ger en uppfattning om värdet på fastighetsinnehavet. Sambandet får dock antas vara ganska ungefärligt eftersom någon fortlöpande ändring av taxeringen inte tycks ha skett.

Låt oss först se på sambandet mellan den ekonomiska och den geografiska spridningen av det borgerskap som taxerats med skillingtal. Av tabell 2 framgår hur skillingtalet fördelas mellan borgerskapets grupper. Den kräver inte någon större kommentar. Handelsmännen framstår som den i särklass ekonomiskt bäst ställda gruppen. Noterbart är att bryggarna ekonomiskt förefaller vara bättre ställda än vad som framgick av den geografiska analysen. Hantverkargruppen visar också en stor ekonomisk spridning. Medan de två lägsta kolumnerna helt domineras av hantverkarna är inte så få väsentligt bättre ställda och några återfinns till och med i kolumnen längst till höger.

Med detta material till förfogande är det möjligt att undersöka sambandet mellan skillingtal och social geografi. En första iakttagelse är att den centrala zonen är den som har högst skillingtal, men med tanke på att ett högt skillingtal är ett av kriterierna för att avgränsa zonen är detta resultat producerat av metoden. Däremot har det intresse att konstatera att ett samband mellan zon och genomsnittligt skillingtal inte finns för de andra zonerna.²⁴ Förklaringen till detta är att det helt enkelt inte finns ett tydligt samband mellan boende och skillingtal för hantverkarna och bryggarna. Detta framgår tydligt av tabell 3. Resultatet är inte enkelt att tolka. I den mån

²⁴ De genomsnittliga skillingtalen i de olika zonerna är som följer (inom parentes antalet individer): A: 1,33 (67); B1: 0,70 (66); B2: 0,53 (45); B3: 0,64 (18); C: 0,44 (4); D: 0,52 (25).

Tabell 3. Samband mellan skillingtal och social geografi för hantverkare, bryggare och krögare, Malmö 1774.

Skillingtal	Geografisk zon						Summa
	A	B1	B2	B3	C	D	
>0-<0,25	9	10	10	2	0	0	31
0,25	12	17	10	4	1	0	44
>0,25-1	17	21	13	5	2	2	60
>1	5	5	4	2	0	2	18
Totalt	43	53	37	13	3	4	153

Källa: databasen Malmö74 (se appendix A). För zonindelningen, se appendix B.

geografisk centralitet är lika med social prestige är det i alla händelser tydligt att ekonomiskt kapital inte omedelbart kunde omsättas. Det anseende som till äventyrs kunde vinnas av att förena den goda ekonomiska ställningen med ett boende i de mest prestigefyllda gatorna var inte omedelbart tillgängligt för de mer förmögna borgarna utanför handelssocieteten.

Analysen visar ett tydligt mönster. De tre fullt berättigade borgerliga grupperna samlades i de inre zonerna, där särskilt handelsmännen intog en central ställning. Av de borgerliga grupperna hade hantverkarna en påtaglig spridning i rummet. I det sociala centrum fanns också företrädare för magistraten, kyrkan och en del av civilämbetsmännen. Den senare gruppen framstår som den kanske mest heterogena gruppen av de jag diskuterat. Arbetargrupper av olika slag återfinns främst i de perifera zonerna innanför vallarna. På stadens mark utanför vallarna är de åkerbrukande borgarna helt dominerande.

Överflödstaxeringen

En samtida värdering av den sociala ställningen för olika grupper finns i den statliga beivringen. Under sjuttonhundratalet var den svenska staten, liksom många andra europeiska stater, angelägen om att motverka sådan konsumtion som betraktades som lyx. Pengar skulle inte slösas bort på överflöd, särskilt inte på varor som måste importeras. Förordningarna motiverades av både moraliska och ekonomiska hänsyn, men de måste också förstås som försök att reglera konsumtion som handlade om statuskamp och markering av gränsdragningar.²⁵ Förordningarna innehöll förbud mot bruk av en lång rad varor men också importförbud.

25. Bo Peterson, "Yppighets nytta och torftighets fågnad": pamflettdebatten om 1766 års överflöds-

Överflödet reglerades emellertid också i bevillningsförordningarna. Många varor brukades av så många personer att förbud inte sågs som möjliga. I stället skulle de som använde dessa varor betala skatt. Enligt den bevillningsförordning som riksdagen fastställde 1770 skulle avgifterna anpassas till den sociala ställningen så att personer som uppfattades ha en högre ställning skulle betala en högre avgift. Allra mest betalade "Rikets högste Embets- och Tromän, till och med Öfwerstar, hwarunder jemwål Biskopar och Superintendenter begripas" vilka taxerades till tjugo daler. Därefter anges ett mycket stort antal befattningar med olika belopp. Ofta är bevillningen specificerad, men till exempel för borgerskapet i städerna anges bara ett intervall, i Malmö mellan 2 och 8 daler. Det exakta beloppet överläts åt taxeringsmännen. Att taxeringen är tänkt att följa statuskillnader är uppenbart, även om status också är tänkt att spegla förmåga att betala skatten. Personer vars ställning inte direkt preciseras i förordningen skall taxeras på nivå med personer som kan anses vara deras "wederlikar".²⁶ Den faktiska taxeringen blir alltså en social gruppering av stadsbefolkningen enligt samtida officiellt sanktionerade uppfattningar, i detta fall ett slags samarbete mellan lagstiftarens uppfattning om ställning och de lokala borgare som fungerade som taxeringsmän.²⁷

Denna statusmarkering har ur min synpunkt en ansenlig fördel; den är upprättad helt oberoende av den sociala geografi som jag upprättat. Vid konstruktionen av det geografiska rummet använde jag flera variabler: skillingtalet, gårdetalet, andelen fastighetsägare, andelen borgare samt förekomsten av militiebostäder. Den sociala geografi jag konstruerade på detta sätt visade sig vara högst användbar för analysen, men den kan även vara intressant att jämföra med överflödstaxeringen som ger en

förordning," *Historisk tidskrift* 104 (1984). Om överflödsförordningar också Leif Runefelt, "Från yppighetens nytta till dygdens försvar: den frihetstida debatten om lyx," *Historisk tidskrift* 124 (2004). Allmänt om tolkning av lyxkonsumtion och reglering av denna, Margareta Revera, "En barock historia. Om den svenska 1600-talslyxen och dess plats i samhällsomvandlingen", *Tre Karlar. Karl X Gustav, Karl XI, Karl XII*, (Gudrun Ekstrand, red.), 1984; Bengt Sandin, "Education, popular culture and the surveillance of the population in Stockholm between 1600 and the 1840s," *Continuity & Change* 3 (1988); Englund, *Det hotade huset*, s. 76–80; Ann-Sofie Arvidsson, *Makten och döden: stat och kyrka möter svenska efterlevande under ett långt 1700-tal*, 2007, s. 141–168. Om synen på överflöd och lyx, se Leif Runefelt, *Dygden som välståndets grund: dygd, nytta och egenmytta i frihetstidens ekonomiska tänkande*, 2005, s. 101–23.

²⁶ Sveriges Rikes Ständers Bewillning, för år 1770 och de påföljande åren, til och med det årets slut, hwaruti nästa Riksdag kommer att upphöra, 30 januari 1770 (i *Utdrag Utur alla ifrån 1767 års slut utkomne Publique Handlingar, Placater, Förordningar, Resolutioner Och Publicationer*, Stockholm 1801. 1772 års bevillningsförordning beslutades hastigt efter Gustaf III:s statskupe detta år och innebar endast en förlängning av den gällande bevillningsförordningen av 1770. Sveriges Rikes Ständers Bewillning til almän contribution, för nästkommande år 1773 och de påföljande åren, 8 september 1772 (i *Utdrag Utur alla ifrån den 19 Augusti 1772 utkomne Publique Handlingar, Placater, Förordningar, Resolutioner Och Publicationer*, Stockholm 1781).

²⁷ En möjlighet vore också att använda de officiella rangrullorna, men dessa omfattade bara en liten del av befolkningen, medan överflödstaxeringen var tänkt att fånga alla invånare. För rangrullorna, se Gunnar Artéus, *Krigsmakt och samhälle i frihetstidens Sverige*, 1982, kapitel 4, särskilt s. 122–131.

Tabell 4. Samband mellan bevilning för överflödsvaror och social geografi, Malmö 1774. Procent av skattebetalare i respektive zon som betalar respektive belopp för överflödsbevilning.

Överflödsbevilning	Geografisk zon						Summa
	A	B1	B2	B3	C	D	
0	29	40	59	82	95	95	66
1	2	7	3	3	0	0	3
2	38	44	24	13	4	4	21
3–5	18	7	9	3	1	1	7
>5	13	2	5	0	0	0	3
Totalt	100	100	100	101	100	100	100
Genomsnitt	2,5	1,4	1,1	0,4	0,1	0,1	1,0
N	127	124	147	158	74	152	782

Anm: Genomsnittet är beräknat på alla hushåll i zonen, även de som inte betalar överflödsbevilning.

Källa: databasen Malmö74 (se appendix A). För zonindelningen, se appendix B.

alternativ bild av social ställning. Som framgår av tabell 4 är sambanden mycket tydliga mellan överflödsbevilning och geografisk centralitet.

De grupper som hade en central placering i rummet hade också en högre genomsnittlig överflödstaxering. Den sociala geografi jag konstruerat bekräftas som relevant. Överflödstaxeringen kan också användas för att ytterligare utöka analysen av de statuskillnader som fanns inom de olika grupperna.

Innan resultaten presenteras finns det anledning att göra några mer allmänna iakttagelser om hur denna taxering genomförts. Först kan noteras att de flesta av stadens hushåll inte har taxerats för överflödsvaror. Enligt bevilningsförordningens formuleringar betyder det att de kan anses jämställda med allmogen, den stora delen av den svenska landsbygdsbefolkningen. Hit hörde alla de grupper som stod utanför det berättigade borgerskapet, alltså både arbetare och lägre borgerskap.²⁸ Inte heller taxeras de många hushåll där jag inte kunnat finna en social placering utifrån titel ("utan klassificering"). Detta är knappast överraskande. De som taxeras är personer som har en erkänd ställning, ett visst mått av erkänt och hallstämplat kapital. Titeln är ett erkännande av innehavet av symboliskt kapital.²⁹

Högst i den lokala rangordningen stod landshövdingen, greve Bengt Frölich. Han betalade förordningens högsta avgift, 20 daler. På hans nivå befann sig ytterligare ett hushåll, men eftersom det rörde sig om sterbhuset efter generalmajoren Adlerbielke var det knappast ett hushåll i vanlig mening. Både Frölich och den döde Adlerbielke

²⁸ Två av krögarna och två av "lägre borgerskap" togs upp till överflödstaxering. Varför just dessa fyra lyfts upp är oklart.

²⁹ Ingen regel utan undantag. Lars Hegardt saknar titel men taxeras till 1 daler. Av namnet att döma tillhör han en av stadens ledande köpmannafamiljer. Kanske en son som just håller på att etablera sig?

Tabell 5. Överflödstaxering för grupper som kan knytas till statens och stadens förvaltning.

Befolkningsgrupp	Taxering i D.smt.					Summa
	0	1	2	3–5	>5	
CIVILBETJÄNT	13	16	7	11	9	56
HÖGRE STADSBETJÄNING	1	3	6	2	0	12
KYRKAN	4	1	2	0	3	10
LÄGRE STADSBETJÄNING	25	2	0	0	0	27
MAGISTRATEN	3	0	1	5	3	12
MILITÄR	6	0	0	0	1	7
SKOLAN	0	0	3	3	0	6
Totalt	52	22	19	21	16	130

Anm: jag har klassificerat samtliga hushåll, även sådana där titeln bestäms av tidigare ställning. De tre hushåll i "magistraten" som inte upptas till överflödstaxering är samtliga förestådda av borgmästarankor.

Källa: databasen Malmö74 (se appendix A)

var adliga, vilket var en förutsättning för att de skulle kunna inneha dessa höga civila och militära ämbeten. Som adelsmän tillhörde de en mycket liten grupp i staden. Bara ytterligare två hushåll betecknas som adliga, överinspektorn Trolle och landssekreteraren Mannerhierta. Båda var höga ämbetsmän. De betalade 6 daler, belopp som skulle betalas av sådana civilbetjänter som var med i rangrullan men som stod under "tromän". Närmast efter de två högst rangordnade hushållen följde hov- och överjägmästare von Gröninger.

Belopp mellan 6 och 8 daler betalas av 23 personer. Åtta av stadens handelsmän räknas hit. Hit hör också de två borgmästarna, fyra präster, och sju av de högst ställda ämbetsmännen. En rådman och en faktor, som jag räknat till hantverkarna, kompletterar gruppen. Den senare, Bengt Nilsson, tillhör de för mig intressanta undantagen. Han bär ett namn som knappast väcker förväntan på att han skulle inta en så framstående position. Hans namn kommer åter att dyka upp längre fram vilket motiverar att jag ägnar honom också en mindre undersökning (kapitel 7).

Handelsmännens framträdande plats i staden framgår av överflödstaxeringen. Det är 58 hushåll som betalade 4 eller fler daler i denna skatt. Av dessa förestods 37 av handelsmän. De övriga tillhör den statliga och lokala förvaltningens toppskikt (om vi till denna räknar kyrka och skola).

Hantverkarnas respekterade men något tillbakaskjutna placering markeras också tydligt av att de nästan uteslutande taxerats till 2 daler. De lokala taxeringsmännen har inte utnyttjat tillfället till att markera statuskillnader inom denna grupp.

Överflödstaxeringen ger i dessa avseenden ingen annan bild än den som framgått av den tidigare analysen. Dess kanske största intresse är att den tillåter en mer finfördelad analys av de olika tjänste- och ämbetsmän som knutits till stat och stad.

Tablå 1. Civilbetjänternas titlar fördelade efter överflödsbevällning, Malmö 1774.

Överflödsbevällning	Titlar för civilbetjänten (inom parentes antalet hushåll med titeln)	Titlar för högre stadsbetjäning och magistraten (inom parentes antalet hushåll med titeln)
1 D. smt.	stadsvaktmästare, vaktmästare (2), visitör (9), spinnhusbokhållare, kontorsskrivare, vallsättare, räknemästare	stadsvisitör, stadsvartermästare, sotare
2 D. smt.	stadsingenjör, charta sigillata ombudsman, v. notarie, landgevaldiger, registrator, tullskrivare, lotsinspektör	extra kanslist, stadsnotarie, acciskontrollör, stadsfiskal, kyrkoinspektör, tolagskassör, rådman
3. D. smt.	ingenjör, apotekare, lantmätare (2), auditor, sjötullskontrollör, räntemästare, kyrkoinspektör, bokhållare, tullinspektör	doktor, stadsbokhållare, rådman (4)
4 D. smt.	provinsialdoktor	råd- och handelsman
6 D. smt.	överinspektör, hovvartermästare (2), landssekreterare, stadsmajor, hovsekreterare- och landskamrerare, tullförvaltare	råd- och handelsman, borgmästare (2)
12 D. smt.	hov- och överjägmästare	
20 D. smt.	landshövding	

Anm: av de 13 hushåll i gruppen som inte taxeras för överflöd, är 9 fattiga hushåll och ett saknas i mantalslängden. De återstående 3 är lotsar.

Källa: Databasen Malmö74 (se appendix A)

Som framgår av tabell 5 är spridningen stor i dessa grupper. Den bild som tidigare framkom om den lägre stadsbetjäningens oansenliga placering, förstärks här. Det är en grupp som statusmässigt är direkt jämförbar med andra arbetargrupper. Den högre stadsbetjäningen har kommit med på listan, men befinner sig, som kan förväntas, på en position under magistraten. Skolans lärare har en respekterad ställning, rektorerna givetvis högre än andra lärares.

Det är tydligt här att det tillskrivna och politiskt erkända kapitalet speglar auktoritetsförhållanden inom organisationerna, och därmed också karriärsteg. Att tillhöra den högre stadsbetjäningen innebar att befinna sig i en karriär där en rådmanspost och därefter en borgmästarpost kunde framstå som målen. Vi måste alltså räkna med att status här också var knutet till ålder och kanske därmed också till civilstånd. Saken var inte densamma för stadens borgerskap, som när de fått burskap nått målet för sina livslopp, åtminstone sådana som dessa mål var socialt bestämda. Tjänstemannahushållen får vi betrakta som potentiellt rörliga, uppåt och inåt.

Med detta i åtanke skall jag slutligen återvända till civilbetjänarna. För att ytterligare klargöra statusskillnader sammanställer jag i tablå 1 alla de titlar som bärs av civilämbetsmän som betalar olika belopp. En jämförelse görs också med stadens högre betjäning. Även här ser vi tydligt skiftande auktoritetsförhållanden, till exempel i följden tullförvaltare - sjötullskontrollör/tullinspektör - tullskrivare - visitör. Vi kan notera att lotsverket tillskrivits en lägre status än tullverket. Stadens

Tabell 6. Överflödsbevällning och social geografi för tjänstemannagrupper, Malmö 1774.

Bevällning	Geografisk zon						Summa
	A	B1	B2	B3	C	D	
0–1 D. smt.	5	10	14	9	0	2	40
2–3 D. smt.	9	5	13	6	1	1	35
4–20 D. smt.	10	2	7	1	0	0	20
Totalt	24	17	34	16	1	3	95

Anm: civilbetjänter, högre stadsbetjäning, magistraten, kyrkan och skolan

Källa: databasen Malmö74 (se appendix A). För zonindelningen, se appendix B.

lotsar har befriats från skatten till skillnad från visitörerna och lotsinspektören har en lägre taxering än tullinspektören. Uppenbarligen har de personer som fått den lägsta taxeringen, och alltså placerats under stadens hantverkare, underordnade positioner, positioner som dock fått ett visst statligt erkännande. En gräns tycks gå mellan dem som betalat bara 1 daler och dem som kommit upp i 2 daler. De senare förefaller ha titlar som tyder på ett visst ansvar och har också placerats på nivå med borgerskapet. Jämförelsen med stadens betjäning tyder också på att 2 daler motsvarar en framträdande position; vi finner här både en rådman och stadsfiskalen (som tjänstgjorde som åklagare vid rådhusrätten).

Med en vidgad insikt om olika nivåer inom dessa grupper kan det vara anledning att återvända till analysen av den sociala geografin. Jag tar helt enkelt alla de aktuella grupperna, civilbetjänter, högre stadsbetjäning, magistraten, kyrkan och skolan och delar den i tre grupper. Den lägre gruppen är de som antingen inte betalar någon överflödsskatt alls eller som bara betalar 1 daler. Övriga hushåll delas med ledning av handelsmännen taxering. Deras minimibelopp var 4 daler. Därför förs tjänstemän med 2 och 3 daler till en grupp, de med 4 och högre till ytterligare en. Dessa grupper, särskilt civilbetjänterna, framstod tidigare som heterogena men nu framgår i tabell 6 ett tydligt mönster. Det är de högre skikten bland ämbetsmännen som också är mest centralt placerade i det sociala rummet. Sambandet mellan boende och social ställning framstår som starkt, om än naturligtvis inte som entydigt.

Analysen av överflödsbevällningen bekräftar i huvudsak det mönster som jag fick fram i analysen av det sociala rummet. Detta är naturligtvis av metodiskt intresse eftersom de två analyserna grundar sig på oberoende material och därmed kan bekräfta varandra. Det som för denna analys är mest intressant med överflödsbevällningen är annars att den tillåter en närmare analys av den grupp jag kallat civilbetjänter. Denna är starkt differentierad. Personerna med störst prestige hade en position jämförbar med stadens handelsmän – om vi bortser från topparna

vid landsstaten som stått i en klass för sig. Andra tillskrevs en position i nivå med hantverkarna och slutligen finns många i gruppen som befann sig i nivå med det lägre borgerskapet i detta avseende.

Den påbjudna ordningen och det sociala rummet. En sammanfattning

Källorna till detta kapitel har varit det stora material av förteckningar som beskattningen har lämnat efter sig. Detta material har främst använts för att analysera den officiella ordningen, sådan den skulle vara enligt lagar men också sådan den såg ut i myndigheternas etablerade föreställningar. Jag har också använt materialet för att undersöka boendet i staden, det jag kallat den sociala geografin. Källorna har i detta kapitel inte bara använts som kvarlevor, utan också de påståenden som gjorts i källorna har utnyttjats, inte minst när det gäller rekonstruktionen av det sociala rummet. I den klassificering jag använt mig av har jag strävat efter att ligga så nära källmaterialet som möjligt. Mitt syfte har inte varit att använda klassificeringen som en förklarande bakgrundsvariabel, utan snarare att pröva i vilken utsträckning den är relevant för att fånga olika levda praktiker. Det är dessa senare jag i första hand sökt nå när jag använts källornas upplysningar,

En grundläggande ordning har varit könsbestämd. Det är män som listas och när kvinnor framträder länkas de nästan alltid till män. En andra huvudprincip har varit tillhörighet eller ej till borgerskapet. Detta var baserat på ekonomisk verksamhet. Titlar har använts för att markera tillhörigheten. I längderna framträder också ett utanförskap knutet till boendet utanför stadens vallar. Namnskicket var också ett sätt att placera människor i hierarkier. Att inte använda patronymikon har fungerat som en markör för innehav av ett symboliskt kapital.

Stadens sociala hierarki, analyserad på detta sätt, domineras av handelsmännen, men statusmässigt delar de denna position med personer i statens och stadens tjänst. Bland dessa kan urskiljas ett överskikt som befinner sig på nivå med handelsmännen. Till detta exklusiva skikt kan också de enstaka fabrikörerna föras. Närmast efter detta finner vi hantverkare och bryggare, grupper som dock uppvisar stor intern spridning. Dessa har en nivå ungefärligen likställd med vissa grupper under de högsta skikten bland statens och statens anställda. Stadens socialt perifera grupper befinner sig också perifert i rummet. Detta gäller särskilt de åkerbrukande borgarna utanför fästningsvallarna, men även innanför dem framgår det tydligt när det gäller de olika arbetargrupperna.

Hushållen med kvinnliga föreståndare visar en mycket stor spridning som är ganska likartad den som kännetecknar hushållen med manlig föreståndare, vilket är förväntat med tanke på att många av kvinnorna är änkor. Däremot kan det noteras

att bruket av civilståndstitlar har en social laddning. Titeln "hustru" förekommer nästan enbart i stadens perifera områden, medan titlar som "änkefru", "fru" och "jungfru" används för att beteckna kvinnor med en mer framträdande social position.

Beskattningen har kunnat användas som ett sätt att ge ett slags officiellt erkännande till innehav av symboliska kapital. Jag har kunnat konstatera att ekonomiska kapital förvisso har erkänts som prestigegeivande. En central grund för hela ordningen har varit näringen och för handelsmännen sammanfaller ekonomiskt välstånd – mätt i skillingtal och gårdetal – med socialt anseende. En annan viktig grund för den officiella hierarkin har varit tillgång till vad som förslagsvis kan kallas statligt kapital.

Att vandra genom stadens gator med hjälp av det bevarade källmaterialet ger oss en möjlighet att läsa det sociala landskapet. Men det är ett landskap som är konstruerat ur ett uppifrånperspektiv. Det är statens och dess företrädares bild av hur samhället borde se ut som vi kan läsa. Staten garanterade med sina markeringar värdet på tillgängliga kapital. Den är statisk och rymmer inte den dynamik som kan ha blivit resultatet av människors strategiska handlande med syfte att förbättra sin position inom givna ramar, eller rentav ändra spelets regler. I nästa kapitel skall jag undersöka de spår av handlande som lämnats i samband med stadens kyrkoliv och religiösa ceremonier.

5. Stadens kyrkoliv som social representation

Hittills har mitt källmaterial varit olika längder över stadsbefolkningen som producerats i samband med olika beskattningar. Materialet har lästs på två sätt, dels utifrån det sätt längderna konstruerats, vilka positioner som konstruerats och bekräftats i materialet, dels utifrån en analys av aspekter av de enskilda människornas agerande, deras ekonomiska verksamhet och deras boende. Analysen av boendet, av det jag kallat den "sociala geografin", har visat sig informativ och användbar för att säga något om status och ställning. Boendet har dock ett begränsat värde när det gäller att analysera mänskliga praktiker som etablerar hierarkier. Boende har en social laddning men handlar också om rent praktiska saker. Var människor bodde berodde på deras olika verksamheter. Var fanns gårdar stora nog för handelsmannens verksamhet? Var fanns en tillräckligt billig bostad för arbetsskarn? Genom fördelningen av det befintliga fastighetsbeståndet var den sociala fördelningen av befolkningen till viss del given, och människors valmöjligheter därmed begränsade.

För att hitta ett material som dels är oberoende av förvaltningens praxis, dels inte är beroende av trögrörliga materiella strukturer, är det möjligt att vända sig till det kyrkliga källmaterialet. Kyrkan var en integrerad del av människors liv. Dess ritualer inramade det enskilda livsloppet och gav det form och struktur. Men kyrkan var också en plats där sociala hierarkier kunde manifesteras och hävdas. Kyrkolivet var allt annat än socialt neutralt. Den som för svenska förhållanden mest grundligt har undersökt detta är religionssociologen Berndt Gustafsson. I en stor undersökning har han visat hur klasstrukturen påverkade nästan alla kyrkliga händelser. Han studerar hur bänkarna fördelades, var vigslar ägde rum, hur det ringdes vid begravningar, på vilka platser de döda begravdes. I alla dessa fall fanns en rik repertoar för att uttrycka sociala skillnader.¹

Flera av dessa förhållanden skall jag i det följande undersöka för sjuttonhundratalets Malmö. Mitt perspektiv är dock annorlunda än Gustafssons. Han betraktade den

¹ Berndt Gustafsson, *Kyrkoliv och samhällsklass i Sverige omkring 1880: en kyrkohistorisk-sociologisk undersökning*, 1950. Trots bokens titel behandlas också äldre förhållanden.

skiktning han omsorgsfullt dokumenterade i kyrkolivet som en direkt följd av den ekonomiska skiktningen i samhället: "[d]et har sålunda inom kyrkolivet rört sig om avstånd och åtskillnader mellan *verkliga* strata inom samhället" (min kursiv). Han ansåg sig inte kunna finna belägg för att kyrkan uttryckte någon från den samhälleliga skiktningen oberoende social status.² Ur mitt perspektiv kan inte den ordning som etableras i kyrkorummet på detta sätt skiljas från en "verklig", bakomliggande ordning. Det sätt en ordning manifesteras på är en del av den verklighet som studeras. Rangordningarna i kyrkan, i den mån de inte är påbjudna uppifrån, kan ses som ett uttryck för det som Bourdieu kallar "känslan för den rätta platsen". Genom sin habitus har människor en känsla av var de hör hemma i den sociala ordningen. En sådan rangordning som den vi kan iakttaga i kyrkorna berättar för oss om denna känsla för plats, men det är viktigt att också beakta att kyrkans ordningar var en nästan daglig lektion för stadens invånare i hur denna ordning såg ut, och därmed också ett sätt att upprätthålla denna ordning. Bourdieu tenderar i sina studier att betona hur en ordning reproduceras, men enligt min mening är det angeläget att betona att en ordning kan skapas men också utmanas och omformas. Det blir ur det perspektivet viktigt att också särskilt uppmärksamma de eventuella utmaningar som kan noteras.

I det fortsatta skall jag göra fyra separata studier: placeringen i kyrkan, platsen för vigslar, ringning med kyrkklockor i samband med dödsfall och begravning samt slutligen platsen för begravningar. Tidigare forskning berörs kortfattat i samband med varje delundersökning. När det gäller begravningar var det viktigt vem som bar kroppen till den sista vilan. För att organisera detta bildades ett antal likbärelag vilka jag ägnar en särskild undersökning.

Placering i kyrkan

Historiker har ägnat mycket uppmärksamhet åt kyrkliga processioner och ceremonier, som analyserats för att det skall vara möjligt att säga något om det samhälle de äger rum i. De kyrkliga processionerna försvann i protestantiska länder efter reformationen. Tanken har framförts att placeringen i kyrkobänkarna kan ha ersatt den representation av samhället som processionerna utgjorde.³

Forskningen har under senare år alltmer uppmärksammat betydelsen av placeringar i kyrkan. Susan Dwyer Amussen har hävdad att strider om kyrkplatser är ett sätt att studera konflikter i engelska lokalsamhällen under tidigmodern tid.

² Ibid., 218f

³ Robert Tittler, "Seats of Honor, Seats of Power: The Symbolism of Public Seating in the English Urban Community, c. 1560–1620," *Albion* 24 (1992), s. 217 Keith Thomas, *Religion and the decline of magic: Studies in popular beliefs in sixteenth and seventeenth century England*, 1973, s. 180

Platsen i kyrkan var "... den synliga representationen av den lokala hierarkin".⁴ David Hackett Fischer visar för de brittiska kolonierna i Nordamerika att placeringen var ett uttryck för en komplex vägning av olika faktorer, men att ålder var den viktigaste. De äldsta satt på de främsta raderna. Detta tolkar han som ett uttryck för de äldres höga samhällseliga status. I en begränsad undersökning av England under femtonhundratalet visar Robert Tittler att bänkar blev allt vanligare i kyrkorummen under denna tid och även att dessa hyrdes ut efter social ställning, så att stadens främsta satt längst fram. Liknande resultat når Jan Peters och Tanya Kevorkian.⁵

För Sveriges del är Gustafssons utförliga studie av en mängd bänklängder den i särklass mest omfattande undersökningen. Han begränsar sig dock till landsbygden efter att ha konstaterat att bänkrummen i stadsförsamlingarna i allmänhet hyrdes ut. I de flesta landskyrkor ordnades placeringen efter gårdar. De obesuttna hänvisades till bänkar eller ståplats längst bak i kyrkrummet.⁶ Gudrun Andersson har studerat bänklaceringen i Arboga med ett fokus på elitens placering. Hennes ingång i studien är den samma som min, att platsen i kyrkan manifesterade status. Detaljerade undersökningar av hur placeringen i bänkarna gestaltade sig i Sverige städer där hela befolkningen beaktas, saknas mig veterligen, även om det inte saknas hänvisningar till konkreta konflikter om företrädesrättigheter.⁷

4 Susan Dwyer Amussen, *An ordered society: gender and class in early modern England*, 1988, s. 137–144, citat på s. 138 (förf:s översättning)

5 David Hackett Fischer, *Growing old in America*, 1978, s. 38–40; Jan Peters, "Der Platz in der Kirche. Über soziales Rangdenken im Spätfudalismus," *Jahrbuch für Volkskunde und Kulturgeschichte* 28 (1985); Tittler, "Seats of Honor," s. 217, 222f; Tanya Kevorkian, *Baroque piety: religion, society, and music in Leipzig, 1650–1750*, 2006, s. 55–65

6 Gustafsson, *Kyrkoliv och samhällsklass*, s. 64f, 88, 105 På vissa håll, särskilt i Norrland, förekom att åldern bestämde placeringen i kyrkan på så sätt att de äldsta satt längst fram. Detta kan tolkas som ett uttryck för att ålder gav status, men som Birgitta Odén framhållit kan det helt enkelt vara en pragmatisk anpassning till de äldres försämrade hörsel. Detta har stundtals kunnat beläggas som ett explicit argument. Birgitta Odén, "Vem hade makt och inflytande i ett äldre samhälle – de gamla eller de unga?," *Gerontologia*, nr. 1 (1988), s. 9

7 Andersson, *Stadens dignitärer*, s. 232–237; Olle Larsson, *Biskopen visiterar: den kyrkliga överhetens möte med lokalsamhället 1650–1760*, 1999, s. 154–160; Stig Rydeman, *Bänkstriden i Näsbylts kyrka: en märklig 1700-talsprocess*, 1980; Fagerlund, *Handel och vandel*, s. 135; Göran Malmstedt, *Bondetro och kyrkoro: religiös mentalitet i stormaktstidens Sverige*, 2002, s. 39–42; Wirilander, *Herrskapsfolk*, s. 76–78; Per-Johan Ödman, *Kontrasternas spel: en svensk mentalitets- och pedagogikhistoria, del 1*, 1995, s. 227–230; Johan Asplund, *Rivaler och syndabockar*, 1989, s. 84–94. Om bänklacering, se också Carlsson, *Det märkvärdiga mellantinget. Jordbrukares sociala status i omvandling 1780–1900*, s. 157–162; Annika Sandén, *Stadsgemenskapens resurser och villkor: Samhällsyn och välfärdstrategier i Linköping 1600–1620*, 2005, s. 140f; Magnus Österberg, "Kyrkorum och status: En studie om bänklacering i 1700-talets Falun," (opublicerad kandidatuppsats, Högskolan Dalarna, 2009); Christopher Marsh, *Popular religion in sixteenth-century England: holding their peace*, 1998, s. 47f.

Malmö hade under sjuttonhundratalet två församlingar för stadsbefolkningen, S:t Petri och Caroli. Den första av dessa var den gamla stadsförsamlingen. Församlingskyrkan är en ståtlig gotisk byggnad från trettonhundratalet, vilken än idag står kvar i ungefär det skick den hade under sjuttonhundratalet. Caroli församling hade tillkommit mot slutet av sextonhundratalet för att möta den tyskspråkiga befolkningens behov. Kyrkorna kallades också ofta den svenska respektive den tyska.⁸ Församlingarna var inte territoriella, vilket innebar att församlingens medlemmar kunde bo var som helst i staden. Bänklängder finns bevarade för S:t Petri men i mycket begränsad utsträckning för Caroli.⁹ Det är längderna från S:t Petri som i detta avsnitt skall analyseras.

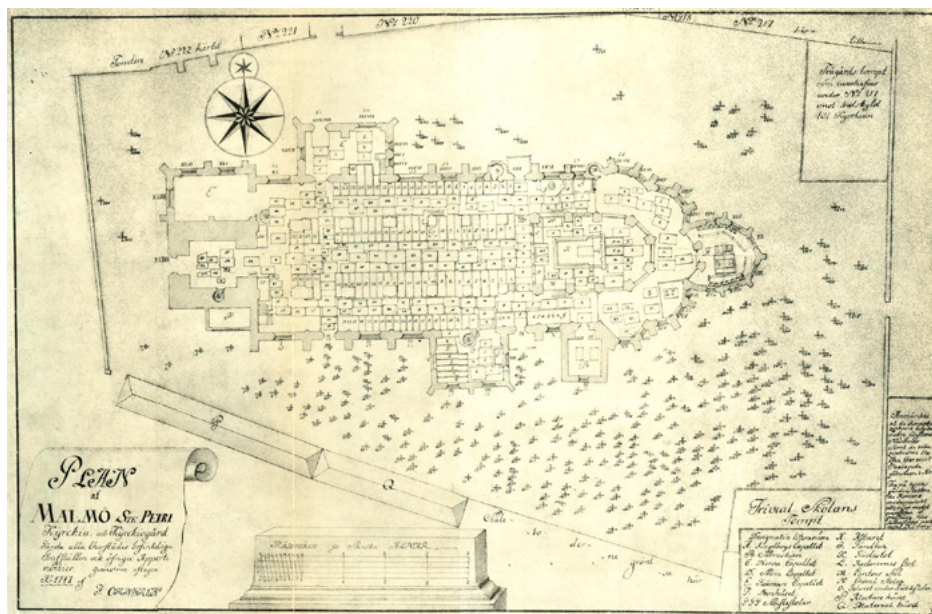
Först något om källan. Bänklängden är bevarad som en del av kyrkans räkenskaper.¹⁰ Liksom det vanligen förhöll sig i svenska städer hyrdes bänkrummen ut till församlingens medlemmar. Bänklängden var helt enkelt en verifikation av att dessa avgifter betalats. I räkenskaperna finns också uppgifter om en högre städjeavgift som utkrävdes när ett bänkrum togs i besittning. Stadjan betalades som en engångsavgift för rätten att disponera ett bänkrum. Därefter erlades en årlig avgift för att bibehålla rätten. I bänklängden får de flesta av männen sin titel angiven och det är därför ganska enkelt att analysera deras placering. I allmänhet har jag kunnat återfinna dem i min databas över Malmö 1774. Betyddligt besvärligare är det med kvinnorna i kyrkan. Till skillnad från de längder jag använde i förra kapitlet, knyts kvinnonamnen i bänklängderna inte direkt till män. Bär de någon titel är det en civilståndstitel – bruket av dessa titlar återkommer jag till. För analysen har det varit avgörande att kunna knyta även kvinnorna till hushåll. Detta har i stor utsträckning varit möjligt genom att jag för en följd av föregående år har gått igenom räkenskaperna för stadjan. Ofta har en fullständigare titel använts vid detta tillfälle. I övrigt har jag kunnat arbeta med de register till stadens kyrkoböcker som finns vid Malmö stadsarkiv. Då har det i många fall varit möjligt att med utgångspunkt från namnen identifiera kvinnornas fäder, äkta män eller vem de varit änkor efter.

Av bänklängden framgår att kyrkorummet i första hand var uppdelat i fyra så kallade rader, stora och lilla mansraden respektive stora och lilla fruntimmersraden.

8 Utöver dessa fanns också garnisonsförsamlingen för soldaterna och deras familjer (kyrkoboken början 1710), slottsförsamlingen (personalen och fångarna på Malmöhus slott, kyrkoboken börjar 1745) och hospitalsförsamlingen (kyrkoboken börjar 1786).

9 Det finns en stollängd för Caroli för 1763 men få personer har titlar. Etthundra stolställen har hyrts ut, 45 till män och 55 till kvinnor. Det har funnits tämligen många outhyrda stolställen. Caroli kyrkoräkenskaper 1763–1795 (LI:3).

10 Förteckning uppå Kiennelse Penningarne af Stohle och Bänke Rummen uti Malmö Ste Petri Kyrka År 1774, Kyrkans räkenskaper 1774, (LIb:12), fol. 23, Malmö S:t Petri församlings arkiv (MSA)

Karta 3. Karta över S:t Petri kyrka och kyrkogård 1747 med bänkar och gravställen markerade.

Upprättad av lantmätaren Jacob Örngren.

Källa: https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Malmo_Petri_kyrka_1747.jpg. Originalen i Stadsbyggnadskontoret, Malmö stad.

Det kan inte råda något tvivel om att de två stora raderna syftar på bänkarna i kyrkans mittskepp. På kvinnoisidan anges 29 bänkar, på manssidan 27. En ritning av kyrkan och kyrkogården från 1747 visar bänkarnas placering (karta 3). De fyra nedersta raderna på respektive sida befann sig under den nuvarande orgelläktaren, där idag inga kyrkbänkar står. Dessa rader skiljdes från övriga bänkar genom en tvärgång. I sidoskeppen fanns rader av bänkar placerade längs yttermurarna. Till skillnad från dagens sidoskeppsbenkar var dessa riktade åt samma håll som huvudskeppets bänkar. De var väsentligt smalare och bänkarna i de små raderna rymde alltså inte lika många platser som de i de stora. Utöver dessa platser fanns mansbänkar också placerade i det södra kapellet. Dessa riktades dock norrut, mot predikstolen, som bör ha kunnat ses från åtminstone några av dessa bänkar.

Men utöver dessa fasta bänkar användes också lösa stolar och bänkar som placerades på det övriga golvutrymmet. I längden betecknas dessa som "sättestolarna på golvet", "bänkarna på golvet" och "tvärbänkarna". Ludvig Falkman berättar i sina minnesanteckningar från det tidiga artonhundratalets Malmö att lösa bänkar vid

gudstjänster placerades i stora gången mellan huvudskeppets två bänkrader. Han skriver också att de fasta bänkarna var försedda med dörrar och lås.¹¹

Redan av denna skildring framgår att den mest grundläggande uppdelningen av placeringen i kyrkorummet var den mellan män och kvinnor. Norr om den stora gången mitt i kyrkan befann sig kvinnorna, söder om den befann sig männen. Detta var naturligtvis inte unikt för just S:t Petri kyrka utan gällde i alla svenska kyrkor vid denna tid. Det var en praxis som långsamt växt fram i Sverige efter reformationen. I Danmark påbjöds denna uppdelning i en förordning från 1634. Uppdelningen förekom i andra länder, men var inte ett allmänt fenomen i den protestantiska världen. En separation av män och kvinnor har dock varit normen. I Leipzigs kyrkor satt kvinnorna centralt i kyrkorummet medan männen satt på balkonger eller i rummets utkanter. I England finns exempel på att männen satt på nordsidan och kvinnorna på sydsidan.¹²

I Malmö underströks den grundläggande genusordningen vid varje gudstjänsttillfälle. Det var kanske inte heller en tillfällighet att männen satt på kyrkans södra sida. Under medeltiden var norr den onda och söder den goda sidan av kyrkan. Gravar placerades till exempel nästan enbart söder om kyrkan. För den som inträdde i kyrkan satt kvinnorna till vänster och männen till höger, något som också speglar en vanlig indelning av höger som den rätta sidan.¹³

Alla kyrkans bänkar var inte öppna för uthyrning. De två första raderna på manssidan betecknas som ”uppgång till kungsstolen.” Falkman nämner att det fanns en särskild kungsläktare i kyrkan. Denna har alltså varit belägen på sydsidan, längst fram i mittskeppet.¹⁴ Den tredje bänken var reserverad för landshövdingen, de fjärde

11 Ludvig B. Falkman, *Minnen från Malmö under första hälften af innevarande århundrade*, 1986, s. 108. Falkman var född 1808. Bänkdörrarna var låste även under sjuttonhundratalet. År 1744 klagades det över att det gjordes kopior av bänknöcklarna och att bänkrummen stundtals låstes för dem som hade hyrt plats där. 5/3 1744, RRP.

12 En sådan uppdelning fanns både i England och USA. Fischer, *Growing old in America*, s. 38; Amussen, *An ordered society*, s. 137f har ett exempel från Norfolk där en uppdelning av kyrkan i mans- och kvinnosida påbjöds 1633; dock skulle männen sitta norr om mittgången; Kevorkian, *Baroque piety*, s. 58. I Leipzig satt kvinnorna centralt i kyrkan med männen på balkonger eller i kyrkorummets utkant; Peters, ”Der Platz in der Kirche.”, s. 81 Uppdelningen i mans- och kvinnosida har inte alltid funnits i Malmökyrkorna sedan reformation. Uppdelningen påbjöds av en kunglig förordning 1634. Falkman, *Minnen*, s. 108

13 Bertil Nilsson, *Kvinnor, män och barn på medeltida begravningsplatser*, 1994, s. 48–51, 102. Intressant nog visar Bourdieu att även kabylierna gör samma koppling av motsatsparen man–kvinna, syd–nord och höger–vänster; Pierre Bourdieu, *Masculine domination*, 2001, s. 10. Av Örngrens karta från 1747 (karta 3) framgår att ännu på sjuttonhundratalet var få gravar placerade norr om S:t Petri kyrka.

14 Det är sannolikt denna läktare som syns på en målning av kyrkans interiör av den danske konstnären Jörgen Sonne år 1844. Ebbe Svenburg, *Gamla Malmö genom konstnärnsögon*, 1949, s. 38. Målningen ägs av Malmö museum.

och femte för garnisonens officerare, varefter följde fyra bänkar för borgmästare och råd. Här fanns alltså stadens högsta auktoriteter. Det är kanske inte överraskande att landshövdingen som kungens "troman" satt främst i kyrkorummet. Enligt Falkman satt landshövdingen och hans familj under det tidiga artonhundratalet vanligen på kungaläktaren.¹⁵ Som redan framgått var landshövdingen också enligt rangrulla och överflödstaxering stadens högst rangordnade person. Lika givet är det kanske inte att företrädare för stadens garnison satt framför stadens styresmän. Militären samhälleliga roll framhölls dock på detta sätt, liksom stadens underordning under den kungliga auktoriteten.¹⁶

Placeringen av dessa fast fördelade bänkar visar att det var platserna längst fram mot altaret som gavs högst status. Detta var dock inte en självklar placering. Bänkarna närmast predikstolen kan också tänkas ha gett status. Nu befinner sig predikstolen i S:t Petri en bra bit ner i mittskeppet på dess norra sida. Vid sextonhundratalets mitt befann sig också borgmästares och råds bänkar mitt emot predikstolen, med de kungliga bänkarna precis framför sig. Den kungliga läktaren var då uppenbarligen inte byggd. Möjligen försköts det symboliska kraftfältet i kyrkan när så skedde.¹⁷

Placeringen av dessa bänkar har inte varit upp till de berörda personernas eget val. Annorlunda förhåller det sig med övriga bänkplatser. I princip har dessa varit möjliga att erhålla för den som haft råd att hyra. Men valet har givetvis inte varit så enkelt. Att göra anspråk på en plats bör också ha varit att göra anspråk på en samhällelig position, och måste då ha grundats på en kalkyl. Skulle anspråket godtas? Annars skulle det säkert vara skadligt för individen – och förmodligen familjen – att göra anspråk på en plats som inte ansågs vara passande.

För att skapa en första överblick skall vi se hur stadens grupper fördelar sig på de tre prisgrupper som platserna hade. De dyraste platserna var de i mittskeppet, de stora raderna. Dessa kostade 8 öre i årlig avgift och städjan var 3 D. smt. Platserna i de små raderna i sidoskeppen kostade 6 öre om året, och städjan var bara hälften mot den för platserna i de stora raderna. Bänkarna och stolarna var de billigaste; avgiften var bara 2 öre och städjan en halv daler.¹⁸ Det kanske skall understrykas att

¹⁵ Falkman, *Minnen*, s. 107

¹⁶ I Arboga satt magistraten på första bänken på manssidan men där fanns varken länsstyrelse eller garnison. Andersson, *Stadens dignitärer* s. 232

¹⁷ Jag bygger här på en karta över bänkarna som gjorts av Einar Bager på grundval av 1634 års stollängd för S:t Petri. Bänkarnas placering avviker något från den som visas av Örngrens karta från 1747, men jag vet inte vilken som är Bagers källa till bänkarnas fysiska placering. Einar Bagers samling, Excerpter angående kyrka, hospital och kapell (2C:3), (MSA). Kartan ligger i en fascikel med påskriften "Excerpter rörande bänkindelning i mittskeppet 1634..."

¹⁸ Städjan framgår av längder i Kyrkans räkenskaper (LIb:12), S:t Petri kyrkas arkiv (MSA). År 1774 kallas längden Förtekning uppå de Graf och Stolerum som blifvit bortstadde ...

Tabell 7. Fördelning efter grupptillhörighet och kön efter placering i olika kostnadsgrupper i S:t Petri kyrka 1774

Befolkningsgrupp	Kvinnor 2 öre	Kvinnor 6 öre	Kvinnor 8 öre	Män 8 öre	Män 6 öre	Summa
Arbetare	2	0	0	0	1	3
Bryggare	2	2	11	6	5	26
Båtkarl	2	0	0	0	0	2
Civilbetjänt	3	1	11	7	0	22
Dragare	1	0	0	0	0	1
Handelsman	0	0	24	27	4	55
Hantverkare	31	19	20	10	29	109
Hantverksarbetare	6	0	0	0	2	8
Högre stadsbetjäning	1	0	0	3	0	2
Krögarer	5	0	0	0	4	9
Kyrkan	0	0	2	0	0	4
Lägre borgerskap	15	0	0	1	1	17
Lägre stadsbetjäning	12	0	1	0	1	14
Magistraten	0	0	3	1	0	4
Skolan	0	0	0	1	0	1
Soldat	1	0	0	0	0	1
Utanför klassificering	29	5	12	3	1	50
Vagnman	5	0	0	0	0	5
Övrig	7	0	0	0	0	7
Summa	122	27	84	59	48	340

Anm: en kvinna har betalat 4 öre för en plats på läktaren. Hon har här förts samman med kvinnorna som betalt 6 öre. Några personer som haft sina platser fritt (4 stycken) har räknats bort. Ett antal personer har inte betalt avgiften. Antingen har de betalat städja samma år och därför inte betalt årsavgifter, eller har de dött under året innan de har betalat. De har förts till den grupp i vilken de annars skulle ha betalt avgift.

Källa: Förteckning uppå Kiennelse Penningarne af Stohle och Bänke Rummen uti Malmö Ste Petri Kyrka År 1774, Kyrkans räkenskaper 1774, (Lib:12), fol. 23, Malmö S:t Petri församlings arkiv (MSA); databasen Malmö74 (se appendix A); personuppgifter i förteckningar i Malmö stadsarkiv.

det var platser som hyrdes, inte bänkar. I de längre bänkarna i mittskeppet kunde det finnas upp till sju bänkrum.¹⁹ Med tanke på bänkarnas längd verkar det realistiskt att tänka sig sju personer sittande där. I en första översikt över placeringen i kyrkan skall vi se hur de olika grupperna som tidigare analyserats fördelade sig på dessa tre grupper.

Resultatet i tabell 7 är anmärkningsvärt entydigt. I tredje och fjärde kolumnen framgår vem som satt i kyrkans mittskepp. Med några enstaka undantag, som jag

¹⁹ Enligt Örngrens karta var de längsta bänkarna knappt fyra meter långa (drygt sex alnar).

senare skall diskutera, satt här endast borgerskapets män och kvinnor samt civilbetjänter. Handelsmännen satt nästa undantaglöst här (undantagen skall snart diskuteras och det visar sig då att de samtliga är specialfall). För hantverkare och bryggare är detta inte nödvändigtvis fallet, de sprider sig över kyrkorummet. Sidoskeppen dominerades av dessa grupper, men vi finner på manssidan också några krögare. De grupper som stod under det egentliga borgerskapet hade överhuvud mycket sällan någon fast plats i kyrkan. I den utsträckning de hyrde någon plats var det hustrun som fick en plats på de lösa bänkarna i den lägsta avgiftsklassen. Detta gäller också allmänt. Det var mer än dubbelt så många bänkplatser som hyrdes ut till kvinnor. Förklaringen är knappast att kvinnor var mer kyrksamma än män. Det rådde kyrkplikt och större delen av stadens befolkning torde ha infunnit sig till söndagens gudstjänst. En tolkning är att det var hustrun som i första hand uttryckte familjens ärlighet och anseende utåt. Det var därför hon som i första hand skulle ha en plats. Bourdieu har framhållit att kvinnor ofta tilldelas rollen som de som särskilt värnar om en familjs symboliska kapital, vilket passar väl ihop med denna tanke.²⁰ Något som också måste beaktas är att kyrkan för kvinnor framstod som det viktigaste publika rummet. Männen hade andra tillgängliga rum.²¹ När det gäller könsfördelningen var det bara handelsmännen som avvek, vilket får förmodas bero på att inte heller männen i en grupp med sådant anspråk på företräde kunde visa sig i kyrkan utan en fast plats.

Efter att ha fått en första överblick över kyrkan skall jag gå vidare på tre vägar. Först skall jag undersöka om även placeringen i mittskeppet kan ges någon social innebörd. Därefter skall jag något granska de grupper som uppvisar störst spridning, nämligen hantverkarna, civilbetjänterna och den grupp som här för enkelhetens skull kallats ”utan klassificering”, alltså där ingen titel anger tillhörighet. Det är en grupp som nästan uteslutande består av kvinnor. Slutligen skall de påtagliga undantagen studeras, till exempel handelsmännen utanför mittskeppet, eller de två personer från lägre borgerskap och stadsbetjäning som dristat sig fram i mittskeppet.

Först då en utförligare analys av placeringen i mittskeppet. Som redan konstaterats var de första bänkarna på manssidan inte öppna för uthyrning. Den första uthyrda bänken var nummer 10, belägen alldeles i höjd med predikstolen. Detta gällde också på kvinnosidan. Den första bänken kallades ”brudestolen” och bör ha varit avsedd för brudföljet i samband med vigslar. Därefter följde ”landshöfdingskans”, ”officers frunrens” och ”probstehusets” stolar. Rangordningen var densamma som på manssidan, dock med det undantaget att borgmästarens och rådmännens hustrur

²⁰ Bourdieu, *Masculine domination*, s. 100

²¹ Kyrkorummet som i högre grad kvinnornas än männens, se Kevorkian, *Baroque piety*, s. 58 och Fagerlund, *Handel och vandel*, s. 135f, 164f. Både i Leipzig och i Helsingborg ägde kyrkbänksstrider oftast rum mellan kvinnor. Liksom i Malmö var det fler lediga platser på manssidan.

Tabell 8. Placering i S:t Petris kyrkas mittskepp 1774 efter gruppstillhörighet och kön.

Befolkningsgrupp	Kvinnor rad 8–12	Kvinnor rad 13–18	Kvinnor rad 19–29	Män rad 10–16	Män rad 17–27	Summa
Bryggare	10	0	1	2	4	17
Civilbejänt	2	3	6	4	3	18
Handelsman	4	11	9	16	11	51
Hantverkare	10	7	4	1	9	31
Högre stadsbetjäning	0	0	0	1	3	4
Kyrkan	0	2	2	0	0	4
Lägre stadsbetjäning	0	1	0	0	0	1
Lägre borgerskap	0	0	0	0	1	1
Magistraten	0	2	1	1	1	5
Utanför klassificering	4	6	3	2	1	16
Summa	30	32	26	27	33	148

Anm: antalet personer skiljer sig något från tabell 7. Detta beror dels på att några har haft fria platser och att de två korta bänkarna direkt under predikstolen på kvinnosidan bara kostat 6 öre.

Källa: Förteckning uppå Kiennelse Penningarne af Stohle och Bänke Rummen uti Malmö Ste Petri Kyrka År 1774, Kyrkans räkenskaper 1774, (Lib:12), fol. 23, Malmö S:t Petri församlings arkiv (MSA); databasen Malmö74 (se appendix A); personuppgifter i förteckningar i Malmö stadsarkiv.

inte hade någon reserverad plats.²² Eftersom det var närheten till antingen altaret eller predikstolen som bör ha varit viktigast när det gällde hur bra en plats bedömdes vara, har jag valt att dela upp mittskeppet i tre segment. Det första är bänkarna 8 till 12 på kvinnosidan som var öppna för uthyrning men som befann sig framför eller direkt under predikstolen. På manssidan är samtliga dessa främsta bänkar reserverade och ingår inte i analysen. Det andra segmentet består av bänkarna 13 till 18 på kvinnosidan. På manssidan omfattar denna grupp bänk 10 (vid predikstolen) till bänk 16 som befann sig i höjd med kvinnoradens 18:e bänk. Den tredje gruppen omfattar övriga rader. De allra bakersta bänkarna, som skildes från övriga bänkar i mittskeppet av en tvärgång, tillhör också gruppen. Bänkarna har dock uppenbarligen inte varit särskilt attraktiva och endast få platser hyrdes ut.

Slutsatsen av de siffror som redovisas i tabell 8 är alldeles uppenbar. Platserna direkt efter predikstolen framstod som de mest eftersträfvansvärda, trots att den ”påbjudna” rangordningen markerade platsen mot altaret.²³ Främst på kvinnosidan hade framförallt bryggares och hantverkares hustrur sin plats. Av de fyra kvinnor

²² Inte heller i Arboga hade borgmästarens och rådmännens hustrur fasta platser. Andersson, *Stadens dignitärer*, s. 233

²³ Bänkarna närmast framför predikstolen hade samma ställning i S:t Nikolaskyrkan i Leipzig, Kevorkian, *Baroque piety*, s. 62

som tillhörde handelsmannagruppen var för övrigt två ogifta döttrar. Platserna något längre bak i kyrkan framstod som mer attraktiva än dessa platser långt fram. Det kan också tilläggas att det fanns vakanta bänkrum i alla delar av mittskeppet, men flest var de längst bak i kyrkan. Till exempel anges bara två platser vara lediga på kvinnosidans mest attraktiva bänkar (13–18). För de som velat betala har det ändå funnits möjlighet att få en plats där de önskade. Eftersom alla platser i mittskeppet betingade samma pris, måste förklaringen till den sociala fördelning vi kan iakttaga vara att människor ”visste sin plats” och i allmänhet inte gjorde anspråk på en plats som inte ”anstod dem”. Att lokala förhållanden kunde påverka kyrkorummet symboliska laddning visar Gudrun Andersson, när hon finner att de bakersta bänkarna i Arboga stadskyrka, under orgelläktaren, efter 1750 utvecklades till ett konkurrerande elitrum.²⁴

Så något om de grupper som uppvisar störst spridning. Först hantverkarna. Som vi redan sett var detta en grupp som uppvisade stor social spridning. Detta intryck bekräftas i kyrkorummet. Medan några intog en plats i mittskeppet – om än vanligen i de bakre raderna – var det hantverkarna som dominerade sidoskeppen. Många hantverkare nöjde sig också med att bereda plats för hustrun på stolar och bänkar och avstod från en egen plats. För att undersöka om det finns något särskilt kännetecken för dessa olika hantverkargrupper har jag utnyttjat information från tvärsnittsundersökningen om den sociala geografin och den ekonomiska ställningen sådan den speglas i skillingtalen. För kvinnorna har männens skillingtal använts. Kopplingen har inte gått att göra för alla. Särskilt har många kvinnor inte gått att koppla på detta sätt, kanske för att de var änkor efter män som inte längre var yrkesaktiva. Tagna var för sig ger vare sig skillingtal eller plats i det geografiska rummet något avgörande utslag. Visserligen finns det en tendens till att det är de högre taxerade hantverkarna som återfinns i mittskeppet, medan kvinnorna som finns på stolarna och de lösa bänkarna är knutna till de mindre ekonomiskt framgångsrika hantverkarna. Tendensen är dock inte stark och flera lågt taxerade hantverkare återfinns i mittskeppet. Den sociala indelning av stadens geografi som användes i analysen i föregående kapitel ger ett än svagare utslag. Först när de två indelningsgrunderna kombineras blir resultaten tydligare. Det visar sig nämligen att de kvinnor och män inom hantverket som befinner sig i mittskeppet nästan alla antingen bor i stadens mest prestigefyllda gator eller betalar ett högt skillingtal (zon A).²⁵ Yrkesspridningen var också betydande. Denna är visserligen svår att yttra

²⁴ Andersson, *Stadens dignitärer*, s. 235f

²⁵ I mittskeppet sitter 31 hantverkare eller kvinnor som tillhör hantverkarhushåll. Av dessa har jag uppgifter för 20 när det gäller social geografi och skillingtal. Av dessa är det bara 3 som inte antingen bor i zon A eller betalar ett skillingtal från 0,75 uppåt (hantverkargruppens genomsnitt i skattsetningslängden är 0,57).

sig om eftersom de flesta yrken bara företräds av någon enstaka man eller kvinna. Slående är ändå att bagarna intog en framträdande plats. Av de 31 hantverkarna i mittskeppet tillhörde 10 bagaryrket. Nu var detta också ett välbeställt yrke, men det var uppenbarligen också ett yrke med en värdighet som kunde manifesteras i kyrkan. Vi kan också se att flera yrken, i vilka många var verksamma och vars genomsnittliga skillingtal låg under hantverkets som helhet, intar en mindre framträdande plats. Skomakare och smeder finns i sidoskeppen eller på de lösa platserna. Mjölarna intar en än mer tillbakadragen position och skräddarna finns nästan inte med i stolslängden.

Det förefaller rimligt att tro att anspråket på en plats i mittskeppet kunde göras antingen utifrån den prestige som skapats av en framgångsrik rörelse, eller genom den etablerade position i staden som innehavet av en fastighet vid stadens mest centrala gator innebar. Det senare kan uppfattas som ett tecken på att familjen nått en etablerad position i stadens liv, kanske genom att fastigheten ärvts i familjen.

Som vanligt lockar undantagen fantasin. I mittskeppet har jag hittat tre personer som inte passar in vare sig vad gäller boendet eller taxeringen. Två av dessa är bagarmästare Ratke och hans hustru, där det tydligen prestigefyllda yrket kan bidra med en förklaring. Men vad var det som förmådde skomakarmästaren Sandgren, med låg taxering och boende på Tegelgårdsgatan (zon B2), att just 1774 hyra en bänkplats på stora fruntimmersradens trettonde bänk, alldeles i predikstolens närhet, åt sin dotter Cicilia? Visserligen behövde hon inte trängas med någon handelsmanshustru eller ämbetsmannafru på just denna bänk, och visserligen var hennes plats längst från kyrkans mittgång, men platsen verkar ändå anmärkningsvärt framskjuten? Tyvärr har det inte varit möjligt att följa jungfru Cicilia ytterligare.²⁶ Familjen gjorde anspråk på en placering som av allt att döma inte tillkom den. Kanske är detta ett exempel på just sådant normbrytande handlande som kan åstadkomma förändring?

Några andra undantag finns bland civilbetjänarna. Här rör det sig endast om enstaka kvinnor som inte återfinns i mittskeppet. Visitören Werling tingade visserligen själv en plats i mittskeppet, dock långt bak, men nöjde sig med att hyra till sin hustru och dotter på mer tillbakaskjutna platser. Lotsen Anders Pahlsson hyrde en plats på en lös bänk. Visitörerna befann sig långt ner i tullverkets hierarki och lotsarna intog överhuvud inte en framträdande plats. För andra civilbetjänter dög inte en plats utanför mittskeppet. En ovanlig placering hade också tullförvaltaren Lindmans hustru Catharina. Hon hyrde plats på en av kyrkans läktare. Där fick hon måhända sitta ostörd eftersom inga andra platser var uthyrda där.

Den ende från den högre stadsbetjäningen vi hittar utanför mittskeppet var brandfogden Rundquist, i mantalslängderna kallad stadskvartermästare. Hans

²⁶ I denna bänk satt buntmakerskan Qvensel, bagarhustrurna Cronholm och Sparvardt samt Elisabeth Braune vars sociala tillhörighet jag inte kunnat fastställa.

anspråkslösa position i kyrkan stämmer väl överens med överflödstaxeringens bedömning, där han i likhet med visitörerna taxerades i den lägsta skatteklassen.

När det gäller gruppen som jag inte kunnat ge en social tillhörighet ("Utan klassificering" i tabellerna) innehåller den huvudsakligen kvinnor. Gruppens individer sprids från de mest prestigefyllda platserna nära predikstolen till de minst ansedda tvärbänkarna. Orsaken till klassificeringen är i allmänhet att jag inte lyckats knyta dem till något hushåll. Stolslängden ger i sig sällan upplysningar om titlarna för de män vars hushåll kvinnorna tillhörde. Namnen på kvinnorna i mittskeppet, vilka jag inte kunnat knyta till hushåll, stämmer dock ofta överens med handelsmannafamiljernas namn. Till exempel hittar vi namn som Faxe, Hegardt och Wulff. Kockum är ett annat välkänt namn, även om företrädarna för familjen vid denna tid ännu inte slagit sig på handel. Kockums var en sämskmakarsläkt som nådde fram till en rådmanspost. Det finns alltså anledning att tro att många av dessa kvinnor i mittskeppet skulle tillhöra samma kategorier som de övriga kvinnorna där, om jag hade kunnat knyta en mans titel till dem.

Det finns ett sätt att föra tolkningen vidare, nämligen med hjälp av de civilståndstitlar som användes i stolslängden. Titlar angavs för den större delen av kvinnorna, oftast direkt i längden men vid något tillfälle har jag kompletterat med uppgifter vid det tillfälle städjan skedde. Användningen är entydig. "Fru" och "mademoiselle" används för handelsmännens, civilbetjänernas, magistratens och kyrkans kvinnor. Annars används "hustru" som beteckning på gifta kvinnor, bortsett från ett mindre antal "madame". Det senare ordet brukades på ett sådant sätt att det framgår att det markerat en mellanställning, oftast använt för hantverkare och bryggares hustrur. För ogifta kvinnor användes "jungfru" på ett motsvarande sätt för borgerskapets två "lägre" societeter. "Dotter" användes endast för en vagnmansdotter och "piga" några enstaka gånger, och aldrig för borgerskapets kvinnor. Få personer betecknades som änkor. Titeln "hustru" eller "fru" har tydligen också bibehållits för änkor.²⁷ Fyra "änkor" tillhör hantverkargruppen och den enda "änkefrun" tillhörde gruppen civilbetjänter. Även om materialet för de lägre titlarna är magert förefaller det likväl som att användningen speglar en föreställning om en social tredelning enligt tablå 2. De personer som bär titlar som markerar högst status kan förväntas ha sin plats i mittskeppet. Detta stämmer också helt och hållet.²⁸

²⁷ Inom projektet Gender and Work har forskarna dragit slutsatsen att ordet hustru inte alltid användes för att beteckna civilstånd utan kunde användas för att beteckna en kvinna med kapacitet att ta ansvar och kunna styra andra. Sofia Ling m. fl., "Marriage and work. Intertwined sources of agency and authority", *Making a living, making a difference. Gender and Work in Early modern European society*, (Maria Ågren, red.), 2017, s. 97

²⁸ Enda undantaget är tullförvaltaren Lindmans fru. Hon satt, vilket redan nämnts, för sig själv på en läktare.

Tablå 2. Social innebörd i kvinnors civilståndstitlar, Malmö 1774.

Civilstånd	Befolkningsgrupp		
	Handlande och högre ämbetsmän	Bryggare och hantverkare	Lägre borgerskap och grupper utanför borgerskapet
Ogift kvinna	Mademoiselle	Jungfru	Dotter / piga
Gift kvinna	Fru	Madame / hustru	Hustru
Änka	Änkefru	änka	–

Källa: Förteckning uppå Kiennelse Penningarne af Stohle och Bänke Rummen uti Malmö Ste Petri Kyrka År 1774, Kyrkans räkenskaper 1774, (Lib:12), fol. 23, Malmö S:t Petri församlings arkiv (MSA)

Det är även så att delningen av bryggarnas och hantverkarnas hustrur mellan "madame" och "hustru" helt följer placeringen i kyrkan. Madamerna var uteslutande placerade i mittskeppet. Om detta sedan speglar att de redan hade ett anseende som kunde växlas in mot placering i kyrkan eller om det var placeringen i kyrkan som betingade titeln kan inte avgöras, men exemplet illustrerar att sociala praktiker (placeringen) stod i samband med benämningarna (stolslängdens titlar).

Med denna kunskap är det nu lätt att säga att kvinnorna utan social tillhörighet som befinner sig i mittskeppet tillhör de förväntade grupperna. Av de 13 aktuella kvinnorna som sitter här bär 4 titeln "fru", 4 "mademoiselle", 1 "madame" och 3 "jungfru". Motsvarande titlar förekommer inte utanför mittskeppet.

Även avsaknaden av kvinnotitel var socialt relevant. De flesta kvinnor som saknade civilståndstitel satt på de lösa bänkarna. Bland de kvinnor vars sociala tillhörighet är känd dominerade här, jämte hantverkarna, "lägre borgerskap" och "lägre stadsbetjäning" och andra grupper utanför borgerskapet. Det är också just i dessa grupper som anteckningar om civilståndstitel saknades.²⁹ Med tanke på detta mönster finns alltså anledning att tro att de kvinnor som jag inte lyckats identifiera i annat källmaterial inte har haft någon avvikande social tillhörighet. En mer framgångsrik identifiering skulle alltså inte ha förändrat mönstret på bänkarna. Däremot visar denna analys att även tituleringen av kvinnorna efter civilstånd var en socialt laddad handling.

Resultaten när det gäller kvinnotitlar kan jämföras med Henrik Ågrens forskning om titulering på sjuttonhundratalet. I hans material titulerades köpmännens hustrur "madame" och hantverkarnas just "hustru". På 1760-talet noterar han att "fru"

29 39 kvinnor har kunnat knytas till följande grupper: "arbetare", "båtkarl", "dragare", "hantverk-sarbetare", "lägre borgerskap", "lägre stadsbetjäning", "soldat" och "vagnman". Av dessa har 22 inte fått civilståndstitel vare sig i stolslängden eller i samband med städjan. Av de 46 som inte kunnat ges en social tillhörighet saknar 29 civilståndstitel. Återstår 150 kvinnor varav endast 10 saknar civilståndstitel.

kunde användas i köpmannagruppen och "madame" bland hantverkarna. Ågren noterar att det skett en titelinflation. Om ogifta kvinnor användes på 1730-talet "jungfru" om alla ogifta kvinnor, men på 1760-talet används också "fröken" och "mademoiselle". Ågren tolkar denna utveckling som ett stärkande av den ställning borgerliga kvinnor innehade.³⁰ Denna tolkning är knappast uppenbar. Inflation innebär minskat värde; titlarna signalerade kanske därför inte lika mycket värde på 1760-talet som på 1730-talet. Jämförelsen med Ågrens resultat tyder på en annan slutsats, som jag finner mer väsentlig: ett ändrat titelbruk gav fler distinktionsmöjligheter inom borgerskapet än vad som tidigare funnits. Dessa kunde användas för att göra skillnader inom de borgerliga grupperna, där det är särskilt tydligt hur kvinnotitlarna användes för att markera olikhet också inom hantverkargruppen.

Slutligen, något om de mer påtagliga undantag som finns från de annars så tydliga mönster jag redovisat. Jag hittar till exempel fyra personer från gruppen handelsmän utanför mittskeppet? Tre av dessa satt i sidoskeppet, men två av dessa kunde ha klassificerats på ett annat sätt. Det var handelsmannen Gustaf Hegardt, med stadens näst högsta skillingtal, som hyrde två platser åt sina bokhållare. Annars förekom det inte att någon hyrde plats åt anställda, men att en plats i sidoskeppet bedömdes som tillräcklig för bokhållarna förefaller rimligt. Ytterligare en plats i sidoskeppet hyrdes för handelsmannen Nicolas Thomasson junior. Eftersom samma namn också återfinns i mittskeppet kanske också detta rörde sig om plats för en bokhållare. Det fjärde undantaget är det mest intressanta. På andra raden i Södra kapellet återfanns handelsmannen Bengt Nilsson. Han har redan förekommit som ett undantag i en tidigare analys. (se ovan s. 77) Redan det alldagliga namnet markerar att det inte rörde sig om en vanlig handelsman. Det ekonomiska välståndet var det inget fel på. I skattsättningslängden tituleras han faktor och har ett skillingtal (4) som placerar honom som nummer fem i listan över de högst taxerade borgarna. Nyfikenheten på honom är därmed väckt och han ägnas därför en specialstudie i kapitel 7.

Förhållandevis långt bak i mittskeppet hittar vi "borgaren Sederin" en person som jag fört till det "lägre borgerskapet". Titeln "borgare" användes nämligen vanligen för de åkerbrukande borgarna på förstaden. Redan namnet antyder att detta kan vara oriktigt och mycket riktigt bär Sederin titeln "studiosus medicien" i fastighetstaxeringslängden.³¹ Placeringen i mittskeppet framstår då inte längre som ett normbrott.

Slutligen då "vaktmästerskan madame Ekerholm" som just 1774 betalade städja för en bänklats i mittskeppet. Det var en framskjuten position men inom denna ram

³⁰ Ågren, «Varierande titulatur.», s. 101; "Från kategorisering till exkludering.", s. 15–17

³¹ Sederin står som husägare och äbo på nr 231. I mantalslängden återfinns tornväktaren Pär Larsson på denna adress.

intog hon en blygsam plats. Hennes bänkrum befann sig längst från mittgången på den 13:e bänken, direkt under predikstolen. Det var alltså här som ett annat av mittskeppets undantag satt, skomakare Sandgrens dotter Cicilia, för övrigt på platsen bredvid madame Ekerholm. Övriga kvinnor på bänken tillhörde också hantverket. Platsens förhållandevis ”låga” status betingades måhända av att den som ville se prästen bör ha riskerat nackspärr. Madame Ekerholms position är ändå anmärkningsvärd. Mannen var rådhusvaktmästare och befann sig alltså i närheten av stadens makthavare. Lönen var den högsta bland dem jag fört till den lägre stadsbetjäningen. Som vi sett var namnskicket en indikator på social ställning och i så fall är det möjligt att familjen bar en habitus som inte motsvarades av dess nuvarande ställning. Madame Ekerholms namn var Katrina Maria Elisabeth Svahn. I alla händelser är det känt att familjen hade sociala ambitioner i andra avseenden än att hävda en framträdande plats i kyrkan. Två av sönerna läste senare vid Lunds universitet och den äldste sonen blev borgmästare i Helsingborg.³² Ytterligare en son blev stadsfiskal i Skanör.³³ Som vi ser följde med platsen i mittskeppet också den hedrande titeln ”madame” som annars inte brukades för någon utanför borgerskapet eller de högre ämbetsmännen.

Det kan vara värt att notera att många av församlingens medlemmar inte betalade för något bänkrum. Materialet ger dock inga indikationer på var de befann sig under gudstjänsterna. De har knappast kunna sitta i tomma bänkar eftersom dessa var låsta. Sannolikast är att de förblev stående under gudstjänsten. När skolpojarna 1735 anvisades plats på en bänk bredvid koret klagades det över att de hindrades av hantverkslärlingar och andra som varit vana att stå på den plats där bänken placerats.³⁴

Stolslängden 1728

Den nyss presenterade analysen bygger på ett mödosamt rekonstruktionsarbete, särskilt när det gäller kvinnornas grupptillhörighet. Det har inte varit möjligt att inom ramen för detta arbete göra en lika fullständig analys av något annat år. Jag har likväl velat ge en jämförelse med ett tidigare år på sjuttonhundratalet för att

³² Carl Sjöström, *Skånska nationen före afdelningarnes tid (1682–1832): biografiska och genealogiska anteckningar jemte historik*, 1897, s. 378 och 475

³³ Leif Ljungberg, ”Utdrag av Abraham Ekerholms dagboksanteckningar för år 1792,” *Malmö fornminnesförenings årsskrift* (1942), s. 68

³⁴ RRp 28/6 1735. Även i Leipzig måste många stå under gudstjänsten. De som inte hade bänkrum hade dock där möjlighet att bevista eftermiddagsgudstjänster eller besöka några av stadens mindre kyrkor. Till exempel sökte sig förstäderbarnas befolkning gärna till hospitalskyrkan. Kevorkian, *Baroque piety*, s. 64f

Tabell 9. Fördelning av bänkar efter social tillhörighet på manssidan i S:t Petri kyrka 1728.

Geografisk grupp	Mittskeppet rad 10–16	Mittskeppet rad 17–28	Sidoskepp och södra kappelet	Summa
Bryggare	0	2	5	7
Civilbetjänt	10	9	2	21
Dragare	0	0	1	1
Handelsman	13	18	0	31
Hantverkare	2	12	27	41
Övriga borgare	0	1	1	2
Magistrat	1	1	0	2
Skolan	1	0	1	2
Officer	2	0	0	2
Högre stadsbetjäning	0	1	0	1
Kyrkan	0	1	0	1
Lägre borgerskap	0	1	1	2
Utan klassificering	6	3	11	20
Summa	35	49	49	133

Källa: Förteckning på Benckerummen uthi S:te Petri Kyrckia av hwilcka Kiännelse penningar Pro Anno 1728, 1729 och 1730 Betalas bör..., Handlingar rörande kyrka och kyrkogård 1716–1810 (Ol:3), S:t Petri kyrkas arkiv, (MSA); databasen Malmö74 (se appendix A); personuppgifter i förteckningar i samt kyrkoböcker och burskapsregister, Malmö stadsarkiv.

kunna säga något om stabiliteten i de noterade mönstren. Det år som har valts är 1728, ett i och för sig godtyckligt val, men som ligger i början av undersökningsperioden.

En första iakttagelse är att längden nästan helt saknar angivelse av titlar. Ett begränsat antal män har fått en yrkestitel, i något fall med ”herr” tillagt, exempelvis kan det stå ”h bokhållaren”. På kvinnosidan har några civilståndstitlar som ”fru”, ”jungfru” och ”madame” använts. Det helt dominerande är att bara personernas namn används. Det ökade bruket av titlar skulle kunna tolkas som en ökad strävan att skilja personer åt. Men det är inte lätt att se varför detta skulle ha skett. Det har inte berott på att det fanns fler invånare och att det därför blev önskvärt att lättare identifiera enskilda personer. Staden hade ungefär lika många invånare 1728 som 1774. Snarare bör detta, enligt min mening, uppfattas som ett tecken på en ökad vilja att markera sociala distinktioner under den undersökta tidsperioden.

Antalet personer som betalade för bänkrum i kyrkan var emellertid avsevärt högre 1728. I det närmaste 500 platser hade fasta innehavare enligt bänklängden, och på 350 av dessa satt kvinnor. Liksom 1774 var det alltså mer angeläget att ha en plats för kvinnorna. Intresset för att ha en plats hade däremot minskat mellan de två åren. En del av förklaringen kan vara att borgerskapet minskade i absoluta tal under sjuttonhundratalet, men denna minskning är inte alls tillräcklig för att

förklara att färre bänkrum hyrdes ut.³⁵ Utrymmesbristen var 1728 markant i mittskeppet. På manssidan fanns i bänkraderna 10 till 16 bara en vakant plats, och utöver denna plats fanns vakanta platser bara i den allra bakersta bänken. På kvinnosidan, där det liksom 1774 fanns fler platser öppna för uthyrning, fanns det bara tre vakanta platser. Trots att det fanns lösa stolar och bänkar på golvet också 1728, fanns det bara 17 vakanta platser i hela kyrkan på kvinnosidan. Det har vid denna tid uppenbarligen rått en viss oreda när det gäller stolsrummen och kyrkorådet engagerade sig vid början av 1730-talet för att få en bättre överblick och kontroll över fördelningen av stolsrum. Tydligen har det inte varit enkelt att få en sittplats i kyrkan.³⁶

Att genomföra en social analys för 1728 ställer sig ännu svårare än för 1774, särskilt som titlarna var ännu mer sällsynta. För att begränsa arbetsinsatsen har jag nöjt mig med att genomföra analysen på manssidan.³⁷

Resultaten i tabell 9 kräver knappast några utförligare kommentarer. Mönstret är som synes i stort sett identiskt med det från 1774. I mittskeppets mest attraktiva bänkar återfanns huvudsakligen handelsmän och civilbetjänter. De hantverkare och bryggare som hade tagit sig in i mittskeppet återfanns främst i de bakre raderna.³⁸ I sidoskeppet och kapellet dominerade hantverkarna och bryggarna medan andra grupper i stort sett lyste med sin frånvaro, en slutsats som kan dras trots de relativt många oidentifierade personerna här.³⁹ På kvinnosidan förekommer några civilståndstitlar, men nästan uteslutande i mittskeppet. Här finns 14 fruar, 18 jungfrur och 8 madamer. Liksom 1774 hyrs bänkrum också åt ogifta döttrar. Att "fru" och "jungfru" är vanligast, talar dock för att den sociala ekvivalensen mellan "fru" och "mademoiselle" inte var giltig 1728.

35 År 1726 bestod borgerskapet av 338 personer varav 250 tillhörde det egentliga borgerskapet (bryggare, handelsmän och hantverkare). År 1774 var visserligen totalsumman till och med något högre (368) men det egentliga borgerskapet utgjorde bara 206 individer. Jämförelsen försvåras av att krögarna år 1726 men inte 1774 räknades till bryggarelaget. År 1774 var de 14 personer. Helander, "Stadens historia 1719–1820"s. 381; skattsättningslängd 1774, Stadskasseräkenskaper (GIIa:78), Borgerskapets i Malmö arkiv (MSA).

36 Malmö S:t Petris församling och kyrkoråds protokoll 1696–1733 i jan S:t Petri kyrkoarkiv KIIIa:1 (MSA)

37 Jag har använt mig dels av burskapsregister, dels av register till födelseböckerna för stadens församlingar.

38 Den enstaka person som klassats som "lägre borgerskap" i mittskeppet heter Lars Wilschott och saknar titel i stolslängden. Han återfinns inte i burskapsregistret men i födelseboksregistret har han titeln "borgare". Min klassificering grundas på denna titel, men det är ju möjligt att borgartiteln 1728 inte använts lika snävt som tidigare. Annars var patronymikon vanligast i det lägre borgerskapet.

39 Den vanligaste förklaringen är att dessa personer bär patronymikon och att det finns flera personer med samma namn i de register där jag sökt identifiera personerna. De två ämbetsmännen här är båda lägre tulltjänstemän, visitörer.

En jämförelse mellan stolslängden 1728 och 1774 ger en möjlighet att se om vissa platser över generationer tillhörde samma familj. Även om många av släktnamnen är de samma båda åren är det inte vanligt att de återfinns i samma bänk. När sönerna bildat egen familj har de också skaffat sig eget bänkrum.

Plats för vigsel

Kyrkan tog ut avgifter i samband med vigslar. Kostnaden varierade med platsen för vigseln. En vigsel i hemmet har kostat mer än en i kyrkan. Skillnaden var avsevärd, 4 D. smt. för en hemmavigsel, men för en kyrkovigsel bara 1 D. smt. Tack vare räkenskaperna blir det därmed möjligt att se vilka som var beredda att betala den högre avgiften för det som måste ha varit en mer prestigefylld vigsel. Den som står som betalande är brudgummen och det är alltså mannens titel vid vigseln som är avgörande för den sociala klassificering jag kunnat göra. Av de 155 vigslar som upptas i räkenskaperna under åren 1771–1776 ägde 50 rum i hemmet och 95 i kyrkan.⁴⁰ Den sociala fördelningen är väldigt tydlig. Borgerskapet, civilbetjänterna och kyrkans folk vigde sig nästan undantagslöst i hemmet. Och de få undantagen kan också ha sina särskilda förklaringar. Av de tre hantverkare som vigts i kyrkan visar det sig att minst två är lanthantverkare. Eftersom vigseln ägde rum i brudens hemförsamling ser vi här några hantverkare som inte tillhörde Malmös borgerskap. Utöver dessa nämnda grupper är det mycket få personer som betalar för en hemmavigsel.

Bland dem som gifter sig i kyrkan hittar vi den stora del av stadens övriga befolkning som ofta inte har syns i denna undersökning. Den helt dominerande gruppen – 34 av 95 – bar titeln dräng vid vigseln. Den närnäst största gruppen var hantverksarbetare (14) nästan uteslutande inom murare- och timmermansyrket. Här finns också dragare, mätare, arbetskarlar, båtkarlar, rotemästare och soldater (sammanlagt 18). Av de borgerliga grupper som inte varit fullt berättigade finner vi att de åkerbrukande borgarna med ett undantag vigt sig i kyrkan (sammanlagt återfinns 8 personer med antingen titeln ”borgare” eller ”värnbo”). Intressant nog intar krögarna en mellanställning: av åtta viger sig tre hemma och fem i kyrkan. Som framgått var just krögarna en grupp som strävade efter att förbättra sin position i stadens politiska ordning. Deras oklara ställning inom borgerskapet svarar också mot att de som individer uppträdde med mer eller mindre ambitiösa sociala anspråk.

Hur vigseln utformades har förstås varierat och givit utrymme för ytterligare distinktionsmöjligheter. Dessa är inte möjliga att studera i det bevarade källmaterialet. För en kvantitativ analys går det bara att dela in vigslarna i två

40 S:t Petris kyrkas räkenskaper 1771–1774 och 1775–1778 (Lib:12–13), Malmö S:t Petri kyrkas arkiv (MSA).

grupper: de som skedde i hemmet och de som tog plats i kyrkan. Förskjutningar efter denna enkla variabel är emellertid nog så intressanta ur ett längre tidsperspektiv. I äldre tid skulle vigseln ske ”i kyrkan inför Guds församling” och ägde i allmänhet rum i samband med gudstjänsten. I en författning från 1712 tilläts vigsel i hemmet, även om sådana vigslar ägt rum i högre samhällsskikt redan under sextonhundratalet. Jag har inte följt utvecklingen i Malmö under seklet, men åtminstone vid seklets slut var sådan hemmavigsel etablerad inom stadens borgerskap. Hemmavigseln fick sin innebörd genom åtskillnaden från den hemmavigsel som den övriga befolkningen hänvisades till.

Efterhand spreds bruket att viga sig hemma socialt så att kyrkovigslar en bit in på artonhundratalet var mycket ovanliga. Platsen för vigsel kunde därmed inte användas för att göra sociala distinktioner. Det är kanske inte förvånande att ett nytt skifte då påbörjades och att de högre skikten nu återerövrade kyrkan som en plats för vigseln. Skillnaden mot tidigare var att vigseln nu var en separat förrättning och inte längre skedde i samband med den vanliga gudstjänsten. I Malmö berättar Ludvig B. Falkman att han 1836 vigdes i S:t Petri kyrkan och att detta då var en så ovanlig händelse att kyrkan fylldes till bristningsgränsen. Mot artonhundratalets slut hade platsen för vigseln åter blivit särskiljande, men relationen mellan kyrka – hem hade kastats om.⁴¹ Detta är en tydlig illustration till den strukturalistiska tanke som Bourdieu företräder, att olika kulturella konsumtionsmönster inte har någon innebörd i sig själva, utan enbart betyder något genom sin skillnad i förhållande till ett annat mönster. Platsen i sig är likgiltig, det är skillnaden mot andra gruppers bruk som är det väsentliga.

Ringning vid dödsfall och begravning

Begravningen var en viktig händelse som manifesterade den dödas status och ställning och därmed också gav en rik vokabulär för att representera och bevara den sociala ordningen, och kanske också för att utmana den. Källmaterialet från S:t Petri församling i Malmö gör det möjligt dels att komma åt vilka olika alternativ som stod öppna, dels att avgöra hur många klockor som ringdes för olika personer och på vilka begravningsplatser de lades.

Dödsfall och begravningar omgavs med ett stort antal bruk som på olika sätt kunde markera sociala distinktioner, bruk som också växlade mellan olika delar av landet. I Sydsverige markerades dödsfallet genom *själaringning* så fort dödsfallet blev bekant. Efter dödsfallet förvarades liket i hemmet fram till begravningen. Vid

⁴¹ Gustafsson, *Kyrkoliv och samhällsklass*, s. 106–116 Falkman, *Minnen*, s. 124f. Det kan tilläggas att nya distinktionsmöjligheter tillkom mot slutet av artonhundratalet då vigslar också kunde äga rum på pastorsexpeditionen. Nils-Arvid Bringéus, *Livets högtider*, 1987, s. 128

begravningen samlades begravningsföljet i hemmet och därifrån bars kroppen till graven. I samband med processionen ringdes det åter i kyrkklockorna och även efter själva begravningen kunde det ringas

Många av de skillnader som omgav begravningen, sådant som utsmyckningen av rummet där liket visades upp eller mat och dryck i samband med begravningen, är svåra att analysera. Taxor för S:t Petri församling ger en del indikationer på hur själva begravningen kunde utformas på olika sätt åren omkring 1800. Vid de ståtligaste begravningarna skedde jordfästningen med kistan placerad i kyrkans mittgång, med orgelmusik och körsång av pojkar vid stadens skola. För stadens skola var sång i samband med begravningar en viktig inkomstkälla. Efter en sådan jordfästning skedde säkert själva gravläggningen inne i kyrkan. Många gånger skedde jordfästningen inte i kyrkan utan vid graven. I sådana fall kunde processionen med kistan gå genom kyrkan. En del av de avgifter som stadgas i taxorna skulle betalas direkt till klockare, klockardrängar och dragare, medan andra var avgifter till kyrkan. Det är dessa senare som det är möjligt att analysera, eftersom uppgifter om dem har bevarats i kyrkans räkenskaper.⁴² Av dessa olika distinktionsmöjligheter tillåter källmaterialet systematisk analys av två aspekter: ringning i samband med dödsfall och platsen för begravningen. Analysen begränsas till S:t Petri församling. Detta var den stora och dominerande församlingen i staden och den har också det bästa källmaterialet.⁴³

Malmö S:t Petri kyrka hade fyra klockor. Den största kallades Knutsklockan. Den hade skänkts till kyrkan av stadens Knutsgille 1533. Den andra klockan, Katarina, kallades vanligen söndagsklockan eller storklockan. Dessutom fanns två mindre klockor, Böneklockan och Kinkan. De många klockorna gjorde det möjligt att tydligt markera olika typer av ringning. I Knutsklockan klämtades klockan 10 på

42 Malmö S:t Petri taxor 1796 och 1810. Dessa återfinns som utdrag i magistratens protokoll, RRP 22/2 1796 och 23/7 1810. Taxan från 1796 avser avgifter till klockardrängar och dragare för ringning och arbete i samband med begravningen. År 1810 beslöts att införa avgifter för användandet av orgeln, något som tidigare tycks ha varit avgiftsfritt. I samband med detta sattes också upp en samlad taxa för alla kyrkans avgifter. De flesta av dessa avgifter är alltså av äldre datum, men det går inte att avgöra när de tillkom. Kyrkorådet försökte omkring 1730 få nya taxor fastställda men ärendet förhalades. Se Malmö S:t Petri församlings och kyrkoråds protokoll 22/10 1730 (KIIla:1), S:t Petri kyrkoarkiv (MSA)). Om begravningar i Malmö under tidigt artonhundratals se Falkman, *Minnen*, s. 137–145; begravningsseder i allmänhet i äldre tid, Bringéus, *Livets högtider*, s. 193–249; Gustafsson, *Kyrkoliv och samhällsklass*, s. 167–201; för ett modernt exempel på begravningar ur ett klassperspektiv, se Birgitta Skarin Frykman, "När vi begraver våra döda: ritualer och symboler," *Tvärsnitt* 20, nr. 4 (1998); om skolor och sjungandet för lik, se Bengt Sandin, *Hemmet, gatan, fabriken eller skolan: Folkundervisning och barnuppföstran*, 1986, s. 112

43 Caroli kyrkoräkenskaper 1763–1795 (LI:3), Malmö Caroli kyrkoarkiv (MSA). Här skiljs ibland inte på kostnaden för ringning och begravning. Caroli församling tycks inte heller ha skiljt på ringning med en eller flera klockor, vilket naturligtvis kan ha berott på att kyrkan kan ha haft endast en klocka.

förmiddagen och klockan 4 på eftermiddagen, med bönklockan ringdes till den dagliga bönen.⁴⁴ Att det fanns flera klockor gjorde det också möjligt att skapa distinktioner i samband med själ- och begravningsringningar. Hur dessa brukades går att följa genom att kyrkan tog betalt för dessa ringningar. Räkenskaperna tillåter oss att urskilja om ringningen skedde med alla klockorna, enbart med Knutsklockan, eller med "söndagsklockorna". Söndagsklockan var ju namnet på Katarina, men pluralformen visar att mer än en klocka användes. Min tolkning är att detta innebär att ringning skedde med alla klockor utom Knutsklockan. För att ytterligare markera en begravning var det möjligt att också betala för ringning i Caroli kyrka, så att båda stadens kyrkor ringde samtidigt.⁴⁵ En fråga som mer parentetiskt kan ställas är om ingen ringning alls ägde rum för de personer som inte antecknades i räkenskaperna. Det är ju fullt möjligt att ringning med de två mindre klockorna var avgiftsfri och därför inte antecknats i räkenskaperna. I Caroli församling tilläts 1693 att de fattiga som saknade medel skulle få begrava sina döda på kvällen utan ringning.⁴⁶ I Petri kyrkoråd klagades över att kyrkan berövades inkomster genom att folk kunde begravas utan ringning "i Tystheet".⁴⁷ I sin stora undersökning av "ringningsseden" i Sverige anför också Nils-Arvid Bringéus exempel som tyder på att det kan ha varit så att ingen ringning förekom för fattiga.⁴⁸ Det förefaller alltså vara den mest sannolika tolkningen att den som inte betalade inte heller fick någon ringning.

Den följande undersökningen av ringningen i Malmö bygger på två källor, dels S:t Petri kyrkas räkenskaper, dels samma församlings begravningsbok. I den senare finns uppgifter om samtliga begravningar och där finns också anteckningar om på vilken plats liken lades för den sista vilan. I räkenskaperna finns också anteckningar om begravningsplatsen och dessutom framgår här hur många klockor som användes vid ringningen. Jag har bearbetat de två källorna för åren 1771 till 1776 och sedan länkat dem. Det bör understrykas att undersökningen inte omfattar alla som dog i staden eftersom Caroli församling inte ingår. Stadens två församlingar hade inte

44 Falkman, *Minnen*, s. 105–7; Nils-Arvid Bringéus, *Klockringningsseden i Sverige*, 1958, s. 75. Om kyrkans klockor, Anders Isberg, *Malmö stads 600-årsjubileum 1319–1919: illustrerad jubileumsskrift*, 1919, s. 68–103

45 Exempel där det rings i båda kyrkorna från 1775: kommissarie Wingrens änka, tullförvaltare Lindmans änka, handelsmannen Krutmeijers fru. Kyrkoräkenskaper 1763–1795 (LI:3), Caroli kyrkoarkiv (MSA)

46 Gravlängd 1693–1793 i Övriga längder 1693–1824 (GV:1), Caroli kyrkoarkiv (MSA)

47 2/6 1730, Malmö S:t Petris församlings och kyrkoråds protokoll 1696–1733 i jan (KIIIa:1), S:t Petri kyrkoarkiv (MSA)

48 Bringéus, *Klockringningsseden*, s. 219. Falkman uppger också att ringning inte förekom vid fattigas begravning (avser tidigt artonhundratalet). När han tillägger att de förekom "vid alla andra begravningar" tycks han avse att ringning vanligen förekom, vilket alltså inte är mitt resultat. Hans perspektiv är dock främst begränsat till Malmö översta skikt och han kan mycket väl mena alla begravningar "som räknades". Falkman, *Minnen*, s. 140.

riktigt samma sociala sammansättning. Detta spelar dock mindre roll för undersökningen då det inte är gruppernas storlek i sig som är av betydelse.⁴⁹

Först kan det konstateras att ringningen vid både själaringning och begravningsringning utfördes på samma sätt.⁵⁰ Undantaget utgör de tillfällen då endast Knutsklockan användes vid själaringningen, något jag återkommer till.

Hur användes då ringningarna? Ett första konstaterande är att nästan ingen betalade för att ringa för avlidna barn. De yngsta personer som det begravningsringades med söndagsklockorna för var två personer som var 24 år gamla när de dog. Den yngsta för vilken det ringdes med alla klockorna var en 28 år gammal hustru. Annars går det inte att se att det fanns något samband mellan ålder och ringande. För personer över 19 års ålder själaringdes det för 22 procent av alla döda. Det finns här ingen åldersskillnad. Även om variationerna kan vara rätt stora från åldersgrupp till åldersgrupp finns det inget mönster.

Ringningen visar däremot ett tydligt samband med kön. Det betalas nämligen för begravningsringning för 27 procent av de vuxna kvinnorna men bara för 15 procent av männen. Det förefaller rimligt att tolka det på samma sätt som när det gällde platsen i kyrkan, att kvinnan tillskrevs en symbolisk roll för att markera familjens respektabla ställning och att hon särskilt vårdade dess symboliska kapital. Kvinnlighet konstruerades i samhörighet med religion, som kan tänkas ha varit kopplad såväl till känslor och innerlighet som till respektabilitet. Avstod en familj från ringning tycks det ha varit enklare att göra detta om det var en man som begravdes.

Men den klart tydligaste kopplingen hade att göra med social tillhörighet. Resultaten framgår av tabell 10. Vid det här laget är mönstren välkända. Den minoritet av döda där ringning betalades kom i allt väsentligt från de grupper som vi redan sett som ledande. Ringningen fungerade alltså också som en positionering av hög och låg. Det var borgerskapets olika grupper, magistraten och ämbetsmän som helt dominerade. Vi kan se att hantverkarna som vanligt intog en inom borgerskapet tillbakaskjutet roll. Endast i två fall ringdes det med alla klockorna och i tre av fyra fall betalas inget alls för ringning. Bryggarna var inte så många, men hade ändå en betydligt mer framträdande profil än hantverkarna. Att civilbetjänter och handelsmän oftast begrovs till klangen från alla klockor överraskar förstås inte. Mer förvånande är kanske att det även i dessa grupper ofta inte betalades något för klockringningen. Dessa fall är som här som på andra ställen i undersökningen intressanta.

När det gäller civilbetjänterna är det tydligt att skillnaden åtminstone delvis markerade inbördes skillnader inom gruppen. Lotsar och visitörer tillhörde dem som stod lägst och mycket riktigt dominerar dessa bland dem där inget betalas.

49 Ersgård, "Stadens historia 1658–1718", s. 259f.

50 Jag bygger den fortsatta analysen av skillnader endast på begravningsringningen.

Tabell 10. Begravningsringning för döda i en ålder över 19 år i S:t Petri församling 1771–1776.

Social grupp	Begravningsringt med alla klockorna	Begravningsringt med söndagsklockorna	Ingen betalning för begravningsringning	Summa
Arbetare	0	1	8	9
Bryggare	3	5	6	14
Båtkarl	0	0	6	6
Civilbetjänt	9	5	14	28
Dragare	0	3	0	3
Dräng	0	0	10	10
Fabrikör	1	0	0	1
Handelsman	5	2	3	10
Hantverkare	2	19	61	82
Hantverksarbetare	0	1	24	25
Högre stadsbetjäning	0	1	0	1
Krögare	0	0	11	11
Kyrkan	1	0	1	2
Lägre borgerskap	0	0	3	3
Lägre stadsbetjäning	0	0	17	17
Magistrat	7	0	0	7
Militär	0	2	1	3
Oläsligt	0	0	1	1
Piga	0	0	16	16
Soldat	0	0	11	11
Utan klassificering	0	0	23	23
Utanför vallarna	0	1	17	28
Vagnman	0	1	2	3
Änka	0	1	14	15
Övriga	0	1	10	11
Summa	28	43	259	330

Anm: gruppen "utanför vallarna" hänför sig till personer som inte får någon titel men där det anges att de kommer från någon av förstäderna eller från Terningholm, en by belägen på stadens mark.

Källa: databas med länkade uppgifter från begravningsböcker och räkenskaper från S:t Petri församling 1771–1776. Alla som betalar för ringning har inte begravts i församlingen och länkningarna har i något fall en viss osäkerhet.

Bland visitörer är det bara Simlings hustru Maria Billings begravning 1772 som åkompanjerades av söndagsklockorna. Tullinspektörer och tullförvaltare rings det däremot över. De två tullförvaltare som ingen betalning sker för begravs enligt Petri begravningsbok i Caroli och ringning har kanske skett där. Även i några andra fall framgår det att de uteblivna klockorna inte helt svarar mot respektives persons förväntade sociala ställning. Tullinspektör Forsell och tullinspektör

Lerckners änka begrovs på kyrkogården respektive i kyrkan och som medlemmar i Knutslaget hedrades de genom att det själaringdes med Knutsklockan. Denna användes vid ringningar för lagets ledamöter (mer om Knutslaget i kapitel 6). Någon ytterligare betalning för ringning har inte gjorts och de efterlevande har kanske tyckt att denna ringning räckt. Att landskamrer Rödings och tullinspektör Willskröotts begravningar i kyrkan skulle ha passerat helt utan betalning framstår däremot som oförklarat.⁵¹

De tre handelsmännen utan betald ringning är nog också exempel på källproblem. Två av dem begrovs inne i kyrkan men jag har ändå inte identifierat dem i räkenskaperna. Den tredje, handelsmannen Hans Forsmans hustru, begrovs på kyrkogården, men liksom nyss nämndes själaringdes det med Knutsklockan (vilket var fritt för ledamöter) varför annan ringning kan ha ansetts obehövlig.

Även när det gäller bryggarna finns det anledning att misstänka att materialets ofullständighet är en förklaring. Angående de sex personer som jag inte funnit uppgifter om ringning för uppger begravningsboken att de skall ha begravts på kyrkogården. Bara en av dessa personer har jag kunnat identifiera i räkenskaperna, trots att de åtminstone borde ha betalat den avgift som stadgades för att gräva graven.

Sådana överväganden spelade roll också i hantverkargruppen, men bara i några enstaka fall. Det är överhuvud inte lätt att se något tydligt mönster som kan motivera varför vissa valde att betala för klockor. Yrkesspridningen är stor och därför är det alltför få yrken som har så många döda att det går att säga något om skillnaderna mellan yrkena. En slående iakttagelse är att av de elva döda som tillhör skräddarfamiljer ringdes det i söndagsklockorna för inte mindre än sju. Detta kan inte förklaras av att skräddarna var särskilt välbeställda. Av skillingtalen år 1774 att döma tillhörde yrket ett av dem som gav sämst ekonomisk utdelning.⁵² En ytterligare jämförelse med skillingtalen ger inte underlag för att säga att ringandet enbart var en fråga om ekonomisk förmåga. Även om handskmakarmästaren Kiellberg, som år 1776 lät ringa i söndagsklockorna för sin vid 24 års ålder döde son, hade ett av de högsta skillingtalen bland hantverkarna år 1774, hade både skräddarmästarna Eskenberg och Dahlberg, som samma år ringde i söndagsklockorna över sina döda hustrur, skillingtal som låg under genomsnittet för hantverkarna.⁵³

⁵¹ Stämmer begravningsbokens uppgifter om begravning inne i kyrkan skulle detta ha betalats till församlingen. Antingen kan bokföringen ha misslyckats i dessa fall, eller har min länkning misslyckats.

⁵² Skräddarnas genomsnittliga skillingtal var 0,33 att jämföra med hela hantverkargruppens 0,57. Databasen Malmö74 (se appendix A)

⁵³ Kiellbergs skillingtal var 1,25, Eskenbergs 0,42 och Dahlbergs 0,25. Genomsnittet för hela hantverkargruppen var 0,57. Malmö74 (se appendix A)

De hantverkare som mest avviker är de som lät ringa med alla klockorna. Den ena var bagaren Molin som lät detta ske för sin hustru när hon dog så ung som vid 28 år. Kanske har sorgen över att förlora en så ung hustru övermannat Molin så att han har spenderat utöver vad som kunde förväntas? Det andra fallet är klockgjutaren Wetterholts. Hans yrkesverksamhet var nära knuten till kyrkans klockor och därför kan det ha uppfattats som passande att stadens invånare verkligen fick lyssna på alla klockorna. Hans änka skulle några få år senare få i uppdrag att gjuta om en av kyrkans klockor.⁵⁴ Säkert har det varit svårt för de allra fattigaste hantverkarna att betala dryga kostnader i samband med begravningar. Likväl har det varit möjligt för hantverkare som så önskade att markera samhällelig ställning med klockringning.

De mest överraskande inslagen i tabell 10 är kanske de personer utanför borgerskapet som det ändå ringdes för. "Arbetaren" är klockaredrängen Bertil Ippsson. I hans fall står det antecknat i räkenskaperna: "såsom kyrkobetient fri". De som arbetat för kyrkan har helt enkelt fått ringning med söndagsklockorna utan att behöva betala för det. Kyrkan har på det sättet försökt markera att deras tjänare har haft förmåner framför andra arbetare. Förklaringen är den samma för de tre dragarna, som också haft en ställning som kyrkotjänare.⁵⁵ Men detta gäller inte för de andra fallen. Hantverksarbetaren är en skraddargesäll. Det är möjligt att det har med yrket att göra, nyss konstaterade jag att flera skraddare betalade för ringning. I de återstående fallen ger de knapphändiga upplysningarna ingen antydning till en förklaring. Vad som kan sägas är att just dessa personer tillhörde den mycket lilla grupp där ringningen inte också hörde samman med begravning antingen i kyrkan eller på kyrkogården. De har kanske önskat men inte förmått att markera den tillhörighet som stora delar av borgerskapet och ämbetsmännen kunde markera. Den enda säkra slutsatsen är att det var möjligt för den som önskade (och hade råd) att delta i distinktionernas spel.

Som redan påpekats rådde nästan fullständig överensstämmelse mellan det antal klockor som användes vid själaringning och vid begravningsringning. Det finns dock ett undantag, nämligen de fall då det själaringdes med enbart Knutsklockan. Detta var en kostnadsfri ringning, men den var i gengäld reserverad för medlemmarna i Knutslaget, som en gång donerat klockan till kyrkan, med villkor att den fritt skulle få användas för lagets medlemmar. Det är enbart i dessa fall det står antecknat att själaringning skedde för barn. Själaringdes det för vuxna enbart med Knutsklockan torde detta ha berott på att personerna inte begravdes i Malmö. För Knutslagets

⁵⁴ Hans far hade gjutit om Knutsklockan 1699 och hans änka gjöt om den 1784. Isberg, *Malmö stads 600-årsjubileum*, s. 74, 76f; om S:t Petri klockor, s. 68–99

⁵⁵ De uppbär inte lön enligt stadsräkenskaperna. Sannolikt har deras ersättning bestått i att de fått lön för de uppdrag de utfört, vilka de i sin tur haft ensamrätt att få utföra. De talas ibland om "dragarlön" som en ersättning i samband med begravningar.

medlemmar ringdes det oberoende av var de befann sig. Till Knutslaget och dess betydelse i Malmö återkommer jag, men det kan redan nu konstateras att det rörde sig om en begränsad och exklusiv skara. Under de aktuella sex åren själaringdes det enbart med Knutsklockan 28 gånger. Av dem som begravdes i Malmö handlar det enbart om civilbetjänter, magistratspersoner, högre stadsbetjäning och handelsmän. De som ej begravdes i Malmö bar än mer exklusiva med titlar som "friherrina" och "överstelöjtnant".

Ett anmärkningsvärt förhållande är att många av de 214 personer som förekommer i räkenskaperna i samband med en begravning inte återfinns i begravningsboken. Det är hela 81 av dessa jag inte kunnat identifiera i församlingens begravningsbok. Vad kan detta bero på? En förklaring är att Knutsringning även noteras för personer som inte dog i Malmö. En annan orsak är att personer som tillhörde Caroli församling likväl betalade för att låta Petri klockor ringa. Men så många som 50 fall låter sig inte förklaras på dessa sätt. Bortfallet är så stort att det faktiskt finns anledning att fråga sig om begravningsboken saknar anteckningar om vissa dödsfall. Lyckligtvis förändras inte de mönster som framgått av analysen tidigare om också de personer som inte kunnat återfinnas i begravningsböckerna tas med. Med alla klockorna begravningsrings det för handelsmän och ämbetsmän av olika slag i sammanlagt 22 fall. Det enda anmärkningsvärda fallet är garvaren Klein, tillhörig Caroli församling. Det är ytterligare ett exempel på hur hantverkare kunde göra anspråk på en framskjuten ställning i den symboliska ordningen. Ringning med söndagsklockorna (17 fall) visar ett något mer brokigt mönster. Här återfinns en enstaka handelsman, lägre civilbetjänter, några hantverkare, men också några mer överraskande inslag. Det mest anmärkningsvärda exemplet är kanske drängen Per Monsson som 1776 begravdes på kyrkogården. Här finns också krögaren Liung som samma år lät ringa i söndagsklockorna över sin hustru. Begravningen sker dock på hospitalets kyrkogård. Annars framgår krögarnas marginella ställning i borgerskapet tydligt i denna undersökning. Liungs hustrus begravning är den enda i en krögarfamilj där någon betalning för ringning sker. Ytterligare ett antal fall rör avgifter för gravöppning i samband med barns död. Detta stämmer med den allmänna regeln att inte betala för ringningar över barn.

En markering av sociala skillnader vid själaringningen kunde också ske genom att ringningen skedde vid olika tidpunkter för personer beroende på status. Sådana ringordningar är kända från flera städer och användes på sina håll genom hela artonhundratalet.⁵⁶ I Malmö återfinns de i de tidiga adresskalendrarna.⁵⁷ Jag har inte påträffat någon ringordning från sjuttonhundratalet även om en sådan tydligen har

⁵⁶ Bringéus, *Klockringningsseden*, s. 223–5.

⁵⁷ *Malmö kalender för 1868*, s. 47f. Taxor i adresskalendern visar att differentieringarna av både ringning och begravningsplats såg ut ungefär som på sjuttonhundratalet.

funnits senast 1780.⁵⁸ I Petri kyrkoråd övervägdes 1725 att införa en ringordning som skulle innebära att det för ”de mindre af borgare ståndet och dess wederlikar” skulle ringas klockan 9 på förmiddagen, för ”de förnämre” klockan 10 och för adeln klockan 11. Klockan 12 skulle ringning för kungliga ske. Detta var ett förslag som var avsevärt mindre differentierat än den ordning som rådde på 1860-talet, då inte mindre än sex tidpunkter angavs mellan klockan 9 och 12.⁵⁹ Trots detta tillbakavisades kravet år 1725, med hänvisning till att kyrkorådet 1703 hade fastställt att ringning för alla som inte var adel skulle ske klockan 9. För adel ringdes det klockan 12. Kyrkorådet talar om en ”inrotad osed”. Det uppfattar alltså den sociala differentieringen inom den icke-adliga gruppen som något nytt. Det är en uppfattning som stöds av Nils-Arvid Bringéus forskning om begravningsringning. Den äldsta för honom kända ringordningen kommer från Köping 1686. Vid sjuttonhundratalets början tycks bruket ha spritt sig i de skånska städerna.⁶⁰ Petri kyrkoråds förordning från 1703 och avvisandet av förslaget till ringordning 1725 bör enligt min mening tolkas som fåfånga försök att stoppa ett bruk som alltmer spred sig.⁶¹

Denna sociala differentiering av ringningen har sitt intresse i ett bredare perspektiv. Det förefaller som om bruket av alltmer utvecklade distinktionsmekanismer har ökat under sjuttonhundratalet. Som tidigare noterats kan en sådan ökning av viljan att göra distinktioner också konstateras när det gällde jämförelsen av bänklängderna 1728 och 1774. Det är lätt att tänka sig att detta århundrade såg det så kallade ”ståndssamhällets” fall, men det är fullt möjligt att i stället argumentera för att ståndsmissiga skillnader utvecklades i ovanligt hög grad just under detta århundrade.

Plats för begravingar

Platsen för begravingen finns angiven i begravningsboken. Där fanns det inte mindre än sex alternativ. Dyrast var begraving inne i S:t Petri kyrka. Golvet i kyrkan var täckt med gravstenar. Gravplatserna därunder ägdes av familjer och denna äganderätt kunde gå i arv eller säljas, förutsatt att kyrkan vid överlåtelse fick del av en ”kännepenning”, som har markerat en form av överägarätt till gravplatsen. Omkring 1730 gjorde kyrkorådet en omfattande undersökning för att

⁵⁸ Nils Eberhard Lovén, *Landskrona under svenska tiden 1658–1908: historiska anteckningar. D. 2, Om Landskrona kyrkor och kyrkliga förhållanden*, 1909, s. 59

⁵⁹ Att denna ringordning skulle ha införts under artonhundratalet är enligt mening knappast tänkbar. Den bör ha funnits kvar eftersom den vid denna tid hade traditionell hävd.

⁶⁰ I Ystad ringdes 1701 vanligen klockan 9 men för ”dhe förnämste” kl. 11 och för de adliga kl. 12. År 1704 infördes en mer differentierad ordning med fem olika tidpunkter. Curt Wallin, *De nordiska Knutskillena och reformationen*, 1984, s. 91

⁶¹ 26/6 1725, Malmö S:t Petris församlings och kyrkoråds protokoll 1696–1733 i jan (KIIIa:1), S:t Petri kyrkoarkiv (MSA). Protokoll saknas för 1703. Bringéus, *Klockringningsseden*, s. 223f.

fastställa vilka gravar som hade ägare, säkerligen för att kunna fastställa vilka gravplatser kyrkan disponerade över.⁶² Trots att graven disponerades av ägaren tog kyrkan betalt för att öppna den.

Även om begravning skulle ske på kyrkogården krävdes betalning för gravöppning, vilket måste uppfattas som en avgift till dem som grävde graven. Gravarna var i allmänhet belägna på sydsidan av kyrkan och var till synes slumpmässigt placerade.⁶³ Någon avgift till kyrkan betalades emellertid inte för begravningar på Hospitalets begravningsplats, belägen i det norra hörnet av Snapperupsgatan och Djäknegatan, inte heller för begravning på Slottsplatsen, den vanligaste begravningsplatsen vid denna tid, belägen väster om stadsområdet. Omkring 1730 var Petri kyrkoråd bekymrat för de ekonomiska förluster som det innebar att döda begravdes på andra begravningsplatser och försökte få ordningen införd att begravningar även på andra platser skulle betalas till Petri kyrka.⁶⁴ Något som egendomligt nog också förekom var att personer som antecknats i Petri begravningsbok enligt uppgift begravdes i Tyska kyrkan eller på dess kyrkogård.⁶⁵

Fördelen med detta material är att det omfattar alla. Alla måste begravas. Ringningen var som framgått inte aktuell för barn och det var vanligare att det ringdes för kvinnor än för män. Inte heller finns här någon skillnad mellan män och kvinnor. Hela materialet kan alltså utnyttjas för att jämföra olika sociala grupper med varandra.⁶⁶ Resultatet är sammanställt i tabell II. Det övergripande mönstret är vid det här laget välbekant. De som begrovs inne i kyrkan är i helt dominerande utsträckning civilbetjänter, magistratspersoner och handelsmän. Bryggarna har en uppenbar mellanställning eftersom de nästan uteslutande begrovs på Petri kyrkogård. Civilbetjänterna visar som vanligt störst spridning. Även hantverkargruppen är

62 På 1720-talet var kyrkorådet mycket bekymrat över kyrkans ekonomi och gjorde stora ansträngningar för att öka intäkterna.

63 Se Örngrens karta från 1747 över S:t Petri kyrkas gravställen (karta 3)

64 20/10 1729 och 2/6 1730, Malmö S:t Petris församlings och kyrkoråds protokoll 1696–1733 i jan (KIIIa:1), S:t Petri kyrkoarkiv (MSA)

65 En gång står det antecknat att en person, som tillhörig svenska församlingen, har fått betala för gravöppning till Petri trots att begravningen skett i Caroli. Petri kyrka har inte velat förlora inkomster och det förefaller som om ett liknande förfarande har använts i andra liknande fall trots att det inte står uttryckligen anmärkt. I något fall lämnar begravningsboken och räkenskaperna motstridiga uppgifter om var begravningen har ägt rum. I dessa fall har jag gett vitsord till räkenskaperna av två skäl: 1/ eftersom det gällde en ekonomisk redovisning kan det finnas anledning att tro att dessa anteckningar fördes med större omsorg; 2/ som noterades ovan (not 109) finns det anledning att tro att begravningsboken förts slarvigt och att några begravningar saknas. Räkenskaperna ger ett intryck av ordning och reda. För analysen spelar det mindre roll vilken källa som prioriteras eftersom enstaka felaktigheter inte påverkar resultaten i stort.

66 Andersson har också analyserat begravningar som statusmarkör med liknande ingång som jag har, men har endast fokuserat på eliten i staden. Andersson, *Stadens dignitärer*, s. 238–249

Tabell 11. Plats för begravning för olika sociala grupper i S:t Petri församling 1771–1776.

Social grupp	S:t Petri kyrka	S:t Petri kyrkogård	Hospitals-kyrkogården	Slotts-platsen	Caroli kyrka	Caroli kyrkogård	Summa
Arbetare	0	3	4	15	0	1	23
Bryggare	0	22	1	0	0	0	23
Båtkarl	0	0	1	18	0	0	19
Civilbetjänt	12	18	0	13	8	0	51
Dragare	0	0	3	1	0	0	4
Dräng	0	3	2	5	0	1	11
Fabrikör	0	1	0	0	0	0	1
Handelsman	17	2	0	0	0	0	19
Hantverkare	3	52	17	57	0	12	141
Hantverksarbetare	0	0	8	35	0	2	45
Högre stadsbetjäning	0	2	0	0	0	0	2
Krögare	0	1	5	14	0	0	20
Kyrkan	1	0	0	0	0	1	2
Lägre borgerskap	0	0	1	4	0	0	5
Lägre stadsbetjäning	0	2	2	27	0	0	31
Magistrat	7	2	0	0	0	0	9
Militär	1	1	0	1	0	0	3
Oläsligt	0	0	0	3	0	0	3
Piga	0	2	2	11	0	3	18
Skolan	1	0	0	0	0	0	1
Soldat	0	0	1	14	0	0	15
Utan klassificering	0	4	4	68	0	1	77
Utanför vallarna	0	1	2	44	0	0	47
Vagnman	0	0	1	3	0	0	4
Änka	0	2	2	11	0	2	17
Övriga	3	3	1	11	0	0	18
Summa	45	121	57	355	8	23	609

Anm: totalt återfinns 611 döda men för två av dem saknar jag uppgift om begravningsplats.

Källa: databas med länkade uppgifter från begravningsböcker och räkenskaper från S:t Petri församling 1771–1776.

spridd men endast några enstaka personer fick plats inne i kyrkan. Med dessa grupper nämnda har fyra av fem som begrovs i eller i direkt anslutning till kyrkorna nämnts. Personer som också begrovs där tillhör grupperna högre stadsbetjäning, militärer samt representanter för kyrka och skola. Några mer överraskande fall skall strax diskuteras. Det är främst är civilbetjänter och hantverkare som använt sig av

Caroli kyrka. Om detta också speglar församlingens sammansättning går förstås att undersöka men det har jag inte gjort här.⁶⁷

Om borgerskapet och ämbetsmännen dominerade i kyrkolivets symboliska – och samtidigt geografiska – centrum, på samma sätt som de utgjorde stadens sociala centrum, så var periferin befolkad av de jordbrukande borgarna utanför vallarna och av stadens arbetare av olika slag. Det kan emellertid vara värt att understryka att många av hantverkarna inte markerade en plats som skiljt ut dem från dessa perifera grupper, och att många civilbetjänter faktiskt också återfinns på Slottsplatsen. Innan något mer sägs om dessa grupper, kan det vara anledning att fråga om det också fanns en social skillnad mellan att begravas på Hospitalskyrkogården eller Slottsplatsen. En väg är att undersöka hur de borgerliga grupper som begravs på någon av dessa begravningsplatser fördelar sig mellan de två platserna. De grupper inom borgerskapet som är aktuella är hantverkare, krögare och bryggare (bara några få). Resultatet är att 24 procent av dessa borgare begrovs vid hospitalet och övriga 76 procent på slottsplatsen. Av övriga personer som begrovs på dessa plaster lades bara 11 procent på hospitalets kyrkogård. Detta talar för att hospitalet framstod som ett mer eftersträvänsvärt alternativ än Slottsplatsen. Denna tolkning stöds också av att det stundtals förekom betalning för ringningar i samband med begravningar vid hospitalet, medan dessa var ytterst sällsynta undantag vid Slottsplatsen.⁶⁸

Godtas denna tolkning kan stadens symboliskt mest perifera grupper identifieras. Dessa är alltså de som begravdes på Slottsplatsen. Dessa är båtkarlarna, den lägre stadsbetjäningen, soldaterna och de som bor utanför stadsvallen, de allra flesta jordbrukare. Den grupp som i tabell 11 betecknas ”Utan klassificering”, och som består av personer som i begravningsboken helt saknar titel, är jämförbar med dessa.⁶⁹

Andra arbetargrupper är inte fullt lika perifera. En del av hantverksarbetarna har begravts på Hospitalskyrkogården och två till och med på Caroli kyrkogård, vilken tycks ha en hantverkaranknytning. Bland gruppen som betecknas ”arbetare” hittar vi överraskande nog personer som begravts på alla de fyra kyrkogårdarna. Det samma gäller grupper som ”dragare”, ”dräng” och ”piga”. Varför det? I arbetargruppen är det anknytningen till kyrkan som gör att vissa begravs där. På Petri kyrkogård begravs en klockaredräng och en 11 dagar gammal son till en ”kurare”, en beteckning

67 De allra flesta av dem som begrovs vid Caroli bär ”svenska” namn.

68 För slaktare Flormans änka Cecilia ringdes det i söndagsklockorna trots att hon begravdes på Slottsplatsen. En dragare som också begravdes där fick ringningen fritt av kyrkan. Det betalades för ringning för sex av de 39 vuxna som begravdes på Hospitalskyrkogården.

69 Det bör kanske påpekas att personerna i gruppen ”Utanför vallarna” också saknar titlar. För denna grupp står det dock angivet att de kommer från Östervärn, Södervärn eller Terningholm.

på en tornvakt som från kyrkans torn vakat över eventuella bränder.⁷⁰ På Caroli kyrkogård läggs kyrkans "ringare". Liksom när det gällde ringningen kunde kyrkan ge jordisk belöning åt sina egna även efter döden. Förklaringen när det gäller "dragarna" är förstås den samma. I något fall begravdes personer med titeln "arbetskarl" på Hospitalskyrkogården.⁷¹

När det gäller drängar och pigor ger begravningsboken inte någon ledtråd. Titeln "dräng" används sannolikt vid denna tid för att beteckna en manlig arbetare som är knuten till en husbonde enligt legohjonsstadgan. Även om titeln "piga" kunde användas som civilståndsbeteckning är detta sannolikt inte bruket i begravningsboken där kvinnor, om det är möjligt, knyts till en man. Sannolikt är även pigorna tjänstefolk.⁷² I så fall har vi alltså att göra med personer som vid sin död varit knutna till något av stadens större hushåll, oftast till borgerskapet. Det förefaller då tänkbart att begravningen i många fall har ombesörjts av husbondefolket och att begravningsplatsen då kan spegla ambitioner att visa omsorg om sina arbetare. Pigan Anna Pehrsson, som 1771 dog i en ålder av 64 år av "ålderdom", har kanske varit en trotjänare som tagits om hand när krafterna svikit och som också fick sin grav på Caroli kyrkogård? I Caroli räkenskaper finns exempel på att husbönder har betalat för tjänstefolkets begravningar.⁷³ Detta förefaller alltså vara en rimlig förklaring för avvikelserna i dessa resurssvaga grupper. En förklaring kan knappast utgå från deras egen handlingskapacitet. Varför skulle den ha varit större än förstadsborgarnas eller båtkarlarnas?⁷⁴

Avslutningsvis skall jag diskutera de heterogena grupperna civilbetjänter och hantverkare något mer. Var går gränserna inom grupperna? Bland civilbetjänterna har vi tidigare sett att de lägsta tjänstemännen inom tull- och lotsverk intog en tillbakaskjuten ställning. Detta bekräftas när det gäller begravningsplatsen. De fem personer från lotsfamiljer som begravdes dessa år lades samtliga på Slottsplatsen. För visitörerna är utfallet inte lika entydigt. Nio personer kan knytas till visitörsfamiljer. En av dessa begrovs inne i kyrkan, tolagsvisitören Willskiött, fyra på Petri kyrkogård och fyra på Slottsplatsen. Övriga civilbetjänter på Slottsplatsen bär titlarna: "utringare vid auctioner", "executionsbetjent", "vaktmästare" och "värderingsman". Den som nådde högre positioner i tullverket hade å andra sidan mycket framträdande platser. "Tullinspektör" är den vanligaste titeln bland de civilbetjänter som begravs inne i Petri kyrka.

⁷⁰ För ordet "kurare", se RRp 12/10 1728; "Kuraren Per Larsson för wakhållande i Kyckjotornet", Förslag till Skattsättningen uti Malmö Stad För Åhr 1774, Stadskasseräkenskaper. Huvudserie 1774 (GIIa:78), fol. 281, Borgerskapets i Malmö arkiv (MSA)

⁷¹ En titel har jag haft svårt att läsa, men tolkat som "tappare".

⁷² Om tjänstehjon och legostadgor på bland annat sjuttonhundratalet, se Harnesk, *Legofolk: drängar, pigor och bönder i 1700- och 1800-talens Sverige*.

⁷³ Exempelvis 21/2 1771, 9/5 1771, 27/3 1777, Caroli kyrkoräkenskaper 1763–1795 (LI:3)

⁷⁴ Att drängar och pigor är ogifta framgår av att det i dessa grupper bara finns ett exempel på att den döda är barn, hustru eller annan anhörig till en man. Många av de döda är förhållandevis unga.

Slutligen hantverkarna. Liksom när det gällde klockringningen finns det inget tydligt mönster som kan förklara skillnaderna inom gruppen. I den utsträckning det går att knyta de begravda hantverkarna och deras hustrur, änkor och barn till ett skillingtal 1774, ger detta inget tydligt utslag.⁷⁵ Blytäckare Wessman, vars dotter 1776 begravdes inne i Petri kyrka, hade 1774 ett skillingtal under genomsnittet. Bagaren Cronholm med ett skillingtal klart över genomsnittet begravde å andra sidan sin hustru på Slottsplatsen 1771. Inte heller går det att se att något yrke särskilt utmärker sig, men en diskussion på denna nivå är svår om inte utslagen är väldigt tydliga. Möjligen kan noteras att sju av tio i skräddargruppen begravdes på Petri kyrkogård, medan sju av åtta skoflickare begravdes på Slottsplatsen. Interna hierarkier mellan yrkena framgår inte av ett material där så få företrädare för varje yrke finns. Det finns dock inget som tyder på att valet av begravningsplats är beroende av ekonomisk ställning. Det förefaller dock vara en rimlig hypotes att hantverkargruppens mellansällning möjliggjorde något mer individualiserade val. Såsom en erkänd del av borgerskapet var det möjligt att göra anspråk på symboliskt framträdande positioner. Däremot hade hantverkarna inte en ställning som nödvändiggjorde en sådan investering på det sätt som förefaller ha varit fallet för handelsmännen och de högre ämbetsmännen. För de senare var en begravning som inte skedde på rätt plats och på rätt sätt ett socialt misslyckande.

Likbärelag

Ett viktigt inslag i begravningen var processionen som gick från hemmet till begravningsplatsen. Följets storlek och klädsel var ett av många sätt att markera den dödes betydelse och plats i samhället. Därför var det också ett vanligt åliggande för medlemmar i korporationer att följa andra medlemmar till graven. Inom skråämbetena har det säkert varit vanligt att skråets medlemmar gick i processionerna. I Malmö under sjuttonhundratalet fanns det också speciella sammanslutningar som hade till uppgift att försäkra de delaktiga om att deras lik skulle komma att bli burna på lämpligt sätt och med följe. Dessa likbärelag skall analyseras i detta avsnitt. På vilket sätt användes de för att skapa, upprätthålla och utmana skillnader?

Jag har kunnat konstatera förekomsten av sex likbärelag i Malmö under sjuttonhundratalet. Äldst var av allt att döma Officerskompaniet och Främlingskompaniet. Det förra lagets artiklar från 1668 anger att det grundats i pesttider 15 år tidigare. Något dokument som visar Främlingskompaniets ålder finns så vitt jag vet inte, men en mässingskrona som laget donerade till S:t Petri kyrka 1667 finns

⁷⁵ Av de 141 personerna i hantverkargruppen kan ett skillingtal knytas till 53. Bland dessa finns inget samband mellan begravningsplats och skillingtal.

bevarad, vilket tyder på att det har haft ungefär samma ålder som Officerskompaniet.⁷⁶ Det Tyska likbärelaget grundades 1710. Köpmännens likbärelag grundades 1725, vilket tydligt framgår av lagets protokoll som började föras detta år. Civilbetjänarnas lag startades 1728, och Handskmakarnas likbärelag tillkom 1729.⁷⁷

Det framgår redan av namnet att några av dessa lag begränsade sig till urskiljbara grupper i staden. Köpmännens lag rekryterade stadens burskapsägande handelsmän och av protokollet att döma var medlemmarna också ur denna grupp. Vid lagets tillkomst skrevs en utförlig motivering ner på protokollets första sida. Där står det att det är en kristlig plikt för den ene "kristendomsbrodern" att följa den andre, "i synnerhet af dem som äro af samma stånd och ämbete som den afdöda varit."⁷⁸ Emellertid har det under senare år blivit oordning när lik burits i Malmö. Problemet sägs vara att åtskillnaden i stånd inte tillräckligt strängt iakttagits. Följden har blivit "att på ene tid både gift och ogift, Husbonde och Tiänare på engång burit tillsammans, hwarigenom händt, att undertijden den ena och stundom den andra sig ifrån bärandet undandragit och aldeles borta blifwit." Varför skulle någon ha hållit sig borta från bärandet av detta skäl? Det sägs inte direkt i protokollet, men säkerligen är orsaken att rangtvister har uppstått där någon har vägrat att bära tillsammans med någon de uppfattat som av lägre ställning. Det är därför en paragraf i lagets artiklar säger att ingen som tillhör laget får bära "i annat sällskap". Det enda undantaget gäller ett litet barns kista där bara en bärare behövs. I ett sådant fall kunde ju ingen rangstrid mellan bärarna uppstå. Köpmanslaget var alltså inte bara ett sätt att säkra att den enskilda döda fick ett ståndsmässigt följ till graven, utan garanterade också att den som bar liket bar i ett "anständigt" sällskap.⁷⁹

Laget förefaller ha samlat åtminstone merparten av stadens handelsmän. Vid ett sammanträde 1773 namngavs 24 närvarande ledamöter, samtliga handelsmän i staden. Staden hade 1774 35 handelsmän, men det är förstås inte givet att samtliga ledamöter faktiskt var närvarande.⁸⁰ Laget har alltså för medlemskap hållit hårt på

⁷⁶ Isberg, *Malmö stads 600-årsjubileum*, s. 296f; 1676 bar Främlingskompaniets likbärelag borgmästarens hustru till graven, Herman Schlyter, "S:t Petri kyrkourmakare, som blev falskmyntare," *Elbogen* 17 (1987), s. 46. För uppgifterna i fortsättningen har Einar Baggers excerpater varit en oundgänglig ingångspunkt. Einar Baggers samling (MSA).

⁷⁷ Officerskompaniet: RRP inläggande handlingar 3/10 1728; Hantverkarnas i Malmö likbärelags (f.d. Tyska likbärelaget) protokoll och räkenskapsbok 1710–1772 (Skråarkiv), MSA; också Sten Kalling, *Hantverkarnas i Malmö likbärelag: f.d. Tyska likbärelagets kompaniet, 1710–1944*, 1946; Köpmännens likbärelag i Malmö (A1:1) (MSA); Räkenskaper 1728–1815, Civilbetjänarnas likbärelag i Malmö (A1:1) (MSA); Protokoll –1866, Handskmakarämbetets likbärelag i Malmö (A1:1) (MSA); RRP 13/10 1730. Se också minnesskriften *Historik över likbärelaget Enigheten i Malmö 1729–1929*, 1929; Främlingskompaniet RRP 24/4 1737.

⁷⁸ Protokoll 1725–1902 (A1:1), s. 1f, Köpmännens likbärelag i Malmö arkiv (MSA)

⁷⁹ Protokoll 1725–1902 (A1:1), s. 8f, Köpmännens likbärelag i Malmö arkiv (MSA).

⁸⁰ 23/1 1773, Protokoll 1725–1902 (A1:1), Köpmännens likbärelag i Malmö arkiv (MSA)

den tillhörighet till korporationen som det också syftade till enligt lagsartiklarna. I likhet med andra lag kunde köpmännen också bära lik mot betalning. De framhöll dock att de inte bar någon av "sämre wilkor, än de sielfe äro". Protokollet ger möjlighet att se vem de ansåg vara av minst lika villkor, eftersom lagets medlemmar måste besluta varje gång de skulle bära utanför laget. År 1773 bar köpmännen kommissarien Manlöf till graven och 1775 bar de borgmästarinnan Dahlström. Utan en mer systematisk undersökning verkar det likväl rimligt att tänka sig att det just kunde röra sig om personer som tillhörde de högre civilbetjänterna och rådet.⁸¹

Civilbetjänterna hade annars sitt eget likbärelag, startat 1728. Av dess bevarade räkenskaper framgår att det långt ifrån var alla ämbetsmän i staden som var medlemmar. År 1774 hade laget 22 betalande medlemmar. Bland dessa fanns inte bara ämbetsmän vid olika statliga institutioner utan också några av stadens rådmän och högre ämbetsmän. De rådmän som sökte sig till civilbetjänterna har säkert varit så kallade litterata rådmän, eller rådmän som nått sin värdighet genom formell utbildning och inte var borgare i staden. Som tidigare framgått var den grupp jag sammanfört som "civilbetjänter" tämligen heterogen, där särskilt anställda vid lotsstaten och de lägsta befattningarna vid tullstaten inte gav samma ställning som andra titlar. Av stadens lotsar var heller ingen medlem av likbärelaget, och inte heller någon som bar titeln "visitör". Däremot var två "tullnärer" medlemmar, men dessa bär båda i räkenskapsmaterialet också titeln "tullskrivare". Den skiktning som tidigare kunnat noteras när det gäller tullstaten bekräftas också av medlemskapet i likbärelaget.

I räkenskaperna för de första åren av 1770-talet finns inget angivet om att laget burit mot betalning, men likvagnen (laget tycks ha ersatt den tidigare sedvanliga båren) hyrdes ut vid några tillfällen, alla gånger till personer som har haft en framträdande rang, som stadskomminister, grevinna, generalmajor och en "fru lieutnanska".⁸²

I den korta inledningen till det tyska likbärelagets protokoll anges bara att syftet är att befordra medlemmarna och deras hustrur och barn till graven på ett kristligt sätt. Laget var knutet till Caroli församling och protokoll och räkenskaper fördes också på tyska ända fram till sjuttonhundratalets slut. Även om ingen särskild målgrupp är angiven för laget, domineras det starkt av hantverkare. I en förteckning över medlemmarna 1752 kan samtliga 37 medlemmar – utom kantorn i den svenska församlingen – identifieras som hantverkare, även om identifikationen inte alltid är säker. De representerar en lång rad olika yrken, även om yrken med en bättre ekonomisk ställning som bagare, garvare, färgare och sämskmakare är

81 Protokollet 1725–1902 (A1:1), s. 5f; 23/12 1773, 20/II 1775, Protokoll 1725–1902 (A1:1), Köpmännens likbärelag i Malmö arkiv (MSA); citatet är hämtat från RRP 15/10 1730

82 Civilbetjänernas likbärelag i Malmö, Räkenskaper 1728–1815 (A1:1), (MSA). Exempler är hämtade från åren 1772–1774.

överrepresenterade. Situationen är densamma ett kvartsekel senare, då praktiskt taget samtliga medlemmar 1778 och de närmaste följande åren var hantverkare.⁸³

Utöver det tyska laget fanns det ytterligare ett lag som särskilt vände sig till stadens hantverkare. Det var handskmakarämbetets likbärelag från 1729. I protokollets inledande förklaring står det helt enkelt att det är ett kristet bruk att ge de döda en hederlig begravning. Handskmakarna har därför sammanslutit sig till ett lag som dock också skall vara öppet för andra. Handskmakarna var många i Malmö. Under sjuttonhundratalet skedde en stor handskproduktion i de skånska städerna, bland annat i Malmö (jämför ovan s. 38). Även om ämbetet alltså var stort har dess medlemmar förmodligen sett det som fördelaktigt att vara ännu fler som kunde dela ansvaret för ett likbärelag och dess kostnader.

Av protokolls-boken framgår att ämbetet förvisso dominerades av handskmakarna men att många andra hantverkare också var medlemmar. Även en del personer utanför skråhantverket bereddes plats, till exempel tobaksspinnare och klädmakare. De senare arbetade inom stadens manufakturer. Även en landsgevaldiger och en rådstuvuvaktmästare (för övrigt Gabriel Ekerholm vars hustru "madame Ekerholm" jag nämnde ovan s. 97f) var medlemmar, personer vars position säkerligen har varit alltför underordnad för att möjliggöra ett medlemskap i Civilbetjänernas likbärelag, men som hade tillräcklig position för att accepteras som likvärdiga av hantverkarna. Hantverkarna dominerar alltså kraftigt men det är möjligt att iakta en tydlig skillnad jämfört med det tyska kompaniet. I det senare spelade ett antal yrken med bättre ekonomiska villkor en dominerande roll, i handskmakarämbetet dominerade sådana yrken som jag i annat sammanhang har klassificerat som mindre kapitalkrävande.⁸⁴

83 Hantverkarnas i Malmö likbärelags (f.d. Tyska likbärelaget) protokoll och räkenskapsbok 1771–1795 (Skråarkiv), MSA. Förteckningen från 1778 tycks vara en förteckning över personer med rättighet att fordra något av laget. Mitt intryck är att den omfattar alla medlemmar och att nya medlemmar förts in efterhand. Dock framgår det inte vilket datum en ny medlem skrivits in och den kan därför inte användas för att avgöra vem som var medlem vid en given tidpunkt. Den befinner sig strax före mitten av volymen (vilken är opaginerad). Den avser inte bara detta år utan sträcker sig åtminstone en bit in på artonhundratalet, vilket framgår bland annat av en anteckning om en utbetalning från 1814. Förteckningen från 1752 innehåller inga yrkestitlar men för de allra flesta av dem är det lätt att fastställa yrkestillhörighet med hjälp av stadsarkivets burskapsregister och de till Kommerskollegium inlämnade hantverksförteckningarna. Det övervägande antalet medlemmar har tyskklingande namn men det gäller inte alla. Lagets starka förankring i en hantverkarmiljö framgår också av det namnbyte från Tyska likbärelaget till Hantverkarnas i Malmö likbärelag som framgår av arkivets namn.

84 Handskmakareämbetets likbärelag i Malmö A1:1, MSA. Dels finns en förteckning av betalande medlemmar 1741, dels finns anteckningar i volymens början över nya medlemmar. Fram till 1774 har jag noterat 63 namn på medlemmar. Av dessa är 19 handskmakare, ytterligare 28 hantverkare, 9 står utanför hantverket och för 7 kan jag inte fastställa yrkestitel med rimlig säkerhet. För de flesta personerna saknas titlar i källan, men dessa kan fastställas med hjälp av burskapsregister och register över församlingarnas dopböcker.

Från Officerskompaniet finns inget arkiv bevarat. Dess artiklar finns dock bevarade i avskrift eftersom rådhusrätten i samband med en rättstvist 1728 begärde in dess handlingar. De är daterade till 1668 och enligt ingressen bildades laget femton år tidigare i "farlige gracerade Päst Tijder". Enligt artiklarna hade medlemmarna kommit överens om lagsartiklar sedan det uppkommit oordning. Vari denna oordning skulle bestå framgår dock inte, inte heller om laget riktade sig till någon särskild grupp bland stadens invånare. Under tvisten 1728 och under dess fortsättning nästa år nämndes ett antal personer med titel och namn. Dessa var: möllare (2), grynmalare, timmerman, utridare, kommissarie och bryggare. I handlingarna finns också en förteckning över 27 medlemmar i laget.⁸⁵ Även om individerna i denna lista är svåra – eller omöjliga – att identifiera, så är orsaken till detta nog så upplysande om lagets sammansättning. Alla utom fyra bär nämligen patronymikon. Även om detta namnskick var vanligare under det tidiga sjuttonhundratalet än senare under seklet, är detta talande. Av de manliga hantverkare som hade bänkplats i Petri kyrka 1728 var det bara drygt en tredjedel (37 procent) som bar patronymikon. Slutsatsen är tydlig. Laget rekryterade visserligen från hantverkets sociala miljö, men av allt att döma från dess lägre skikt och också från personer som stod utanför borgerskapet, som personer i lägre offentliga befattningar.

Slutligen då det så kallade Främlingskompaniet, det lag som lämnat minst spår i bevarat material, trots att det var ett av de två äldsta. När det gäller detta kompani har jag bara uppgift om tre av dess medlemmar, två av dem förmän för laget. Den ene var möllare och den andre hattmakare. Dessutom fanns bland medlemmarna en timmerman. Alla dessa tre bar patronymikon.⁸⁶ Av det bräckliga materialet att döma har Främlingskompaniet en rekrytering från hantverkets lägre skikt och förefaller likna Officerskompaniet i detta avseende.

Vad som är slående i detta sammanhang är att likbärelagen var relativt nya företeelser i stadens liv. Det är bara Officerskompaniet och Främlingskompaniet som söker sina anor tillbaka till sextonhundratalet. Detta bekräftas också av en notis i S:t Petri kyrkoråds protokoll där det framhålls att flera likbärelag är "på någon tid" upprättade.⁸⁷ Den främsta drivkraften bakom deras tillkomst var det upplevda behovet av "ordning" i samband med begravningsarna. Och det handlade här inte

⁸⁵ RRp 21/10 och 4/11 1728, 10 och 13/12 1729; samma datum Inneliggande handlingar till rådhusrättens protokoll 21/10 1728 (F1AA:81), Rådhusrätten i Malmös arkiv, (MSA).

⁸⁶ Hattmakaren Eric Pettersson var förmän 1738 (se nedan s. 134); RRp 31/10 1730. Möllaren Jöns Ohlsson var förmän för ett lag som inte namnges men det rör sig säkerligen om Främlingskompaniet (se s. 121, not 91). Timmermannen Jöns Bengtsson var också med all sannolikhet medlem av laget. KRp 9/11 1736.

⁸⁷ 4/12 1729, Malmö S:t Petris församlings och kyrkoråds protokoll 1696–1733 i jan (KIIIa:1), S:t Petri kyrkoarkiv (MSA)

bara om det allmänna behovet att få en värdig begravning, utan om att rätt personer skulle bära. Det rätta var att personer ”av samma villkor” bar. Lagens inrättande pekar på att betydelsen av att upprätthålla dessa distinktioner ökade under det tidiga sjuttonhundratalet. Det är tänkbart att den oreda som pestepidemin 1712 skapade för begravningarna för stadens invånare underströk behovet av en tydligare organisation. Under epidemin skulle kropparna bäras till graven av särskilt utsedda likbärare vilket ledde till protester. Medan handelsmän och civilbetjänter tycks ha fått ordna detta själva, fick hantverkarna inte samma möjlighet.⁸⁸ Det är i alla händelser slående att det finns hänvisningar till pesttider både för tillkomsten av Officerskompaniet och för det tyska kompaniet.

Likbärelagen ger alltså en möjlighet att avläsa föreställningar om hur människor rangordnade sig själva i förhållande till andra. En slutsats av den här gjorda presentationen av lagen är att köpmännen och civilbetjänterna avskilde sig från övriga stadsinvånare. Den senare gruppen har dock inte omfattat alla de som varit i kronans eller staden tjänst, utan även inom denna krets upprättades distinktioner. Hantverket framstår som mer öppet för personer utanför dess egen krets, och kanske gällde detta mer för de hantverkare som hade lägre anseende. Det tyska laget hade en från handsmakarna avvikande rekrytering. Det riktade sig nästan uteslutande till hantverkare och bland dessa attraherades yrken med en ekonomiskt bättre ställning. Laget var också kopplat till den tyskspråkiga församlingen. Det är kanske inte en tillfällighet eftersom det kan vara möjligt att det är i just dessa yrken som invandringen från tyska områden till Malmö varit störst. I alla händelser finns det en stark koncentration av hantverkare med tyskklingande namn till yrken som bagare, garvare, färgare, sämskmakare och metallyrken. Alla dessa yrken framstår som relativt kapitalkrävande. Det tyska kompaniets mer exklusiva rekrytering bland just hantverkare kan sannolikt tolkas som ett anspråk på en starkare ställning i en symbolisk hierarki.

Även handsmakarämbetet hade flest medlemmar från hantverkets krets men öppnade sig också för några andra medlemmar. Detta gällde måhända i än högre grad för Officerskompaniet. Detta kompani och Främlingskompaniet rekryterade av allt att döma främst från hantverkets undergrupper.

Källmaterialet från rådhusrätten tillåter också en analys av hur distinktioner kunde hävdas och användas i vardagliga praktiker. I det följande skall jag lyfta fram två händelseförlopp där frågan aktualiserades om vem som skulle bära vem. I det ena fallet handlade det om vem som skulle bära bödelns hustru till graven, i det andra om vem som skulle få bära lik mot betalning.⁸⁹

⁸⁸ Ersgård, ”Stadens historia 1658–1718”, s. 240f

⁸⁹ Det har varit möjligt att finna dessa händelser tack vare Einar Bagars och Janne Agris excerpter. Einar Bagars samling, Excerpter skilda ämnen 1350–1960 (2D:7), (MSA); Janne Agris samling (A:7), (MSA).

När skarprättare Brun skulle begrava sin hustru

Ett dramatiskt exempel på hur rangstrider kunde utkämpas härrör från oktober 1730, då skarprättaren Jöran Bruns hustru dog den 12 oktober.⁹⁰ Brun vände sig då till möllaren Jöns Ohlsson. Den senare var med all sannolikhet förman för Främlingskompaniet.⁹¹ Brun begärde att Ohlssons lag skulle bära liket mot betalning. Han fick dock inget svar på sin förfrågan och vände sig redan dagen efter hustruns död till magistraten och bad om hjälp att få någon att bära henne till graven. Därmed försatte han magistraten i ett dilemma. I tidens föreställning var bödeln oärlig och ingen hedervärd person kunde befatta sig med honom eller någon av hans anhöriga. Å andra sidan hade kronan försökt att skydda bödelns anseende och hade 1699 utfärdat en förordning där bödlar förklarades vara hedervärda personer.⁹² Magistraten kunde alltså inte bara avvisa bödelns begäran. De vände sig därför till stadens äldste med frågan om inte liket kunde bäras mot betalning av någon av stadens likbärelag. För att understryka att ett sådant bärande inte vore vanhedrande, sade sig magistratens medlemmar vara villiga att gå i processionen.

Stadens äldste svarade inom två dagar att de inte kunde åta sig denna syssla, "... utan förmoda att blifwa derföre förskonte". Likbärelagen var inrättade till ömsesidig hjälp, och fick de en förfrågan om att bära utanför laget, har de rätt att själva välja om de ville utföra denna tjänst. Köpmännens lag underströk särskilt att de inte bar någon av "sämre wilkor, än de sielfe äro". Magistraten gjorde inget försök att ytterligare påverka de borgerliga likbärelagen. Däremot väcktes nu frågan om hur det gick till när den förre skarprättaren begravdes. Brun hävdade att dennes lik bars av vagnmanslaget. Detta förnekades av föregångarens änka. Stadens väktare hade burit, men änkan sade sig ha hyrt kläde av vagnmännen. Brun försökte

90 Denna händelse ligger till grund för en uppsats jag tidigare publicerat, Lars Edgren, "När skarprättaren i Malmö skulle begrava sin hustru. Ära, stånd och socialhistoriens problem", *Historien, barnen och barndomarna. Vad är problemet?*, (Judith Lind m. fl., red.), 2009

91 Detta framgår inte av protokollet men med tanke på att Brun sannolikt vänt sig till de två minst statusfyllda lagen är det Officers- och Främlingskompaniet som kommer i fråga. Officerskompaniets förman vid denna tid var möllaren Jöns Nilsson, se RRp 7/11 1728 och 31/10 1730. År 1730 diskuterades avgifter i Petri kyrkoråd med tre personer. Den ene var Jöns Nilson för Officerskompaniet. Handskmakarnas förman hette Rasmus Ipsson. Den tredje personen knöts inte uttryckligen till något lag. Hans namn var Jöns Olsson och rimligen var han alltså förman för Främlingskompaniet. 13/11 1730, Malmö S:t Petris församlings och kyrkoråds protokoll 1696–1733 i jan, S:t Petri kyrkoarkiv KIIIa:1 (MSA)

92 *Til all Landzhöfdingar at Skarprättarne i anseende til deras Embete böre hållas för ärlige*, 5 januari 1699 (Årstrycket).

undergräva detta argument med att hänvisa till att fallen inte var jämförbara. Den förra skarprättaren hade nämligen "gifwit sin dotter till hustru åt nattmannen".

Nattmannen i Malmö hade till uppgift att rensa kloaker, flå djur och att undanskafla döda djurkroppar i staden. Dessutom var han stadens sotare. I likhet med skarprättaren betraktades han som ärelös. År 1703 utspelades en parallell till den här diskuterade händelsen, då stadens hantverksämbeten vägrade att bära nattmannens hustru och dotter till graven. De hänvisade till att de skulle riskera att alla gesäller och lärlingar lämnade sina arbeten, om mästarna inte längre kunde betraktas som ärliga.⁹³ Genom att framhålla den förre skarprättarens förbindelse med nattmannen markerade Brun att denne inte kunde anses vara ärlig. Någon liknande förbindelse kunde inte läggas honom själv till last och därför saknade det intresse hur den förra begravningen gått till. Brun förnekade alltså inte att det kunde vara begripligt att lagen vägrade att bära oärliga personer, men han räknade inte alls sig själv till denna grupp.

Sedan magistraten gett upp hoppet om att få de borgerliga likbärelagen att bära, kallade den in stadens vagnmän, dragare, stadsväktare och rotemästare, alltså grupper utanför borgerskapet som alla för sin ställning i staden var beroende av att bli godkända av magistraten, och som vi sett hade en tillbakaskjuten ställning i stadens hierarki. Dragarna hänvisade till att de inte kunde vara borta från klockorna så länge och tillade att om alla andra drog sig undan borde de också kunna slippa. Vagnmännen förnekade att de haft något att göra med den förra bödelns begravning. Rotemästarna försökte hävda att de inte hade kläder som var lämpliga att bära i. Inte heller hade de något kläde till båren och fick inte hyra av borgerskapets lag i detta fall. De borde också kunna dra sig undan liksom alla andra. Vaktarna sade dock att de måste bära om magistraten så befallde. Brun var dock inte nöjd med detta. Han ansåg sig skymfad och hotade att säga upp sin tjänst. Skymfen var en direkt utmaning av en persons ära som måste bemötas om den utsatta personen inte ville acceptera den påstådda förlusten av ära. Även möllaren Jöns Ohlsson och hans lag kallades in och Brun frågade direkt om de ville bära hans hustru. Jöns Ohlsson hänvisade till att de visserligen ibland bar utanför laget men att de hade rätt att välja vem de bar. De hade nekat andra tidigare men hade inget särskilt emot Brun. Det är tydligt att

93 För nattmannens eller rackarens dåliga rykte, se Brita Egardt, *Hästslakt och rackarskam: en etnologisk undersökning av folkliga fördomar*, 1962. Nattmannens arbetsuppgifter framgår av en stadga som magistraten i Malmö utfärdade 23/10 1707 (kopieboken, enligt excerpt i Agris A:7, fascikel märkt Nattman, (MSA)). För hantverkarnas vägran att bära: ankommande brev 16/11 1703 (enligt excerpt i Agris samling A:7, fascikel märkt Nattman (MSA)). Om gesällstrejkers roll som reningsritualer när gruppens ära på något sätt skadats, se Andreas Griessinger, *Das symbolische Kapital der Ehre: Streikbewegungen und kollektives Bewusstsein deutscher Handwerksesellen im 18. Jahrhundert*, 1981, s. 310–313, 323f, 341f, 356f, 379. Sotningen skildes i Malmö från nattmannens arbetsuppgifter 1753: stadens äldstes protokoll 8/10 1753 (enligt excerpt i Janne Agris samling A:7, (MSA)).

ingen uttryckligen hänvisade till att Brun var ärelös. Något sådant skulle ju stå i direkt strid med den kungliga förordningen. Lika tydligt är det att alla värjde sig mot att behöva utsätta sig för skymfen att behöva bära bödelns hustru.

Brun förklarade nu att han avsåg att vända sig till högre rätt. Magistraten kunde förstås inte neka honom detta men påpekade att kroppen måste komma i graven snarast. Stanken från liket kunde annars riskera att medföra smittsam sjukdom i staden. Det hade redan gått fyra dagar sedan hustruns död. Uppenbarligen lyckades inte Brun lösa sitt problem på egen hand och tre dagar senare vände han sig åter till magistraten och var nu beredd att nöja sig med att låta rotemästare och dragare bära. Att han inte nämnde stadsväktarna var kanske hans sista försök att hävda en ställning. Av det förra protokollet att döma var väktarna de som gjorde minst motstånd mot att bära. Men rotemästare och dragare gjorde fortfarande svårigheter. En dragare menade att de visst kunde ha burit om Brun inte först frågat någon annan. Nu tyckte han inte att de skulle behöva bära när ingen annan kunde förmås till det. Detta måste förstås så att det ovärdiga i bärandet understrukits genom att så många tidigare vägrat. En annan dragare var beredd att bära om någon som var "bättre" än han också bar. Han menade tydligen att det för honom skymfliga därmed skulle minska. Rotemästarna visade sig dock beredda att bära om också dragarna gjorde det och "dett dem intet må förwitas." De ville alltså ha garantier för att ingen skulle kunna hävda att bärandet skadat deras ära. Magistraten lovade också detta, okänt med vilken verkan. Lösningen blev alltså att dragare och rotemästare tillsammans bar kroppen. Hotet mot den egna gruppens ära fördelades på så sätt så att ingen behövde stå ensam med skammen. Brun kan ha funnit viss tillfredsställelse i att hans hustru inte bars av väktarna, som varit fallet med den förra bödeln. En liten markering av ett överläge hade han därmed vunnit. Magistraten drog säkert en suck av lättnad över att ha sluppit från besväret. Begravningen ägde slutligen rum den 22 oktober, tio dagar efter dödsfallet.⁹⁴ Det framgår dock inte om magistratens ledamöter faktiskt gick i processionen på det sätt som de ställt i utsikt.⁹⁵

94 Berättelsen om skarprättarhustruns begravning baseras på RRp 13, 15, 16 och 19/10 1730. Uppgifter om hustruns dödsdag och begravningsdag, Död- och begravningsbok 1728–1788 (Fr:2), S:t Petri kyrkas arkiv (MSA).

95 Det kan synas osannolikt att magistraten verkligen skulle gå i processionen men det är inte otänkbart. Även i Danmark finns exempel på hur svårt nattmännen kunde ha det att få hjälp vid kyrkliga förrättningar som dop och begravning. I Kalundborg löstes detta genom att rådmansfamiljerna deltog i förrättningarna. Ett nattmansbarn kunde 1708 bäras till dopet av byfogdens hustru och få en borgmästare och en rådmän som faddrar. Tyge Krogh, *Det store natmandskomplot: en historie om 1700-tallets kriminelle underverden*, 2000, s. 85–89, särskilt s. 87. Närvaron av de med mest status i lokalsamhället kan tolkas som att de skulle föregå med gott exempel, något som en kunglig förordning också uppmuntrade till, men kan också tolkas som att avståndet mellan dem och nattmännen var så stort att det inte fanns samma risk att oärligheten skulle smitta.

Bruns svårigheter återkom efter några år. Han gifte uppenbarligen om sig och 1733 födde hans nya hustru ett dödfött barn. Denna gång vände han sig direkt till magistraten för att få hjälp med bärandet. Det handlade inte om ett praktiskt behov eftersom det hade varit tillräckligt med en bärare, men att bära sitt eget barn till graven var tydligen nedsättande i sig. Magistraten förordnade en av stadens väktare att bära men denne vägrade. Trots magistratens hot vidhöll han sin vägran och resultatet blev att han avstängdes från sin tjänstgöring och att stadsfiskalen ålades att åtala honom för att han vägrat lyda. Nästa väktare som då beordrades förklarade sig villig att bära. Magistraten upprepade sitt löfte att några av dessa medlemmar skulle delta i processionen, så det är ju tänkbart att de faktiskt gjort det för att föregå med gott exempel.⁹⁶

Ära och stånd

För att tolka detta förlopp är det angeläget att säga något mer om tidens syn på ära och hur denna hängde ihop med stånd. Denna undersökning har hela tiden handlat om rang och status, men i och med att det nu aktuella domboksmaterialet låter tidens människor komma till tals – förvisso enbart förmedlade av rättens sekreterare – blir det också möjligt att analysera uttalade föreställningar om olika personers och gruppers ställning. I detta sammanhang spelar föreställningar om heder och ära en stor roll. Äran har under senare år varit ett framträdande tema i den kulturhistoriska forskningen. Den äldre socialhistoriska forskningen tenderade att se äldre tiders föreställningar om ära som ett sidofenomen som dolde en mer verklig, materiellt förankrad ordning. Det handlade snarast om ett slags falskt medvetande som dolde verkliga strukturer. Den kulturhistoriska vändning, som jag diskuterade i bokens inledning, innebar att forskarna i allt högre grad tog dessa föreställningar på allvar och det har blivit vanligt med analyser av det tidigmoderna samhället såsom genomsyrat och styrt av äresföreställningar. Från att ha varit ett tämligen ointressant bifenomen har äran istället blivit en centrala utgångspunkt. Diskussionen har rört sig runt några olika linjer. Har äran varit individuell eller är det den enskildes grupptillhörighet som varit avgörande för äran? Vilka egenskaper har ansetts känneteckna den ärliga personen? Vilka beteenden har skadat hedern? Vilka könskillnader har funnits när det gäller heder? På vilket sätt har heder och ära varierat med samhällelig ställning? Hur har konflikter om ära utkämpats? När avtar och försvinner ärekulturen?⁹⁷

⁹⁶ RRp 29/12 1733. Den vägrande väktaren begär strax därefter avsked och slipper då också åtal. En av rådmännen får sin dräng placerad som ersättare. RRp 9/2 och 20/2 1734.

⁹⁷ För den omfattande forskningen om ära i Sverige – och i viss mån i Norden – se bland annat Edgren, *Lärling – gesäll – mästare*; Johan Söderberg, "En fråga om civilisering: brottmål och tvister i

Någon total enighet har knappast uppnåtts men det är uppenbart att frågor om heder var utomordentligt viktiga för människor. Domstolarnas tid togs i betydande utsträckning upp av mål som på olika sätt rörde äran. Ärekränkningar och förolämpningar fördes ofta till domstol direkt eller genom att en verbal kränkning följdes av fysiskt våld. En utmaning mot en persons ära måste följas av ett svar om inte äran skulle vara förverkad. Om den som framförde förolämpningen tog tillbaka sina ord inför domstolen eller straffades hade äran framgångsrikt försvarats. Själva utmaningen mot en persons heder betraktades som en hedersförlust. Oärlighet sågs som en smittsam egenskap, vilket förde med sig att ingen ärlig person kunde umgås med den oärliga utan att själv drabbas av den minskade äran. Äran var också delvis könsbestämd där kvinnors ära i högre grad knöts till sexualiteten medan männens ära hade mer med deras funktion och position i samhället att göra. Det har diskuterats om ära i första hand var en individuell egenskap eller om den var knuten till den enskildes tillhörighet till ett kollektiv. Christopher Collstedt, som är en av de forskare som senast berört äresföreställningarna i sjuttonhundratalets Sverige, hävdar bestämt att tidens hedersbegrepp var "yttre" och "dialektiskt" och skilde sig från senare tids "inre" och "subjektiva" hedersbegrepp. En förändring sker under loppet av århundradet då en subjektiv hederskänsla kom att dominera över tidigare föreställningar. Ett yttre hedersbegrepp innebar att den enskilde var beroende av andras sätt att betrakta hedern och det dialektiska bestod i behovet att försvara hedern mot alla utmaningar.⁹⁸

svenska häradsrätter 1540–1660", *Historisk tidskrift* 110 (1990); Maria Ågren och Kenneth Johansson, "Ekonomiska brott och egendomsbrott", *Rapport II. Normer och social kontroll i Norden ca. 1550–1850. Domstolene i samspill med lokalsamfunnet*, (Kåre Tønnesson, red.), 1994; Dag Lindström, "Oärliga mästare och kivande makar: ett och annat om rättskipning, kriminalitet och normsystem i 1500-talets Norden," *Historisk tidskrift* 114 (1994), s. 539f, 550; Eva Österberg, *Folk förr: historiska essäer*, 1995; Björn Furuhausen, *Berusade bönder och bråkiga båtsmän: social kontroll vid sockenstämmor och ting under 1700-talet*, 1996; Marie Lindstedt Cronberg, *Synd och skam: ogifta mödrar på svensk landsbygd 1680–1880*, 1997; Arne Jarrick och Johan Söderberg, *Odygd och vanära: folk och brott i gamla Stockholm*, 1998; Fagerlund, *Handel ochandel*, s. 157–168; Monika Edgren, "Att återupprätta äran: språk, subjekt och sexuellt våld i äldre tid", *Kvinnovetenskaplig tidskrift* 25 (2004); Erling Sandmo, "Æreskulturens fall og vekst. Om historien som tilnærming til det vanskelige", *Hedersmord. Tusen år av hederskulturer*, (Kenneth Johansson, red.), 2005; Christopher Collstedt, *Duellanten och rättvisan: duellbrott och synen på manlighet i stormaktsvåldets slutskede*, 2007, s. 76–102; Marie Lindstedt Cronberg, "Heder och ära i tidigmodern tid", *Förmoderna livshållningar: dygder, värden och kunskapsvägar från antiken till upplysningen*, (Marie Lindstedt Cronberg och Catharina Stenqvist, red.), 2008.

98 Collstedt, *Duellanten och rättvisan*, s. 78–83. För tidfästningen se också Sandmo, "Æreskulturens fall og vekst", s. 215–220; Jarrick och Söderberg, *Odygd och vanära*, s. 220f, 225. Övergången är långsam och ojämn och har varierat i olika sociala skikt. Jarrick & Söderberg visar att ärekränkingsmål ännu 1780 var en viktig uppgift för Stockholms domstolar. Hantverkargesällerna förefaller vara en av de grupper som längst höll fast vid äldre äreföreställningar och jag visade i min avhandling att dessa i hög grad levde kvar långt in på artonhundratalet. Edgren, *Lärning – gesäll – mästare*, kapitel 7.

Många forskare har också uppmärksammat att äran hörde samman med samhällelig position. Olika gruppers ära bestämdes av olika handlingar. Grupper kan också sägas ha haft olika mycket ära, vilket också innebar att de hade olika mycket ära att förlora. Äran höll samman olika kollektiv och var en förutsättning för upprätthållandet av sociala relationer.⁹⁹

Erling Sandmo understryker äreföreställningarnas nära koppling till ståndssamhället. Till samhällets olika grupper hörde också en uppfattning om just den gruppens särskilda ära. Att upprätthålla sin ära handlade om att handla i enlighet med dessa föreställningar. Att misslyckas med detta kunde innebära en social katastrof. Utmaningar mot äran måste därför försvaras.¹⁰⁰ I mitt sammanhang är det denna nära koppling till ståndssamhälle och hierarkier som är av intresse. Att kämpa för sin ära handlade om att kämpa för sin ställning i samhällets hierarkier.

Sandmo berör i detta sammanhang Bourdieus studier av den kabylliska hederskulturen.¹⁰¹ Han utvecklar dock inte denna tankegång närmare. Jag menar här att det är fruktbart att göra en koppling till Bourdieus kapitalbegrepp. Äran är i hans studier ett symboliskt kapital, ett erkänt kapital som har särskild betydelse i ett samhälle där andra kapitalformer inte erkänns direkt. Det menar jag är ett fruktbart perspektiv på det svenska sjuttonhundratalsamhället. Det var inte ett samhälle där andra kapital förnekades, men ärans betydelse visar i vilken utsträckning innehavet av symboliskt kapital var avgörande för ställningen. Bourdieus analys kan sägas vara en ekonomisk analys av olika kapitalformer och i anslutning till denna analysmodell använder jag i fortsättningen uttrycket "ärans ekonomi" för att beskriva systemet av äreföreställningar som de kommer till uttryck i Malmö. Det handlar här dels om olika innehav, dels om hur personer kan agera för att försvara eller förmera sitt kapitalinnehav.¹⁰²

Berättelsen om skarprättare Brun och hans strävan efter en hederlig begravning visar hur ärans ekonomi kunde fungera under det tidiga sjuttonhundratalet. Först och främst visas hur ära tillhörde olika grupper i olika grad. Upprätthållandet av detta kapital var beroende av handlingar. Vissa handlingar var oförenliga med den egna äran. Detta syns i frågan om vem som kunde bära tillsammans med vem. Att bära tillsammans med någon med lägre innehav av detta symboliska kapital

99 Detta har till exempel markerats av Lindström, "Oärliga mästare.", s. 539f, 550, Ågren och Johansson, "Ekonomiska brott", s. 125 och Collstedt, *Duellanten och rättvisan*, s. 85.

100 Sandmo, "Æreskulturens fall og vekst".

101 Ibid. Även Furuhausen har kopplat hederskulturen till Bourdieu, Furuhausen, *Berusade bönder*, s. 154

102 Redan i min avhandling analyserade jag äran som symboliskt kapital, inspirerad av den tyske hantverksforskaren Andreas Griessinger. Griessinger, *Das symbolische Kapital der Ehre*, s. 299f, 310–313, 323f, 334, 341f, 355f.; Edgren, *Lärling – gesäll – mästare*, s. 245f, 290–293

förringade den egna äran. Att detta blev särskilt viktigt i samband med just begravningar kan knappast förvåna eftersom dessa var ett av de viktigaste tillfällena att markera individens och familjens ställning i den symboliska hierarkin. Tillkomsten av likbärelagen förklaras av att det fanns ett behov av att säkra att ordningen i ärans ekonomi upprätthölls. Det är viktigt att notera att dessa konflikter inte handlade om att de andra parterna betraktades som ärelösa. Köpmannen som inte ville bära med någon av annat "stånd och ämbete" menade därför inte att dessa saknade ära, men äran var graderad och förbindelser med personer på ett lägre trappsteg i hierarkin hotade det egna kapitalinnehavet. Indelningen i likbärelag ger därför en grov bild av Malmös hierarkier.

Men varje hierarki har en lägsta nivå och i botten av ärans hierarkier återfanns de personer som betraktades som ärelösa eller oärliga. Detta tillstånd kunde personer inträda i genom sina individuella handlingar men det var också knutet till vissa positioner i samhället. I detta sammanhang är det bödelns och nattmannens tillstånd som framstår som bottenläget. Äran kan bara definieras i förhållande till sin motsats, det oärliga, och ett sådant system förutsätter därför också dem som hamnar utanför systemet. Utan oärliga, inga ärliga. Detta menar jag också är svaret på den fråga som Sandmo ställt: varför vet vi inte vad äran egentligen är?¹⁰³ Jag skulle vilja föreslå att det beror på att äran inte var något annat än skillnaden mot det oärliga. Att vara ärlig var helt enkelt att inte ha gjort sig skyldig till handlingar som kunde betraktas som oärliga. Ärligheten var en negativitet definierad i förhållande till det oärliga. Och vad som var oärligt fanns det vid tiden en klar uppfattning om. Det har därför varit möjligt för historiker att ge en god bild av dessa föreställningar.

Föreställningen om bödelns oärlighet sträcker sig långt tillbaka i tiden. Ett särskilt bödelsämbete infördes i de nordiska länderna mot slutet av medeltiden. Tidigare hade utförandet av domar lämnats åt den målsägande. Källorna tillåter inte närmare kännedom om synen på bödelns ärlighet under ämbetets äldsta tid, men under femton- och sextonhundratalet finns många exempel på att han betraktats som oärlig. Bödlar rekryterades därför ofta bland dödsdömda som benådades för att åta sig sysslan. För att förhindra att han avvek från sitt arbete kunde hans öron skäras av. En del föredrog att avrättas hellre än att åta sig uppgiften.¹⁰⁴

Förhållandet till bödeln visar i hur hög grad oärlighet uppfattades som en fysisk egenskap som kunde förmedlas via beröring. År 1643 blev en präst i Arboga

¹⁰³ Sandmo, "Æreskulturens fall og vekst", s. 207–209

¹⁰⁴ Jan G. Ljungström, *Skarprättare, bödel och mästerman*, 1996. Boken saknar notapparat men uppenbarligen har många exempel hämtats från Stockholms stads tänkeböcker. För bödeln, se också Lars Levander, *Brottsling och bödel*, 1933 och Lars Geschwind, "Ärlig eller oärlig: identitet och utanförskap i det tidigmoderna Uppsala", *Främlingar – ett historiskt perspektiv*, (Anders Florén och Åsa Karlsson, red.), 1998; Annika Sandén, *Bödlar: liv, död och skam i svenskt 1600-tal*, 2016

knivhuggen av bödelns son. Staden vände sig då till domkapitlet för att fråga om inte prästen måste förlora sitt ämbete sedan han kommit i så nära beröring med bödelsfamiljen.¹⁰⁵ Det är denna beröringsskräck som ligger bakom den uppenbara oviljan i Malmö att bära skarprättarens hustru till graven. Det finns liknande exempel från andra håll. En man förvisades från Uppsala sedan han 1665 vägrat att bära bödelns barn till graven. Det finns också exempel från Tyskland på hur borgare vägrat att bära vid bödlars begravning.¹⁰⁶

Tyghe Krog har framkastat uppfattningen att föreställningen om bödelns oärlighet var en följd av statsmaktens stärkande. Staten stärkte sitt anspråk på våldsmonopol vilket medförde att straffen brutaliserades. Förlusten av äran blev en del av straffet och då låg det nära till hands att betrakta den som exekverade straffet för oärlig. Bödelns oärlighet stärkte sedan fruktan för straffet.¹⁰⁷

Efterhand kom statsmakten att uppfatta bödelns oärlighet som ett problem. Missaktning mot bödeln kunde lätt betraktas som bristande respekt för den statliga auktoriteten. Folkliga föreställningar om bödeln kunde leda till problem när straff skulle verkställas. Till exempel ansågs det att om bödeln misskötte sitt jobb och inte med ett hugg skiljde huvud från kropp, då hade folket som betraktade avrättningen rätt att hämnas på bödeln. En sådan händelse utspelades i Karlskrona 1699 då en bödel som först med andra hugget lyckats hugga av offrets huvud utsattes för stenkastning. Trots att närvarande vakter försökte skydda bödeln, stormades det hus där han sökt skydd och han misshandlades till döds.¹⁰⁸ I Stockholm 1681 misshandlades en bödel till döds när han inte ens med det tredje hugget lyckats med avrättningen.¹⁰⁹

Ett sådant förakt för statens auktoritet framstod som ytterst opassande och den svenska kronan utfärdade förordningar som skulle stärka bödelns ställning. År 1699 fastställdes att bödeln inte fick betraktas som oärlig.¹¹⁰ Det är denna förordning som Brun åberopade inför magistraten i Malmö. Året därefter utfärdades en förordning som stadgade dödsstraff för den som kastade sten eller bar hand på bödeln.¹¹¹ Kanske det var händelserna i Karlskrona som föranledde denna senare förordning. Även i 1734 års lag underströks det att bödeln var ärlig och uppräkningsen av straffen för att

¹⁰⁵ Ljungström, *Skarprättare*, s. 18

¹⁰⁶ Ibid., s. 19; Geschwind, "Ärlig eller oärlig", s. 52f; Helmut Schuhmann, *Der Scharfrichter: seine Gestalt, seine Funktion*, 1964, s. 167f

¹⁰⁷ Tyge Krog, "Bödelns og natmandens uærlighed," (*dansk*) *Historisk tidsskrift* 94 (1994), s. 48–51

¹⁰⁸ Janrik Bromé, *Karlskrona stads historia. 1, 1680–1790*, 1930, s. 490f

¹⁰⁹ Jarrick och Söderberg, *Odygd och vanära*, s. 57

¹¹⁰ *Til alle Landzhöfdingar at Skarprättarne i anseende til deras Embete böre hållas för ärlige*, 5 januari 1699, (Årstrycket)

¹¹¹ *Kongl. May:tz Placat Och Förordninge Angående Dem som ofreda eller bära hand på Skarp-Rättaren wid des tiensts förrättande*, 24 maj 1700 (Årstrycket)

bära hand på honom upprepades.¹¹² Staten försökte alltså ingripa i ärans ekonomi och reglera kapitalinnehavet. Med Bourdieus terminologi kan detta uttryckas som att den försökte utöva ett symboliskt våldsmonopol.

Berättelsen om bödelshustruns begravning visar dock vilken begränsad möjlighet statsmakten hade att få gehör för sina ambitioner. En statlig förordning övertygade inte borgarna i Malmö om bödelns ärlighet. Därmed är inte sagt att statens intervention var verkningslös. Uppenbarligen gav den kungliga förordningen skarprättaren ett argument. Magistraten kunde inte bara avvisa hans krav. Förordningen ändrade alltså helt tydligt spelreglerna, även om hedersföreställningarna inte omedelbart förändrades.

Exemplet demonstrerar visserligen statsmaktens begränsade möjlighet att påverka etablerade föreställningar. Samtidigt visar det att sjuttonhundratalets statsmakt i allt högre grad försökte ta kontrollen över hedersföreställningarna. Heder och ära var något staten skulle bestämma över, till exempel genom rangrullor eller tydliga bestämmelser i överflödsförordningar. Inte minst Gustav III använde officiella bekräftelser av heder och ära som en viktig del av sin politik genom olika nådevedermälen och genom inrättandet av ordnar.¹¹³ Det viktiga här var att det var han som hade kontroll över fördelningen av kapitalet. Förlust av ära fanns som ett straff för vissa allvarliga brott. Staten anslöt här till äreföreställningarna men gjorde anspråk på rätten att bestämma vilka handlingar som kunde medföra ärans förlust. Antalet av dessa brott begränsades. Staten försökte "marginalisera äran".¹¹⁴ Detta är tydliga exempel på en strävan efter att utöva ett symboliskt våldsmonopol.

Berättelsen om Bruns kamp för att få hustrun begravd ger ett annat exempel på ett vapen som kunde användas i denna typ av konflikter, nämligen skymfningen. Att skymfas var att utsättas för ett angrepp på sin heder, ett angrepp som krävde ett svar. Ett sätt att svara var att betrakta den utmanande som själv ärelös, vilket skulle ge till följd att ingen skulle kunna ha umgängen med den ärelöse. Det är detta Brun försöker när han hotar att lämna staden där hans ära inte respekteras. Han hotar helt enkelt med "arbetsinställelse". Att skymfa en verkstad eller rent av alla verkstäder i en stad var ett vanligt medel i tidens konflikter inom hantverket. Gesäller som inte ansåg att hantverkets ära upprätthölls och försvarades kunde helt enkelt blockera arbetet där. När hantverksmästarna i Malmö år 1703 vägrade att bära nattmannens hustru och dotter till graven hänvisade de just till risken för att deras verkstäder skulle skymfas (se ovan s. 122). Från Tyskland finns flera exempel där skymfningar

¹¹² *Sveriges rikes lag: gillad och antagen på riksdagen år 1734*, 1984, straffbalk 4. kap., §§ 1 & 3

¹¹³ Henrika Tandefelt, *Konsten att härska: Gustaf III inför sina undersåtar*, 2008, s. 52–113

¹¹⁴ Collstedt, *Duellanten och rättvisan*, s. 83f; Sandmo, "Æreskulturens fall og vekst", s. 217–219. Att marginalisera äran är Sandmos uttryck.

drabbat hela städers hantverk. I Sverige hotade gesällerna i Göteborg 1778 med att skymfa stadens verkstäder sedan de ansett sig kränkta av att magistraten i en förordning räknat dem till ”den ringare hopen”. Vanligare var att en skymf drabbade enskilda verkstäder där gesällernas krav inte respekterades.¹¹⁵

Berättelsen om Brun demonstrerar tydligt allmänna drag i tidens hedersföreställningar och hur konflikter kring dessa kunde utkämpas. Ett särskilt intresse har den genom att visa hur även en person som ansågs stå utan hederskapital likväl kunde utkämpa en kamp för att förbättra sin position. Brun underkände inte spelet som sådant. Han visade förståelse för att hans företrädare inte kunnat bäras till graven eftersom han gift sig med nattmannens dotter. Däremot erkände han inte den position han själv tilldelades av andra i hierarkin. Han och hans hustru var ärliga och därför fanns det ingen anledning för likbärelagen att förvägra hans hustru rätten att bli buren på ett hedervärt sätt. Men han spelade spelet med hänsyn tagen till etablerade föreställningar. Han strävade inte efter att bli buren av de mest prestigefyllda lagen utan vände sig till ett av de två lag som stått lägst i likbärelagens hierarki. Trots att han hade förordningen från 1699 i ryggen och att han hotade att skymfa staden, misslyckades han med att få borgarna att bära. Måhända har han likväl lyckats med att markera en viss grad av acceptans när han lyckades genomdriva att hustrun bars av dragare och rotemästare, och inte av de väktare som burit hans företrädare. Alla, även bödeln, hade något kapital att försvara och möjlighet att kämpa om positioner i hierarkin. Detta bidrar också till att förklara att hedersföreställningarna var så seglivade i detta samhälle. Flexibiliteten i detta system för hierarkisering ligger i att i stort sett alla har någon del i äran och därför kan hävda sin egen position. Till och med bödeln har en person som han kan hävda ett överläge mot: nattmannen.¹¹⁶

När likbärning mot betalning blev ett monopol

Begravningar var ett område som engagerade statsmakten under sexton- och sjuttonhundratalet. Särskilt högadelns begravningsceremonier växte till väldiga

¹¹⁵ En långvarig konflikt inom gördelmakaryrket riktad mot en enskild verkstad analyseras i Lars Edgren, ”Gördelmakare Hardmans vedermödor: ”kultur i bruk” bland hantverksge-sällar i Malmö under sen skratid,” *Ale. Historisk tidskrift för Skåne, Halland och Blekinge*, nr. 3 (1986); för skymfningar i Tyskland, se Griessinger, *Das symbolische Kapital der Ehre*; se också Edgren, *Lärning – gesäll – mästare*, exemplet från Göteborg s. 258.

¹¹⁶ Nattmannen är förstås särskilt intressant och värd en egen undersökning. Gruppen påminner om de indiska kastlösa, en grupp oberörbara. Egardt, *Hästslakt och rackarskam*; Krogh, *Det store natmandskomplot*. Om nattmän i Malmö, se Staffan Gudmundsson, ”Nattmannen: vidskepelsens frukt,” *Elbogen* (2009). Beteckningen fanns kvar fram till början av 1970-talet i Malmö!

proportioner där stora ekonomiska kapital investerades för att omvandlas till symboliskt kapital i form av social prestige. För en statsmakt som i allt högre grad ville skapa en rationell hushållning med statens resurser framstod denna redistributiva ekonomi som i hög grad irrationell. Under det sena sextonhundratalet utfärdades flera olika förordningar som skulle stävja vad som uppfattades som överdåd i dessa sammanhang. En viss framgång hade dessa också, och omkring 1680 talades det i Stockholm om ”det nya sättet” att begrava döda utan procession, ett skick som främst förknippades med adeln men som också borgerskapet gjorde anspråk på.¹¹⁷

Även om kronan tidigt strävat efter begränsningar av överdådet i samband med begravningar, fanns det fortfarande under sjuttonhundratalet anledning att se med oro på kostnader i samband med begravningar. Det nya sättet att begrava utan procession tycks inte ha blivit någon framgång.¹¹⁸ Ett inslag i tidens ekonomiska politik var att begränsa det som uppfattades som lyxkonsumtion och detta gav anledning att utfärda flera överflödighetsförordningar under seklet. Dessa har tidigare diskuterats (ovan s. 74). I dem uppmärksammades också överflöd i samband med begravningar; bland annat reglerades vem som fick bjudas in. Frågan om vem som skulle bära likbären i processionen aktualiserades. I städerna skulle bara personer förordnade av magistraten få bära liken. Vänner och bekanta skulle få gå vid sidan och bära bårklädet endast vid de ”förnämares Jordefärd”. Denna grupp avgränsades inte närmare. Ett undantag gjordes dock: i den händelse en likvagn användes skulle vännerna få bära från huset ut till vagnen.¹¹⁹

Det framgår inte direkt varför dessa påbud skulle stävja överflödskonsumtion. Kanske de bärande konkurrerade med varandra när det gällde klädedräkten? Men i alla händelser speglas en vilja att undvika de oordningar som vid denna tid i Malmö föranlett inrättandet av flera olika likbärarelag. Rangstrider runt bärandet skulle förebyggas, och helst skulle liken transporteras på vagnar för att bärande helt skulle kunna undvikas.

Frågan om vem lagen kunde bära hade redan aktualiserats och lett till tvister i Malmö. Lagen var som framgått, beredda att mot betalning bära andra än lagets egna medlemmar, men bara om de själva fick välja. Överflödsförordningens bestämmelser kunde därför förefalla vanskliga för lagen. Den som hade magistratens uppdrag att bära kanske rentav skulle bli tvungen att bära skarprättarens hustru?

¹¹⁷ Sandin, ”Education, popular culture.” *Hemmet, gatan, fabriken eller skolan: Folkundervisning och barnuppfostran*, s. 126–140; Jarrick och Söderberg, *Odygd och vanära*, s. 117–119

¹¹⁸ För en kritik av Sandins tolkning, se Alexander Engström, *Olikhetens praktiker: adlig begravningskultur i Sverige c:a 1630–1680*, 2019, särskilt s. 175 och 287

¹¹⁹ Kongl. May:ts Ytterligare nådige förordning Til hwarjehanda Yppig- och Öfverflödighets afskaffande, 8 november 1731, paragraf 11 (Årstrycket). Arvidsson, *Makten och döden*, s. 153f, 158f

Men Officerskompaniet såg möjligheter i förordningen och vände sig 1733 till magistraten med ett brev där det anhöll om ensamrätt att bära lik mot betalning. Magistraten lät av allt att döma saken bero och den kom inte upp till behandling förrän tre år senare när officerarna återupptog sin begäran. Nu insåg sannolikt magistraten att de med tanke på förordningens bestämmelser inte kunde underlåta att behandla ansökan. De vände sig till de övriga lagen för att höra deras uppfattning.

Uppenbarligen hade frågan väckt diskussioner bland likbärelagens medlemmar. Veckan innan magistraten behandlade Officerskompaniets begäran om ensamrätt, behandlade Kämnersrätten ett ärekränkingsmål. Den som väckte talan var Officerskompaniets förman, timmermannen Mattias Eriksson. Kränkningen gällde hela laget och den svarande var timmermannen Jöns Bengtsson, som rimligen var medlem av Främlingskompaniet. En målare hade råkat i dispyt med Bengtsson om vilket av deras lag som var förnämast, en diskussion som den senare avslutade med att hävda att "ditt likbärelag är ett beslagskarlskompani". Detta var tydligen tillräckligt för att förmannen, som inte själv var vittne till händelsen, skulle väcka åtal. Och sedan Bengtsson erkänt, bett om ursäkt och förklarat lagets medlemmar för redliga och ärliga var saken ur världen. Bengtsson dömdes dock till böter av domstolen.¹²⁰

Att vända sig till domstol för att få upprättelse vid en skymf var som redan nämnts ett vanligt tillvägagångssätt. Resultatet blev ofta en ursäkt från den kränkande parten.¹²¹ Det här fallet ger också ett exempel på att skymfen kunde riktas mot en grupp, snarare än en individ. Kränkningens innebörd är också intressant. Användningen av ordet "beslagskarlskompani" syftade uppenbarligen på att Officerskompaniet var berett att ha tullare som medlemmar och att dessa inte skulle anses såsom fullt hederliga. Domstolen godtog av allt att döma att beskyllningen verkligen skulle vara kränkande. Att den sakligt hade fog för sig framgår av att en av de kända medlemmarna i laget var "utridare" en beteckning på en tulltjänsteman med ansvar för att kontrollera olaga handel på landet.¹²² Den låga aktning som tillkom särskilt tullväsendets lägre tjänstemän illustreras på ett tydligt sätt här.¹²³

Det framgår inte vilket lag som Jöns Bengtsson tillhörde, men det är ingen djärv gissning att tro att han tillhörde Främlingskompaniet. Socialt förefaller det ha stått

¹²⁰ KRp 9/II och 17/II 1736.

¹²¹ Jarrick och Söderberg, *Odygd och vanära*, s. 225f har visat att det i Stockholm var vanligare med förlikningar 1780 än vad det varit 1680, då det fanns en tydlig obenägenhet att godta att kränkande ord togs tillbaka.

¹²² Utridare nämns som en synonym till beslagskarl under uppslagsordet "Beslagskarl", *Nordisk familjebok* 2. uppl.

¹²³ För tullnärernas låga anseende i Helsingborg, se Fagerlund, *Handel ochandel*, s. 154f. För Örebro, se Maria Ågren, "Another process of state formation: Swedish customs officials, their work and households," *Cultural and Social History* 11 (2014)

närmast Officerarna vilket enklast kan ha lett till rangstrider. Som strax framgår gjorde detta kompani också anspråk på rätten att få bära mot betalning, vilket sannolikt förklarar ordväxlingen.¹²⁴

Officerskompaniets begäran om ensamrätt aktualiserade snabbt frågan om skarprättaren. När denne så småningom fick höra att Officerskompaniets begäran om monopol direkt uteslöt att de skulle bära nattmannen och bödeln, begärde han av magistraten att få läsa skrivelsen, men magistraten valde att bortse från hans invändningar.¹²⁵ Först närmare ett halvår efter att officerarna inkommit med sin begäran beslutade magistraten i frågan. Lagen hade varit oeniga i frågan, några mot, andra för. Resultatet blev att Officers- och Främlingskompaniet fick dela på rätten att bära mot betalning. De andra lagen fick bara bära medlemmar av det egna laget.¹²⁶ De två privilegierade lagen lämnade in ett taxeförslag som fastställdes. I detta varieras ersättningen beroende på den avlidnes förmögenhet. De tre grupperna benämns "förmöget tillstånd", "mindre förmöget" och "ringare förmögenhet". De "fattiga", står det, bäres utan kostnad. Taxan avslöjar också att bärandet kunde kräva nog så många personer. Kostnaden reduceras till hälften för lik som bara behöver sex till åtta bärare. För den fulla kostnaden är det rimligt att tänka sig att det dubbla antalet bärare varit vanligt.¹²⁷

Snabbt blev det klart att kompaniernas intresse av att bära mot betalning faktiskt inte innebar att de var beredda att bära vem som helst. Kort efter att taxeförslaget godkänts och den nya ordningen skulle fungera, stämde stadsfiskalen officerarnas förman Mattias Eriksson, sedan dennes lag vägrat att bära en stadsväktare till graven. Eriksson erkände att han i hastigt mod smädade borgmästaren i samband med kallelsen och bad om ursäkt för detta. Lagets uppkallade medlemmar erkände också att det var illa att inte lyda budningen till att bära, men de förmodade "... att de såsom Borgare blifwa förskonte att bortbära Wäktare, Stadstienare och Rotemästare, änskönt de hålla dem för ärligt folk." De var däremot villiga att bära fattiga av borgerskapet. Borgmästaren budade personligen, men det hjälpte tydligen inte. Domen uppskötts men saken verkar ha lösts utan att någon dom utfärdades. Händelsen ger ytterligare tydliga indikationer på hur hierarkierna etablerades i praktiken. Visserligen var dessa stadens betjante "ärliga" men likväl skulle det vara nedsättande

¹²⁴ Det framgår inte av protokollet varför ordväxlingen utbröt men att det sker i så nära anslutning till magistratens hantering av frågan om monopol gör att det framstår som sannolikt att det är detta som startat grälet.

¹²⁵ RRp 28/2 och 25/4 1737.

¹²⁶ RRp 25/4 1737. Utöver den i not 119 nämnda förordningen hänvisas i domstolen också till en förordning från 15 mars 1732 där det sägs att ytterligare likbärelag får finnas.

¹²⁷ RRp 9/5 1737

för borgare att befatta sig med att bära deras lik.¹²⁸ Detta är ett tydligt exempel på hur äran graderades även när det gällde dem som uppfattades som ärliga människor.

Rätten att bära lik mot betalning har uppenbarligen haft ett visst värde eftersom handskmakarlaget år 1738 begärde att också få ta del av tillståndet, dock utan framgång. Samma år ger ett mål exempel på att de berättigade lagen verkligen försökte upprätthålla sitt monopol. Då vände sig de två lagens förmän, hattmakaren Eric Pettersson för Främlingskompaniet och timmermannen Eriksson för Officerskompaniet, till magistraten med begäran om att de skulle hindra det tyska laget att bära en änka vars make inte varit med i laget.¹²⁹

Främlingskompaniet begärde i slutet av 1740 att få bli befriat från sitt ansvar för bärande med hänvisning till att många i laget var döda och att de andra åldrats. Laget nyrekryterade tydligen inte. Magistraten begärde in Officerslagets yttrande och trots att detta lämnades in redan efter någon dag glömdes ärendet bort och behandlades inte igen förrän närmare ett och ett halvt år senare. Officerarna förklarade sig beredda att ensamma bära, men de ställde vissa villkor. De var visserligen villiga att utan betalning ”bortbära sådana fattiga, som äro deras wederlikar, dock med förbehåll, at icke blifwa twungne at bära andra fattige utan Borgareståndet.” Magistraten undrade hur de då tänkte sig att andra fattiga skulle komma i jorden, men de svarade att det skulle nog magistraten liksom tidigare dra försorg om. De var dock beredda att betala en summa till stadskassan för att slippa belastas. Magistraten beslutade att monopolet att bära mot betalning i fortsättning skulle förbehållas Officerskompaniet. Stadsbokhållaren skulle ordna med ”sådana fattige Lijks bortbärande till grafen, som äro af nedrigare stånd, än de skiähligen kunna anses för detta Compagniets wederlijkar”.¹³⁰

I materialet framstår bärandet av lik som en central symbolisk handling. Den enskilda markerade här sin gruppstillhörighet. Den värdiga begravningen var viktig för den avlidnes familj, men runt frågan om vem som skulle bära vem sattes föreställningarna om sociala hierarkier på spel. Dessa föreställningar kan beskrivas som ingående i ett system, en ärans ekonomi, där olika grupper hade olika stora symboliska kapital till sitt förfogande. Att komma i alltför nära kontakt med personer som hade ett mindre symboliskt kapitalinnehav, riskerade förlusten av det egna kapitalet. På grundval av dessa föreställningar bildades ett antal olika likbärelag och vi kan se hur dessa på olika sätt markerade vem de kunde tänka sig att bära. Spelet komplicerades av att statsmakten hade ambitioner att lägga sig i och sätta upp regler för det. Uppenbarligen strävade staten efter att minska utrymmet för denna

¹²⁸ RRp 20/6 1737

¹²⁹ RRp 10/6, 8/11 och 20/12 1738

¹³⁰ RRp 15/12 1740 och 14/4 1742

typ av konflikter men det är tydligt att framgångarna var begränsade. Även om syftet med att förordna särskilda likbärare var att undvika konflikter, visar erfarenheterna från Malmö att det inte var så enkelt. De förordnade likbärarna höll fast vid att det inte var förenligt med deras ära att bära vem som helst.

I sammanhanget är det intressant att fundera på vad detta kan berätta om ståndssamhället. Ordet stånd används stundtals i argumentationen, men innebörden är en annan än den som ordet ofta ges idag. Som diskuterades i boken inledning syftar ordet ofta på de fyra politiska stånden, adel, präster, borgare och bönder. När det i inledningen till köpmännens likbärelags protokoll står om "stånd och ämbete" eller när magistraten 1742 talar om "nedrigare stånd" avses emellertid uppenbarligen något annat. Stånd betyder här ställning och position i en hierarki. Inom till exempel borgarståndet fanns det olika stånd i denna mening. Köpmannen bar inte gärna med timmermannen trots att båda var borgare i staden och alltså tillhörde samma politiska stånd. Det är värt att notera att behovet av att fixera dessa mer finfördelade ståndsskillnader förefaller ha ökat i Malmö i början av sjuttonhundratalet och att ordningen med likbärelag var fullt utvecklad först på 1720-talet.

Den tyska församlingen

I samband med detta kapitel om kyrkan och kyrkliga ceremonier finns det anledning att beröra frågan om betydelsen av det tyska i Malmös sociala liv. Som flera gånger framgått hade staden en tyskspråkig församling. Vilken roll kan "etnicitet" ha spelat i Malmö under undersökningsperioden? Kan uppfattningar som svenskt och tyskt också ses som en maktordning som präglat stadens liv? Det är inte en fråga som enkelt låter sig besvaras, men Caroli tyska församling är en lämplig utgångspunkt för en sådan diskussion.

Att det skedde ett stort utbyte av borgare mellan städerna i Östersjöområdet i äldre tid är välkänt. I de svenska städerna på tretton- och fjortonhundratalet fanns ett stort inslag av tyskspråkiga borgare. I Malmö under femtonhundratalet är det möjligt säga något om geografiskt ursprung genom de tillnamn som folk hade. Många kom från de danska öarna och Jylland men andra kom från tyska områden, från Nederländerna och till och med flera skottar är kända. Lennart Tomner har beräknat att av nya borgare i Malmö åren 1626–27 var ungefär en fjärdedel födda utanför det danska riket.¹³¹

Den svenska statens näringspolitik under både sexton- och sjuttonhundratalet var inriktad på att främja invandring av yrkeskunniga personer och en sådan

¹³¹ Lennart Tomner, "Stadens historia 1500–1658", *Malmö stads historia*, 2, 1977, s. 89f

invandring ägde också rum. Mest känd är valloninvandringen till det svenska bergsbruket.¹³² Att Malmö fick en tyskspråkig församling vid slutet av sextonhundratalet skall ses som ett uttryck för denna statliga invandringsfrämjande politik. Generalguvernören Rutger von Ascheberg, för övrigt själv tillhörig en tysk släkt och född i Kurland, motiverade inrättandet av församlingen med att den var nödvändig för att ”... derigenom locka tyska handvärcare och handelsmän hijt till orten och quarhålla dhe, som reedan där vore.” I denna församling skulle predikan hållas på det tyska språket. Församlingens namn, Caroli, var en hyllning till den svenske kungen Karl XI. Tyskarna var vid denna tid många och deras antal ökade. En förteckning från 1689 listar inte mindre än 96 tyska yrkesmän. Majoriteten av dessa var hantverkare men bland dem fanns också flera handelsmän, och bland dessa återfanns både borgmästare och rådmän. Tyskarna var alltså både en önskad och ansedd grupp i staden.¹³³

Det tyska inslaget i befolkningen fortsatte att vara stort, även om det saknas systematiska undersökningar av borgerskapets rekrytering. Exempelvis kom Frantz Suell från Lübeck och övertog ett tyskt handelshus i staden. Han fick burskap 1712 och hans ättlingar, särskilt sonsonen Frans Suell, tillhörde stadens mer bemärkta borgare under sjuttonhundratalet.¹³⁴ Som ovan framgått fanns det många tyskklingande namn bland de bättre beställda hantverksyrkena, men utifrån namnskicket går det förstås inte att sluta sig till i vilken utsträckning någon form av tysk identitet vidmakthölls.

Det är däremot möjligt att säga något om det tyska språkets ställning i Malmö. Församlingens kyrkoböcker fördes på tyska ända fram till omkring 1791.¹³⁵ Det innebär förstås inte att församlingsmedlemmarna nödvändigtvis förstod språket. Det kan dock noteras att det ovan nämnda Tyska kompaniet också förde sina protokoll på tyska fram till början av 1770-talet, medan räkenskaperna behöll tyskan ända fram till 1789. Detta talar för att språket också varit förankrat i vardagen.¹³⁶ Sockenstämmans och kyrkorådets protokoll fördes däremot på svenska från 1749, det år det äldsta bevarade protokollet påbörjades.¹³⁷ Att tyskan också kunde fungera

¹³² Bernt Douhan, *Arbete, kapital och migration: valloninvandringen till Sverige under 1600-talet*, 1985

¹³³ Ersgård, ”Stadens historia 1658–1718”, s. 259; Herman Schlyter, ”Caroli församlings historia, 1. Tysktiden 1683–1812,” *Elbogen* 13 (1983), s. 53–55

¹³⁴ Rune Bokholm, *Handel ochandel. Tre generationer Suell*, 2004

¹³⁵ Malmö Caroli församling, Födelse- och dopbok (ingår också vigsel- och begravningsbok) 1768–1797 (CI:5), (MSA).

¹³⁶ Tyska likbärelagets protokoll och räkenskapsböcker 1710–1772 och 1771–1795, Hantverkarnas i Malmö likbärelag (MSA)

¹³⁷ Sockenstämmas och kyrkoråds protokoll 1749–1792 (KI:1), Malmö Caroli församling arkiv (MSA)

i vardagliga situationer bekräftas av att gördelmakaren Gottlob Hartman använde tyska när han kvitterade en utbetalning från stadskassan 1754.¹³⁸

Under den senare delen av seklet förändrades tydligt situationen. Till församlingen var knuten en tyskspråkig skola. Så sent som 1768 donerade stadens apotekare en tyskspråkig bibel till skolan; även dedikationen var på tyska.¹³⁹ I juni 1773 diskuterade församlingens kyrkoråd antagandet av en ny lärare, som också skulle fungera som kantor. Efter en diskussion beslutades att en "tysk infödd" lärare skulle antas. Detta motiverades med en hänvisning till att så alltid skett förut och också stadgats vid församlingens grundande. Att frågan alls diskuteras betyder att det inte längre har varit självklart att söka en tysk lärare. Några år senare önskade församlingen också att tyskan inte längre skulle vara dess enda predikospråk. Kyrkorådet ville ha en svensk "compastor" – biträdande präst – och önskade att predikan varannan vecka skulle hållas på svenska. De flesta av församlingens medlemmar var inte längre det tyska språket "nog mäktige".¹⁴⁰ Denna ansökan beviljades och från och med 1778 skulle tysk och svensk gudstjänst hållas omväxlande varannan söndag. Från och med denna tid var också alla prästerna födda i Sverige, inte i Tyskland. Det dröjde dock länge innan tyskan helt försvann från församlingens verksamhet. En viktig markering var att församlingen 1812 blev territoriell. Tidigare hade tillhörigheten till församlingen varit oberoende av bostadens placering i staden. Först 1835 fick församlingen tillåtelse att hålla svensk gudstjänst varje söndag, men även därefter fortsatte den med tysk gudstjänst en söndag varje månad och vid större högtidsdagar.¹⁴¹

Är det möjligt att säga något om församlingens status relativt den svenska församlingen? Något entydigt svar är inte enkelt att få. Det finns inga bevarade bänklängder som skulle möjliggöra en analys av vem som köpt bänkplats. Inte heller tillåter begravningslängderna en lika ingående analys som den jag gjort för Petri församling. Det framgår att hantverkarna var en framträdande grupp i församlingen. En prästvalsängd från 1749 visar en klar hantverkardominans, men bland medlemmarna finns också några civilämbetsmän och handelsmän. En bevarad längd över kyrkans gravställen visar att flera hantverkare hade köpt gravplats inne i kyrkan, något som inte ägde rum i den svenska församlingen. Bland gravplatsägarna återfinns namn som Hegardt, Suell och Bager. Hantverkarnas dominans kunde tänkas ha gett

¹³⁸ exh. 8/2 1755, Diverse handlingar om paraderingen, Inneliggande handlingar till rådhusrättens protokoll 1755 (FIAA:134), Rådhusrättens i Malmö arkiv (MSA)

¹³⁹ Schlyter, "Caroli församlings historia, 1.", s. 72

¹⁴⁰ 20/6 1773, 4/2 1777, Malmö Carolis socken- och kyrkostämmas protokoll 1749–1792 (KI:1), Malmö Carolis kyrkoarkiv (MSA)

¹⁴¹ Herman Schlyter, "Caroli församlings historia. 2. Svensktiden 1812–1948," *Elbogen* 13 (1983), s. 81 och 85

församlingen lägre status, men det var uppenbarligen inte något som hindrade stadens mer framträdande handelsmän att tillhöra församlingen. År 1768 köptes en gravplats av handelsmannen Lorens Berg.

I samband med den tyska församlingen kan det vara anledning att beröra en annan religiös företeelse, nämligen herrnhutismen och dess betydelse i Malmö. Herrnhutismen hade rönt stort inflytande från pietismen och lade vikt vid ett innerligt fromhetsliv där den personliga relationen till Jesus stod i centrum. Den var ett led i de väckelser som under sjuttonhundratalet undergrävde den lutherska ortodoxins dominans, och den etablerade kyrkan försökte också bekämpa både pietism och herrnhutism. I Malmö ägde en pietistisk väckelse rum på 1730-talet, då förankrad bland hantverkare i det lägre borgerskapet.¹⁴²

På 1750-talet hade pietismen övergått till herrnhutism och staden hyste en religiöst aktiv grupp, främst av hantverkare. Herrnhutismen arbetade huvudsakligen inom den etablerade kyrkans ram och flera av prästerna i den tyska församlingen var personligen herrnhutare. På 1760-talet anslöt sig en av stadens handelsmän till herrnhutismen. Hilding Pleijel talar i detta sammanhang om "... den rad av köpmansfamiljer i Malmö, som till kyrkolivets fromma verkat i herrnhutisk anda långt in i det följande seklet" och Olle Helander uppger att många av stadens mer förmögna borgare sände sina söner till den herrnhutiska skolan i Christiansfeld.¹⁴³ Tyvärr anger ingen av dem belägg för sina uppgifter, men det vore en intressant uppgift att närmare studera herrnhutismen som en religiös distinktionsfaktor i Malmös sociala liv. Var det så, som Pleijels och Helanders uppgifter antyder, att herrnhutismen fick en mer långvarig etablering bland handelsmännen? Kan den ha fungerat som ett led i en självidentifiering inom borgerskapets elit mot seklets slut? Någon möjlighet att inom ramen för denna undersökning fullfölja detta spår har jag dock inte.¹⁴⁴ I alla händelser kan det konstateras att herrnhutismen inte var separatistisk. Att tillhöra denna riktning var inget hinder för att delta i stadens offentliga kyrkoliv och den presentation som ägde rum där.

Min slutsats av denna lilla undersökning den tyska församlingen är att det framstod som ett både naturligt och oproblematiskt förhållande att det fanns två språk som fungerade i Malmö. Det finns faktiskt inget som tyder på att det var en socialt betydelsefull distinktion och inte heller skapar det några praktiska problem, som jag kunnat se i källorna. Och detta är knappast ett resultat som överraskar. Den kraftfulla laddning som skapats mellan personer med olika språk och härstamning hör

¹⁴² Hilding Pleijel, *Herrnhutismen i Sydsverige*, 1925, s. 19, 22, 60–62

¹⁴³ Ibid., s. 93; Helander, "Stadens historia 1719–1820", s. 357

¹⁴⁴ Om herrnhutismen se också Arne Jarrick, *Den himmelske älskaren: herrnhutisk väckelse, vantro och sekularisering i 1700-talets Sverige*, 1987; Jarrick, *Psykologisk socialhistoria*, 1985

nationalismens tidevarv till, med dess föreställning om en kulturellt bestämd ödesgemenskap inom ett folk med samma ursprung. På sextonhundra och sjuttonhundratalet avgjordes inte tillhörighet av en uppfattad nationalitet, utan den som bosatte sig i riket, var verksam där och knöt trohetsband till kungen, räknades också som tillhörig riket.¹⁴⁵ Mot seklets slut har Malmö blivit enspråkigt, något som säkerligen beror på att invandringen från Tyskland minskat i omfattning. Förhållandet mellan svenskt och tyskt i vardagen vore värt en mer omfattande undersökning.

Slutsatser

Detta kapitel har fokuserat på centrala religiösa ritualer. Det ger mig möjlighet att studera handlande människor och hur de positionerar sig i det sociala fält som jag betraktar Malmö som. Den första delen av kapitlet tar upp fyra områden som kan studeras kvantitativt: placeringen i bänkarna i S:t Petri kyrka, platsen för vigsel, begravningsringning och begravingar. När det gäller de grupper som tidigare kapitel bekantat läsaren med så är mönstren likartade. Handelsmännen, de högre civilbetjänterna och funktionärer i magistraten intar de ledande ställningarna.

Samtidigt visar sig nya mönster. Ett är att kvinnorna är synliga på ett helt annat sätt i detta kapitel än i de tidigare. Både när det gäller placeringen i kyrkan och ringning vid dödsfall visar det sig att det var vanligare att ekonomiska medel satsades på att markera kvinnornas ställning. Jag har tolkat detta som att kvinnorna i högre grad var bärare av familjens anseende och respekt utåt, men också kopplat detta till att kyrkan kan ha framstått som kvinnornas viktigaste publika rum.

I de kyrkliga längderna över begravingar och vigslar återfinns *hela* stadens befolkning, vilket inte varit fallet i de material jag tidigare studerat. När det gäller platsen för vigsel blir åtskillnaden mellan det politiska berättigade borgerskapet och

¹⁴⁵ Frågan om nationalismens äldre rötter är i och för sig omdiskuterad. Det skiljs i forskningen på ett "regnalt" och ett "etniskt" perspektiv. Jag ansluter mig här till det förra. I detta perspektiv är det alltså anknytningen till kungen och riket som är den väsentliga grunden för tillhörighet. Mot detta kan ställas ett "etniskt" perspektiv som framhåller att även före nationalismens tider fanns föreställningar om en etnisk gemenskap formad av uppfattningar om gemensam kultur och historia. I svensk forskning företräds det regnala perspektivet till exempel av Edgren, *Från rike till nation* och Jouko Nurmiainen, "Frågan om 'etnisk nationalism', nationell självbild och 1700-talets Sverige," *Historisk tidskrift för Finland* 88 (2003). Mest känd som företrädare för det etniska perspektivet är Jonas Nordin, *Ett fattigt men fritt folk: nationell och politisk självbild i Sverige från sen stormakstid till slutet av frihetstiden*, 2000 och Nordin, "I broderlig samdräkt? Förhållandet Sverige-Finland under 1700-talet och Anthony D Smiths ethnie-begrepp", *Scandia* 64 (1998). För översikt av forskningen och uppdelningen av forskningsläget i regnalt och etniskt, se Jens Lerbom, *Svenskhetens tidigmoderna gränser: folkliga föreställningar om etnicitet och rikstillhörighet i Sverige 1500–1800*, 2017.

övriga stadsinvånarna tydlig. De förra viger sig hemma, i likhet med civilbetjänter och kyrkans folk. När det gäller begravningsplatsen får nästa alla som befinner sig utanför borgerskapets och ämbetsmännens krets nöja sig med den enklaste möjliga, Slottsplatsen.

Liksom i tidigare undersökningar visar sig hantverkarna vara en mycket heterogen grupp. Enstaka personer kunde göra anspråk på en ställning i närheten av handelsmännens, medan andra i de flesta sammanhang uppvisar likheter med den övriga befolkningen. Så begravs till exempel fyra av tio hantverkare på Slottsplatsen.

I kapitlets sista del är det möjligt att komma ännu närmare människors sätt att tänka runt åtskillnad och hierarkier. Med utgångspunkt i Bourdieus analys av ära föreslår jag att hierarkierna i Malmö kan studeras som en ärans ekonomi. Äran var knuten till gruppens ställning och innehades av olika grupper i olika utsträckning. Blandning av grupper utgjorde ett hot mot den egna gruppens ära. Exemplet med begravningen av skarprättare Bruns hustru demonstrerar hur strider om äran kunde utkämpas i praktiken. Alla inblandade kände till reglerna, men det var möjligt att manövrera för att stärka sin egen och gruppens ära. Sådana strider fördes inom en ram där statsmakten sökte hävda sin rätt att bestämma över ära och heder. Jag har uttryckt detta som att staten hävdade ett symboliskt våldsmonopol. Detta kunde dock inte realiseras. Ambitionen fanns men i konflikten angående skarprättarhustruns begravning visas gränserna för monopolanspråken. Detta innebär dock inte att statsmakten inte påverkade situationen. Öppet trots av lagen var inte ett realistiskt alternativ.

För att undvika att fel personer skulle bära tillsammans, och att de skulle bära fel personer, inrättades i Malmö flera likbärelag. Några av dessa har rötter i sextonhundratalet men några andra tillkom i början av sjuttonhundratalet. Därmed markerades skillnaderna i ära tydligt. De val som gjordes stämmer väl med de hierarkier som framkommit i de tidigare analyserna. Handelsmännen och de högre civilbetjänterna hade lag, hantverkarna hade två, och två lag tycks huvudsakligen ha rekryterat från det lägre, politiskt oberättigade borgerskapet.

På några punkter har jag kunnat visa att statusmässiga skillnader har blivit mer markerade under sjuttonhundratalet fram till 1770-talet. Det gäller bruket av titlar i bänkpaceringslängden, tendensen att socialt markera begravingar genom att ringa vid olika tidpunkter för olika grupper och inrättandet av flera olika likbärelag. Jag återkommer till detta.

6. Paradering och Knutsgille. Staden som representation

Denna bok inleddes med en redogörelse för hur det gick till när Gustav III besökte Malmö 1773. I samband med den kulturhistoriska vändningen inom historieämnet kom denna typ av ceremonier att bli av allt större intresse för historiker. De framstod som viktiga uttryck för hur människor i förflutna samhällen önskade framställa den sociala ordningen. Historiker har tolkat dem som var budskap till befolkningen om hur samhället borde uppfattas och hur rollerna mellan olika grupper skulle gestaltas.¹

När jag sökt efter denna typ av ceremonier i Malmö har jag dock funnit att staden var fattig på större ritualiserade händelser. Vid några tillfällen på året genomfördes mindre ceremonier. Vid jultid blåstes julfriden in från rådhuset. Hur detta gestaltades under undersökningsperioden vet jag inte, utöver att stadsmusikanterna anlätades för att spela musik. Stadens magistrat visade upp sig för befolkningen i samband med den domspredikan som hölls i S:t Petri kyrka i början av året. Magistraten gick då i procession från rådhuset till den närliggande kyrkan samtidigt som stadsmusikanterna spelade.² Detta var de enda årligen återkommande ceremonier som staden ordnade och de var alltså oansenliga.

¹ Robert Darnton, "A bourgeois puts his world in order: the city as a text", *The great cat massacre and other episodes in French cultural history*, 1984; Mary Ryan, "The American parade: representations of the nineteenth-century social order", *The new cultural history*, (Lynn Hunt, red.), 1989; Edward Muir, *Ritual in early modern Europe*, 1997, om politiska processioner särskilt i kap. 7 (s. 253–293), om furstliga intåg s. 262–271; Malin Grundberg, *Ceremoniernas makt: maktöverföring och genus i Vasatidens kungliga ceremonier*, 2005; Grundberg, *Stormaktens ceremonier*, 2006; Mårten Snickare, *Enväldets riter: kungliga fester och ceremonier i gestaltning av Nicodemus Tessin den yngre*, 1999; *Rites of power: symbolism, ritual, and politics since the Middle Ages*, 1985; Ralph E Giesey, "Models of rulership in French royal ceremonial", *Rites of Power: Symbolism, Ritual Politics since the Middle Ages*, (Sean Wilentz, red.), 1985; Lawrence M. Bryant, *The king and the city in the Parisian royal entry ceremony: politics, ritual, and art in the Renaissance*, 1986; Frédéric Barbier, "L'entrée royale de Louis XIV à Valenciennes," *Revue du Nord* 69, nr. 274 (1987); *City and spectacle in medieval Europe*, 1994; Jonas Nordin, *Frihetstidens monarki: konungamakt och offentlighet i 1700-talets Sverige*, 2009, s. 59–107

² Ersättning till stadsmusikanterna vid dessa två tillfällen förekommer regelbundet i stadsräkenskaper. Annars saknas årligen återkommande utgifter för ceremonier. Se till exempel Stadskasseräkenskaper 1746 (GIIa:50), Borgerskapets i Malmö arkiv (MSA), fol. 302. Falkman beskriver

Annars hade de ceremonier som ägde rum i staden samband med händelser i kungafamiliens liv. Dessa har inte satt tydliga spår i stadens räkenskaper, men att det sköts salutt i staden på Adelgatan i samband med prins Gustafs födelse 1746 framgår av att staden två år senare betalade ut ersättning till några hantverkare som fick sina fönsterrutor krossade av ljudvågorna.³ När prins Carl föddes år 1748 hölls en festlighet i staden och det tal på vers som justitieborgmästarens son Lars Anton Borg höll för att högtidlighålla dagen trycktes för att bevaras åt eftervärlden.⁴ Inte heller om dessa högtidligheter lämnar källorna närmare upplysningar. De viktigaste exemplen på ceremonier i stadens liv var emellertid de mottagningar av kungligheter som ägde rum några gånger under sjuttonhundratalet.⁵ I detta kapitel kommer jag först att diskutera hur staden ville markera sin plats i det svenska riket. Det handlar här inte om hierarkier inom staden. Därefter kommer jag att diskutera vilka hierarkier som etablerades inom den borgarbevapning som mobiliserades vid de kungliga besöken. Avslutningsvis ägnas ett avsnitt åt Knutsgillet, vilket innehade en central ställning vid de kungliga mottagandena.

Kungliga mottagningar

Det första tillfället under undersökningsperioden då det blev aktuellt att ta emot en kunglig person i Malmö var 1722, då Fredrik I besökte staden. Det var ett ståtligt mottagande som förbereddes. En äreport skulle resas. Borgerskapet skulle paradera, vilket innebar att det skulle framträda som militära förband, både som infanteri och kavalleri, och visa upp sig för kungen. Vid porten och under paraderingen skulle musik, både instrumentell och vokal, framföras. Dessutom uppmanades borgerskapet att hålla gatorna rena, beströ gatorna utanför sina hus med sand och enris, pryda husfasaderna under fönstren med kläden, placera majträd utsmyckade med blommor utanför dörrarna samt på kvällen mellan sju och åtta sätta ljus i fönstren. Det saknas närmare beskrivningar av själva mottagandet bortsett från att det framgår att avsikten

hur ceremonierna gestaltade sig vid början av artonhundratalet, Falkman, *Minnen*, s. 219f (jfr Johan Otto Friberg, *Malmö stads historia och beskrifning från äldsta intill närvarande tid*, 1842, s. 99f om hur julen blåstes in på rådhustrappan.).

3 Stadsräkenskaper 1748 (GIIA:52), Borgerskapets i Malmö arkiv (MSA), fol. 412, 792, 793. Platsen för saluten framgår genom att det är enkelt att fastställa var de berörda hantverkarna bodde.

4 Lars Anton Borg, *Underdånig-vördnad vid Sveriges-rikes borne arf-prints durchleuchtigste prints Carls högst hugneliga födelse uti bundit tal yttrad på Ste. Knuts salen i Malmö d. 10 octobr år 1748*, 1748; om författaren, Sjöström, *Skånska nationen före afdelningarnes tid (1682–1832): biografiska och genealogiska anteckningar jemte historik*, s. 248.

5 Att kungliga besök respektive händelser i den härskande familjen firades var ett mönster som gick igen i andra europeiska städer. Christopher R. Friedrichs, *The early modern city, 1450–1750*, 1995. Se också Nordin, *Frihetstidens monarki*, s. 202–204.

var att borgerskapets kavalleri skulle möta utanför Österport där också magistraten och prästerskapet tog emot kungen.⁶

Upplägget påminner om de kungliga ceremonierna i Stockholm under stormaktstiden. Vid Ulrika Eleonoras intåg och kröning i Stockholm 1680 restes flera äreportar, musik framfördes längs processionsvägen och husen pryddes med tapeter, klädnader och täcken.⁷ Malmö anslöt sig alltså till ett etablerat mönster och ville, förvisso i liten skala, återskapa huvudstadens barocka prakt. Att staden utsmyckades markerade att kungaparets ankomst var en tid av fest utanför vardagen.⁸

Nästa gång det blev aktuellt att ta emot kungligheter i Malmö var 1744 då den året innan till tronföljare valde Adolf Fredrik tillsammans med sin nyblivna gemål Lovisa Ulrika besökte staden. Drottningen var syster till Fredrik II av Preussen – känd som den store – och vigseln hade ägt rum i Berlin i juli med brudgummen företrädd av ombud. Besöket i Malmö bör alltså ha föranletts av att Adolf Fredrik för första gången mötte sin hustru och ledsagade henne till Stockholm där vigseln fullbordades genom biläger i augusti månad.⁹ Även denna gång togs det för givet att borgerskapet skulle paradera, både till häst och till fots. Under vårens förberedelsearbete planerades ingen ytterligare utsmyckning men när magistraten nåddes av uppgifter om att mindre städer tänkte resa äreportar kallade den till allmän rådstuga, ett möte för hela borgerskapet. Det var betänkligt att Malmö, som också var residensstad för landshövdingen, inte planerat någon äreport. Magistraten föreslog dessutom att den brunn som stod på Stortorget utanför rådhuset och residenset skulle prydas. Borgerskapet gick med på detta, ett beslut som säkert underlättades av att det var möjligt att ta kostnaderna från tidigare överskott.¹⁰

Hur själva mottagandet gestaltades i övrigt framgår inte. Däremot finns en utförlig beskrivning av äreporten. Den restes på Adelgatan i korsningen med nuvarande Kansligatan, alltså alldeles i anslutning till landshövdingens residens, ungefär på den plats där kronprins Gustafs födelse två år senare skulle firas med salut. Utformningen av porten var inte originell. Den anslöt till barockens många, av den romerska antiken inspirerade triumfbågar. Av beskrivningen att döma var den snarlik Konstantins triumfbåge i Rom, byggd år 315. I bågens mitt fanns ett större valv och på ömse sidor om detta två mindre valv. Valven flankerades av kolonner klädda med förgyllt papper. Kolonnerna vilade på socklar, kallade postament. Längst upp på byggnaden fanns ett altanräcke, täckt av ett gult kläde på vilket stora blomsterskålar

6 RRp 9/7, 14/7, 8/8, 13/8 1722

7 Snickare, *Enväldets riter*, s. 7, 45–81; Grundberg, *Stormaktens ceremonier*, s. 74–80

8 Ungefär som idag när hemmet pyntas för julhelgen.

9 Biläger är den del av bröllopsceremonin där paret förs till den gemensamma sängen.

10 RRp 11/6 1744

målats. Porten kröntes av en mindre överbyggnad som i sin tur kröntes av en krona prydd av enris och med apelsiner och citroner utförda i trä. Ovanför kronan fanns ytterligare en krona med ett kors, förmodligen en representation av riksäpplet som symboliserade den kungliga makten.

Inuti huvudvalvet och på de fria ytorna pryddes porten av bilder och deviser tillägnade både kungen och arvfursten och hans gemål. Inuti valvet avbildades på ena sidan Rättvisan och på den andra Kärleken. Den något år tidigare avlidna drottningen Ulrika Eleonoras namn var skrivet över Rättvisan och hon symboliserades av en avfallen solblomma. Till Kärleken knöts den blivande drottningen Lovisa Ulrika som symboliserades av en växande solblomma.¹¹ I två ovala fält över de mindre portarna var kungens och arvfurstens namn skrivna. Fälten stöttades av målade lejon och kröntes av kungakronor. Deviserna underströk ett fredsbudskap: "Fru Svea får i frid bland sällhets frukter bo"; "Ej skall ovänners agg förstöra Atles ro"; "När Herren är vår sol skall ingen välgång tryta"; och "Gud allena att vårt land skall fredens palmer knyta".

Programmet är ägnat att understryka den nära anknytningen mellan kungen och arvfursteparet och att betona att kungligheter skänkte landet välbefinnande och fred, men att detta bara skedde under Guds beskydd. Det katastrofala kriget mot Ryssland hade avslutats året innan och valet av Adolf Fredrik till tronföljare var en vänskaplig gest mot segrarmakten. Äreporten gestaltade en förhoppning om fred sedan kriget var avslutat och tronföljden säkrad. Äreporten gestaltade och representerade i allt väsentligt inte staden utan dess relation till överheten. Stadens vapen var målat på äreportens gavel och hade alltså ingen framskjuten placering.¹²

Den dagen kungligheter kom till staden spelades det musik med pukor, trumpetor och andra instrument uppifrån äreporten. I öppningarna till de mindre portarna stod fyra män utklädda som så kallade vildmän. De var utrustade med grått skägg och lövkrans runt huvudet och höfterna. I högra handen höll de vars ett litet träd, uppryckt med rötterna.¹³ Vildmannen hade en lång tradition i den europeiska

¹¹ Solblomma kan avse antingen solros eller solvända. Uppslagsordet "solblomma" i SAOB på nätet (www.saob.se, besökt 2018-11-30)

¹² Beskrivningen återfinns i Stadskasseräkenskaper 1744 (GIIa:148), fol. 639ff, Borgerskapets i Malmö arkiv (MSA)

¹³ Beskrivningen av vildmännen återfinns i den i föregående not angivna skildringen av äreporten. De fyra vildmännen har kvitterat sin ersättning med initialer. De var alltså inte skrivkunniga. Vildmän avlönades också i samband med 1722 års äreport (Stadskasseräkenskaper 1722 (GIIa:25), fol. 15v). För att hjälpa Malmös egna stadsmusikanter hämtades också musikanter från Lund. Om stadsmusikanter i Skåne och Malmö på sjuttonhundratalet, se Greger Andersson, "Stadsmusikanter i Skåneland under 1600- och 1700-talet, 1," *Ale. Historisk tidskrift för Skåne, Halland och Blekinge*, nr. 4 (1990); "Stadsmusikanter i Skåneland under 1600- och 1700-talet, 2," *Ale. Historisk tidskrift för Skåne, Halland och Blekinge* nr. 1 (1991); Bo Alander, "Stadsmusiken i Malmö under 1600- och 1700-talen," *Malmö fornminnesförenings årsskrift* (1942)

Bild 1. Dalermynt från Braunschweig-Wolfenbüttel 1629. Vildmannen på bilden överensstämmer med beskrivningen av vildmännen i äreporten 1744. Braunschweig-Wolfenbüttel använde vildmannen på sina mynt sedan hertig Henrik IX:s regeringstid på femtonhundratalet. Han har sannolikt använt den vid tiden vanliga tolkningen av vildmannen som oförstörd av civilisationen.

Källa: http://en.wikipedia.org/wiki/Wild_man

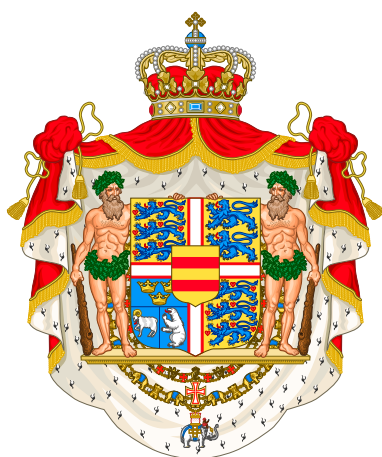

Bild 2. Danmarks riksvapen. Danmarks riksvapen innehåller två vildmän som sköldhållare.

Källa: http://sv.wikipedia.org/wiki/Danmarks_riksvapen

symbolvärlden. Om vildmannen under medeltiden länge var en symbol för vild och otämd natur, för de onda krafter som lurade utanför den sedvanliga ordningen, kom han tillsammans med den vilda kvinnan under senmedeltiden att ibland bli en symbol för en orörd och idyllisk natur ofördärvad av civilisationen, en slags den tidens "ädla vilde". Vildmannen förknippades också med styrka och virilitet, vilket bör vara förklaringen till att han kom att kopplas till furstar och kungligheter. Det blev vanligt att vildmän användes heraldiskt som så kallade sköldhållare, alltså som stöd till själva vapenskölden. Bild 1 och 2 ger exempel på furstligt bruk av vildmannen. Bild 1 visar ett mynt från Braunschweig-Wolfenbüttel och bild 2 det danska riksvapnet. Båda påminner starkt om beskrivningen av vildmännen i Malmö. På myntbilden ser vi i likhet med Malmö en vildman med ett uppryckt träd i handen medan vildmännen i det danska riksvapnet håller klubbor i händerna. Trädet understryker ytterligare vildmännens primitivitet men också maskulina virilitet.

Vildmännens närvaro vid kungens mottagning i Malmö blir begriplig utifrån de olika innebörder vildmannen givits. De kunde samla komplexa budskap. Kunglig kraft och alstringskraft, manlighet och virilitet, förenades med drömmen om ett fredligt och naturligt tillstånd under monarkens beskydd.¹⁴

År 1754 återvände Adolf Fredrik till Malmö, denna gång som kung sedan Fredrik I avlidit 1751.¹⁵ Nu var det åter ett stort mottagande som ägde rum även om källorna inte ger mycket information om mottagandets utformning. Avsikten var dock att kavalleriet skulle möta kungen utanför staden och infanteriet innanför vallarna.¹⁶ Staden betalade för musik liksom tidigare men däremot bekostades detta år inte någon äreport. En intressant utgift är den för att få in en berättelse om paraderingen i tyska tidningar "... till Stadens och Borgerskapets heder." I tyska tidningar vid denna tid var berättelser om olika ceremonier i städerna ett viktigt inslag. André Krischer tolkar dessa berättelser som ett sätt att driva politik, där handlingar vars syfte var att samla symboliskt kapital var viktiga. Att informera om furstliga ceremonier var alltså ingen tom gest, eller ett enkelt uttryck för underdånighet.¹⁷ Att Malmös borgare betalade för att få en berättelse införd i en tysk tidning visar på att detta var angeläget även för borgerskapet i en svensk stad. Därmed markerades betydelsen av Malmös ekonomiska och kulturella kontakter vid denna tid. Hamburg, den stad vars tidningar Malmö vände sig till, var ett ekonomiskt centrum i norra Tyskland med stor betydelse för handeln i Östersjöområdet. *Hamburgische unpartheiische Correspondent* var en av Tysklands ledande tidningar vid denna tid.¹⁸ Detta visar också att det inte bara var inför monarken och den svenska statsmakten som staden ville visa upp sig. Även världen runt omkring var viktig.

¹⁴ Om vildmän se Sten Åke Nilsson, "Lejonet och vildmannen – Glimmingehus' ikonografi," *Kungl. Vitterhets historie och antikvitetsakademiens årsbok* (1988); "Stenarna talar", *Glimmingehus 500 år: tretton texter*, (Sten Åke Nilsson, red.), 1999, s. 9–23, 67–71 och 81–87; Timothy Husband, *The Wild Man: medieval myth and symbolism*, 1980

¹⁵ Adolf Fredrik besökte av allt att döma också staden 1749. Från detta tillfälle finns bevarat ett tryckt tal hållet av justitieborgmästaren Anton Borgs son; Lars Anton Borg, *Då hans kongl. höghet. Den durchleuchtigste hertig och Svea-rikes hyllade arf-förste herr Adolph Friedrich, andra gången som var den 3. augusti år 1749. med sin höga närvaro nådigst behedrade denna Malmö stad betygade uti följande fägne-quad sin underdåniga vördnad Lars Anton Borg*, 1749. Egendomligt nog har det inte gått att spåra detta besök i vare sig dombok eller räkenskaper, trots att domboken har ett utmärkt register. För författaren, se Sjöström, *Skånska nationen före afdelningarnes tid (1682–1832): biografiska och genealogiska anteckningar jemte historik*, s. 248

¹⁶ RRP 8/7 1754

¹⁷ André Krischer, "Zeremoniell in der Zeitung. Periodika des 17. und 18. Jahrhundert als Medien der ständischen Gesellschaft", *Kulturen des Wissens im 18. Jahrhundert*, (Ulrich Johannes Schneider, red.), 2008

¹⁸ Tidningen finns dock inte i något svenskt bibliotek och jag har inte haft möjlighet att undersöka om berättelsen om Malmös paradering möjligen kan ha publicerats där.

Mottagningarna var inte några vardagliga händelser i stadens liv och det dröjde närmare tjugo år innan det var dags att åter ta emot en kunglighet i Malmö. Visserligen var det tal om att kronprins Gustav skulle besöka staden 1766 men han kom inte längre än till Lund. Rådet och företrädare för borgarbevapningen uppvaktade honom där. Vid kungens avfärd norrut hade Malmöborgerskapets kavalleri ridit till Lund och paraderade vid den norra utfarten och sköt salvor med sina pistoler.¹⁹ År 1773 återkom dock Gustav, nu som kung och sedan statskuppen 1772 en kung med en helt annan maktställning än de kungligheter som besökt staden sedan 1720.²⁰ Gustav III befann sig på hösten detta år på Eriksgata i södra Sverige och uppehöll sig i Lund där han bland annat inspekterade universitetet och mönstrade de militära förband som befann sig i Skåne. Söndagen den 12 september besökte han Malmö och bevistade gudstjänsten i S:t Petri kyrka.²¹ Detta kungabesök är det som är utförligast skildrat i de för mig tillgängliga källorna. Det finns två berättelser om besöket, dels en i Knutsgilletts protokoll, dels en som trycktes i *Inrikes tidningar*. Bokens inledande beskrivning av händelsen är byggd på dessa två berättelser.

I dessa skildringar stämmer flera av detaljerna överens med det sätt de tidigare paraderingarna utformats på, vilket gör det sannolikt att ceremonierna varit likartade vid samtliga kungliga besök. Kavalleriet mötte kungligheterna utanför staden och följde dem den sista biten in till staden. Infanteriet var däremot uppställt först inne i staden. Utanför eller strax innanför portarna mötte statsmaktens olika lokala representanter. År 1773 var det emellertid bara fästningens kommandant med sina officerare som tog emot utanför fästningen port, vilket underströk militärens betydelse i Malmö. Staden presenteras här främst som en fästning som överlämnar kommandot till sin högste befälhavare. Först innanför porten befann sig denna gång landshövdingen, magistraten och stadens olika ämbetsmän, tillsammans med de borgare som inte deltog i vare sig kavalleriet eller infanteriet. Var den stadsbefolkning som inte tillhörde borgerskapet fanns framgår inte. De hade uppenbarligen inte någon direkt uppgift vid besöken, antagligen för att de inte ansågs stå i ett direkt tjänsteförhållande till kungen. Däremot var de säkert en nog så nyfiken publik.

Något som är tydligt är att besöken utformades så att de skulle påverka så många sinnen som möjligt. Gaturummet kunde omvandlas så som skedde åtminstone 1722,

19 Henning Stålhane, *Gustaf III:s bosättning, brudfärd och bilägar: kulturhistorisk skildring*, 1946, s. 92

20 Eftersom jag inte kunnat gå igenom alla årgångar av domböcker och räkenskaper kan jag möjligen ha missat någon paradering. Sannolikt är detta inte fallet. 1744 nämns det att det var tjugotvå år sedan en paradering ägde rum (RRp 28/2 1744) och 1766 nämns det att senast borgerskapet paraderade var 1754 (RRp 24/9 1766).

21 *Dagligt Allehanda* 25 september 1773

men de praktfulla äreportarna var givetvis också visuellt anslående. Infanteriet var utrustat med enhetliga uniformer och fanor. Hörseln påverkades förstås av musiken där militära pukor och trumpeter spelade en framträdande roll. Infanteriet hade hyrt in trumslagare. Men inte minst betydelsefulla var saluterna från fästningens kanoner och salvorna från borgarbevapningen. Det måste ha varit ett praktfullt skådespel som flyttade händelsen utanför vardagen och gjorde den till en särskild, till känslan talande rit.

I sammanhanget är det nog så intressant att borgerskapet framträdde som en militär enhet i samband med mottagandet av kungligheter. Det skall jag närmare diskutera i nästa avsnitt. Här kan jag nöja mig med att understryka att ceremonielet var inriktat på att markera lydnad och underdånighet. Staden och borgerskapet var på intet sätt angeläget att markera självständighet och oberoende. Staden och dess olika grupper framträdde som underlydande, och de borgerliga korporationerna markerade inte sin borgerliga särart utan lät sig representeras som kungens lydiga soldater. Nu hade staden sannolikt inte så stora valmöjligheter. Formerna för ett kungligt mottagande var säkerligen etablerade sedan tidigare. När Gustav III lämnat Lund år 1773 passerade han på vägen till Karlskrona genom Karlshamn. Även här möttes han av borgerskapets kavalleri som eskorterade honom in till staden. Inne i staden paraderade borgerskapets infanteri. Staden var prydd med en äreport och en lång rad deviser prydde stadens hus. På kvällen var staden illuminerad men vid det laget hade kungen redan fortsatt sin resa.²² Liknande skildringar av Gustav III:s besök i sydsvenska städer under Eriksgatan 1773 återfinns i den officiella *Inrikes tidningar*. Likheten med mottagningarna i Malmö är alltså slående. Att formen inte var uppfunnen för stunden utan övertagen förändrar dock inte innebörden av de rituella handlingarna. Riten gestaltade en speciell relation mellan undersåte och maktens symboliska – i Gustav III:s fall också reella – centrum.

För att uppfylla sina åtaganden mot överheten tog staden på sig betydande utgifter. År 1722 skrevs en extra skatt ut för äreportens byggande, vilket borgerskapet gick med på sedan civilbetjänterna också lovat att bidra till kostnaderna. Vid de senare paraderingarna kunde kostnaderna tas ur befintlig kassabehållning men det handlade likväl om en mycket betydande belastning för stadens ekonomi. År 1754 uppgick de totala kostnaderna för mottagandet av kungen till 1 744.19.2/3 D. smt. Samma år var stadens totala inkomster 7 203.24.11/12 D. smt.²³ Det året hade staden ändå inte byggt någon äreport men i gengäld haft stora utgifter för ett nytt standar till kavalleriet.

²² *Dagligt Allehanda* 6 oktober 1773. Korrespondenten var mycket besviken över det, enligt hans mening, falska ryktet att staden drabbats av rödsot vilket medförde att kungen inte stannade över natten i staden.

²³ Stadskasseräkenskaper 1754 (GII:58), fol. 338ff, Borgerskapets i Malmö arkiv (MSA)

Betydelsen av dessa händelser framgår också av att de tog stort utrymme i tidens tidningar. *Inrikes tidningar* under hösten 1773 domineras dels av skildringar av kungens Eriksgata, dels av redogörelser för hur statskuppen året innan firades i olika städer. Detta är givetvis uttryck för kunglig propaganda. Tidningen var officiell och ville naturligtvis sprida bilden av ett underdånigt folk som entusiastiskt hyllade sin överhet. Hur äkta engagemanget var undandrar sig bedömning. Men propagandan måste för att vara effektiv ha haft någon resonans hos dem den vände sig till. Hade samtidens läsare betraktat dessa långa redovisningar som lika löjliga och tomma som jag och säkert många av nutidens läsare gör, så hade de saknat all verkan. Det var inte heller bara den officiella svenska tidningen som tog upp mycket utrymme för sådana skildringar. Som nämnts var sådana skildringar också vanliga i tyska tidningar. När Malmös borgare år 1754 ville att en skildring av deras paradering skulle offentliggöras var det alltså inte till Stockholm utan till Hamburg de vände sig. Vad de hoppades var alltså inte att göra intryck på kungen och den politiska maktens centrum i Sverige, utan att inför sina tyska kontaktnät öka Malmös anseende.

Ceremonin gav inte bara en bild av den samhälleliga ordningen; genom deltagandet utfördes också en handling som rituellt bekräftade denna ordning. Genom att paradera uttrycktes undersåtligheten i en fysisk handling. Att dessa handlingar inte var ett onödigt utanverk understryks av de stora kostnader som lades ner på evenemangen. När Malmö stad kunde spendera bortemot en fjärdedel av stadens årliga inkomst på ett kungligt mottagande är det uppenbart att det inte ansågs röra sig om en oviktig utgift. Något som säkert bidragit till att driva kostnaderna var att det handlade om konkurrens mellan olika städer. Detta underströks särskilt tydligt 1744 när staden i ett sent skede beslöt att bygga en äreport sedan det kommit rapporter om att mindre städer rest portar. På motsvarande sätt som när det gällde begravningar, där familjen genom påkostade arrangemang skulle markera den dödes och familjens ställning, drev en sådan konkurrens kostnaderna uppåt. Att inte spendera efter stadens ställning skulle vara en prestigeförlust. Säkerligen uppfattades inte denna prestige som tom och onyttig. En förlorad prestige skulle medföra minskade möjligheter att få gehör för egna synpunkter i förhållande till statsmakten.

Historiker har på senare år uppmärksammat betydelsen av ceremonier i det svenska riket. Mårten Snickare, som undersökt den svenska barockens kungliga ceremonier, har betonat att dessa i hög grad var *politiska* handlingar, vilket kunde motivera de enorma summor som lades ut på dem.²⁴ Henrika Tandefelt har understrukt att Gustav III medvetet använde sig av ceremonier, symboliska handlingar och berättelser för att forma sin politik. Hon framhåller också att det i

²⁴ Snickare, *Enväldets riter*, s. 13, 179

hög grad handlade om politiskt betydelsefulla handlingar.²⁵ Mindre intresse har i forskningen riktats mot den typ av lokala ceremonier som jag behandlat här. Även denna typ av kungliga mottagningar var betydelsefulla politiska handlingar. Och detta också i en tid då kungamakten hade förlorat sin reella makt. Som ett symboliskt uttryck för rikets enhet och sammanhållning, för överhetens makt, förblev monarkin central under hela frihetstiden.²⁶ Därmed skapades också en maktbas för den person som innehade kungakronan, något som Gustav III 1772 med stor skicklighet kunde utnyttja. Det kan också vara värt att understryka den betydelsefulla roll som drottningen spelade för bilden av monarkin. I Malmö framgick detta särskilt tydligt i utformningen av äreporten 1744, men det är också tydligt i forskningen om de kungliga ceremonierna att bröllop, drottningkröningar och drottningbegravningar var minst lika betydelsefulla som de kungliga motsvarigheterna. Formellt politiskt inflytande hade drottningarna bara när de var regenter, men för den symboliska representationen av monarkin synes de ha varit mer likställda med kungarna.

Borgerskapets kavalleri och infanteri

Som framgått i föregående avsnitt framträdde borgerskapet vid de kungliga mottagningarna som en militär enhet med både infanteri och kavalleri. I detta avsnitt skall jag något fördjupa mig i denna borgarbevapning, framförallt med avsikt att studera hur relationerna inom borgerskapet manifesterades.

Att borgarna i Europas städer i äldre tider också organiserade militära förband till stadens försvar är ett välkänt fenomen. Självständiga städer beväpnade sina borgare och kunde spela en viktig politisk roll med borgarna som militära förband i medeltidens krig. Under Malmös tid som en stad i det danska riket var borgarna skyldiga att göra vapentjänst och regelbundna mönstringslistor upprättades för att kungamakten skulle ha kontroll över sina militära resurser och försäkra sig om att borgarna hade tillgång till vapen.²⁷ Under de dramatiska konflikterna i det danska riket under 1520- och 1530-talen beväpnades Malmös borgare. Bland annat intog de det kungliga slottet med vapen i hand.²⁸ Under de många krigen mot Sverige som sedan följde förväntades borgerskapet att åtminstone vara med och försvara stadens

²⁵ Tandefelt, *Konsten att härska*

²⁶ Göran Malmstedt, "Frihetstidens karismatiska kungar", *Maktens skiftande skepnader: studier i makt, legitimitet och inflytande i det tidigmoderna Sverige*, (Börje Harnesk, red.), 2003; Jonas Nordin har särskilt understrukt kungligheternas roll även under en tid då dess formella makt var kringskuren, Nordin, *Frihetstidens monarki*, s. 25, 123, 267, 273.

²⁷ Dessa mönstringslistor har använts av den demografiska forskningen eftersom de tillhör de få tillgängliga förteckningarna över stadernas borgerskap. Lilja, *Historisk tätortstatistik*, 2, s. 182; Tomner, "Stadens historia 1500–1658", s. 69

²⁸ "Stadens historia 1500–1658", s. 24f

befästningar.²⁹ År 1652 mönstrade staden 527 borgare uppdelade på fyra kompanier. Att det verkligen var borgarna själva som skulle göra tjänst framgår av en bestämmelse om att de borgare som satte en dräng i sitt ställe skulle bötfällas.³⁰

När Malmö hotades av den danska armén under kriget på 1670-talet krävde guvernören Fabian von Fersen att Malmös borgare skulle bidra till vakthållning på fästningen. Efter visst motstånd gick borgarna med på detta under förutsättning att de fick bilda ett eget förband.³¹ Det finns i detta sammanhang inte något direkt omnämnande av den tidigare borgarbevapningen, men den svenska kungens militära befälhavare har uppenbarligen ansett att till borgarnas skyldigheter också hörde att göra vapentjänst. Att vara borgare innebar att ingå ett tjänsteavtal i förhållande till överheten, ett avtal som innebar en skyldighet att tjäna på många olika områden, bland annat militärt.³² Borgerskapets bevapning hade också en funktion under det stora nordiska kriget. År 1739 hänvisades till ett reglemente för borgerskapets vakthållande upprättat av "sal. Grefwe Stenbock". Magnus Stenbock, död 1717, var generalguvernör i Skåne 1709–1712 och har i den egenskapen intresserat sig för Malmös försvar.³³

Under min undersökningsperiod aktualiserades borgerskapets bevapning första gången i samband med kungabesöket 1722. Som framgått ovan var det en självklarhet att borgerskapet skulle paradera vid detta tillfälle men magistratens protokoll innehåller inga närmare upplysningar om hur paraden organiserades. Eftersom kostnaderna tydligen har betalats av deltagarna upptar det årets räkenskaper inga andra kostnader för mottagandet än äreporten. Före 1722 bestod borgarbevapningen enbart av fotsoldater men detta år inrättades något som kallades Malmö handelsmännens Cavallerie Corps. Trots namnet var kåren också öppen för stadens civilbetjänter.³⁴ Ansvar för mottagandet föll alltså inte bara på stadens magistrat och borgerskap utan även på statens lokala ämbetsmän, vilket också framgår av att civilbetjänterna bidrog till att betala kostnaderna för äreporten.³⁵ Kavalleriet kom att bli ett bestående inslag i borgerskapets framträdande och skapade därmed en intern distinktionsmöjlighet.

Vad det var som föranledde kavalleriets inrättande detta år ger källorna inga som helst upplysningar om. Det är enligt min mening dock värt att notera att det tidigare

²⁹ Ibid., s. 32, 39–41

³⁰ Ibid., s. 69 och 88

³¹ Ersgård, "Stadens historia 1658–1718", s. 214f; Kort om borgarbevapningen under 1700-talet Helander, "Stadens historia 1719–1820", s. 536f

³² Herlitz, *Svensk stadsförvaltning på 1830-talet*, s. 128f

³³ RRp 15/6 1739

³⁴ Uppgifterna om kavalleriet framkommer i samband med den näst därefter följande paraderingen 1744. RRp 28/2 1744, s. 170f

³⁵ RRp 8/8 1722.

sjuttonhundratalet även på andra områden tycks ha kännetecknats av distinktionsprocesser där det blev allt viktigare att markera skillnader mellan olika grupper i staden. Detta var särskilt tydligt när det gällde klockringningar och inrättandet av likbärelag, men också av det ökade bruket av titlar. Enligt min mening bör kavalleriets inrättande ses i samma ljus. Det handlande borgerskapet var intresserat av att markera skillnad i förhållande till det övriga borgerskapet, men erkände samtidigt civilämbetsmännen som sina likställda. Om det senare kan tolkas som att handelsmännen har förbättrat sin position undandrar sig dock min bedömning.

Borgarbevapningen framträder i källorna framförallt i ceremoniella sammanhang men brukades även under min undersökningsperiod för ett begränsat militärt syfte, nämligen vakthållning på fästningen. Sommaren 1739 beordrades borgerskapet att sköta vakthållningen när ett regemente lämnade fästningen några dagar innan ersättningsförbandet kom fram. Hur effektiv bevakningen var går det förstås inte att veta, men uppdraget togs på tillräckligt stort allvar för att en försumlig borgare, som somnat under vakten, skulle dömas till böter.³⁶

De kungliga mottagningarna passerade inte helt utan motsättningar inom staden. Det intryck källorna ger för 1722 är att guvernören och magistraten i hög grad bestämde paraderingens utformning.³⁷ Eventuella motsättningar kom i alla händelser inte till ytan. År 1744 förefaller maktförhållandet mellan magistrat och borgerskap ha förskjutits. Kanske har formaliseringen av borgerskapets representation 1726 (jämför s. 42) stärkt dess inflytande i stadsstyret. De förvecklingar som snart ska redovisas visar också att borgerskapet i realiteten inte alltid uppträdde med önskvärd enighet och att viljan att i paraderingens form visa sin undersåtlighet inte var förhärskande hos alla.

Hur mottagandet av kungligheter skulle organiseras började diskuteras redan tidigt under året 1744, flera månader innan besöket ägde rum. Överläggningarna blottade snabbt motsättningar. Borgerskapet föreslog att företrädare för magistraten skulle föra befälet över de två förbanden, rådmannen Hagström för kavalleriet och stadssekreteraren Falkman för infanteriet. När dessa började precisera de kostnader som krävdes blev borgerskapet tveksamt. För att betala nya fanor, utrustning till trumslagare och engagerandet av musiker föreslog Falkman att en extra skatt skulle tas ut. Hagström menade att nya uniformer krävdes, vilket innebar att även de borgare som sedan tidigare hade en uniform skulle bli tvungna att låta sy upp nya. Borgerskapet visade föga entusiasm och ville inte alls gå med på någon ny skatt. De

³⁶ RRp 15/6, 16/6 och 20/6 1739

³⁷ Det skånska generalguvernementet upphävdes 1719. Carl Gustaf Hårdh hade varit den siste generalguvernören och blev 1719 landshövding i Malmöhus län. Han behöll sin titel även därefter. Guvernören är alltså i detta fall att förstå som landshövdingen.

gamla fanorna borde kunna användas igen och trummor lånas in. Sedan Hagström och Falkman avsagt sig sina uppdrag blev borgerskapet medgörligare, samtidigt som magistraten såg en möjlighet att finansiera paraderingen ur befintliga kassor. Befälhavarna förmåddes att återta sina avsägningar och enighet nåddes om att ordna nya fanor, en för varje kompani. En skulle vara vit med Sveriges vapen på, tre skulle vara blågula och ha stadens vapen.³⁸

Men svårigheterna var inte över med denna framgång för magistraten. Redan vid den allmänna rådstuga som kallats till den 28 februari 1744 antecknades det i protokollet att åtskilliga handlande inte kommit till mötet. Detta speglade tydligen en påfallande ovilja inom den ledande gruppen i borgerskapet att underkasta sig de stora kostnader som paraderingen medförde. Kavalleriets förman, rådman Hagström, konstaterade vid mötet att kavalleriet måste bemannas främst bland de förmögnaste i staden eftersom utrustningen krävde stora kostnader och att bruka den dessutom krävde ”muntert och ansenligt folck”. Det visade dock att många av de handlande redan var anlitade som officerare i infanteriet. Därför menade Hagström att de handlande som kunde rida också skulle göra det – och alltså lämna infanteriet. De som var gamla och sjuka kunde sätta någon annan i sitt ställe men bara någon som kunde räknas som ”Sällskapets wederlike”. Som sådana kunde söner eller handelsbetjänter godtas, men Hagström menade att också civilbetjänter borde engagera sig i kavallerikåren.³⁹

Men de handlandes ovilja att delta bestod. Stadens högst beskattade borgare, handelsmannen Haquin Bager, lät meddela att han på egen hand ville möta kungligheterna. Eftersom han var i tvist med borgerskapet vågade han inte rida med av rädsla för deras hat. Han var inte heller ensam i sin tvekan att delta, något som väckte hantverkarnas ilska. De krävde att magistraten skulle tvinga de tveksamma, och sedan magistraten fått landshövdingens godkännande att utsätta viten för de handlande som vägrade att paradera, löstes det hela så småningom. Det vite som föreslogs och i något fall också bestämdes var 100 D. smt. Det sades i protokollet att hantverkare och mindre förmögna borgare var beredda att betala denna summa, men med tanke på att andra handelsmän åsattes lägre viten kan det förmodas att det var möjligt att delta i kavalleriet till en lägre kostnad. Vitena fyllde sin funktion och det var slutligen bara två handlande som betalade hellre än de deltog.⁴⁰

Dessa vitesbelopp ger en uppfattning om vilka enorma summor som sattes på spel i samband med sådant här mottagande. Hagström angav att kavalleriet borde bestå av åttio ryttare. Om detta antal kunde realiseras måste den utrustning som ryttarna skaffade sig tillsammans ha haft ett värde på flera tusen daler, sannolikt mer

38 RRP 22/2, 28/2, 3/3, 14/5 1744

39 RRP 28/2 1744

40 RRP 3/3, 28/5, 30/5, 2/6, 7/6 och 9/6 1744

än de av staden bokförda utgifterna. Till detta kom så kostnaderna för infanteriet, där den enskilde betalade mindre, men där antalet var så mycket större.

Med hänvisning till de svåra tiderna hade borgerskapet velat ordna paraderandet till minsta möjliga kostnad. Säkert var det också därför ingen äreport planerats. Till sist ansåg sig, som redan nämnts, borgerskapet tvunget att resa en äreport sedan magistraten oroats av andra städers planer. Även på detta område tycks alltså initiativet främst ha kommit från magistraten, och borgerskapets medgivande bör ha underlättats av att någon ny skatt inte krävdes.

Inte heller vid de senare paraderingarna gick allt helt bekymmersfritt men omfattningen av svårigheterna var inte lika stor som 1744. En som vid varje tillfälle gjorde besvär var handelsmannen Haqvin Bager, förmögen, initiativrik men också konfliktbenägen och ständigt på kant med det övriga borgerskapet.⁴¹ Stadens borgare i allmänhet underkastade sig emellertid både de utgifter och den tid som måste läggas på förberedelser och exercis. Det är förstås lätt att tänka sig att många ställde upp med glädje för att få visa sin vördnad för kungligheterna. Det måste ha varit ett tillfälle till festivitas i den vanliga vardagslunken. Möjligen har tillfällena att visa upp sig i uniform och skjuta gevärssalvor ökat mot min undersökningsperiods slut. Borgarbevapningen hade paraderat 1722, 1744 och 1754. År 1766 hade det funnits förhoppningar att kronprins Gustav skulle komma på besök, men Malmö stad hade fått nöja sig med att uppvakta i Lund.⁴² Under 1773 ägde inte mindre än tre paraderingar rum. Det första av dessa tillfällen var kungens födelsedag den 24 januari. Nästa tillfälle gavs när det var dags att fira ettårsdagen av kungens statskupp den 19 augusti. Dagen hade firats med tal och musik på Knutssalen och sent på eftermiddagen samlades ämbetsmän och militärer hos den tjänsteförrättande landshövdingen och lyssnade på nya tal. Under tiden paraderade borgerskapets kavalleri och infanteri tillsammans med garnisonen på Stortorget och avlossade salvor efter talet. Under den följande middagen skålades det medan kanoner avlossades och musik framfördes. Aftonen avslutades med bal.⁴³ Sedan var det dags att ta mot kungen i staden i september månad.

De tre paraderingarna under 1773 framstår som unika. Sker det verkligen en intensifiering av paraderandet vid denna tid är det knappast en tillfällighet. Gustav III var en mycket medveten ”symbolisk” politiker, något som klargjorts av Tandefelt i hennes redan nämnda studie. Han etablerade en särskild relation till Stockholms borgerskap. Under statskuppen 1772 fick han stöd från borgerskapets kavalleri och infanteri och han demonstrerade sin tacksamhet gentemot officerarna genom att låta dem bära en vit armbindel till uniformen som ett tecken på deras insatser under

⁴¹ RRp 16/3 1754, 24/9 1766 (detta år planerades ett besök av kronprins Gustaf), 21/8 1773

⁴² RRp 6/10 §7. Att den senaste paraderingen ägt rum 1754 sägs i RRp 24/9

⁴³ *Inrikes tidningar* 22/11 1773

Bild 3. Pehr Hilleströms målning Troféer från slaget vid Svensksund bäres in i Storkyrkan. Målningen visar hur segern vid Svensksund 1790 firades i Stockholm. Till vänster bildar borgerskapets infanteri häck när de erövrade ryska fanorna bärs in i kyrkan. Källa: Wikimedia Commons.

kuppdagarna. Ledande borgare belönades med medaljer.⁴⁴ Borgarbevapningen i Stockholm var flitigt använd i det rika ceremoniliv som kungen utvecklade i Stockholm, men fick också förtroendet att överta bevakningen av huvudstaden under det ryska kriget 1788–1790.⁴⁵ För kungen var allt detta ett sätt att knyta en politiskt central grupp nära till sig. Det flitiga paraderandet i Malmö 1773 tyder på att ett liknande närmande mellan kung och borgerskap fick sitt ceremoniella uttryck också utanför huvudstaden.

Användningen av borgarbevapningen säger alltså en del om relationen mellan borgerskapet och Gustav III, men organisationen av den bär också på upplysningar om borgerskapets inre relationer. I fortsättningen av kapitlet skall dessa analyseras.

Vid paraderingen 1744 framhävde rådman Hagström, som redan nämnts, att främst handelsmännen skulle rida i kavalleriet men att också deras ”vederlikar” kunde komma ifråga. Alternativet för handelsmännen var att fungera som officerare i infanteriet. Uppenbarligen går Hagströms uppfattning tillbaka på en tydligt statusmässig indelning av borgerskapet. Det är knappast överraskande, inte heller att civilämbetsmännen likställdes med handelsmännen. Det bör dock noteras det

⁴⁴ Tandefelt, *Konsten att härska*, s. 38f, 75–80, 105f; Bertil Boëthius, *Magistraten och borgerskapet i Stockholm 1719–1815*, 1943, s. 383f

⁴⁵ Tandefelt, *Konsten att härska*, s. 311; Boëthius, *Magistraten och borgerskapet*, s. 424, 471, 477, 481, 488, 493

Tablå 3. Officerare i Malmö borgerskaps kavalleri 1744–1773

Löjtnanter:	handelsman Ledebur (föreslagen 1744) handelsmannen Johan Engelande (1754) (handelsmannen) Gustaf Hegardt (1773)
Korntetter:	handelsmannen Frans Bauer (1754) bagaren Chr. Ratke (1773)
Kvartermästare:	handelsmannen Hans Tengvall (1754) handelsmannen Christopher Bothe (1773)
Adjutant:	garvaren Hindrich Jacob Bertrand (1754)

Anm: titeln inom parentes är inte angiven i protokollet utan bygger på andra arkivuppgifter.

Källa: RRP 15/6, 16/6 och 20/6 1739, 22/2, 28/2, 3/3, 14/5 1744, RRP 16/3 1754, 2/8, 6/8, 14/8, 21/8, 26/8, 4/9 1773; RR, inläggande handlingar till rådhusrättens protokoll 20/7 1754 (F1AA:132)

förhållandet att civilämbetsmännen också kunde vara med i kavalleriet, innebar att borgerskapets samhörighet symboliskt försvagades.

I det följande ska jag analysera hur posterna i borgarbevapningen fördelades. Några fullständiga mönsterrullor har inte bevarats, men utnämningarna till officers- och underofficersbefattningarna är antecknade i magistratens protokoll. Till detta kommer ett antal redovisade konflikter som också ger intressanta upplysningar.

De som förde befäl över borgarbevapningen valdes företrädesvis ur magistraten eller bland dess tjänstemän. Den förste kände infanterichefen var politieborgmästaren Hegardt (före 1744). Han följdes av stadssekreteraren Henric Falkman (1744 och 1754). År 1766 hade mönstret till synes brutits och faktorn Jacob Hegardt var befälhavare. Hegardts pappa hade varit handelsman i staden och pappans kusin Josias Hegardt hade varit handelsman, politieborgmästare och manufakturist och dessutom ägare till Börringe kloster.⁴⁶ Jacob, som fått burskap som handelsman i Malmö 1751, tillhörde alltså en av stadens främsta familjer. Titeln factor bar han såsom innehavare av manufakturprivilegier för en yllestoff-, möss- och strumpfabrik.⁴⁷ Som chefer för kavalleriet framträdde i tur och ordning rådmannen Hagström (1744 och 1754), handelsmannen Lorens Berg (1766) och råd- och handelsmannen Henric Falkman (1773, son till den tidigare infanterichefen). Under de tidiga paraderingarna valdes befälhavarna alltså ur magistratskretsen medan borgare vid de senare tillfällena kunde komma ifråga, men då bara handelsmän.

Sammanställningen i tablå 3 ger tydligt vid handen att handelsmännen dominerade kavalleriets officerskår. De hade monopol på löjtnantsbefattningen, men två

⁴⁶ Peter J. Hegardt, *Biografiska anteckningar om släkten Hegardt*, 1928, s. 69f, 89–93

⁴⁷ Helander, "Stadens historia 1719–1820", s. 426

hantverkare lyckade tränga in i kretsen. I båda fallen tillhörde de hantverksyrken – bagare respektive garvare – med en god ekonomisk ställning och med ett motsvarande anseende. Även om kavalleriet vid sin tillkomst tycks ha varit förbehållet handelsmän och civilbetjänter, var ridandet senare inte reserverat för dessa grupper. När korpraler och vicekorpraler tillsattes vid paraderingen 1754 utnämndes en korpral och en vicekorpral för varje societet. Detta måste tolkas så att även om en blandning förekom inom kavalleriet var det viktigt att de olika korporationerna hölls åtskilda.⁴⁸

Trots att både hantverkare och bryggare red, är det tydligt av protokollen att kavalleriet dominerades av handelsmän. I vilken utsträckning civilämbetsmännen red är oklart. Ett enstaka exempel finns från 1744 då en handelsman lät sin svärson som var hovrättskommissarie rida i sitt ställe. Medan det var möjligt att godta borgare från övriga societeter markerades en tydlig gräns när det uttryckligen sades att handelsmännen inte fick låta sina gårdsdrängar eller maltgörare rida i sitt ställe.⁴⁹ Att det kunde råda tveksamhet om vem som fick rida illustreras när trädgårdsmästaren Adam Ammilon år 1773 begärde hos magistraten att få paradera med kavalleriet. Magistraten såg inte något lagligt hinder för detta, men bara det förhållandet att han var tvungen att vända sig till den markerar att det inte var självklart och att Ammilon sannolikt mött, eller åtminstone fruktade att möta, motstånd, trots att han tillhörde hantverkssocieteten.⁵⁰ Att ha titel som handelsman var å andra sidan inte heller en säker garanti för att få rida, vilket framgår då handlande Berlin år 1773 klagade till magistraten över att han inte fick rida med kavalleriet trots att han redan utrustat sig. Vad som föranledde denna ovilja framgår inte av protokollen men det kan vara värt att notera att han var den enda handelsmannen vid 1774 års skattsättning som inte hade åsatts ett skillingtal utan betalade så kallad ”contingent”. Det framgår inte varför men han har uppenbarligen inte varit verksam på samma villkor som övriga borgare och har sannolikt inte betraktats som fullvärdig.⁵¹

När det gäller infanteriet går det att få fram ett förhållandevis stort antal namn på de borgare som tjänstgjort som officerare i de fyra kompanierna. För år 1754 finns samtliga underofficerare redovisade. Resultaten sammanställs i tablå 4.

Mönstret är helt tydligt när det gäller kompanicheferna. De är fram till 1773 utan undantag handelsmän. Kopparslagaren Lang är den första hantverkaren som får detta förtroende och han tillhör alltså de hantverksyrken som jag redan tidigare kunnat konstatera hade högre anseende. Mönstret är det samma för löjtnanter, där

48 exh. 20/7 1754, Inneliggande handlingar till rådhusrättens protokoll (F1AA:132), Rådhusrättens i Malmö arkiv (MSA). De utsedda var för handelsocieten handelsmännen Peter Martini och Lorens Berg, för hantverkssocieteten bagaren Johan Sparvart och sadelmakaren Anders Hallgren och slutligen för bryggesocieteten Per Nilsson Granberg och Jöns Malmwik.

49 RRP 7/6 1744

50 RRP 4/9 1773

51 RRP 14/8 1773

Tablå 4. Officerare och underofficerare i Malmö borgerskaps infanteri 1744–1773

Kaptener:	(handelsman) Mathias Sture (före 1739) (handelsman) Jöran Weijer (1739) (handelsman) Wulff (1754) (handelsman) Ledebur (före 1744) (handelsman) Joachim Riber (1744 och 1754) (handelsman) Biörn Berckhan (1754) (handelsman) Hans Mandorff (1773) (kopparslagare) Nils Lang (1773)
Löjtnanter:	(troligen handelsman eller bryggare) Per Ebbesson (före 1739) handelsman Peter Nerman (1754) (handelsman) Joachim Riber (före 1744) (handelsman) Biörn Berckhan (före 1744) färgaren Daniel Ruhe (1754)
Fänrikar:	(perukmakare) Krakau (1739) bryggare Jonas Greberg (1744) handelsman Hans Anders Bauman (1754) garvaren Johan Jacob Klein (1754) handelsman Peter Johan Schwartz (1754) handskmakaren Hans Schougardt (1754) handelsman Lars Bauert (1773) (handelsman) Liebman (1773)
Adjutant:	bryggaren Granander (1744 och 1754) (guldsmeden) Norling (1773)
<i>Underofficerare 1754:</i>	
Fältväblar:	sämskmakare Schmitt snickaren Jochum Rask hattmakaren Erik Pettersson slaktaren Nils Fryndt
Sergeanter:	bryggaren Per Nilsson Möller karetmakaren Hans Dunker möllaren Magnus Juliander handskmakaren Nils Persson
Förare:	handskmakaren Lundholtz vävaren Pål Flesinski grovsmeden Anders Beckgren glasmästaren Johan Daniel Reimer
Furirer:	bryggaren Nils Nilsson målaren Hans Beckman skraddaren Nils Hoffman snickaren Oluf Ifversson skraddaren Bengt Borg

Anm: titeln inom parentes är inte angiven i protokollet utan bygger på andra uppgifter i Malmö stadsarkiv.

Källa: RRp 15/6, 16/6 och 20/6 1739, 22/2, 28/2, 3/3, 14/5 1744, RRp 16/3 1754, 2/8, 6/8, 14/8, 21/8, 26/8, 4/9 1773; RR inneliggande handlingar till rådhusrättens protokoll 20/7 1754 (F1AA:132)

en färgare dock dyker upp redan 1754. På de lägre befattningarna finner vi däremot hantverkare och bryggare och under fänriksbefattningen finner vi inga handelsmän alls. En av de handelsmän, Lars Bauert, som år 1773 var fänrik vägrade för övrigt att lyda order när han kallades till exercisen, vilket kanske kan tolkas som ett utslag av att han betraktade denna befattning som väl oansenlig.⁵²

Inom infanteriet är det alltså möjligt att ge en god bild av officerare och underofficerare. Svårare är det att få ett grepp om de vanliga soldaterna, någon gång kallade "musketörer". Att även borgare som stod utanför societeterna kunde komma ifråga visas av att en krögare år 1773 blev anklagad för ordervägran. Detta år tycks det ha varit en del problem med lydnaden och infanteriets chef, handelsmannen Rask, begärde därför att magistraten skulle bekräfta det år 1744 fastställda reglementet med vissa tillägg, som skapade en tydligare ordergång.⁵³

För att sammanfatta bilden av hierarkier som befästes i borgarbeväpningen, går det att hävda att de återger den officiella ordningen i staden i grova drag. Det högsta befälet innehades av magistraten. Handelsmännen innehade den ledande ställningen inom borgerskapet och återfanns inom kavalleriet och på de högre officersbefattningarna inom infanteriet. Hantverkare och bryggare var fotfolk i infanteriet men kunde också vara underofficerare eller ha lägre officersbefattningarna där. Stundtals kunde de också rida i kavalleriet och till och med nå lägre officersbefattningar där. Övriga borgerskapet fick nöja sig med att vara meniga fotsoldater.

Men denna prydliga bild är lite för enkel. Det finns nämligen en antydning till en förskjutning där borgerskapet frigjorde sig från magistratens kontroll. I samband med 1722 års paradering saknas i stort sett alla tecken på att borgerskapet har haft något att säga till om. Magistraten befaller och borgerskapet utför. Vid senare tillfällen överlät magistraten i huvudsak besluten åt borgerskapet, även om den 1744 ingrep för att övertyga om behovet av en äreport. Vid periodens slut hade magistratspersoner också lämnat befattningar som chefer, även om Henrik Falkman förutom att ha burskap som handelsman också var rådman. Denna utveckling inom borgarbeväpningen har sin motsvarighet i det förhållandet att borgerskapet stärkte sina positioner i magistraten. När handelsmannen Engeland 1761 valdes till rådman var han bara den andre borgaren som under frihetstiden nått denna position. Han följdes under de närmaste åren av ytterligare två handelsmän och år 1772 av den första hantverkaren som nådde värdigheten, sämskmakaren Lars Kockum.⁵⁴

⁵² RRp 18/9 1773. Lars Bauert hade nyligen vunnit burskap och åtnjöt skattebefrielse – friår – och hade därför inte åsatts något skillingtal. Han hade dock en stor handelsgård på ett av stadens bästa lägen vid Östergatan.

⁵³ RRp 26/8 1773, §1.

⁵⁴ Helander, "Stadens historia 1719–1820", s. 483f

Om borgerskapet sköt fram sina positioner i förhållande till magistraten, så förefaller det som om handelsmännen dominans över officersbefattningarna minskade mot periodens slut, något som märks både i kavalleriet och infanteriet (se tablåerna 3 och 4). Som synes är det personer med titlar som jag tidigare identifierat med högre status som dyker upp i detta sammanhang. Att de lägre societeterna flyttade fram sina positioner i Malmö kan måhända också ses av att bryggarnas och hantverkarnas societeter protesterade mot de, enligt deras mening, alltför stora kostnader som infanteriets chef, handelsmannen Rask, lagt ut på paraderingar.⁵⁵ Det kanske skall tilläggas att Gustav III:s Eriksgata genomfördes under ett nödår, präglat både av hungersnöd och av rödsotsepidemi.

Det är slående att stadens borgerskap vid mötet med kungen representerades som en militär enhet. Vid mötet med kungligheter urskildes ett antal olika grupper: fästningens kommandant med sina officerare, civilämbetsmännen, magistraten och prästerskapet. Deras närvaro i staden markerades på så sätt. Borgerskapet framstod emellertid inte i sin tur som bestående av sina olika korporativa grupper, av societeter, lag och ämbeten. I stället var det borgerskapets infanteri och kavalleri som kom till mötes. Som nyss framgått saknade dessa enheter inte sina inre hierarkier men den som bara såg borgerskapet till häst och fots kunde inte med blotta ögat utläsa dessa skillnader. Men hur skall då denna representation av staden tolkas?

För det första förtjänar det att upprepas att stadens borgerskap hade att förhålla sig till ett redan etablerat mönster. Under Gustav III:s färd 1773 rapporterade *Inrikes tidningar* om hur den ena staden efter den andra mötte kungen och hans följe med kavalleri en bit utanför stadsgränsen medan infanteriet paraderade inne i staden. När detta mönster etablerats för kungliga mottaganden kan jag dock inte säga. Allt för lite är känt om hur dessa händelser gestaltade sig och inte heller är borgarbevapningarna, mig veterligt, närmare undersökta. Intrycket från litteraturen pekar i riktning mot att borgarbevapningen har sin ceremoniella storhetstid just under Gustav III:s regeringstid.⁵⁶ Att borgarna uppträdde som soldater är knappast heller unikt för Sverige. När den danske kungen Fredrik III kom till Malmö 1652 möttes han av borgarna uppställda i "deris Gewehr", alltså med vapen i hand.⁵⁷ Skildringar av furstliga intåg i Ulm på sjuttonhundratalet visar på stora likheter med

⁵⁵ exh. Inneliggande handlingar till rådhusrättens protokoll 20/9 1773 (GIIa:167), Rådhusrättens i Malmö arkiv. Här återfinns utdrag ur societeternas protokoll där bryggarnas och hantverkarnas invändningar redovisas.

⁵⁶ Detta är alltså mitt intryck, främst baserat på Boëthius' och Tandefelts undersökningar. Boëthius, *Magistraten och borgerskapet*; Tandefelt, *Konsten att härskas*

⁵⁷ Tomner, "Stadens historia 1500–1658", s. 43. Borgarna paraderade dock inte på Stortorget utan bildade häck längs stadens huvudgata från Österport till Slottsporten.

de svenska ceremonierna. Även här mötte kavalleriet utanför staden och borgerskapets infanteri spelade en betydande roll.⁵⁸

En rimlig tolkning av att borgarna gärna framträdde som soldater var att den militära lydnaden inför fursten symboliserade den lydnad som alla undersåtar var skyldiga. Soldaten skulle vara beredd att gå i döden för sin herre. Kunde borgerskapet på ett bättre sätt symbolisera sin hängivenhet och sin undersåttliga trohet? Att det just handlade om att visa underdånighet framhölls flera gånger i magistratens protokoll.⁵⁹ Att sjuttonhundratalet var ett sekel då kriget fortfarande sågs som en naturlig del av furstens politik visas av den lätthet med vilken de ansvariga för rikets politik kastade in landet i äventyrliga krig.⁶⁰ Under den långa krigsperiod som varat i stort sett oavbrutet från 1560 till 1721 hade kriget blivit en del av vardagen för alla invånare i det svenska riket och allt mer av landets resurser inriktats på krigsmakten. Att den fredligare tid som följde därefter i hög grad fortsatte att präglas av militära värderingar har särskilt understrukits av Gunnar Artéus, som gått så långt som att hävda att det frihetstida samhället kan beskrivas som ett militariserat samhälle, där militärer och militära egenskaper hade hög status och stort anseende.⁶¹ Att städernas borgerskap gärna uppträdde som furstens soldater strider i alla händelser inte mot en sådan bild. I mötet med kungen var det inte stadens självständighet som skulle representeras utan tvärtom dess underdånighet.

Det vore av intresse att jämföra dessa kungliga mottaganden med förhållanden på andra håll i Europa och med andra tider. Europeiska städer var i alla händelser inte alltid beredda att spela denna underdåniga roll. När hertigen försökte få borgarna i Turin att 1619 uppträda som soldater vid ett furstligt intåg protesterade de mot denna hantering som de menade alltför tydligt skulle markera deras underordning.⁶² En sådan självhävdelse är omöjlig att spåra i de svenska städernas framträdande inför furstemakten under sjuttonhundratalet.

⁵⁸ Carl Reichard, *Geschichte der Kriege und der Bürgerbewaffnung Ulms*, 1832, s. 187–192, 198f. Boken finns på Google Books, besökt 2018-11-30.

⁵⁹ ”... Borgerskapets skyldighet att wisa prof af sin undersåtelige wördnadt på allt uptänkeligit sätt...” (RRp 28/2 1744, s. 162).

⁶⁰ Både krigen 1741 och 1788 var oprovocerade anfall på Ryssland där tanken på kriget som ett naturligt sätt att öka rikets prestige inåt och utåt var ett viktigt element i beslutsfattandet. Om den moralpolitiska bakgrunden till den rationellt svårbegripliga krigsförklaringen 1741, se Erik Bodensten, *Politikens drivfjäder: frihetstidens partiberättelser och den moralpolitiska logiken*, 2016, s. 199ff, 221ff, 352–354.

⁶¹ Artéus, *Krigsmakt och samhälle i frihetstidens Sverige*

⁶² Simona Cerutti, *La ville et les métiers: naissance d'un langage corporatif (Turin, 17e–18e siècle)*, 1990, s. 113–115

Knutsgillet

Vid flera tillfällen i undersökningen har den centrala roll som Sankt Knutsgillet spelat i staden framkommit. Vid klockringningarna var det bara när Knutsbröder, Knutssystrar och deras barn begravdes som Petrikyrkans Knutsklocka användes. I samband med de kungliga mottagningarna spelade gillet en stor roll och även vid firandet av andra högtider i kungafamiljen var gillet centralt. Uppenbarligen spelade Sankt Knuts gille en betydelsefull roll för stadens ceremoniella liv och för de symboliska distinktioner som gjordes i stadens sociala rum. Detta avsnitt skall ägnas åt gillet roll i stadens hierarkier.

Knutsgillet hade medeltida anor. Knutsgillen växte fram i det danska rikets städer under elvahundratalet men etablerades också i det svenska riket. Dessa Knutsgillen var till för inbördes hjälp och beskydd och var en del av de många gillen som växte fram både i stad och på landsbygd. I forskningen har Knutsgillena ofta tolkats som köpmanna- och handelsgillen, men det bevarade källmaterialet är obetydligt och medger knappast säkra slutsatser.⁶³ Efterhand tycks gillena framförallt utvecklats till religiöst präglade sammanslutningar, vilket också bör ha försatt dem i en bekymmersam situation i samband med reformationen när de framstod som knutna till den gamla kulten. Många Knutsgillen försvann vid denna tid men på andra håll kunde de fortsätta sin verksamhet. I Reval – nuvarande Tallinn – spelade gillet till och med en viktig roll i reformationsverket och fortsatte senare vara betydelsefullt som representation för hantverkarna i stadsstyret.⁶⁴ Men gillena måste omformas. Att samordna lokala festligheter som majgrevefest eller skyttetävlingar (papegojskjutningar) var en uppgift. Gillena fortsatte också att fungera i samband med begravningar, och i både Lund och Ystad utvecklades Knutsgillena så småningom närmast till likbärelag.⁶⁵

Utvecklingen i Malmö framstår som helt säregen. Redan före reformationen hade det lokala gillet stor prestige och var nära knutet till stadens styrande. Detta bidrog till att gillet kunde överleva reformationens stormar. Knutsklockan skänktes till stadskyrkan 1533 och i det vid mitten av femtonhundratalet byggda rådhuset inrättades en särskild sal för gillet bruk. Gillet hade en sådan prestige att den danske

63 Lauritz Weibull drev med stor emfas tesen att Knutsgillena var sammanslutningar av köpmän och att de närmast var handelskompanier. Hans uppfattning accepteras av Curt Wallin, sannolikt gillenas främste kännare. Lauritz Weibull, "S: t Knut i Österled," *Scandia* 17 (1946); Weibull, *Sankt Knuts gille: historisk framställning*, 1956; Curt Wallin, *Knutsgillena i det medeltida Sverige: kring kulten av de nordiska helgonkungarna*, 1975; Peter Reinholdsson, "Landsbygdsgillen – en förabsolutistisk organisationsform," *Historisk tidskrift* 113 (1993)

64 Wallin, *De nordiska knutsgillena*, s. 46; Christopher R Friedrichs, "Artisans and urban politics in seventeenth-century Germany", *The Artisan and the European Town, 1500–1900*, (Geoffrey Crossick, red.), 2016

65 Wallin, *De nordiska knutsgillena*, s. 91

kungen Fredrik II år 1556 lät inskriva sig som medlem och skänkte det en förgylld silverpokal. År 1577 gav han dessutom gillet tullfrihet på införsel av öl från Rostock.⁶⁶ Vad som förmådde kungen att bli medlem och gynna gillet tycks inte ha intresserat gillet historiker. Det är rimligt att förmoda att han ville hålla sig väl med borgerskapet i en av det danska rikets viktigaste städer. För gillet framtida historia bör det ha varit en avgörande händelse. Kungen kan betraktas om den viktigaste reservoaren för symboliskt kapital vid denna tid, och av detta kapital kunde han dela med sig till gillet och dess medlemmar. Att kungen var beredd att bli medlem visar att prestige redan var hög, att han blev medlem stärkte ytterligare denna prestige.

Men den investering av symboliskt kapital som gillet fått del av måste underhållas. Även fortsättningsvis kunde det hedras med kungliga medlemmar. Stadens övergång till svenskt herravälde ändrade inte detta. Redan 1658 gjordes en lång rad svenska herrar till medlemmar och i och med att Karl XI år 1673 blev Knutsbroder var gillet framtid säkrad.⁶⁷ Under den i min undersökning aktuella perioden blev Fredrik I upptagen som medlem 1722, Adolf Fredrik 1744 och Gustav III 1773.⁶⁸ Gillethav av symboliskt kapital var fortsatt stort. Men hur användes det?

Som redan har framgått var en av Knutsgilletts viktigaste uppgifter att vara verksamt i ceremoniella sammanhang, där det framträdde som en officiell representant för staden. I samband med de kungliga intågen skedde alltså mottagningarna i gillet regi. Även vid andra tillfällen var det betydelsefullt. Så firades till exempel kronprins Gustavs bröllop år 1766 med en fest i gillet, där justitieborgmästaren höll tal, musik med pukor och trumpeter framfördes, skålar utbringades och kanonskott avlossades. När kronprinsens födelsedag år 1770 firades på liknande sätt, påpekas det särskilt att utomstående kunde komma och lyssna på högtidstalet. När Gustav året därefter kröntes till kung firades detta extra ståtligt och gillet hade nu kostat på sig ett fyrverkeri.⁶⁹ Som också framgått ordnades baler i nära anslutning till festligheterna. Gillet hade alltså skaffat sig en position som en närmast officiell representant för staden. Det kanske skall tilläggas att av protokollen att döma hade gillet inga andra uppgifter än de ceremoniella. Till exempel hade det ingen funktion i stadsstyrelsen.

Vem var det då som kunde få del av det symboliska kapital som gillet onekligen får sägas ha innehaft? Det har redan tidigare, när klockringningen diskuterades (s. 109), framgått att det var en tämligen exklusiv skara. Jag kunde då konstatera att

66 Ibid., s. 59; Birgit Bender, *Knuts gillet i Malmö: en lång historia*, 2004, s. 30 och 33

67 Bender, *Knuts gillet*, s. 72

68 Från och med Karl XI har samtliga svenska kungar blivit upptagna som medlemmar. Sankt Knuts gillet i Malmö arkiv (MSA).

69 4/II 1766, 24/I 1770, 29/5 1771, Protokoll 1749–1962 (A:2), Sankt Knuts gillet i Malmö arkiv, (MSA)

det enbart var civilbetjänter, magistratspersoner, högre stadsbetjäning och handelsmän som kom ifråga när Knutsklockan användes.

Det finns goda möjligheter att analysera gilletts medlemsrekrytering. Dels finns anteckningar om nya medlemmar i protokollen, dels finns särskilda matriklar.⁷⁰ En väsentlig iakttagelse är att gillet hade både manliga och kvinnliga medlemmar, Knutsbröder och Knutssystrar. Ordningen tycks ha varit den att de intagna bröderna själva fick utse en syster.⁷¹ Att kvinnor kunde upptas i gillena var fallet redan före reformationen, ett förhållande som knappast alls intresserat forskningen. Namngivna Knutssystrar finns dock inte i materialet från Malmö förrän år 1652 då den danska drottningen Sophia Amalia upptogs samtidigt som sin make. Före 1740 är anteckningar om Knutssystrar också få. De deltog inte heller på lika villkor och tycks inte ha varit med i något beslutsfattande. Inget tyder på att de deltagit i några överläggningar. Gilllets funktionärer var enbart män.⁷² Vid middagen med kungligheterna 1773 var bara männen närvarande; damerna anlände till balen.

Som redan nämnts upptogs många medlemmar i samband med de kungliga besöken. Under perioden 1720–1779, som jag närmare studerat, antogs nästan hälften av alla medlemmar under de år då kungliga besök ägde rum, nämligen 1722, 1744, 1754 och 1773. Då blev rikets högsta herrar och adliga kvinnor från rikets förnämsta släkter upptagna. Dessa kan knappast ha spelat någon större roll i gilletts vardagliga liv. För dem torde medlemskapet ha varit en episod och knappast en av deras viktigaste utmärkelser. Däremot bidrog de givetvis till det lokala gilletts anseende.

Bortser vi från dessa exklusiva medlemmar så har inte kungabesöken ändrat rekryteringsmönstret. De i särklass största grupperna bland Knutsbröderna under alla år var civila ämbetsmän och officerare, grupper som vardera svarade för ungefär en tredjedel av medlemmarna. Det handlade här om allt från högt uppsatta ämbetsmän i Stockholm, ned till ämbetsmän vid länsstyrelse, tullverk och andra lokala myndigheter. Officerarna var vanliga, av alla grader från generaler ner till fänrikar. Av allt att döma antogs många av officerarna vid garnisonen i Malmö som bröder. Många av dessa var förstås också adliga. Denna borgerliga sammanslutning knöt alltså till sig en lång rad personer vars symboliska kapital erkänts och sanktionerats av staten.

En annan betydelsefull grupp i gillet var personer knutna till kyrka och utbildning. Kyrkoherdar i Malmö men också i omgivande landsbygdsförsamlingar blev medlemmar. En hel del Knutsbröder var knutna till akademistaten i Lund och andra

⁷⁰ Sankt Knuts gillet i Malmö arkiv (MSA). Birgit Bender har välvilligt ställt till mitt förfogande en databas över samtliga registrerade medlemmar i Knutsgillet enligt dess protokoll och matrikel. Detta tackar jag varmt för. I fortsättningen bygger alla uppgifter om gilletts medlemmar på denna databas.

⁷¹ Så var i alla händelser fallet när Gustav III och hans hov upptogs som medlemmar 1773. Protokoll 1749–1962 (A:2), Sankt Knuts gillet i Malmö arkiv, (MSA).

⁷² Bender, *Knutsgillet*, s. 75f

till skolan i Malmö. Därefter återstår bara två väsentliga grupper, nämligen magistratspersoner och handelsmän. Tillsammans utgjorde de mindre än en femtedel av alla Knutsbröder under perioden 1720–1779. Några av dessa kom från andra städer än Malmö men det är en klar lokal dominans. Det förefaller som om i stort sett samtliga borgmästare och magistratspersoner under perioden var medlemmar. Dessutom var några av magistratens högre tjänstemän också delaktiga. Med tanke på att omkring 80 handelsmän från Malmö upptogs som medlemmar, verkar det rimligt att anta att nästan samtliga lokalt verksamma handlande kunnat ta del av den prestige som följde med medlemskapet.⁷³

Vad som är kanske mest slående i detta sammanhang är vem som *inte* var medlem. Under perioden blev inte en enda hantverkare eller bryggare upptagen i laget. Från regeln att av stadens borgare var det bara handelsmän som kunde komma ifråga fanns det bara ett undantag. När Jacob Hegardt antogs som Knutsbroder 1754 bar han titeln factor. Som vi redan sett kunde personer som drev manufaktur ha en hög status. I detta fall rör det sig dessutom om en person som tillhörde en av det tidiga sjuttonhundratalets mest inflytelserika familjer, verksam inom både handel och manufaktur. En rad handelsmän med namnet Hegardt var Knutsbröder. Jacob Hegardt var för övrigt också den förste utanför magistratens krets som blev chef för borgerskapets infanteri (se föregående kapitel).

Många av medlemmarna bodde alltså inte i Malmö och hade säkerligen en mycket lös anknytning till gillet. Läggs fokus i stället på vem av de som bodde i Malmö som var Knutsbröder går det bättre att bedöma underlaget för en mer regelbunden verksamhet. Jag har utgått från min databas över staden 1774 och kopplat den till databasen över Knutsgillet medlemmar. I de grupper som var aktuella för medlemskap – civilbetjante, officerare, kyrkans och skolans folk, magistraten, högre stadsbetjäning och handelsmän – fanns det 126 manliga hushållsföreståndare. Av dessa var 63 Knutsbröder. Bland dessa finner vi samtliga magistratspersoner (8) och tre fjärdedelar av handelsmännen (26). Av civilbetjänterna var knappt två av fem delaktiga (19).⁷⁴

När det gäller gruppen civilbetjänter har jag redan tidigare visat att det var en heterogen grupp. Det intrycket bekräftas här. En lång rad av de personer jag fört till denna grupp har inte alls den ställning som gör det möjligt för dem att få erkännande

73 Mellan 1720 och 1779 antogs 94 handelsmän. För 14 av dessa är det angivet att de kom från andra städer. Det är möjligt att något fler inte är malmöbor men de allra flesta namnen känns igen som tillhöriga stadens handlandefamiljer.

74 De övriga Knutsbröderna var fyra tillhöriga den högre stadsbetjäningen, fyra skolan, en var prosten i Petri församling och en var officer. Anledningen till att det är så få officerare som finns med i detta sammanhang är att de flesta officerare vid garnisonen inte finns med i min databas över Malmös invånare 1774.

för en framträdande social position. Jämförs medlemskapet med de andra prestigemått jag tidigare använt är överensstämmelsen mycket god. Tidigare har jag analyserat både överflödsbevällningen som uttryck för en officiell rangordning och spridningen i det geografiska rummet som uttryck för en social värdering. Av de nitton civilämbetsmän som kan klassificeras främst i dessa avseenden – i de två högsta överflödsbevällningsgrupperna och i de tre högsta rumsliga kategorierna – var tretton Knutsbröder. Av övriga trettiofyra civilämbetsmän var endast fyra med i gillet. Det är naturligtvis av metodiskt värde att kunna konstatera att dessa av varandra oberoende mätmetoder ger i huvudsak samma resultat. Olika lokala praktiker har stått i nära samklang med de officiella värderingarna.

Vilka handelsmän var då inte välkomna i Knutsgillet? En reservation är emellertid nödvändig. Det är inte säkert att gilletts källor är helt kompletta och det finns förstås en risk för att felläsningar har skett när de två databaserna upprättats. Det är i alla händelser inte lätt att se något mönster när det gäller vem som varit med och vem som inte varit det. Några kom senare att bli medlemmar. En jämförelse med överflödsbevällning och social geografi säger ingenting, delvis av det enkla skälet att alla handelsmän i detta avseende hade en framträdande ställning. Visserligen är det fallet att de mest förmögna handelsmännen samtliga var med (med skillingtalet som mått) och att stadens lägst taxerade handelsman inte var medlem, men inte heller utifrån ekonomisk ställning går det att hitta något tydligt mönster. Kanske det finns spår av personliga motsättningar, men det undandrar sig helt min bedömning.⁷⁵

Det är tydligt att Knutsgillet var en organisation med inflytande och prestige. För magistraten och handelsmännen i Malmö – förmodligen de mest aktiva medlemmarna – kunde det uppfylla ett dubbelt syfte. Här kunde de ta del av den prestige och det symboliska kapital som förmedlades genom de många högadliga personerna med makt i riket och också knyta personliga kontakter med en del av dessa. Betydelsefullt var också att gillet fungerade som en skarp gränsmarkering. Här drogs ett definitivt streck nedåt i den sociala hierarkin. Hantverkare och bryggare med god ekonomisk ställning och som i andra sammanhang också kunde göra anspråk på symboliska distinktioner, var inom detta område definitivt uteslagna. De kunde därmed inte representera staden när denna gestaltades i samband med de ceremonier som främst var knutna till kungahuset.

Gillet var alltså nära knutet till makten i det svenska riket. Under sextonhundratalet hade Knutsgillet dock i allmänhet behållits under kontroll av stadens styresmän och åldermannen var antingen borgmästare eller rådman.⁷⁶ Från och med 1720-talet blev det praxis att landshövdingen tog denna roll, något som dock mötte motstånd

⁷⁵ Haquin Bager, känd för att ofta vara på kant med det övriga borgerskapet, intogs som Knutsbroder 1744.

⁷⁶ Bender, *Knutsgillet*, s. 96

från den kraftfulle borgmästaren Jöns Stobaeus. I detta avseende hade han dock ingen framgång. Gillet hade upplevt en kris vid sjuttonhundratalets början. Det hade haft ekonomiska bekymmer. Även om dessa löstes togs få medlemmar upp under 1710-talet. Från 1720 upplevde gillet en uppblomstringstid. Den närmare kopplingen till makten, markerad av landshövdingens ordförandeskap, förefaller alltså ha varit gynnsam för gillet. När Gustav III mottogs i Malmö var landshövdingen dock inte längre ålderman, utan sedan 1770 var det riksrådet Joachim Beck-Friis. Detta kanske kan tolkas som att gillet tagit ytterligare ett steg närmare makten. Beck-Friis var inte bosatt i Malmö. Han innehade godset Börringe några mil utanför staden, en gård han hade förvärvat 1745 av malmököpmannen Josias Hegardt. Kanske det var i detta sammanhang han etablerat sina kontakter med borgerskapet i Malmö?⁷⁷

Knutsgillet var en viktig grupp i staden. Vid ett tillfälle diskuterades att gillet medlemmar borde uppträda som avskild korporation i ceremoniella sammanhang. När staden skulle hålla en minneshögtid i samband med kung Adolf Fredriks död 1771 tog gillet ställning till tanken att det skulle gå samlat i processionen. Det skulle ha varit en tydlig markering av gilletts särart och betydelse. Beslutet blev dock att var och skulle gå "i sitt stånd" men att tillhörigheten skulle markeras genom att var och en skulle bära den duva som symboliserade medlemskapet.⁷⁸

Rådmannen i Malmö Wilhelm Flensburg publicerade 1743 en historik över Knutsgillet i Malmö. I detta sammanhang lovprisade han det för dess jämlikhet mellan hög och låg. Med tanke på vilken exklusiv skara det handlade om kanske hans uttalande framstår som överraskande. Han hade dock säkert i tankarna just hur magistratspersoner och handelsmän fick möjlighet till kontakter med personer av adlig börd. När han i boken redovisade listor på framträdande medlemmar är det just höga ämbetsmän och adliga som han ansåg vara värda att ta med, inte stadens egna representanter. Det var deras glans som skulle reflekteras på de borgerliga medlemmarna.

Trots Flensburg tal om jämlikhet saknades inte heller distinktioner inom gillet. Golvet i Knutssalen var avdelat på så sätt att golvet i ena ändan var upphöjt genom en träkonstruktion. Den upphöjda avdelningen var förbehållen adliga. Stadens historiker Friberg berättar en anekdot om hur en borgare som dansade med borgmästarinnan på upphöjningen blev avvisad därifrån av en adelsdam, vilket ledde till "jäsning" bland de närvarande borgarna. Till anekdoten hör att upphöjningen

⁷⁷ Joachim Beck-Friis, *Svenskt biografiskt lexikon*, (<https://sok.riksarkivet.se/sbl/artikel/18380>, (art av Erik Naumann.), hämtad 2018-11-30). Ett märkligt förhållande är att landshövdingen år 1773 Bengt Gustaf Frölich inte var Knutsbroder. Måhända hade det att göra med att landshövdingen vid denna tid inte längre innehade åldermansposten, vilket varit det vanliga sedan närmare femtio år.

⁷⁸ 29/7 1771, Protokoll 1749–1962 (A:2), Sankt Knuts gillet i Malmö arkiv, (MSA)

strax därefter togs bort. Detta skedde 1794, men i övrigt finns det anledning tvivla på anekdotens sanningshalt. Den säger mer om hur Friberg såg tillbaka på en tid av ståndsskrankor som han inte längre ville acceptera, än om en faktisk händelse. Upphöjningen i salen var dock en realitet, och pekar på hur genomsyrat av sociala distinktioner sjuttonhundratalets samhälle var.⁷⁹

Slutsatser

Detta kapitel har koncentrerats kring det sätt staden representerades i samband med kungliga besök. Jag har kunna konstatera att staden i dessa sammanhang inte framställde sig som bestående av olika korporationer utan att borgerskapet framträdde som ett militärt förband med kavalleri och infanteri. Det som stod i centrum var underdånighet och lydnad inför rikets symboliska centrum. Mottagandet handlade också om att hävda stadens anseende utåt, i relation till andra städer, men också till utländska handelspartners. De väldiga summor som lades på dessa evenemang kan knappast förklaras om de inte utgjorde inslag i en utifrån tidens förutsättningar högst rationell statuskamp.

Vid de kungliga mottagningarna spelade Sankt Knuts gille en avgörande roll. Det var gillet som organiserad mottagandena och att kungligheter och personer vid hovet togs upp som medlemmar var en viktig del av ceremonielet. Gillet hade medeltida rötter. Det hade genom att danska kungar gått med på att upptas som medlemmar fått en mycket hög prestige som bevarades genom seklerna. Med en metafor kan det sägas att det utgjorde ett batteri laddat med symboliskt kapital. Detta kunde också utnyttjas av Malmös handlande borgerskap som kunde använda gillet både till att knyta kontakter med adelsmän i staden och på landsbygden runt staden. Det fungerade också som ett sätt att dra en absolut gräns nedåt mot det övriga borgerskapet. När det gällde som mest, vid kungliga mottaganden, var det bara handelsmän som till fullo kunde representera stadens borgerskap.

⁷⁹ Friberg, *Malmö stads historia*, s. 92f; Falkman, *Minnen*; Helge Andersson, "När ståndsskrankorna föll i Knutssalen: ett 200-årsminne," *Elbogen* (1994)

7. Fallstudier

De sociala ordningar och hierarkier som studerats i denna bok kan stundtals uppfattas som fixa och färdiga. Så är det förstås när det är den officiellt påbjudna ordningen som studeras. När individers handlande studeras visar det sig mönsterna inte är fullt så statiska som de kan förefalla vid första anblicken. Mitt intresse har hela tiden varit inriktat på undantagen, de personer som inte omedelbart passar in i mönstren. I detta sista empiriska kapitel ska två av de mer framträdande individer som under undersökningens gång framstått som remarkabla undantag lyftas fram i två fallstudier. Ambitionen med dessa är att göra deras individuella öden begripliga inom ramen för det samhälle som skildrats i boken.

Fabrikörskan Gottschick – Catharina Flodman

Vid genomgången av stadens olika skattsättningslängder framgick det att det bara var två kvinnor i staden som registrerades med titlar som inte relaterade dem till en man. Dessa var barnmorskan Widerberg – i längderna benämnd jordgumma – och fabrikörskan Gottschick. I det förra fallet rör det sig om en traditionellt kvinnlig verksamhet med en betydelsefull uppgift i staden. Men vad kan ha motiverat att fabrikörskan lyftes fram på detta ovanliga sätt? Vem var hon och vilken plats hade hon i staden?

Hennes tilltalsnamn var Catharina och hon var född i Malmö 1708 som dotter till fällberedaren Samuel Flodman. Fällberedare var garvare som beredde mjuka läderskinn med en garvningsmetod som skilde dem från logarvarna. Det var samma yrke som sämskmakare och under sjuttonhundratalet kom den senare yrkesbeteckningen efterhand att dominera i källorna. Catharinas pappa hade fått burskap året innan hon föddes. Han dog 1722 när Catharina bara var 14 år gammal. Som så ofta inom hantverket säkrades överföringen av verkstaden inom familjen.¹ I det här fallet fanns det uppenbarligen ingen son som tog över utan verkstaden

¹ Edgren, "Hantverkaränkor på äktenskapsmarknaden."; Kirsi Vainio-Korhonen, "Hantverkarhustruns levnadsbana i Åbo omkring år 1800", (Ulla Heino och Kirsi Vainio-Korhonen, red.), 1997; Birgitta Skarin Frykman, *Från yrkesfamilj till klassgemenskap: om bagare i Göteborg 1800–1919*, 1985

överfördes genom att en dotter giftes bort. Fällberedaren Diederich Gottschick fick burskap 1724 och övertog verkstaden.² Catharina var visserligen mycket ung men ingick äktenskap med Diederich kort tid därefter. Tillsammans fick de mellan 1731 och 1752 minst sex barn varav fem överlevde till vuxen ålder.³

Det var säkert betydelsefullt för familjen att den kunde etablera kontakter med stadens handelsmän. Den möjligheten bör tolkas som uttryck för att familjen var respektabel men var också ett sätt att stärka familjens ställning och föröka dess sociala kapital. Lorens Bergh fick 1749 burskap som handlande i Malmö och gifte sig året därefter med paret Gottschicks äldsta dotter Anna Maria, född 1731 och alltså, i likhet med modern vid hennes giftermål, mycket ung. Lorens Bergh tillhörde de mer framträdande handelsmännen i Malmö under den senare delen av sjuttonhundratalet. Bland annat var han chef för borgerskapets kavalleri 1766 (se föregående kapitel) och valdes till riksdagsman för Malmö 1769 och 1771.⁴ Vid 1774 års mantalsskrivning var Lorens Bergh död, men änkan Anna Maria Gottschick drev verksamheten vidare. Hon var en av stadens största fastighetsägare och skattade för ett relativt högt skillingtal.⁵

Annars behöll familjen anknytningen till hantverkets sociala miljö. Makarna Gottschicks son Samuel lärde faderns yrke och fick 1752 burskap som sämskmakare i Malmö; svågern Lorens Bergh gick i borgen för att han skulle betala sina skatter. Sonen Christian lärde ett annat garvaryrke och fick 1757 burskap som garvare i hemstaden, efter att bland annat ha arbetat i Stockholm. Familjens förbindelser med handelsmännen bekräftas av att handelsmannen Engeland är antecknad som borgensman tillsammans med brodern Samuel. År 1774 drev Christian fortfarande sin rörelse i Malmö och av skillingtal och gårdetal att döma tillhörde han de mer välbeställda hantverkarna i staden.

Innan dess hade dock fadern Diederich Gottschick avlidit 1752. Sonen Samuel hade då redan själv etablerat verkstad och den andre sonen Christian hade lärt garvaryrket. Det fanns därför ingen son som var beredd att överta verkstaden. Inte

2 27/II 1724, Burskapsboken.1693–1847 (D3A:1), Magistraten i Malmös arkiv (MSA). Diederich Gottschick skrivs på nr 134, samma adress som Flodman tidigare funnits på, i skattsättningslängden 1725 (jfr skattsättningslängden 1720).

3 Osäkerheten om antalet barn beror på att sonen Samuel inte återfinns i Malmö stadsarkivs register till Caroli församlings födelsebok. Av den 1736 födde Daniel finns inget annat spår; kan prästen möjligen ha skrivit in fel namn? Födelseregistret upptar sex barn, två söner och fyra döttrar. Enligt begravningsregistret dör en dotter två år gammal. Vid bouppteckningen finns arvslotter till fem barn, även om två av dessa har dött i vuxen ålder.

4 Helander, "Stadens historia 1719–1820", s. 510f

5 Anna Maria Gottschick ägde gården 358–59 (där för närvarande tingsrättsbyggnaden ligger vid Kalendegatan). Hon ägde sammanlagt 12 gårdar med ett summerat gårdetal på 5,5 vilket gjorde henne till stadens fjärde största fastighetsägare. Hennes skillingtal var 2 vilket bara placerade henne på sextonde plats bland handelsmännen.

heller fanns det en giftasvuxen dotter som kunde överföra verkstaden genom äktenskap. Kanske var det därför änkan Catharina drev verkstaden vidare. Vi vet också att hon var en kvinna som prövade nya möjligheter. År 1753 sökte hon tillsammans med sonen Samuel tillstånd från Kommerskollegium att starta en fabrik i Malmö för tillverkning av rotlaschskinn samt vita och kulörta skinn för handskar. Ordet ”fabrik” skall i detta sammanhang inte missförstås. Det handlar här inte om att etablera vad vi skulle uppfatta som en industri, utan fabrik betyder i detta sammanhang att tillverkningen skulle bedrivas utanför skråordningen i enlighet med hall- och manufakturordningen från 1739. Det var möjligt att etablera även hantverksproduktion enligt denna lagstiftning så länge det handlade om varor eller produktionsmetoder som inte tillhörde skråyrkena. Vad de hade vunnit var sannolikt ett lokalt monopol på en sådan tillverkningsmetod. Samuel Flodman begärde att magistraten skulle utfärda en kungörelse om ett sådant monopol, vilket fick stadens övriga sämskmakare att anmäla sitt missnöje till magistraten – de hade inte blivit hörda över ansökan.⁶

Om det var modern eller sonen som tagit initiativet till det nya företaget går inte att avgöra. Det var sonen som undertecknade de skrivelser som är bevarade i stadsarkivet i Malmö, men tillståndet gällde modern i lika hög grad. Vi kan anta att de önskade utnyttja förvärvsmöjligheter som gavs av Malmös omfattande handskmakeri. Att staden hade fem sämskmakarverkstäder förklaras av att de beredde skinnen för handskmakarna.⁷ Ingenting tyder på att denna produktion ägde rum någon annan stans än i de hantverksverkstäder Catharina Flodman och Samuel Gottschick redan drev.

Snart var Catharina ensam om att driva verksamheten vidare. Sonen Samuel dog nämligen redan 1758 och efterlämnade ett dödsbo där tillgångarna inte räckte för att täcka skulderna. Hans änka begärde dödsboet i konkurs 1758.⁸

Men Catharina Flodman hade uppenbarligen inte motsvarande problem utan fortsatte sin rörelse. Vi kan följa den i Hall- och manufakturrättens årliga berättelser. För sin tillverkning anställde hon en eller två gesäller och en lärling. Samtidigt bedrev hon parallellt med fabriken också sämskmakeriet. I 1773 års hantverkarförteckning står hon noterad som sämskmakaren Didric Gottschicks änka, och har två gesäller och två lärlingar anställda.⁹ Hon fortsatte som ensam ansvarig

6 exh. 12/11 1753, 22/2 1754 och 30/3 1754, Inneliggande handlingar till rådhusrättens protokoll (F1AA:131), Rådhusrättens i Malmö arkiv (MSA);

7 Edgren, *Lärling – gesäll – mästarte*, s. 329f

8 exh. 31/5 1758, Inneliggande handlingar till rådhusrättens protokoll, (F1AA:136), Rådhusrättens i Malmö arkiv (MSA)

9 Hantverksberättelse för Malmö 1773, Årsberättelser handlande och hantverkare, Kammarkontoret, Kommerskollegiums arkiv (RA)

för verksamheten fram till 1776. Då sade hon upp sitt mångåriga burskap, men hon ställde som villkor att den avsedda svärsonen Johan Friedrich Heintze skulle få överta det. Samma dag sökte han burskap vilket också beviljades. Han tog nu över verksamheten men änkan bodde kvar i fastigheten till sin död 1783.¹⁰ Hon hade då levt hela sitt 75 år långa liv i samma fastighet.

Bouppteckningen visar på ett bo med ansevärda tillgångar. Hon hade guld, silver, ett välutrustat hushåll och också betydande fordringar. De som hade skulder till dödsboet var barn och svärsöner, men också en sämskmakare Flodman i Ystad, säkerligen en nära släkting. Till exempel var svärsonen Heintze skyldig för hela köpepenningen för fastigheten. Denna har alltså överlåtits utan att någon betalning gjordes vid det tillfället. Denna fastighet ägde änkan inte längre men hon ägde flera andra fastigheter, om än med förhållandevis obetydliga värden. Dessutom ägnade hon sig åt pantlånehandel, vilket visas av att bouppteckningen förtecknar ett antal outtagna panter.¹¹

Catharina Flodmans levnadsbana kan ur en synpunkt beskrivas som tidstypisk. Inom stadshantverket säkrade kvinnor ofta kontinuiteten mellan generationer och överföringen av egendom. Kvinnor hade rätt att upprätthålla en avliden makes rörelse och kunde på så sätt säkra att egendomen så småningom fördes vidare till en son. Ett annat alternativ var att låta en dotter föra verkstaden vidare genom att hon gifte sig med någon som kunde överta den. Slutligen var det också möjligt för änkan att själv gifta om sig med en gesäll som den vägen kunde nå mästerskap. Detta sätt att överföra egendomen mellan generationer bör ha varit vanligast i de hantverksyrken där relativt stora fasta inrättningar och verkstäder fanns.¹² Det som är ovanligt med Flodman är att den period som gick från det hon blev änka tills hon lät svärsonen överta rörelsen uppgick till hela 24 år. Dottern Dorotea, född 1744, gifte sig med kopparslagaren Lang och den yngsta kvarlevande dottern fick vänta tills det år hon fyllde 28 innan hon gifte sig med sämskmakaren Heintze. Änkan hade tydligen inte någon brådska att lämna sin oberoende ställning.

Catharina Flodman framstår alltså som en stark kvinna som utnyttjade de möjligheter som trots allt gavs för kvinnor att skapa oberoende. Genom hantverksutbildning för sönerna och strategiska äktenskap kunde familjen etablera

¹⁰ exh. 28/2 1776, Inneliggande handlingar till rådhusrättens protokoll (F1AA:171), Rådhusrättens i Malmö arkiv (MSA); 1777 års mantalslängd, Mantalslängder (GIIICA:3), Borgerskapet i Malmö arkiv (MSA).

¹¹ Bouppteckningar 1782–1785 (F2A:69), Rådhusrättens i Malmö arkiv 1 (MSA)

¹² Edgren, "Hantverkaränkor på äktenskapsmarknaden." Kirsi Vainio-Korhonen, "Yrket i arv? Släkt- och äktenskaps betydelse i rekrytering av nya hantverkare", *Fundera tar längsta tiden, sa skräddarn, då han sydde byxor*, (Ulla Heino och Kirsi Vainio-Korhonen, red.), 1997, s. 172f. Vainio-Korhonen understryker i högre grad betydelsen av att komma förbi skråämbetenas motvilja mot etablering av nya verkstäder. Resultaten avser Åbo.

en ställning med förbindelser inte bara till stadens hantverkare utan också till handelsmännen. Med Bourdieus terminologi kan detta formuleras så som att hon ökade sitt sociala kapital. Det sätt hon titulerades i skattsättningen för år 1774 betraktas som ett sätt att få detta kapital symboliskt erkänt. När skrivarna upprättade längderna hade de olika möjligheter att notera hennes titel. Det som kanske skulle ha varit mest väntat vore att kalla henne "sämiskmakaränkan Gottschick". Det förhållandet att hon var ensam innehavare av ett privilegium under Hall- och manufakturrätten och därför drev vad samtiden uppfattade som en fabrik har dock gjort att skrivaren föredragit den av allt att döma mer prestigefyllda titeln "fabrikörska" och därmed också erkänt hennes ovanliga ställning i staden. Det skall understrykas att valet inte var självklart. Spegelmakaren Rosenberg bar i längden just titel "spegelmakare", trots att han också hade fabriksrättigheter och med lika stor rätt som Catharina Flodman kunde ha betecknats som "fabrikör". Titeln "fabrikörska" bör alltså enligt min mening betraktas som ett symboliskt erkännande av hennes anspråk på en självständig ställning.

Att en kvinna kunde nå en framstående ställning i de privilegierade städerna är inte alls unikt. Per-Göran Johansson har visat att Halmstads ledande förläggare inom yllestickningen i början av artonhundratalet var en kvinna. Hennes ställning var så mycket mer anmärkningsvärd som hon inte var änka utan beviljades burskap trots att hon titulerades "jungfru".¹³ Monika Edgren har i en studie av ett våldtäktsmål i Helsingborg från tidigt artonhundratal pekat på en gift kvinna, Mariana Sandberg, som bedrev manufakturhandel och pantlåneri i skydd av mannens burskap som murare.¹⁴ Johanna Axelsdotter var omkring 1700 en av de rikaste personerna i Helsingborg. Hon var änka efter en bagare och gifte om sig med en färjeman, men att det var hennes handelsverksamhet som var grunden för förmögenheten är helt tydligt.¹⁵ I Uddevalla 1742 var stadens rikaste borgare en änka som också drev en manufaktur.¹⁶

Handelsmannen Bengt Nilsson

Bengt Nilsson diskuterades tidigare i denna studie dels för att han som handelsman bar patronymikon, dels för att han hyrde ett bänkrum på en oansenlig plats i S:t Petri kyrkas södra kapell. Detta gör honom unik bland stadens handelsmän.

¹³ Per Göran Johansson, *Gods, kvinnor och stickning: tidig industriell verksamhet i Höks härad i södra Halland ca 1750–1870*, 2001, s. 134f

¹⁴ Edgren, "Makt, sexualitet och våld"

¹⁵ Fagerlund, *Handel och vandel*, s. 182

¹⁶ Karlsson Sjögren, *Männen, kvinnorna och rösträtten*, s. 50f

I samband med 1774 års beskattning förekommer han med två olika titlar. I mantalslängden och skattsättningslängden bär han titeln "factor" men i gårdstaxeringslängden betitlas han handelsman. Orsaken är att den senare längden upprättades sedan Nilsson vunnit sitt burskap på handel den 26 februari 1774. Bengt Nilsson kan inte spåras tillbaka till en bakgrund inom Malmös borgerskap. Han föddes cirka 1735, osäkert var, och första gången jag har kunnat spåra honom i Malmö är i färjemanslagets protokoll den 13 april 1756. Där står det antecknat att Michel Skabo är beredd att avstå sin rättighet som medlem av laget till skepparen Bengt Nilsson. Mot detta finns det inga protester eftersom han är "anständig och skicklig". Väl antagen i laget vände han sig till magistraten med begäran om burskap som färjeman. Detta mötte inget hinder.¹⁷

Färjemanslaget hade rättighet på den båttrafik som skedde över Öresund till Köpenhamn och på trafiken mellan de skepp som lade till på redden utanför staden in till skeppsbron; Malmö hade ännu ingen hamn. När Bengt Nilsson blev antagen där bör han ha varit omkring tjugo år gammal, men bar redan titeln skeppare. Var titeln kommer från går inte att veta, men däremot är det uppenbart att han innan han blev färjeman redan hade betydande vana vid skeppsfart. Att han fick överta en rättighet vid färjemanslaget måste ha betytt att han kunnat etablera goda relationer med stadens färjemän, men hur det kan ha gått till är okänt. Däremot är det säkert förklaringen till att han inte mötte några svårigheter när han ville få ansvar för en båt. Antalet färjemän ökades ju inte av hans burskap och någon anledning till protester från de andra färjemännen fanns då inte.

Färjemännen var en etablerad grupp i staden med en egen korporation. De taxerades till skillingtal, en administrativ praktik som gav ett erkännande av en position, och de tillhörde hantverkssocieteten, trots att deras yrke ur ett nutida perspektiv knappast uppfattas som ett hantverk. De måste dock räknas till den lägre delen av det berättigade borgerskapet och färjemän kunde inte räkna med att nå en mer framskjuten position i staden. Bengt Nilsson var dock en man som av allt att döma förmådde utnyttja sina möjligheter. Han använde sin position till att ge sig på viss köpenskap. Det framgår av att handels societeten år 1764 protesterade mot att han tillsammans med färjemannen Niclas Nilsson lät sälja sill till allmoge och stadsbor. Sillen hämtades från den göteborgska skärgården och såldes av färjemännens hustrur. Handels societeten hade vänt sig till stadsfiskalen för att stoppa den enligt deras mening olagliga handeln, men denne hade inte vidtagit några åtgärder. Stadsfiskalen försvarade sig med att färjemännen mycket väl kunde ha rätt till sådan handel. Sill var inte det enda som Bengt och Niclas

17 Protokoll 1690–1866 (A:1), Färjemanslaget i Malmö, Skråarkiv (MSA)

Nilsson handlade med. År 1768 hävdades att de hade låtit försnilla en låda citroner förbi sjötullen.¹⁸

Detta är bara enstaka noteringar men kan ändå ge en idé om att Bengt Nilsson genom laglig och kanske olaglig handel utnyttjade sin båt och sin vana vid havet. Samtidigt med detta bildade han familj. Hans hustru bar namnet Anna Maria Olofsdotter, alltså ett helt vanligt patronymikon. Mellan 1759 och 1768 fick de sex barn. Samtidigt sökte Bengt Nilsson nya utkomstmöjligheter. År 1768 sökte han och fick tillstånd att starta kardustobaksfabrik och startade också en tillverkning, dock i liten skala.¹⁹ Den nya näringen innebar att han nu tillskrevs titeln ”factor” vilken var den han mantalsskrevs under i slutet av 1773. När han 1772 hyrde ett stolsrum i S:t Petri kyrka var det också den titel han använde. Han valde, som redan framgått, en plats i Södra kapellet, vilket kan framstå som rimligt med tanke på att han som färjeman och föreståndare för en liten tobaksfabrik bör ha stått stadens hantverkare socialt nära. Han hade också blivit invald i Stadens äldste som en av hantverkarnas representanter.²⁰

Ekonomiskt hade han dock redan etablerat sig i stadens övre skikt. Vid skattsättningen 1774 var det bara fem handelsmän som taxerades till ett högre skillingtal. Och hans ambitioner var att också socialt nå handelsmännens position. Han sökte 1773 burskap som handlande i Malmö, detta trots att han inte genomgått den vanliga lärogången inom handelsyrket. De etablerade handelsmännen ansåg inte att han hörde till deras krets och protesterade kraftfullt mot att hans ansökan skulle beviljas. Dels hade han inte lärt handel, dels kunde han redan försörja sig som färjeman, med rätt att sälja sill, och som fabrikör. Och detta rent av bättre än många handelsmän i ”dessa svåra tider”.²¹ Handels societeten uppträdde här tidstypiskt protektionistiskt och hänvisade till att olika korporationer skall ha sina särskilda verksamhetsområden och inte göra intrång på varandras områden.²²

Magistraten lät sig dock inte imponeras och beviljade Bengt Nilssons ansökan, vilket i sin tur föranledde Handels societeten att överklaga beslutet till Kommerskollegium. Magistraten hade hänvisat till en paragraf i Handelsbalken där det stadgades att en hantverkare som önskade burskap på handel skulle säga upp sitt hantverksburskap. Bestämmelsen visade, menade magistraten, att en hantverkare

¹⁸ exh. 13/10 1764 och 15/3 1765, Inneliggande handlingar till rådhusrättens protokoll (FIAA:155–156), Rådhusrättens i Malmö arkiv (MSA)

¹⁹ Hall- och manufaktur rättens protokoll (A2), 1/6 1770 § 4; Relationer om stadens fabriker mm 1753–1780 (B3:1), Hall- och manufaktur rättens arkiv (MSA). I förteckningen över fabriker återfinns hans kardusfabrik första gången 1769.

²⁰ Såsom ledamot av Stadens äldste deltog han som elektor vid riksdagsvalet 1771. RRp 19/3, § 1.

²¹ 12/7 1773, Handels societetens protokoll 1770–1784 (AIII:3), Borgerskapets i Malmö arkiv (MSA).

²² Lindström, *Näringsfrihetens utveckling*, s. 7f

kunde bli handelsman. Dessutom underströks att Bengt Nilsson var förmögen och redan visat sin skicklighet.²³ Handels societeten bestred båda dessa argument. Dels anfördes att han som färjeman inte kunde räknas till hantverkarna, dels att han inte visat tillräcklig skicklighet. I det avslutande argumentet menade handelsmännen att om "vem som helst" skulle kunna idka handel skulle det bli svårt för de handlande att placera sina söner och anställda.²⁴ Den korporativa tanken om näringen som ett slags egendom för utövarna skiner här tydligt igenom.

Kommerskollegium lät sig dock inte heller imponeras och bekräftade magistratens utslag. Så lätt lät sig emellertid inte handelsmännen tystas. I februari samlade de sig till ett gemensamt överklagande till Kungl. Maj:t. Skrivelsen undertecknades av 18 av handelsmännen i staden, med Haqvin Bager, den rikaste av dem alla, som första namn.²⁵ Trots att handelsmännen vädjade till magistraten att inte låta Bengt Nilsson tillträda sitt burskap innan detta nya överklagande behandlats, fick Bengt Nilsson den 26 februari 1774 svära eden som handelsman.²⁶

Trots det kompakta motståndet mot Bengt Nilsson, som helt tydligt inte var "en av dem", lyckades han bli handelsman. Hans tidigare ekonomiska framgångar medverkade till att övertyga magistraten att han hade den skicklighet som krävdes. Men hur gick det för Bengt Nilsson när han väl blivit handelsman? Det visar sig att han klarade av att etablera sig bland stadens handelsmän. I sammanhanget spelade ett strategiskt omgifte säkert en roll. Bengt Nilsson var änklings när han fick burskap som handelsman men kom att gifta sig med Elsa Helena De La Rose, dotter till borgmästaren i Skanör, Leonard De La Rose. Släkten hade förankring i Malmö och Skåne. Vid denna tid var borgmästarens bror Nils De La Rose färgare i Malmö. Än mer betydelsefullt för Nilssons möjligheter att skapa kontakter med stadens högsta skikt inom borgerskapet var kanske att Elsa Helena De La Roses äldre syster var ingift i det bagerska handelshuset. Mariana Beata De La Rose hade 1777 gift sig med Peter Bager, son till Malmö rikaste borgare, Haqvin Bager, som några år tidigare

23 Magistratens protokoll innehåller ingen motivering för beslutet att bevilja burskapet. När Handels societeten polemiserar mot magistratens motivering måste de hänvisa till ett dokument som inte bevarats i rådhusrättens arkiv i Malmö. Bestämmelsen om hantverkare övergång till handel i Handelsbalken, kap. 3, §4 (*Sveriges rikets lag: gillad och antagen på riksdagen år 1734*). Handelsbalkens bestämmelse kan knappast tolkas som att alla hantverkare skulle kunna få burskap som handelsmän, utan bör ses i ljuset av den föregående paragrafens bestämmelse om att ingen fick idka både hantverk och köpenskap. Det förefaller egendomligt att magistraten inte beaktat de krav som ställdes för att bli handlande enligt 1734 års Handelsordning. I den förutsattes av den som skulle få idka handel skulle ha genomgått ett provår, sju läroår och sedan arbetat fyra år som köpsven. Martin Wottle, *Det lilla ägandet: korporativ formering och sociala relationer inom Stockholms minuthandel 1720–1810*, 2000, s. 78

24 31/8 1773, Handels societetens protokoll 1770–1784 (AIII:3), Borgerskapets i Malmö arkiv (MSA)

25 7/2 1774, Handels societetens protokoll 1770–1784 (AIII:3), Borgerskapets i Malmö arkiv (MSA)

26 RRp 26/2 1774; för handelsmännens protest, se 15/2 1774.

varit ledande i handelsmännens motstånd mot Bengt Nilssons burskap. När Bengt Nilsson och hans hustru Elsa Helena födde sitt enda gemensamma barn 1783, var borgmästare De La Rose och svågern Peter Bager dopvittnen. Barnet bars av "fru borgmästarinnan".²⁷

Dottern Anna Maria kom att år 1805 gifta sig med sin kusin Erland Gabriel Bager, Haqvins sonson. Just kusinäktenskap har i tidigare forskning betraktats som ett sätt för en kapitalstark klass att bibehålla kapital inom familjerna.²⁸ Äktenskapet får förmodas ha varit en bekräftelse på att den tidigare färjemannen hade lyckats i sina ambitioner att vinna inte bara ekonomiskt välstånd utan också socialt anseende i stadens dominerande kretsar. Han hade lyckats växla in sitt ekonomiska kapital till ett socialt kapital.

Äktenskapet hjälpte honom måhända att etablera andra kontakter i Malmös högre borgerskap. År 1788 erhöll han nya fabriksrättigheter, denna gång för att tillsammans med rådmannen Henrik Kockum bedriva engelskt lädergarveri. Denna Kockum hade själv gjort karriär inom Malmös borgerskap. Han hade lärt till sämskmakare hos pappan Lars som var sämskmakare i Malmö och som lyckats med den för en hantverkare under sjuttonhundratalet helt unika prestationen att bli rådmän i staden. Henriks son Lorens, också från början sämskmakare, övergick till att bli handelsman. Dennes son var i sin tur Frans Henrik Kockum, Malmös förste stora industrikapitalist under artonhundratalet.²⁹

Bengt Nilsson köpte också ett ståndsmässigt jordbruk, Vedbäck i Huaröds socken på Linderödsåsens sluttning mot Kristianstadslätten, något som också får betraktas som ett led i hans strävan att höja sin ställning. Han övertog sannolikt gården 1779 men flyttade inte dit med sin familj förrän 1786. Detta skedde i samband med ännu ett strategiskt äktenskap. Hans äldsta dotter Bengta Maria gifte sig med Per Andersson som just 1786 fick burskap som handelsman och övertog den fastighet där Bengt Nilsson tidigare bedrivit sin rörelse. Nilsson flyttade då till Vedbäck men

27 7/12 1783, S:t Petri födelsebok (CI:4), S:t Petri kyrkas arkiv (MSA). I födelseboken anges moderns namn som Maria Beata De La Rose. Detta är en uppenbar felskrivning. Av Petri begravningsbok (FI:3), 21/1 1807 framgår att Bengt Nilssons hustrus namn var Elsa Helena. Maria Beata var namnet på borgmästare De La Roses andra hustru, som bar barnet vid dopet. Datum för äktenskapet kan inte fastställas. Ingen anteckning finns i registren i Malmö eller i Skanörs vigselbok. För släkten De La Rose, se "De la Rose, släkt", <https://sok.riksarkivet.se/sbl/artikel/17418>, *Svenskt biografiskt lexikon* (art av Bengt Hildebrand.), (besökt 2018-12-17). Om Leonard De la Rose, borgmästare i Skanör, se "Leonard De la Rose", <https://sok.riksarkivet.se/sbl/artikel/17419>, *Svenskt biografiskt lexikon* (art av Gunnar Carlquist), (besökt 2018-12-17)

28 Anita Göransson, "Kön, släkt och ägande: borgerliga maktstrategier 1800–1850," *Historisk tidskrift* 110 (1990)

29 Alvar Platen, "Släkten Kockum", *Malmö fornminnesförening. Minnesskrift 1909–1919*, red.), 1920, s. 171–178

sade inte upp sitt burskap i Malmö. Antagligen har han fortsatt sin rörelse i kompanjonskap med svärsonen.³⁰

Innan sin död flyttade Nilsson tillbaka till Malmö i samband med ingåendet av det nyssnämnda äktenskapet mellan dottern Anna Maria och Erland Bager år 1805. Gården Vedbäck överläts till svärsonen och Nilsson återvände till Malmö där han sade upp sitt burskap, nu över 70 år gammal. I sitt uppsägelsebrev till magistraten skrev han: ”I tacksam hågkomst skall alltid hos mig förvaras den ynnest, vänskap och förtroende, som jag, under min Borgare-tid af stadens wällofl. Magistrat och mina medborgare rönt...”. Det motstånd han mötte när han ville bli handelsman var nu glömt.

Han hade inte lång tid kvar att leva. År 1807 dog han, inneboende hos sin dotter i sin gamla handelsgård. Bouppteckningen säger inte mycket om hans förmögenhet, eftersom hans egendom redan delats upp mellan arvingarna. Den lämnar likväl andra spår av Bengt Nilssons ovanliga karriär. Den äldste kvarlevande sonen Olof var mjölnare i Kävlinge, en social position som bör ha svarat mot faderns tidiga verksamhet. Den äldsta dottern Bengta Maria var, som nämnts, gift med handelsmannen i Malmö, Per Andersson. Han var förvisso också handelsman, men hade som Bengt Nilsson ett patronymikon, vilket alltså var något tämligen unikt bland Malmös handelsmän. Nästa dotter, Onsa, var gift med factorn Nils Johan Ruhe. Ruhe var en familj med många representanter i Malmö, främst inom hantverksyrken som färgare och garvare. Sonen Nils blev tullinspektör och alltså en civilämbetsman, men som vi sett var tullväsendet inte en verksamhet med det bästa anseendet i staden. Slutligen då dottern i det andra äktenskapet, Anna Maria, gift med ”herr Erland Bager på Webeck”. Detta sista äktenskap var naturligtvis den största sociala framgången och bör ses som ett exempel på hur ett ekonomiskt kapital – gården – kunde växlas in mot ett socialt och symboliskt kapital.

Så långt som till att upptas i Knutsgillet kom dock Nilsson aldrig. Det var inte heller en ära som hans svärson Per Andersson uppnådde. Detta markerar säkert att de inte betraktades som helt socialt accepterade. Men de strategiska äktenskapen medförde att familjen ändå kom att representeras i gillet. Bengts andra hustru, Elsa Helena de la Rose, upptogs som Knutssyster 1784. Hans dotter Onsa upptogs som syster 1793 och då hade hennes make Nils Ruhe varit broder sedan 1784. Med titeln ”factor” var han då en av de allra första borgare som upptogs i gillet utan att vara handelsman.

I bouppteckningen framgår också att ”Nilsson” inte längre fungerar som ett patronymikon utan har blivit ett släktnamn. Alla barnen bär namnet Nilsson, inte Bengtsson eller Bengtsdotter som annars borde ha varit fallet.

³⁰ Kristianstads läns arkiv. Landskansliet. Mantalslängder Gälds härad (EIII) (LLA). Tack till Mats Olsson som lokaliserade Bengt Nilsson på Vedbäck.

Berättelsen om Bengt Nilsson visar att det fanns möjligheter att göra resor uppåt i de hierarkier som denna bok studerat. I hans fall är det tydligt att hans förmåga att samla ekonomiskt kapital gjorde det möjligt för honom att omvandla detta till socialt och symboliskt. Det är möjligt att analysera hans agerande som strategiskt inom det sociala fält som staden Malmö kan betraktas som. Samtidigt kan det noteras att detta inte gjordes med lätthet. Motståndet var hårt och den slutliga symboliska bekräftelse som ett medlemskap i Knutsgillet hade utgjort nådde han aldrig.

8. Slutsatser. Socialhistoria efter den språkliga vändningen

Det är dags att summera undersökningen och diskutera resultaten. Det har varit min ambition att skriva socialhistoria utifrån delvis nya utgångspunkter. Jag har undvikit att på förhand uppställa en kategorisering som sedan används för att studera fördelningen av olika resurser mellan dessa på förhand fastslagna grupper. Istället har jag sökt vägar att visa hur människor kategoriserades i det samtida källmaterialet, vilka positioner de tillskrevs. Jag har också strävat efter att finna material som kan ge åtminstone någon indikation på hur vardagliga praktiker har förhållit sig till olika kategoriseringar. I vilken utsträckning detta har varit framgångsrikt får jag överlåta åt läsaren att avgöra.

En central fråga i min undersökning har varit vad det innebär att studera sjuttonhundratalets samhälle som ett ståndssamhälle. En utgångspunkt har jag tagit i Pierre Bourdieus syn på klass. Det innebär att det jag studerar betraktas som ett klassamhälle. Alla klassamhällen bygger på ojämlika fördelningar av olika former av kapital, också andra än ekonomiska kapital. Väsentligt är att påvisa vilka former av kapital som erkänns som symboliska, alltså allmänt accepterade. Även dagens klassamhälle måste analyseras utifrån fler aspekter än fördelning av ekonomiskt kapital. Forskarens uppgift är att analysera hur olika samhällen värdesätter och kombinerar olika kapital. Enligt Bourdieu är det kännetecknande för ett ståndssamhälle att symboliska gränser upprätthålls juridiskt och legalt. Det har också varit min startpunkt. Detta innebär att jag anlägger ett något annat perspektiv på det svenska ståndssamhället än det gängse som har de fyra politiska stånden i centrum. Dessa var nog så viktiga men det fanns många fler institutionaliserade gränser än dessa.

I bokens första empiriska undersökning (kapitel 3) är det den formella politiska ordningen i Malmö jag studerar. Redan här är det uppenbart att det inte är fråga om ett enhetligt borgarstånd. Staden styrdes av magistrat och borgerskap i samarbete. De flesta rådmännen i Malmö magistrat tillhörde inte själva borgerskapet. I borgarståndets politiska liv var dessa ämbetsmän viktiga och vid riksdagarna var det inte ovanligt att städer företrädades av sina borgmästare, som själva inte var borgare.

Av undersökningen framgår också att borgerskapet inte utgjorde en enhetlig grupp av invånare. Det politiskt berättigade borgerskapet indelades i handelsmän, bryggare och hantverkare, en ordning som gav ett oproportionerligt inflytande till handelsmännen – och även bryggarna. Borgarna tillhörde alltså olika korporationer, eller, som det också kan uttryckas, stånd inom ståndet. Än mer komplicerat blir det när det framgår att ytterligare personer var borgare utan att därför ha några politiska rättigheter över huvud taget. Detta gällde framförallt den tämligen stora gruppen av åkerbrukande borgare på stadens jordar utanför stadsvallen.

Den politiska ordningen var dock inte för alltid fixerad. Just denna form etablerades 1726. Förändringar kunde också ske. Ämbetsmännen i staden lyckades få representation i vissa frågor genom cleresi- och civilsocietyten. Det gjordes under undersökningens år ett antal försök från olika grupper att på något sätt få inflytande i stadsstyret. När krögarna efter en statlig förordning 1731 separerades från bryggarna hamnade de utanför politiskt inflytande. Först femtio år senare lyckades de få tillträde till bryggarsocietyten. De borgerliga societyterna gjorde motstånd, men Kungl. Maj:t ställde sig på krögarnas sida. De betalade borgerlig skatt och skulle därför ha inflytande. Lagen var i detta sammanhang en resurs. Sämre gick det för de lägre tjänstemännen som försökte komma in i cleresi- och civilsocietyten med argumentet att de som fastighetsägare betalade skatt och då borde få inflytande. Det argument som anfördes mot dem, att de hade alltför lågt socialt anseende, vägde till sist tyngre och de förblev uteslutna.

Det är redan i denna delundersökning tydligt att den politiska ståndsmodellen har lite att tillföra förståelsen av hur Malmös politiska ordning upprättades.

I kapitel 4 studeras stadens befolkning så som den representeras i skattematerial. Städernas borgerskap utgjorde borgarståndet, men långt ifrån alla som bodde i staden var borgare. Längderna etablerade vem som har tillhörighet till staden. Det jag undersöker är de grupper och distinktioner som bekräftades i det sätt skattlängderna fördes.

De som synliggjordes var i första hand manliga näringsidkare och personer i statens och stadens tjänst. De gavs titlar och fullständiga namn. Det handlade här alltså om stadens borgerskap. Skattsättningslängden kan ge intryck av att ge en översikt över stadens näringar. Detta är bara delvis riktigt. Längden angav grunden för tillhörighet till staden och borgerskapet, och det var näringen som skapade denna tillhörighet för dem som kunde uppnå formellt burskap. Annan näringsverksamhet synliggjordes inte. Eftersom fastighetsinnehav under seklet kom att bli en grund för tillhörighet synliggjordes också en lång rad personer i statens eller stadens tjänst. Majoriteten av fastighetsägarna har också fått titlar och fullständiga namn. Deras position grundar sig på att de står i statens eller stadens tjänst. De har en obestridd position i staden. Bland fastighetsägarna fanns också en inte helt obetydlig grupp

som ägde mindre fastigheter och som inte tillskrevs någon titel som markerade grunden för deras tillhörighet.

En central distinktion gjordes på grundval av kön. De allra flesta personer som återfinns i de olika längderna var män. Av stadens hushåll förestods ungefär en sjättedel av kvinnor. De redovisades på ett helt annat sätt än männen. De var endast två som tilldelades titlar som hänvisade till deras egen ekonomiska verksamhet: en fabrikörska och en jordegumma. Annars var de flesta kvinnor redovisade i relation till en man eller redovisade med en civilståndstitel. Den ekonomiska aktivitet som dessa kvinnor otvivelaktigt ägnade sig åt gav ingen grund för tillhörighet i staden.

I kapitlet gör jag också en undersökning av de olika gruppernas placering i det geografiska rummet. Detta uppfattar jag som ett socialt rum där olika positioner har olika värde. Undersökningen ger ett tydligt resultat. I de centrala delarna av Malmö, vilka jag tolkat som mest prestigeladdade, återfanns handelsmännen, de enstaka fabriköerna, magistratspersoner och de högre civilämbetsmännen. Hantverkarna (och bryggarna) intog en tydlig mellanställning med en stor utbredning i rummet. Inte så få av dem återfanns i centrala fastigheter medan några bodde i de mer perifera delarna. Dessa områden dominerades av olika arbetargrupper, den lägre civilbetjäningen samt många av de personer som jag inte klassificerat. De senare är huvudsakligen män och kvinnor som bara redovisats med namn, eller för kvinnorna, med civilståndstitlar, och vars tillhörighet till staden inte tydligt framgår.

Undersökningen av den sociala laddningen i rummet jämför jag också med den officiellt påbjudna statusordning som återfinns i överflödstaxeringen. Det handlar här om en av statsmakten påbjuden statusordning, men en ordning som måste tillämpas lokalt. Överensstämmelsen mellan denna ordning och analysen av boendet är stor. Intressant att notera är att hantverkare och bryggare taxerades till det näst lägsta beloppet utan att i annat än enstaka fall ta hänsyn till ekonomiska skillnader inom gruppen. På detta sätt markeras att de utgör erkända och respekterade medlemmar i staden, men att de stod tillbaka för handelsmännen, stadens styrande och de högre civilbetjänarna.

Den största delen av stadens hushåll behövde inte betala någon överflödsskatt och markerades därmed som jämställda med landets allmoge. Det är dessa grupper som också i mina andra analyser framstår som marginaliserade och undanskymda i källorna. I gruppen ingår också de många åkerbrukande borgarna på stadsjordarna utanför vällen. En annan iakttagelse är att dessa marginaliserade grupper också oftast använde patronymikon. Hushållen med högre status hade i allmänhet släktnamn.

I undersökningen av den politiska ordningen framgick att Malmö inom sig rymde grupper med olika politiska rättigheter och anspråk. Borgarståndet var i sin tur delat i olika korporationer. Detta kapitel visar på att skattsättningsens praktik byggde på föreställningar om olika grupper med olika status och relation till staden. Vissa

grupper hade fullt erkännande och berättigande medan andra marginaliserades. Dessa skillnader kunde också avläsas i det sätt som befolkningsgrupperna fördelade sig i det geografiska stadsrummet och därmed laddade detta med sociala innebörder. Statens praktik att taxera invånarna för överflödsförbrukning utgjorde en statligt påbjuden hierarkisering av dem. Staten gjorde anspråk på att fördela status i enlighet med sin föreställning om hur ordningen skulle se ut. Den fördelade symboliskt kapital.

I bokens inledning anslöt jag mig till Bourdieus uppfattning att ett ståndssamhälle är ett samhälle där staten fastställer och påbjuder fördelningen av symboliska kapital. På det sättet menar jag att det är möjligt att förstå mycket av det som diskuterats i detta kapitel. Vad erkändes då som symboliskt kapital? Helt klart är att ekonomiskt kapital var erkänt. Särskilt stadens handelsmän torde ha byggt sin anseende status på att deras ekonomiska verksamhet var framgångsrik och kunde manifesteras i en särskild livsstil.¹ En annan central tillgång var relationen till staten och stadens styrelse. Jag föreslår att detta med en enkel term kan betecknas som ett *statligt kapital*. Detta var naturligtvis inte lika fördelat bland alla dess företrädare utan följde de auktoritetsförhållanden som fanns i byråkratierna.

De undersökningar som jag gjort i kapitel 3 och 4 fokuserar på den av statens och stadens styrelsemän önskade ordningen. Det finns visserligen andra inslag i analysen, till exempel av boendet och namnskicket som också ger uttryck för befolkningens praktiker. I kapitel 5 vänder jag mig till praktiker som de kan studeras i samband med den kyrkliga verksamheten. Jag tolkar det sätt befolkningen satt i S:t Petri kyrkas bänkar. Klockringning och begravningsplats är föremål för en studie. Slutligen gör jag en studie av stadens begravningskompanier. Jag tolkar praktikerna som uttryck för sociala distinktioner.

Placeringen i kyrkan handlade om församlingsmedlemmarnas aktiva val, men var förenat med en kostnad. För den som kände stadens invånare var ett besök i S:t Petri kyrkas vid söndagens gudstjänst en illustration av stadens sociala ordning. Längst fram på manssidan fanns representanter för länsstyrelsen, garnisonen och stadens råd. I mittskeppet i övrigt var det främst handelsmän och högre civilbetjänter som återfanns. En del hantverkare och bryggare återfanns också, men då oftast på bänkarna något längre bak. I sidoskeppen dominerade hantverkarna.

Den absolut tydligaste distinktionen i kyrkorummet var den mellan kvinno- och manssidan i norr och söder – till höger för den som kom in i kyrkan. Kön var också betydelsefullt för placeringen på bänkarna. Betydligt fler platser på kvinno- än på manssidan var uthyrda. Den sociala spridningen på kvinno- och manssidan var också större.

¹ Gudrun Andersson har i sin studie av Arboga studerat hur eliten, dit handelsmännen hörde, manifesterade sin status genom en särskild livsstil. Andersson, *Stadens dignitärer*

På manssidan var mycket få platser uthyrda till personer utanför borgerskapet eller till statens, kyrkans och stadens företrädare. På kvinnosidan återfinns också det lägre borgerskapet, den lägre stadsbetjäningen och enstaka arbetare. De hyrde dock platser på de lösa bänkar som ställdes upp i gångarna. Hyrde hushållet bara en bänkplats var det en kvinna som skulle ha den. Jag har tolkat detta som att det var kvinnorna som utåt i första hand representerade hushållets heder.

De allra flesta av församlingens medlemmar hade inte en fast bänkplats. Med all sannolikhet innebar detta att en kyrkobesökare också har sett ett stort antal stående personer runt omkring i kyrkan. Att stora delar av befolkningen har varit symboliskt marginaliserad framgick på detta sätt också i kyrkorummet.

Analysen av klockringning och begravning bekräftar ytterligare den bild av den sociala ordningen som de tidigare delundersökningarna vunnit. Analysen av begravningsplatsen är av särskilt intresse eftersom här hela församlingens befolkning kommer till synes. Av begravningsplatserna var Slottsplatsen den minst prestigefyllda. Här begravdes närmare 60 procent av församlingens döda. Av denna delundersökning framgår också hantverkargruppens mellanställning tydligt på det sättet att den hade den tydligaste spridningen mellan begravningsplatserna. Jag tolkar det försiktigt som ett tecken på att hantverkarna hade större möjlighet till individuella val, att de var mindre starkt bundna till förväntningar på status.

Kapitlets avslutande del utgår från en analys av stadens likbärelag. Olika grupper i staden hade likbärelag. Syftet var att säkra att liken bars till graven i ett sällskap var medlemmar var socialt värdiga. De likbärelag som fanns svarade i stort sett mot de grupper som jag identifierat i de tidigare undersökningarna. I källmaterialet är det här också möjligt att ta del av hur dåtida människor resonerade. Detta för mig vidare till en diskussion av ära och heder i tidens samhälle i anslutning till tidigare forskning. Jag argumenterar här för att det samhälle jag studerat i denna undersökning kan betraktas som en *ärans ekonomi*. Ära och heder uppfattades som närmast fysiska egenskaper som var knutna till olika grupper i samhället. Äran var ett kapital som var ojämnt fördelat. Att utföra handlingar som att bära lik tillsammans med personer med ett mindre sådant kapital hotade den egna äran och i förlängningen också gruppens. Ärans ekonomi etablerade en slags symbolisk "hackordning". Ett skäl till systemets hållbarhet och styrka var att nästan alla hade en position att försvara i förhållande till någon annan grupp. Denna ärans ekonomi menar jag var det som upprätthöll det hierarkiska system som behandlats i denna bok.

Bokens sjuätte kapitel tar sin utgångspunkt i det sätt Malmö framträdde i samband med de kungliga mottagningar som ägde rum några gånger under sjuttonhundratalet. Dessa handlade mycket om att representera stadens relation till rikets maktcentrum. Det gjordes genom att markera stadens underdånighet och lydnad under monarken. Borgerskapet framträdde inför makten som dess lydiga soldater, organiserade i

borgarbeväpningen. Våldiga summor investerades i dessa mottagningar, summor som ur samtidens perspektiv måste ha betraktats som fullt rimliga politiska investeringar i stadens anseende utåt, både i förhållande till riket men också till handelspartners i Tyskland.

Borgarbeväpningens inre struktur var också en plats där distinktioner mellan borgerskapets grupper kunde hävdas. Kavalleriet, från början avsett för handelsmännen och civilämbetsmännen, dominerades klart av handelsmännen, även om hantverkare och bryggare kunde rida mot periodens slut. Inom infanteriet dominerade handelsmännen på de högre befattningarna. Det var i huvudsak samma ordning som tidigare analyser frilagt. Det finns vissa tecken på förändring inom borgarbeväpningen. En förändring är att borgerskapet förefaller ha kunnat stärka sin position i förhållande till magistraten, som i periodens början tycks ha utövat en auktoritet som inte utmanades. Det finns också tecken på att hantverkare och bryggare förstärkte sin position i förhållande till handelsmännen.

Knutsgillet spelade en central roll vid de kungliga mottagningarna och också vid andra ceremoniella händelser i stadens liv. Gillet hade en hög prestige, knuten till att kungligheter sedan femtonhundratalet hade accepterat att bli medlemmar. Bland medlemmarna fanns adliga ämbetsmän med stor prestige. Gillet kan betraktas som innehavare av ett stort symboliskt kapital. De som accepterades som medlemmar här fick del av detta kapital. Vid en analys av medlemskapet visar det sig att detta medlemskap drog en bestämd gräns inom stadens borgerskap: ingen hantverkare eller bryggare upptogs som medlem. Av de boende i Malmö var det handelsmännen, magistratens medlemmar, de högre civilämbetsmännen och officerarna vid garnisonen som kunde bli medlemmar. Här kunde de knyta kontakter med adeln i Malmös omgivningar. Den gräns som de tidigare delundersökningarna visat fanns i stadens befolkning bekräftades och underströks genom Knutsgillet. Gränsen gjordes också tydlig för stadens invånare i samband med begravingar där ringning med Knutsklockan endast förekom när en Knutsbroder eller Knutssystemer begravdes.

Boken avslutas med två korta biografiska skisser (kapitel 7). Den bild som jag har gett av hierarkierna i Malmö kan lätt ge intryck av att det var ett statiskt system. Det stämmer säkert delvis. I varje fall i den typ av material som jag kunnat studera har uppfattningar om vilka grupper som fanns och vilka gränser som drogs varit förhållandevis enhetlig. Det sätt invånarna markerade sin ställning i kyrkolivet, kanske särskilt när det gäller likbärarelagen, visar att dessa gränsdragningar också hade relevans i vardagliga praktiker.

Undantag saknas dock inte och under resans gång har jag varit uppmärksam på dessa. Två personer som faller utanför ramarna var fabrikörskan Gottschick och faktorn Bengt Nilsson. "Fabrikörska" var den enda titeln med feminin böjningsform och Gottschick också den enda kvinna – utöver jordegumman – som bar en titel

som inte relaterade henne till en man. Faktorn Bengt Nilsson hade en oansenlig placering i Petri kyrkas bänkar, bar ett patronymikon men var samtidigt en av stadens rikaste borgare.

Båda dessa studier visar att det var möjligt att bryta de etablerade normerna. Catharina Gottschick var ensam ansvarig för en framgångsrik ekonomisk verksamhet under en lång följd av år trots att hon var kvinna och att det näringsidkande borgerskapet i princip skulle bestå av män. Bengt Nilsson började sin verksamhet i Malmö som färjeman, en relativt oansenlig position. Likväl nådde han framgångsrikt en erkänd ställning som handelsman i staden. Säkerligen har detta rört sig om personer med ambitioner och goda förmågor. Ingen skapar dock sin ställning ensam. Båda studierna visar på betydelsen av familjen. Gottschick kunde utnyttja den möjlighet som skrålagstiftningen gav för att som änka bibehålla burskapet. Detta var möjligt eftersom en änka skulle kunna föra rörelsen vidare till en son eller svärson. Gottschick visade att detta också öppnade för en självständig ställning. Manufakturlagstiftningen öppnade möjlighet för kvinnor att idka ekonomisk verksamhet. För Nilssons väg att bli accepterad spelade strategiska äktenskap en betydande roll. Han kunde använda sin goda ekonomiska ställning till att förmera sitt sociala kapital.

Genomgående har jag i denna bok argumenterat för att ståndssamhället i Sverige var något annat än det som vanligen avses med detta begrepp. Historiker har i allmänhet utgått från den politiska ståndindelningen. Den är naturligtvis både relevant och viktig för att förstå den tidens samhälle. Jag menar dock att den är alltför begränsande som utgångspunkt. Min utgångspunkt har i stället tagit i att ståndssamhället snarare bör betraktas som ett samhälle där symboliska gränser och hierarkier oupphörligt etableras i samhälleliga praktiker. Det kan beskrivas som ett rangordnat samhälle, på det sätt som Mousnier argumenterade för.² Samtidigt har jag också i anslutning till Bourdieu utgått från att ett stånd och klass, något som annars varit en dominerande uppfattning, inte utgör några motpoler. Stånd är snarast ett sätt att organisera klass. Jag har därför utgått från att det samhälle jag studerar måste studeras utifrån olika fördelningar av kapital, även andra än ekonomiska. Jag föreslår att vi kan tala om en ärans ekonomi som styrande för ståndssamhället.

Ett syfte med boken var metodiskt. Jag har försökt att närma mig frågan om sociala hierarkier från delvis nya utgångspunkter. Med utgångspunkt från den tidens kategoriseringsarbete, både från myndigheter och från invånare i staden, menar jag att jag kunnat ge en analytiskt informerad bild av stadssamhället. Allra enklast kan

² Se den inledande diskussion i kapitel 1, avsnittet Stånd eller klass i det tidigmoderna Europa?

den sammanfattas som en tredelad modell. Högst ställning i staden hade handelsmännen, de högre civilämbetsmännen och personer med ledande ställning i magistraten och inom kyrkan. En mellanställning intogs av övriga fullt berättigade borgare, det vill säga av bryggare och hantverkare. Majoriteten av befolkningen var på olika sätt marginaliserade. Bland dessa återfanns det lägre borgerskapet, framförallt de åkerbrukande borgarna utanför fästningsvallen, stadens och statens lägre betjänade och arbetargrupper som båtkarlar, vagnmän och hantverksarbetare. Ytterligare andra delar av befolkningen synliggörs överhuvud inte i undersökningen eftersom mycket av materialet utgår från hushållet. Detta gäller även undersökningen av begravingar, där i och för sig hela befolkningen finns med, men där den av samtiden givna klassificeringen utgår från den manliga hushållsföreståndarens titel. En grupp som är anmärkningsvärt frånvarande i undersökningen är soldaterna. Undersökningen av den sociala geografin tyder på att de ofta var förlagda i stadens perifera områden i väster. Annars är en förklaring till deras frånvaro att de å ena sidan inte skattemässigt tillhörde staden och att de å andra sidan tillhörde sin egen kyrkliga organisation, Garnisonsförsamlingen.

På bokens sista sidor vill jag ta upp några aspekter på ståndssamhället som har att göra med historisk förändring. Jag har inte lagt upp studien för att ställa dessa frågor i fokus, men jag menar att jag har vunnit några resultat som kan vara av relevans.

Först och främst menar jag att det finns en del som tyder på att viljan att upprätta sociala distinktioner i lokalsamhället ökade under sjuttonhundratalet. Stöd för detta presenterar jag i kapitlet om kyrkan. När det gäller likbärelagen visar det sig att det flesta av dessa var relativt sena företeelser. De äldsta tycks härröra från mitten av sextonhundratalet, men flera tillkommer så sent som på 1720-talet. Syftet med dessa var just att säkra att de som bar lik hade jämförbar social ställning. Viljan att markera och upprätthålla gränser har tydligen varit stark vid denna tid. I början av sjuttonhundratalet föreslogs också att den sociala ordningen skulle tydliggöras i samband med klockringningen för de döda på så sätt att tidpunkten för ringningen skulle differentieras efter den dödas sociala ställning. Även om förslaget den gången avvisades, måste det ha införts senare under seklet, även om jag inte kan fastställa när detta skedde. Att dessa försök att introducera socialt differentierade ringordningar var aktuella i andra städer vid samma tid stöds av Bringéus forskning om klockringningsseden. Ytterligare en indikation på förändring ges av en jämförelse mellan stolslängderna för S:t Petri kyrka 1728 och 1774. Den visar att bruket av titlar hade blivit allt vanligare i förteckningarna, något jag menar pekar på att viljan att markera sociala distinktioner hade ökat. Inrättandet av handelsmännens kavalleri 1722 ger ytterligare ett exempel. Tidigare hade borgerskapet militärt av allt att döma uppträtt som en separat enhet. Dessa exempel är naturligtvis inte tillräckliga belägg

för att säkra en hypotes som jag likväl menar är fruktbar att formulera explicit: ståndssamhället förstått som en ärans ekonomi där olika grupper ansågs ha olika tillgång till symboliska kapital stärktes under sjuttonhundratalets förra del. Ståndssamhällets höjdpunkt skulle då vara sjuttonhundratalet! Det är en tid som i den tidigare forskningen vanligen förstås som en nedgångstid. Det är dock värt att notera att Wirilander, utifrån andra utgångspunkter, också har hävdats att detta sekel var ståndssamhällets höjdpunkt.³

En andra aspekt jag vill lyfta fram gäller statens relation till ärans ekonomi. Några gånger i texten har jag hänvisat till Bourdieus begrepp ”symboliskt våldsmonopol”. Jag har också inledningsvis hänvisat till hans tanke att ett ståndssamhälle är ett samhälle där staten genom lagstiftning institutionaliserar och kodifierar det symboliska kapitalet. Detta har varit en fruktbar utgångspunkt i min undersökning, men jag menar också att mina resultat visar att detta perspektiv har sina begränsningar. Det samhälle jag här analyserar som ett ståndssamhälle hade i hög grad stöd i befolkningens vardagliga praktiker. Ärans ekonomi var inte introducerad av statsmakten. Däremot försökte staten reglera och kontrollera ärans fördelning i samhället och skapade därmed de ramar som befolkningen var tvungen att förhålla sig till. Ett konkret exempel är frågan om huruvida bödeln kunde betraktas som ärlig. Genom en förordning från 1699 förklarade statsmakten att en bödel var ärlig. Det sätt på vilket begravningen av skarprättare Bruns hustru hanterades i Malmö visar att staten förvisso inte kunde hävda ett symboliskt våldsmonopol i praktiken. Medlemmarna i likbärelagen har uppenbarligen betraktat bödeln som oärlig. Samtidigt är det viktigt att notera att den statliga förordningen påverkade hanteringen. Domstolen kunde inte öppna trotsa en kunglig förordning.

Statsmakten hade i sig inga invändningar mot att rangordna befolkningen. Den äldsta svenska officiella rangrullan är från 1680.⁴ Beskattningen för överflöd byggde på en liknande rangordning av befolkningen, en ordning som omfattade hela befolkningen, till skillnad från rangrullorna. I överflödsförordningarna gavs en institutionaliserad fördelning av befolkningen efter status. I dessa fall handlar det om en statsmakt som ville kontrollera värderingen av de samhälleliga positionerna. I sin politik använde sig Gustav III också i hög grad av möjligheten att fördela ära och heder. Att fördela symboliskt kapital var och hade varit en viktig uppgift för statsmakten. Statens ökade engagemang på detta område kan också ses som en indikation på att ståndssamhället snarast stärktes under detta sekel. För statsmakten kunde samtidigt de i befolkningen förankrade uppfattningarna om ära vara ett problem. Detta kan illustreras av den svenska statens hantverkspolitik. Hantverkarna,

³ Wirilander, *Herrskapsfolk*

⁴ Artéus, *Krigsmakt och samhälle i frihetstidens Sverige*, s. 124

särskilt gesällerna, hade mycket utpräglade föreställningar om den heder som anstod en rättskaffens gesäll. Statsmakten fann många av dessa oförenliga med en väl fungerande produktion. Ovan nämnde jag ett exempel från 1778 då Göteborgs gesäller hotade att sätta staden i blockad för att de uppfattade sig som skymfade av magistraten (s. 130). För hantverksgesällerna kunde dessa tankar användas för att hävda sin ställning och sina intressen i verkstäderna. Dessa hantverksbruk, med anknytning till tyskt hantverk, försökte statsmakten förbjuda.⁵ Årans ekonomi skulle fungera i enlighet med statsmaktens önskemål. Staten strävade efter att monopolisera fördelningen av ära men lyckades långt ifrån helt och hållet med detta. Bourdieus betoning av statens roll för att säkra gränserna i ett ståndssamhälle är alltså enligt min mening otillräcklig. Systemet byggde på en konfliktfylld samverkan mellan statsmakten och i breda befolkningslager förankrade föreställningar.

Slutligen vill jag också säga något om ståndssamhällets nedgång och fall. Det är inte något jag uppmärksammat i studien. I den har jag snarats betonat att ståndssamhället i den mening jag lägger i det snarast upplevde sin höjdpunkt under sjuttonhundratalet. Den årans ekonomi som jag analyserar i boken försvinner dock så småningom, men jag kan inte utifrån denna studie säga när. Spåren fanns kvar. Jag har nämnt att ännu på 1860-talet själaringdes det i Malmö vid olika tidpunkter för olika sociala grupper. Det uppfattar jag dock som en kvarleva från en äldre tid. Exempelvis klingar föreställningarna om bödeln av. I en minnesbild från 1838 skildrar en präst hur han en gång i ungdomen delat säng med en skarprättare. Detta förefaller ha varit otänkbart för en hederlig person hundra år tidigare.⁶

En forskare som genomfört en undersökning som i vissa avseenden påminner om min är Henrik Ågren. Han har också studerat titlar. Jag har i huvudsak haft möjlighet att studera det han betecknar som positionstitlar, titlar som anger vilken position i samhället en person intog, och civilståndstitlar. Ågren intresserar sig för titlar som uttrycker respekt, till exempel sådana som ”välbetrodd” eller högaktad”. Som källor har han använt rättegångsmaterial och tillfällesdikter. Han undersöker tre perioder; 1730-. 1760- och 1790-talet.⁷ Under den första perioden ser han att titlarna använts tämligen strikt för att markera statuskillnader mellan olika samhälleliga grupper. Under de senare perioderna kom titlaturen i all mindre grad att markera stånd och status. Utvecklingen är särskilt markerad på 1790-talet. Ågren argumenterar för att det var hövlighet som blev titulerandets viktigaste uppgift, inte att markera sociala gränser. Det betydde inte att dessa försvann men att titulerandets uppgift blev en annan än att markera dessa. Ågren formulerar det med Bourdieus terminologi som

⁵ Edgren, *Lärling – gesäll – mästare*, s. 255–258

⁶ Torsten Nilson, ”Hans Carlsson, skarprättare,” *Ale. Historisk tidskrift för Skåne, Halland och Blekinge*, nr. 4 (2000), s. 14f

⁷ Ågren, ”Från kategorisering till exkludering”

att titulerandet kom att bli ett socialt kapital snarare än ett symboliskt. Det var det intima och privata, familjen och nära relationer som signalerades snarare än status.

Ågrens studie är uppenbart relevant för mina resultat. Den gäller bara en aspekt av det jag studerat men i gengäld är hans undersökning upplagd för att studera förändring. Ur min synpunkt förefaller hans resultat för 1730-talet förväntade. Det var ett samhälle med strikta behov av att markera sociala gränser. Medan min undersökning antyder att viljan att markera dessa gränser var fortsatt viktig ännu under 1770-talet, så finner Ågren en begynnande upplösning under 1760-talet. Det är inte helt klart hur detta decennium skiljer sig från det föregående. Helt klart är dock att 1790-talet skiljer sig kraftigt från den första perioden. Det intima, det privata och det sociala ökade i betydelse. Ågren knyter detta till brittisk forskning som lyfte fram etableringen av en artighetskultur som något nytt. Andra forskare har lyft grundläggande förändringar i människors sätt att förhålla sig till varandra under det sena sjuttonhundratalet. En forskare bland andra som understrukt detta är Lynn Hunt. Hon har i en bok om de amerikanska och franska revolutionernas förklaringar av universella mänskliga rättigheter som något självklart ("We hold these truths to be self-evident") pekat på grundläggande förändringar i relationen mellan den enskilda och hennes omvärld. Individerna kom att framstå som autonom och samtidigt med detta utvecklade hon också förmågan till empati med andra individer, vilka också uppfattades som autonoma.⁸

Erling Sandmo har pekat på statsmaktens stärkande som en faktor bakom den minskade betydelse som äran hade i de nordiska samhällena. Genom försöken att ta kontroll över äran kom den att bidra till marginaliseringen av äran hos befolkningen. Sandmo framhåller att denna marginalisering också innebar grundläggande ändringar i relationen mellan språk och verklighet, ett epistemologiskt skifte. De kränkande orden hade inte längre den tvingande kraft som de tidigare haft.⁹ Dessa förändringar kan också knytas till Collstedts argument att hedern från att ha varit yttre och dialektisk blev inre och subjektiv (se ovan s. 125).

I äldre svensk forskning som försökt förstå ståndssamhällets fall har fokuserat på den efterhand bristande överensstämmelsen mellan ståndskategorierna och den sociala verkligheten. Utifrån det perspektiv som jag anlägger är detta inte en användbar typ av förklaringar. Ståndssamhället eller ärans ekonomi är den sociala verkligheten. Det går därför inte heller att beskriva förändringen som en övergång från stånd till klass som olika sätt att organisera ojämlikhet. Från det perspektiv jag använt står stånd inte i motsättning till klass; ett ståndssamhälle är ett specialfall av klassamhällen.

⁸ Lynn Hunt, *Inventing human rights: a history*, 2008

⁹ Sandmo, "Æreskulturens fall og vekst"

Andra tolkningsmönster krävs. De försök jag nyss diskuterat, där förändringar i synen på ära och stånd knyts till övergripande förändringar i det sätt individ, grupp och samhälle knyts samman, tror jag är fruktbara och värda att tänka vidare kring. Emellertid är vår kunskap om ärans och därmed ståndssamhällets minskade betydelse ofullständig. Enligt min uppfattning är det en central forskningsuppgift att studera perioden 1780 till 1820 utifrån frågor om klass, stånd och ära.

Appendix

Appendix A. Databasens uppbyggnad

Som grund för många av de kvantitativa analyserna i boken ligger en databas över stadens hushåll 1774, kallad Malmö74. Denna finns hos författaren men den som så önskar kan få tillgång till den. Denna databas bygger på taxeringsmaterial, bland annat på mantalslängden vilken upprättades i slutet av det föregående året. Databasen kan alltså sägas motsvara situationen omkring årsskiftet 1773/74.

Rekonstruktionen bygger främst på två längder:

1. 1774 Åhrs Taxerings Längd öfver Följande Skatter och Utgifter..., Stadskasseräkenskaper Huvudserie 1774, GIIa:78, fol 665 (MSA). Denna gårdstaxeringslängd är uppbyggd efter stadens fastighetsnummer. För varje fastighet anges husägare och åbo (den som bor på fastigheten). Vanligast är att ägaren också bor där men ibland är det en annan person som anges som åbo. I alla fall är det bara en person som nämns och det är alltså endast hushållsföreståndare som redovisas. Förutom dessa uppgifter anges också vilket gårdetal fastigheten taxerats till (från $\frac{1}{4}$ till $3\frac{1}{2}$).
2. 1774 års mantalslängd (Borgerskapets i Malmö arkiv GIIIca:2). Mantalslängden förtecknar också befolkningen efter hushållstillhörighet och fastighetsnummer. Utöver hushållsföreståndaren finns här också uppgifter om antalet personer som ingår i hushållet, men eftersom jag inte har haft för avsikt att rekonstruera hela befolkningen har jag inte använt dessa uppgifter. Vad jag har gjort är att jag jämfört gårdstaxeringslängdens uppgifter med mantalslängden. Det framgår då att gårdstaxeringslängdens uppgifter om hushåll som inte ägt fastighet är långt ifrån fullständig. Det har alltså från mantalslängden varit möjligt att få grepp om ytterligare hushåll i staden. I den utsträckning titlarna avviker i de två längderna har jag noterat detta.

På grundval av dessa två längder har jag byggt en databas över Malmös hushåll. Varje hushåll utgör en post. Databasen innehåller 800 poster. Det ska sägas att varje post inte representeras av en hushållsföreståndare. I några fall står det bara antecknat "militie" som boende på fastigheten, vilket jag tolkar att här har bott soldater från garnisonen. I några fall anges det endast att "fabriksfolk" bor på fastigheten. Dessa icke närmare preciserad hushåll har fått vars en post i databasen.

Till hushållen har också knutits en rad uppgifter från olika källor. För de som betalt borgerliga skatt har uppgifter om skillingtal och andra skatter hämtats från Malmö Stads Skattsättning pro anno 1774 (Stadskasseräkenskaper Huvudserie 1774 (GIIa:78), fol. 230, Borgerskapets i Malmö arkiv (MSA). Gårdetalet har hämtats från gårdstaxeringslängden. Flera fastighetsägare har ägt flera fastigheter och jag adderat alla fastigheter och gårdetal för varje enskild fastighetsägare.

Från bevillningslängden har jag hämtat uppgifter om bevillning för statlig skatt, bevillning för överflöd och bevillning för bruk av tobak.¹ Slutligen har jag också för hantverkarnas del fört in uppgifter om antalet gesäller och lärlingar. Den aktuella hantverkarförteckningen avser 1773 (Årsberättelser handlande och hantverkare, Kammarkontoret, Kommerskollegiums arkiv (RA)).

För varje hushåll har jag angett vid vilken gata de har bott. Längderna har inga uppgifter som kvarter eller gator, men med hjälp av A. U. Isberg, Karta öfver Malmö stad i forna och nuvarande dagar (ursprungligen utgiven 1875) har det varit enkelt att fastställa längs vilken gata varje fastighet har befunnit sig.

Till databasen har jag också kopplat de uppgifter jag känner till om medlemskap i likbärelag och Knutsgillet.

¹ Kronoräkenskaper (GIIIa:8), Borgerskapets i Malmö arkiv (MSA)

Appendix B. Stadens sociala geografi

Utgångspunkten för denna analys är databasen Malmö74 (se appendix A). För varje gata i staden innanför vallarna har jag samlat in sex variabler:

1. antalet hushåll längs gatan (A U Isbergs karta över Malmö från 1875 har använts för att knyta fastighetsnummer till gata).
2. antalet hushåll längs gatan där föreståndaren är taxerad till skillingtaler 2 eller högre
3. antalet hushåll längs gatan där föreståndaren är taxerad till gårdetalet 1,5 eller högre
4. antalet hushåll längs gatan som betecknas som "militie" (hus som disponeras för soldater vid stadens garnison)
5. antalet hushåll längs gatan där hushållsföreståndaren är taxerad till skillingtal (i praktiken samma sak som antalet borgarhushåll).
6. Antalet hushåll längs gatan där hushållsföreståndaren äger fastighet.

Utifrån detta material har jag först klassificerat de gator som har högst status. Zon A är beräknad så att jag först har summerat antalet hushåll med det högre skillingtalet med antalet hushåll med det högre gårdetalet. Samma hushåll kan förstås på det sättet komma att räknas två gånger. Denna summa har delats med antalet hushåll längs gatan. När denna kvot blir 0,25 eller högre har gatan förts till zon A. Ett exempel: runt Stortorget (som här betraktas som en gata) finns det 32 hushåll. Tre av dessa har det högre skillingtalet och fem har det högre gårdetalet. Summan av dessa blir alltså 8 som delat med 32 blir 0,25, vilket precis räcker för att föra Stortorget till zon A.

De minst prestigefyllda gatorna i zon C är de där minst en tredjedel av hushållen klassificerats som "militie".

De allra flesta gatorna hamnar i en mellanzon B. För att ytterligare finfördela denna har jag skapat ett index som utöver de variabler som använts för att identifiera zon A och C också tar hänsyn till andelen borgare (punkt 5 ovan) och andelen fastighetsägare längs gatan. Dessa två senare kvoter summeras, kvoten som använts för att identifiera zon A läggs till och kvoten som identifierat zon C dras ifrån. Argumentet är förstås att stora gårdar och förmögna hushållsföreståndare tenderar

att höja gatans ställning medan militiehushållen sänker den. Resultaten blir ett index.

Ett konkret exempel: längs Västergatan finns 59 hushåll. En av hushållsföreståndarna har ett skillingtal på 2 eller högre, två hushåll äger gårdare till ett gårdetal om 1,5 eller högre, 18 hushåll är återfinns i skattsättningslängden och 36 hushållsföreståndare är husägare. Längs gatan finns fem militiehushåll. Uträkningen blir: $((1+2)/59)+(18/59)+(36/59)-(5/59)=0,88$. Resultatet av uträkningen är det index jag använt för att gruppera gatorna.

Jag har sorterat gatorna från största till lägsta indextal. Jag har sen skapat tre grupper som så vitt möjligt innehåller lika många hushåll. Detta går inte riktigt eftersom gatorna har väldigt olika antal hushåll.

Alla hushåll som befinner sig utanför vallarna förs till grupp D.

Det slutliga resultatet ser ut som följer:

A: 127 hushåll (Österport, Östergatan, Södergatan, Stortorget, Skomakargatan, Mäster Nilsgatan, Larohegatan, Landbygatan)

B1: 152 hushåll (Torfgatan, Tomasgatan, Per Veyersgatan, Mårtensgatan, Lilla Torg, Kattesundsgatan, Kalendegatan, Isak slaktaregatan, Hjulhamnsgatan, Frans Suellsgatan)

B2: 119 hushåll (Västergatan, vid Strandporten, Tegelgårdsgatan, Rundelsgatan, Mäster Johansgatan, Kyrkogatan, Kompanigatan, Gråbrödersgatan, Engelbrektsgatan)

B3: 158 hushåll (vid Västerport, Vallgatan, Stora Humlegatan, Snapperupsgatan, Själabodgatan, Jöns Filsgatan, Grönegatan, Grynbodgatan, Djäknegatan, Baltzarsgatan)

C: 74 hushåll (Ostindiefarargatan, Långgårdsgatan, Jacob Nilsgatan, Hospitalsgatan, Hjorttackegatan)

D: 152 hushåll (på förstäden utanför vallarna)

Förkortningar

D. smt Daler silvermynt

exh. exhibit (används för att ange det datum i protokoll till vilket inneliggande handlingar hänvisar)

MSA Malmö stadsarkiv

RA Riksarkivet

RRp Rådhusrätten i Malmö, protokoll (A1AA)

SAOB *Svenska akademiens ordbok*

Förteckning över tabeller, tablåer, kartor och bilder

Tabell 1.	Olika gruppers fördelning i olika sociala boendezoner, Malmö 1774.	69
Tabell 2.	Fördelning av borgerskapets grupper efter skillingtal, Malmö 1774.	73
Tabell 3.	Samband mellan skillingtal och social geografi för hantverkare, bryggare och krögare, Malmö 1774.	74
Tabell 4.	Samband mellan bevilning för överflödsvaror och social geografi, Malmö 1774. Procent av skattebetalare i respektive zon som betalar respektive belopp för överflödsbevilning.	76
Tabell 5.	Överflödstaxering för grupper som kan knytas till statens och stadens förvaltning.	77
Tabell 6.	Överflödsbevilning och social geografi för tjänstemannagrupper, Malmö 1774.	79
Tabell 7.	Fördelning efter grupptillhörighet och kön efter placering i olika kostnadsgrupper i S:t Petri kyrka 1774.	90
Tabell 8.	Placering i S:t Petris kyrkas mitskepp 1774 efter grupptillhörighet och kön.	92
Tabell 9.	Fördelning av bänkar efter social tillhörighet på manssidan i S:t Petri kyrka 1728.	99
Tabell 10.	Begravningsringning för döda i en ålder över 19 år i S:t Petri församling 1771–1776.	106
Tabell 11.	Plats för begravning för olika sociala grupper i S:t Petri församling 1771–1776.	112
Tablå 1.	Civilbetjänternas titlar fördelade efter överflödsbevilning, Malmö 1774.	78
Tablå 2.	Social innebörd i kvinnors civilståndstitlar, Malmö 1774.	96
Tablå 3.	Officerare i Malmö borgerskaps kavalleri 1744–1773.	156
Tablå 4.	Officerare och underofficerare i Malmö borgerskaps infanteri 1744–1773.	158
Karta 1.	Malmö omkring 1800.	37
Karta 2.	Social indelning av Malmö gator.	67
Karta 3.	S:t Petri kyrka och kyrkogård 1747.	87
Bild 1.	Dalermynt från Braunschweig-Wolfenbüttel 1629.	145
Bild 2.	Danmarks riksvapen.	145
Bild 3.	Pehr Hilleströms målning Troféer från slaget vid Svenskund bäres in i Storkyrkan.	155

Referenser

Arkiv

Landsarkivet i Lund

Kristianstads läns landskontors arkiv
Mantalslängder (EIII)

Malmö stadsarkiv

Borgerskapet i Malmö 1517–1862
Handelssocietetens protokoll 1770–1784 (AIII:3)
stadskasseräkenskaper. Huvudserie (GIIa)
mantalslängder (GIIIca)
kronoräkenskaper. Huvudserie 1774 (GIIIa:8)

Civilbetjänternas likbärelag i Malmö
protokoll (A1:1)

Einar Baggers samling
excerpter angående kyrka, hospital och kapell (2C:3)
excerpter skilda ämnen 1350–1960 (2D:7)

Hall- och manufakturrättens arkiv
protokoll (A2)
relationer om stadens fabriker mm 1753–1780 (B3:1)

Handskmakarämbetets likbärelag i Malmö
protokoll (A1:1)

Janne Agris samling
excerpter. Malmö allmänt (A7)

Köpmännens likbärelag i Malmö
protokoll (A1:1)
räkenskaper (G1)

Magistraten i Malmö
burskapsböcker (D3A)

Malmö Caroli kyrkoarkiv
kyrkoräkenskaper 1763–1795 (LI:3)
sockenstämmas och kyrkoråds protokoll 1749–1792 (KI:1)
övriga längder 1693–1824 (GV:1)

REFERENSER

Rådhusrätten i Malmö

protokoll (A1A)
inneliggande handlingar till rådhusrättens protokoll (F1AA)
bouppteckningar 1782–1785 (F2A:69)

Skråarkiv

Bryggarelaget i Malmö protokoll
Färjemanslagets i Malmö arkiv
Hantverkarnas i Malmö likbärelag (f.d. Tyska likbärelaget) protokoll och räkenskapsbok 1710–1772
Mjölharembetet i Malmö

S:t Knuts gillet i Malmö

protokoll (A)
matriklar (B)

S:t Petri kyrkas arkiv

död- och begravningsbok 1728–1788 (F1:2)
födelsebok (C1)
församlings och kyrkoråds protokoll 1696–1733 (KIIIa:1)
kyrkans räkenskaper 1771–1774 och 1775–1778 (LIb:12–13)
handlingar rörande kyrka och kyrkogård 1716–1810 (OI:3)

Riksarkivet

Kommerskollegiums arkiv

Kammarkontoret
Årsberättelser. Handlande och hantverkare

Annat material

Årstryck och förordningar

Förordning angående stadsens äldste i Malmö samt instruction för dem, författade, med högwälborne hr. baron, general och gouverneurens bifall, af magistraten och af menige borgerskapet der sammanstädes wedertagen på rådhuset d. 3. februarii a:o 1726. Lund 1771

Til all Landzhöfdingar at Skarprättarne i anseende til deras Embete böre hållas för ärlige, 5 januari 1699 (Årstrycket)

Kongl. May:tz Placat Och Förordning Angående Dem som ofreda eller bära hand på Skarprättaren wid des tiensts förrättande, 24 maj 1700 (Årstrycket)

Kongl. May:ts Ytterligare nådige förordning Til hwarjehanda Yppig- och Öfwerflödighets afskaffande, 8 november 1731 (Årstrycket)

Sweriges Rikes Ständers Bewillning, för år 1770 och de påföljande åren, til och med det årets slut, hwaruti nästa Riksdag kommer att upphöra, 30 januari 1770 (i *Utdrag Utur alla ifrån 1767 års slut utkomne Publique Handlingar, Placater, Förordningar, Resolution Och Publicationer*, Stockholm 1801)

Sweriges Rikes Ständers Bewillning til almän contribution, för nästkommande år 1773 och de påföljande åren, 8 september 1772 (i *Utdrag Utur alla ifrån den 19 Augusti 1772 utkomne Publique Handlingar, Placater, Förordningar, Resolutioner Och Publicationer*, Stockholm 1781)

Lagar

Magnus Erikssons stadslag (*Magnus Erikssons stadslag, i nusvensk tolkning av Åke Holmbäck och Elias Wessén*, Stockholm 1966)

1734 års lag (*Sveriges rikes lag. Gillad och antagen på riksdagen år 1734*, Stockholm 1984)

Tidningar

Dagligt allehanda 1773

Inrikes tidningar 1773

Databaser

Databas över Malmö Sankt Knuts gilles medlemmar upprättad av Birgit Bender

Malmö74 (se appendix A)

Karta

A. U. Isberg, Karta öfver Malmö stad i forna och nuvarande dagar, 1875 (tredje upplagan), Malmö fornminnesförening 1975

Internet

"De la Rose, släkt", <https://sok.riksarkivet.se/sbl/artikel/17418>, *Svenskt biografiskt lexikon* (art. av Bengt Hildebrand.), (besökt 2018-12-17)

Joachim Beck-Friis, *Svenskt biografiskt lexikon*, (<https://sok.riksarkivet.se/sbl/artikel/18380>, (art av Erik Naumann.), hämtad 2018-11-30)

Karta över Malmö från ca: år 1800 av Fredrik Adolf Wiblingen (https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Wiblingen_Malm%C3%B6.png)

Nationell arkivdatabas (NAD), sok.riksarkivet.se/nad

"Leonard De la Rose", <https://sok.riksarkivet.se/sbl/artikel/17419>, *Svenskt biografiskt lexikon* (art. av Gunnar Carlquist), (besökt 2018-12-17)

SAOB på nätet (www.saob.se)

Uppslagsverk

Nationalencyklopedin (NE)

Svenska akademiens ordbok (SAOB)

Nordisk familjebok, 2. uppl.

Litteratur och övrigt tryck

- Alander, Bo. "Stadsmusiken i Malmö under 1600- och 1700-talen." *Malmö fornminnesförenings årsskrift* (1942): 7–47.
- Amussen, Susan Dwyer. *An ordered society: gender and class in early modern England*. Oxford: Basil Blackwell, 1988.
- Andersson, Greger. "Stadsmusikanter i Skåneland under 1600- och 1700-talet, 1." *Ale. Historisk tidskrift för Skåne, Halland och Blekinge*, nr. 4 (1990): 1–12.
- . "Stadsmusikanter i Skåneland under 1600- och 1700-talet, 2." *Ale. Historisk tidskrift för Skåne, Halland och Blekinge*, nr. 1 (1991): 18–32.
- Andersson, Gudrun. *Stadens dignitärer: den lokala elitens status- och maktmanifestation i Arboga 1650–1770*. Stockholm: Atlantis, 2009.
- Andersson, Helge. "När ståndsskrankorna föll i Knutssalen: ett 200-årsminne." *Elbogen* (1994): 87–99.
- Artéus, Gunnar. *Krigsmakt och samhälle i frihetstidens Sverige*. Stockholm: Militärhistoriska förl., 1982.
- Arvidsson, Ann-Sofie. *Makten och döden: stat och kyrka möter svenska efterlevande under ett långt 1700-tal*. Göteborg: Makadam, 2007.
- Asplund, Johan. *Rivaler och syndabockar*. Göteborg: Korpen, 1989.
- Barbier, Frédéric. "L'entrée royale de Louis XIV à Valenciennes." *Revue du Nord* 69, nr. 274 (1987): 553–61.
- Bender, Birgit. *Knutsgillet i Malmö: en lång historia*. Malmö: Gillet, 2004.
- Black, Antony. *Guilds and civil society in European political thought from the twelfth century to the present*. London: Methuen, 1983.
- Bladh, Christine. *Månglerskor: att sälja från korg och bod i Stockholm 1819–1846*. Stockholm: Komm. för Stockholmsforskning, 1991.
- Bodensten, Erik. *Politikens drivfjäder: frihetstidens partiberättelser och den moralpolitiska logiken*. Lund: Historiska institutionen, 2016.
- Boëthius, Bertil. *Magistraten och borgerskapet i Stockholm 1719–1815*. Stockholm: Norstedt, 1943.
- Bokholm, Rune. *Handel ochandel. Tre generationer Suell*. Stockholm: Atlantis, 2004.
- Borg, Lars Anton. *Då hans kongl. höghet. Den durchleuchtigste hertig och Svea-rikes hyllade arf-förste herr Adolph Friedrich, andra gången som var den 3. augusti år 1749. med sin höga närvaro nådigst behedrade denna Malmö stad betygade uti följande fägne-quad sin underdåniga vördnad Lars Anton Borg*. Lund 1749.
- . *Underdånig-vördnad vid Sverges-rikes borne arf-prints durchleuchtigste prints Carls högsthugneliga födelse uti bundit tal yttrad på Ste. Knuts salen i Malmö d. 10 octobr år 1748*. Lund 1748.
- Bourdieu, Pierre. *Distinction: a social critique of the judgement of taste*. Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 1984.
- . "The forms of capital". *Handbook of theory and research for the sociology of education*. Westport, Ct.: Greenwood, 1986: 241–58.
- . *Homo academicus*. Cambridge: Polity, 1988.
- . *In other words: essays toward a reflexive sociology*. Oxford: Polity, 1990.
- . *The logic of practice*. Stanford, Calif.: Stanford University Press, 1990.

- . *Masculine domination*. Cambridge: Polity, 2001.
- . *Pascalian meditations*. Stanford, Calif.: Stanford University Press, 2000.
- . "Rethinking the state: Genesis and structure of the bureaucratic field." *Sociological theory* 12, nr. 1 (1994): 1–18.
- . "Sozialer Raum und 'Klassen'". *Sozialer Raum und "Klassen". Leçon sur la leçon. Zwei Vorlesungen*. Frankfurt a M: Suhrkamp, 1985.
- . "What makes a social class? On the theoretical and practical existence of groups." *Berkeley journal of sociology* 32 (1987): 1–17.
- Bourdieu, Pierre och Loïc J. D. Wacquant. *An invitation to reflexive sociology*. Cambridge: Polity, 1992.
- Bring, Samuel E. *Bryggerier och bryggare i Stockholm under senast förflutna hundra år*. Stockholm, 1927.
- Bringéus, Nils-Arvid. *Klockringningsseden i Sverige*. Stockholm, 1958.
- . *Livets högtider*. Stockholm: LT, 1987.
- Brolin, Per-Erik. "Ståndsutjämnningen som historiskt problem." *Historisk tidskrift* 71 (1951): 72–90.
- Bromé, Janrik. *Karlskrona stads historia. 1, 1680–1790*. Karlskrona, 1930.
- Bryant, Lawrence M. *The king and the city in the Parisian royal entry ceremony: politics, ritual, and art in the Renaissance*. Genève: Librairie Droz, 1986.
- Burke, Peter. "The language of orders in early modern Europe". *Social orders and social classes in Europe since 1500: studies in social stratification*, (Michael L. Bush, red.). London: Longman, 1992: 1–12.
- Social orders and social classes in Europe since 1500: studies in social stratification*, (Bush, Michael L., red.). London: Longman, 1992.
- Carlsson, Carl Mikael. *Det märkvärdiga mellantinget. Jordbrukares sociala status i omvandling 1780–1900*. Stockholm: Stockholms universitet, 2016.
- Carlsson, Gunnar. *Enköping under frihetstiden: social struktur och lokal politik*. Uppsala 1977.
- Carlsson, Sten. *Ståndssamhälle och ståndspersoner 1700–1865. Studier rörande det svenska ståndssamhällets upplösning*. 2. uppl. Lund: Gleerup, 1973 (1949).
- . *Svensk historia, 2. Tiden efter 1718*. Stockholm: Svenska bokförlaget, 1970.
- Cerutti, Simona. *La ville et les métiers: naissance d'un langage corporatif (Turin, 17e–18e siècle)*. Paris: EHESS, 1990.
- City and spectacle in medieval Europe*. Minneapolis: University of Minnesota Press, 1994.
- Class*. (Joyce, Patrick, red.). Oxford: Oxford University Press, 1995.
- Collstedt, Christopher. *Duellanten och rättvisan: duellbrott och synen på manlighet i stormaktsväldets slutskede*. Lund: Sekel, 2007.
- Darnton, Robert. "A bourgeois puts his world in order: the city as a text". *The great cat massacre and other episodes in French cultural history*. London: Allen Lane, 1984: 106–43.
- De Munck, Bert. "Rewinding Civil Society: Conceptual Lessons from the Early Modern Guilds." *Social Science History* 41, nr. 1 (2017): 83–102.
- Douhan, Bernt. *Arbete, kapital och migration: valloninvandringen till Sverige under 1600-talet*. Uppsala: Uppsala Univ., 1985.

REFERENSER

- Edgren, Lars. "Craftsmen in the political and symbolic order: the case of eighteenth-century Malmö". *The artisan and the European town, 1500–1900*, (Geoffrey Crossick, red.). Aldershot: Scolar, 1997: 131–150.
- . "De svenska hantverksskråna under 1700-talet". *Fundera tar längsta tiden, så skräddarn, då han sydde byxor* (Ulla Heino och Kirsi Vainio-Korhonen, red.). Turku: Turun yliopiston historian laitoksen julkaisuja, 1997: 109–144.
- . "Gördelmakare Hardtmans vedermödot: 'kultur i bruk' bland hantverksgesäller i Malmö under sen skråtid." *Ale. Historisk tidskrift för Skåne, Halland och Blekinge*, nr. 3 (1986): 18–32.
- . "Hantverkaräncor på äktenskapsmarknaden: 'änkekonservering' inom Malmöhantverket 1816–1840." *Ale. Historisk tidskrift för Skåne, Halland och Blekinge*, nr. 4 (1983): 1–17.
- . *Lärning – gesäll – mästare. Hantverk och hantverkare i Malmö 1750–1847*. Lund: Dialogos, 1987.
- . "När skarprättaren i Malmö skulle begrava sin hustru. Ära, stånd och socialhistoriens problem". *Historien, barnen och barndomarna. Vad är problemet?*, (Judith Lind, Cecilia Lindgren, Mats Sjöberg och Karin Zetterqvist Nelson, red.). Linköping, 2009: 75–100
- Edgren, Monika. "Att återupprätta äran: språk, subjekt och sexuellt våld i äldre tid." *Kvinnovetenskaplig tidskrift* 25 (2004): 74–90.
- . *Från rike till nation: arbetskraftspolitik, befolkningspolitik och nationell gemenskapsformering i den politiska ekonomin i Sverige under 1700-talet*. Lund: Historiska media, 2001.
- . "Makt, sexualitet och våld: lagen, rätten och det sociala livet genom ett våldtäktsmål i Helsingborgs kämnärsrätt 1821". *Scandia* 63 (1997): 227–57
- Egårdt, Brita. *Hästslakt och rackarskam: en etnologisk undersökning av folkliga fördomar*. Stockholm: Nordiska museet, 1962.
- Eley, Geoff. *A crooked line: from cultural history to the history of society*. Ann Arbor: University of Michigan Press, 2005.
- Englund, Peter. *Det hotade huset: adliga föreställningar om samhället under stormaktstiden*. Stockholm: Atlantis, 1989.
- Engström, Alexander. *Olikhetens praktiker: adlig begravningskultur i Sverige c:a 1630–1680*. Uppsala: Acta Universitatis Upsaliensis, 2019.
- Ersgård, Hans. "Stadens historia 1658–1718". *Malmö stads historia*, 2, (Oscar Bjurling, red.). Malmö: Allhems förlag, 1977: 191–348
- Fagerlund, Solveig. *Handel och vandel: vardagslivets sociala struktur ur ett kvinnoperspektiv: Helsingborg ca 1680–1709*. Lund: Historiska institutionen, 2002.
- Fahlbeck, Pontus. *Stånd och klasser: en socialpolitisk öfverblick*. Lund: Collin & Zickerman, 1892.
- Falkman, Ludvig B. *Minnen från Malmö under första hälften af innevarande århundrade*. Malmö: Malmö Fornminnesförening, 1986.
- Fischer, David Hackett. *Growing old in America*. Oxford: Oxford U.P., 1978.
- Friberg, Johan Otto. *Malmö stads historia och beskrifning från äldsta intill närvarande tid*. Malmö 1842.
- Friedrichs, Christopher R. "Artisans and urban politics in seventeenth-century Germany". *The Artisan and the European Town, 1500–1900*, (Geoffrey Crossick, red.). Aldershot: Scolar, 2016: 57–71
- Friedrichs, Christopher R. *The early modern city, 1450–1750*. London: Longman, 1995.

- Furuhagen, Björn. *Berusade bönder och bråkiga båtsmän: social kontroll vid sockenstämmor och ting under 1700-talet*. Stockholm: B. Östlings bokförl. Symposion, 1996.
- Fällström, Anne-Marie, och Ilkka Mäntylä. "Stadsadministrationen i Sverige-Finland under frihetstiden". *Stadsadministration i Norden på 1700-talet*, (Birgitta Ericsson, red.). Oslo: Universitetsforlaget, 1982: 173–286
- Geschwind, Lars. "Ärlig eller oärlig: identitet och utanförskap i det tidigmoderna Uppsala". *Främlingar – ett historiskt perspektiv*, (Anders Florén och Åsa Karlsson, red.). Uppsala: Historiska institutionen, 1998: 45–58
- Giddens, Anthony. *The constitution of society: outline of the theory of structuration*. Cambridge: Polity Press, 1984.
- Giesey, Ralph E. "Models of rulership in French royal ceremonial". *Rites of Power: Symbolism, Ritual Politics since the Middle Ages*, (Sean Wilentz, red.). Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 1985: 41–64
- Griessinger, Andreas. *Das symbolische Kapital der Ehre: Streikbewegungen und kollektives Bewusstsein deutscher Handwerksgelesen im 18. Jahrhundert*. Frankfurt am Main: Ullstein, 1981.
- Grundberg, Malin. *Ceremoniernas makt: maktöverföring och genus i Vasatidens kungliga ceremonier*. Lund: Nordic Academic Press, 2005.
- . *Stormaktens ceremonier*. Lund: Historiska media, 2006.
- Gudmundsson, Staffan. "Nattmannen: vidskepelsens frukt." *Elbogen* (2009): 85–132.
- Gunneriusson, Håkan. *Det historiska fältet: svensk historievetenskap från 1920-tal till 1957*. Uppsala: Acta Universitatis Upsaliensis, 2002.
- Gustafsson, Berndt. *Kyrkoliv och samhällsklass i Sverige omkring 1880: en kyrkohistorisk-sociologisk undersökning*. Stockholm: Svenska kyrkans diakonistyrelses bokförlag, 1950.
- Göransson, Anita. "Kön, släkt och ägande: borgerliga maktstrategier 1800–1850." *Historisk tidskrift* 110 (1990): 525–44.
- Hanssen, Börje. *Österlen: en studie över social-antropologiska sammanhang under 1600- och 1700-talen i sydöstra Skåne*. Stockholm: LT, 1952.
- Harnesk, Börje. *Legofolk: drängar, pigor och bönder i 1700- och 1800-talens Sverige*. Umeå: Umeå universitet, 1990.
- Hayen, Mats. *Stadens puls: en tidsgeografisk studie av hushåll och vardagsliv i Stockholm, 1760–1830*. Stockholm: Stads- och kommunhistoriska institutet, 2007.
- Hedlund, Ruth. *Västerås befolkning vid slutet av 1600-talet: en socialhistorisk studie*. Västerås: Västerås kulturnämnd, 1980.
- Hegardt, Peter J. *Biografiska anteckningar om släkten Hegardt*. Malmö 1928.
- Helander, Olle. "Stadens historia 1719–1820". *Malmö stads historia*, 2, (O Bjurling, red.). Malmö, 1977: 349–561
- Herlitz, Lars. *Jordegendom och ränta: omfördelningen av jordbrukets merprodukt i Skaraborgs län under frihetstiden*. Göteborg: Ekonomisk-historiska inst., 1974.
- Herlitz, Nils. *Grunddragen av det svenska statsskickets historia*. Stockholm: Norstedt, 1936.
- . *Svensk stadsförvaltning på 1830-talet*. Stockholm: Norstedt, 1924.
- Historik över likbärarelaget Enigheten i Malmö 1729–1929*. Malmö 1929.

REFERENSER

- Holgersson, Ulrika. *Class: feminist and cultural perspectives*. Abingdon, Oxon: Routledge, 2016.
- . "Hur ska vi förstå klass i historien och idag." *Arbetshistoria* 32, nr. 127–128 (2008): 8–16.
- . *Klass. Feministiska och kulturanalytiska perspektiv*. Lund: Studentlitteratur, 2011.
- Howarth, David. *Discourse. Concepts in the social sciences*. Buckingham: Open University Press, 2000.
- Hunt, Lynn Avery. *Politics, culture, and class in the French Revolution*. Berkeley, Calif.: Univ. of California Press, 1984.
- Hunt, Lynn. *Inventing human rights: a history*. New York: W. W. Norton, 2008.
- Husband, Timothy. *The Wild Man: medieval myth and symbolism*. New York: Metropolitan museum of art, 1980.
- Isberg, Anders. *Malmö stads 600-årsjubileum 1319–1919: illustrerad jubileumsskrift*. Malmö 1919.
- Jansson, Torkel. *Adertonhundratalets associationer: forskning och problem kring ett sprängfullt tomrum eller sammanslutningsprinciper och föreningsformer mellan två samhällsformationer c:a 1800–1870*. Uppsala: Uppsala universitet, 1985.
- Jarrick, Arne. *Den himmelske älskaren: herrnhutisk väckelse, vantro och sekularisering i 1700-talets Sverige*. Stockholm: Ordfront, 1987.
- . *Psykologisk socialhistoria*. Stockholm: Almqvist & Wiksell international, 1985.
- Jarrick, Arne och Johan Söderberg. *Odygd och vanära: folk och brott i gamla Stockholm*. Stockholm: Rabén Prisma, 1998.
- Johansson, Per Göran. *Gods, kvinnor och stickning: tidig industriell verksamhet i Höks härad i södra Halland ca 1750–1870*. Lund: Historiska institutionen, 2001.
- Jones, Gareth Stedman. "Rethinking Chartism". *Languages of class. Studies in working class history 1832–1982*. Cambridge: Cambridge University Press, 1983: 90–178.
- Joyce, Patrick. "The end of social history?". *Social history* 20, nr. 1 (1995): 73–91.
- . *Visions of the people: industrial England and the question of class, 1848–1914*. Cambridge: Cambridge University Press, 1991.
- Kalling, Sten. *Hantverkarnas i Malmö likbärarelag: f.d. Tyska likbärare-companiet: 1710–1944*. Malmö: Lundgrens söner, 1946.
- Karlsson Sjögren, Åsa. *Männen, kvinnorna och rösträtten: medborgarskap och representation 1723–1866*. Stockholm: Carlsson, 2006.
- Kevoorkian, Tanya. *Baroque piety: religion, society, and music in Leipzig, 1650–1750*. Farnham: Ashgate, 2006.
- Krischer, André. "Zeremoniell in der Zeitung. Periodika des 17. und 18. Jahrhundert als Medien der ständischen Gesellschaft". *Kulturen des Wissens im 18. Jahrhundert*, (Ulrich Johannes Schneider, red.). Berlin: Walter De Gruyter, 2008: 309–16.
- Krogh, Tyge. "Bødlens og natmandens uærlighed." (*dansk*) *Historisk tidsskrift* 94, nr. 1 (1994): 30–57.
- . *Det store natmandskomplot: en historie om 1700-tallets kriminelle underverden*. Köpenhamn: Samleren, 2000.
- Larsson, Esbjörn. *Från adlig uppfostran till borgerlig utbildning: Kungl. krigsakademien mellan åren 1792 och 1866*. Uppsala: Historiska institutionen, Uppsala universitet, 2005.

- Larsson, Margareta. "1800-talets sociala förändringar ur folkmängdstabellens perspektiv." *Historisk tidskrift* 109 (1989): 516–49.
- Larsson, Olle. *Biskopen visiterar: den kyrkliga överhetens möte med lokalsamhället 1650-1760*. Växjö: Växjö stiftshistoriska sällsk., 1999.
- Lerbom, Jens. *Svenskhetens tidigmoderna gränser: folkliga föreställningar om etnicitet och rikstillhörighet i Sverige 1500–1800*. Göteborg: Makadam förlag, 2017.
- Levander, Lars. *Brottsling och bödel*. Stockholm: Åhlén, 1933.
- Lilja, Sven. *Historisk tåtorststatistik, 2. Städernas folkmängd och tillväxt: Sverige (med Finland) ca 1570-tal till 1810-tal*. Stockholm: Stads- och kommunhistoriska institutet, 1996.
- Lindstedt Cronberg, Marie. "Heder och ära i tidigmodern tid". *Förmoderna livshållningar: dygder, värden och kunskapsvägar från antiken till upplysningen*, (Marie Lindstedt Cronberg och Catharina Stenqvist, red.). Lund: Nordic Academic Press, 2008: 117–38
- . *Synd och skam: ogifta mödrar på svensk landsbygd 1680–1880*. Tygelsjö: Cronberg Publ., 1997
- Lindström, Dag. "Öarliga mästare och kivande makar: ett och annat om rättskipning, kriminalitet och normsystem i 1500-talets Norden." *Historisk tidskrift* 114 (1994): 513–54.
- Lindström, Henry. *Näringsfrihetens utveckling i Sverige 1809–36*. Göteborg: Göteborgs högskola, 1923.
- Ling, Sofia, Karin Hassan Jansson, Marie Lennerstrand, Christopher Pihl och Maria Ågren. "Marriage and work. Intertwined sources of agency and authority". *Making a living, making a difference. Gender and Work in Early modern European society*, (Maria Ågren, red.). New York, NY: Oxford University Press, 2017: 80–126
- Linné, Carl von. *Carl Linnæi Skånska resa på höga överhetens befallning förrättad år 1749*. Stockholm: Wahlström & Widstrand, 1975.
- Ljungberg, Leif. "Utdrag av Abraham Ekerholms dagboksanteckningar för år 1792." *Malmö fornminnesförenings årsskrift* (1942).
- Ljungström, Jan G. *Skarprättare, bödel och mästerman*. Stockholm: Carlsson, 1996.
- Lovén, Nils Eberhard. *Landskrona under svenska tiden 1658–1908: historiska anteckningar. D. 2, Om Landskrona kyrkor och kyrkliga förhållanden*. Landskrona 1909.
- Magnusson, Thomas. *Proletär i uniform: studier kring den värvade armén, arbetsmarknadens kommersialisering och urbaniseringen i frihetstidens västsvenska samhälle*. Göteborg 1987.
- Malmstedt, Göran. *Bondetro och kyrkoro: religiös mentalitet i stormaktstidens Sverige*. Lund: Nordic Academic Press, 2002.
- . "Frihetstidens karismatiska kungar". *Maktens skiftande skepnader: studier i makt, legitimitet och inflytande i det tidigmoderna Sverige*, (Börje Harnesk, red.). Umeå: Institutionen för historiska studier, 2003: 75–89
- Malmö kalender för 1868*. Malmö.
- Marsh, Christopher. *Popular religion in sixteenth-century England: holding their peace*. Basingstoke: Macmillan, 1998.
- Maza, Sarah C. *The myth of the French bourgeoisie: an essay on the social imaginary, 1750–1850*. Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 2003.
- Montgomery, Arthur. *Svensk socialpolitik under 1800-talet*. Stockholm: Kooperativa förbundet, 1934.
- . "Tjänstehjónsstadgan och äldre svensk arbetarpolitik." *Historisk tidskrift* 53 (1933): 245–76.

REFERENSER

- Mousnier, Roland. *Social hierarchies 1450 to the present*. London: Croom Helm, 1973.
- Muir, Edward. *Ritual in early modern Europe*. Cambridge: Cambridge University Press, 1997.
- Mårtenson, Sture. *Bryggerinäringen i Göteborg. 1. Tiden från bryggaregillets tillkomst år 1661 intill 1800-talets början*. Göteborg 1961.
- Nilson, Torsten. "Hans Carlsson, skarprättare." *Ale. Historisk tidskrift för Skåne, Halland och Blekinge*, nr. 4 (2000): 9–16.
- Nilsson, Bertil. *Kvinnor, män och barn på medeltida begravningsplatser*. Uppsala: Lunne böcker, 1994.
- Nilsson, Sten Åke. "Lejonet och vildmannen – Glimmingehus' ikonografi." *Kungl. Vitterhets historie och antikvitetsakademiens årsbok* (1988): 109–25.
- . "Stenarna talar". *Glimmingehus 500 år: tretton texter*, (Sten Åke Nilsson, red.). Lund: Lund University Press, 1999.
- Nordin, Jonas. *Ett fattigt men fritt folk: nationell och politisk självbild i Sverige från sen stormaktstid till slutet av frihetstiden*. Eslöv: B. Östlings bokförl. Symposion, 2000.
- . *Frihetstidens monarki: konungamakt och offentlighet i 1700-talets Sverige*. Stockholm: Atlantis, 2009.
- . "I broderlig samdräkt? Förhållandet Sverige-Finland under 1700-talet och Anthony D Smiths etnisk-begrepp". *Scandia* 64 (1998): 195–223.
- Norrby, Göran. *Adel i förvandling: adliga strategier och identiteter i 1800-talets borgerliga samhälle*. Uppsala: Uppsala universitet, 2005.
- Nurmiainen, Jouko. "Frågan om 'etnisk nationalism', nationell självbild och 1700-talets Sverige." *Historisk tidskrift för Finland* 88 (2003): 257–75.
- Odén, Birgitta. "Vem hade makt och inflytande i ett äldre samhälle – de gamla eller de unga?". *Gerontologia*, nr. 1 (1988).
- Palme, Sven Ulric. *Stånd och klasser i forna dagars Sverige*. Stockholm: Kooperativa förbundets förlag, 1947.
- Paulsson, Gregor. *Svensk stad. 1. Liv och stil i svenska städer under 1800-talet*. Stockholm: Bonnier, 1950.
- Peters, Jan. "Der Platz in der Kirche. Über soziales Rangdenken im Spätfudalismus." *Jahrbuch für Volkskunde und Kulturgeschichte* 28 (1985): 77–106.
- Peterson, Bo. "'Yppighets nytta och torftighets fågnad': pamflettdebatten om 1766 års överflödsförordning." *Historisk tidskrift* 104 (1984): 3–46.
- Platen, Alvar. "Släkten Kockum". *Malmö fornminnesförening. Minnesskrift 1909–1919*. Malmö: Malmö fornminnesförening, 1920: 156–207.
- Pleijel, Hilding. *Herrnhutismen i Sydsvrige*. Stockholm: Svenska kyrkans diakonistyr., 1925.
- Reddy, William M. *Money and liberty in modern Europe: a critique of historical understanding*. Cambridge: Cambridge Univ. Press, 1987.
- Reichard, Carl. *Geschichte der Kriege und der Bürgerbewaffnung Ulms*. Ulm 1832 (Google books).
- Reinholdsson, Peter. "Landsbygdsgillen – en förabsolutistisk organisationsform." *Historisk tidskrift* 113 (1993): 365–408.
- Revera, Margareta. "En barock historia. Om den svenska 1600-talslyxen och dess plats i samhällsomvandlingen". *Tre Karlar. Karl X Gustav, Karl XI, Karl XII*, (Gudrun Ekstrand, red.). Stockholm: Livrustkammaren, 1984: 113–135.

- Rites of power: symbolism, ritual, and politics since the Middle Ages.* (Sean Wilentz, red.). Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 1985.
- Ordres et classes. Colloque d'histoire sociale, Saint-Cloud 24–25 mai 1967,* (D. Roche, red.). Paris: École pratique des hautes études, VIe section, 1973.
- Runefelt, Leif. *Att hasta mot undergången: anspråk, flyktighet, förställning i debatten om konsumtion i Sverige 1730–1830.* Lund: Nordic Academic Press, 2015.
- . *Dygden som välståndets grund: dygd, nytta och egennytta i frihetstidens ekonomiska tänkande.* Stockholm: Stockholms universitet, 2005.
- . ”Från yppighetens nytta till dygdens försvar: den frihetstida debatten om lyx.” *Historisk tidskrift* 124 (2004): 203–24.
- Ryan, Mary. ”The American parade: representations of the nineteenth-century social order”. *The new cultural history*, (Lynn Hunt, red.). Berkeley: University of California Press, 1989: 131–53
- Rydeman, Stig. *Bänkstriden i Näshtults kyrka: en märklig 1700-talsprocess.* Linköping 1980.
- Sandén, Annika. *Bödlar: liv, död och skam i svenskt 1600-tal.* Stockholm: Atlantis, 2016.
- . *Stadsgemenskapens resurser och villkor: Samhällssyn och välfärdsstrategier i Linköping 1600–1620.* Linköping: Linköpings universitet, 2005.
- Sandin, Bengt. ”Education, popular culture and the surveillance of the population in Stockholm between 1600 and the 1840s.” *Continuity & Change* 3 (1988): 357–90.
- . *Hemmet, gatan, fabriken eller skolan: Folkundervisning och barnuppfostran.* Lund: Arkiv förlag, 1986.
- Sandmo, Erling. ”Æreskulturens fall og vekst. Om historien som tilnærming til det vanskelige”. *Hedersmord. Tusen år av hederskulturer*, (Kenneth Johansson, red.). Lund: Historiska media, 2005: 207–23
- Schlyter, Herman. ”Caroli församlings historia, 1. Tysktiden 1683–1812.” *Elbogen* 13 (1983): 49–73.
- . ”Caroli församlings historia. 2. Svensktiden 1812–1948.” *Elbogen* 13 (1983): 81–102.
- . ”S:t Petri kyrkourmakare, som blev falskmyntare.” *Elbogen* 17 (1987): 145–49.
- Schuhmann, Helmut. *Der Scharfrichter: seine Gestalt, seine Funktion.* Kempten/Allgäu 1964.
- Scott, Joan Wallach. ”On language, gender, and working-class history”. *Gender and the politics of history.* New York: Columbia Univ. Press, 1988: 53–67
- . ”A Statistical Representation of Work: La Statistique de l'industrie a Paris, 1847–1848”. *Gender and the Politics of History.* New York: Columbia Univ. Press, 1988: 113–138
- Sewell, William Hamilton. *Logics of history: social theory and social transformation.* Chicago: University of Chicago Press, 2005.
- Sjöberg, Maria. ”Hade jorden ett kön? Något om genuskonstruktion i det tidigmoderna Sverige”. *Historisk tidskrift* 116 (1996): 362–96
- Sjöström, Carl. *Skånska nationen före afdelningarnes tid (1682–1832): biografiska och genealogiska anteckningar jemte historik.* Lund 1897.
- Skarin Frykman, Birgitta. *Från yrkesfamilj till klassgemenskap: om bagare i Göteborg 1800–1919.* Göteborg: Etnologiska inst., 1985.
- . ”När vi begraver våra döda: ritualer och symboler.” *Tvärsnitt* 20, nr. 4 (1998): 16–27.
- Snickare, Mårten. *Enväldets riter: kungliga fester och ceremonier i gestaltning av Nicodemus Tessin den yngre.* Stockholm: Raster, 1999.

- Stadin, Kekke. *Småstäder, småborgare och stora samhällsförändringar: borgarnas sociala struktur i Arboga, Enköping och Västervik under perioden efter 1680*. Uppsala: Uppsala universitet, 1979.
- . *Stånd och genus i stormaktstidens Sverige*. Lund: Nordic Academic Press, 2004.
- Stålhane, Henning. *Gustaf III:s bosättning, brudfärd och biläger: kulturhistorisk skildring*. Stockholm: Nordisk rotogravyr, 1946.
- Svenburg, Ebbe. *Gamla Malmö genom konstnärsögon*. Malmö: Sydsvenska Dagbladet, 1949.
- Sveriges rikes lag: gillad och antagen på riksdagen år 1734*. Stockholm: Inst. för rättshistorisk forskning, 1984.
- Söderberg, Johan. "En fråga om civilisering: brottmål och tvister i svenska häradsrätter 1540–1660". *Historisk tidskrift* 110 (1990): 229–58.
- Söderberg, Tom. *Den namnlösa medelklassen: socialgrupp två i det gamla svenska samhället intill 1770-talet*. Stockholm: Bonnier, 1956.
- . *Två sekel svensk medelklass: från gustaviansk tid till nutid*. Stockholm: Bonnier, 1972.
- Söderlund, Ernst. *Hantverkarna, del 2. Stormaktstiden, frihetstiden och gustavianska tiden*. Stockholm: Tiden, 1949.
- Tandefelt, Henrika. *Konsten att härska: Gustaf III inför sina undersåtar*. Helsingfors: Svenska litteratursällskapet i Finland, 2008.
- Thomas, Keith. *Religion and the decline of magic: Studies in popular beliefs in sixteenth and seventeenth century England*. London: Weidenfeld & Nicolson, 1973.
- Tittler, Robert. "Seats of Honor, Seats of Power: The Symbolism of Public Seating in the English Urban Community, c. 1560–1620." *Albion* 24 (1992): 205–23.
- Tomner, Lennart. "Stadens historia 1500–1658". *Malmö stads historia*, 2. Malmö: Allhems förlag, 1977.
- Vainio-Korhonen, Kirsi. "Hantverkarhustruns levnadsbana i Åbo omkring år 1800". (Ulla Heino och Kirsi Vainio-Korhonen, red.). Turku: Turun yliopiston historian laitoksen julkaisuja, 1997: 179–195.
- . "Yrket i arv? Släkt- och äktenskapets betydelse i rekrytering av nya hantverkare". *Fundera tar längsta tiden, sa skräddarn, då han sydde byxor*, (Ulla Heino och Kirsi Vainio-Korhonen, red.). Turku: Turun yliopiston historian laitoksen julkaisuja, 1997: 169–177.
- Wallin, Curt. *De nordiska Knutsgillena och reformationen*. Tomelilla: Österleniana, 1984.
- . *Knutsgillena i det medeltida Sverige: kring kulten av de nordiska helgonkungarna*. Stockholm: Almqvist & Wiksell International, 1975.
- Weber, Max. *Ekonomi och samhälle: förståendesociologins grunder. 1, Sociologiska begrepp och definitioner. Ekonomi, samhällsordning och grupper*. Lund: Argos, 1983.
- Weibull, Lauritz. "S: t Knut i Österled." *Scandia* 17 (1946): 84–101.
- . *Sankt Knuts gille: historisk framställning*. Malmö: Allhems förlag, 1956.
- Winberg, Christer. *Kring den sociala strukturuomvandlingen på Sveriges landsbygd under den agrara revolutionen*. 2. uppl. Lund: Cavefors, 1977 (1975).
- Wirilander, Kaarlo. *Herrskapsfolk: ståndspersoner i Finland 1721–1870*. Stockholm: Nordiska museet, 1982.
- Wottle, Martin. *Det lilla ägandet: korporativ formering och sociala relationer inom Stockholms minuthandel 1720–1810*. Stockholm: Stads- och kommunhistoriska institutet, 2000.

- Ågren, Henrik. "Från kategorisering till exkludering: Förändringar i titulerandets funktioner under 1700-talet." *Historisk Tidskrift* 139 (2019): 3–33.
- . "Status, Estate, or Profession? Social stratification via titles in 1730s Sweden." *Scandinavian Journal of History* 42 (2017): 166–92.
- . "Varierande titulatur: En jämförelse av titlar och social stratifiering i tre källtyper under svenskt 1730-tal." *1700-tal* 15 (2018): 89–112.
- Ågren, Maria. "Another process of state formation: Swedish customs officials, their work and households." *Cultural and Social History* 11 (2014): 31–49.
- Ågren, Maria och Kenneth Johansson. "Ekonomiska brott och egendomsbrott". *Rapport II. Normer och social kontroll i Norden ca. 1550—1850. Domstolene i samspill med lokalsamfunnet*, (Kåre Tønnesson, red.). Oslo: Det 22. nordiske historikermøte 1994: 123–54
- Ödman, Per-Johan. *Kontrasternas spel: en svensk mentalitets- och pedagogikhistoria, del 1*. Stockholm: Norstedt, 1995.
- Österberg, Eva. *Folk förr: historiska essäer*. Stockholm: Atlantis, 1995.
- Österberg, Magnus. *Kyrkorum och status: En studie om bänkplacering i 1700-talets Falun*. opublicerad kandidatuppsats, Högskolan Dalarna, 2009.

Studia Historica Lundensia

Skriftserien innehåller följande volymer:

1. Irene Andersson, *Kvinnor mot krig. Aktioner och nätverk för fred 1914–1940*, 2001
2. Elisabeth Reuterswärd, *Ett massmedium för folket. Studier i de allmänna kungörelsernas funktion i 1700-talets samhälle*, 2001
3. Anna Lindberg, *Experience and Identity. A Historical Account of Class, Caste, and Gender among the Cashew Workers of Kerala, 1930–2000*, 2001
4. Per Göran Johansson, *Guds, kvinnor och stickning. Tidigindustriell verksamhet i Höks härad i södra Halland ca 1750–1870*, 2001
5. Bodil Persson, *Pestens gåta. Farsoter i det tidiga 1700-talets Skåne*, 2001
6. Charlotte Tornbjær, *Den nationella modern. Moderskap i konstruktioner av svensk nationell gemenskap under 1900-talets första hälft*, 2002
7. Karl Bergman, *Makt, möten, gränser. Skånska kommissionen i Blekinge 1669–70*, 2002
8. Solveig Fagerlund, *Handel ochandel. Vardagslivets sociala struktur ur ett kvinnoperspektiv. Helsingborg ca 1680–1709*, 2002
9. Andreas Linderöth, *Kampen för erkännande. DDR:s utrikespolitik gentemot Sverige 1949–1972*, 2002
10. Martin Alm, *Americanitis. Amerika som sjukdom eller läkemedel. Svenska berättelser om USA åren 1900–1939*, 2003
11. Jens Lerbom, *Mellan två rikerna. Integration, politisk kultur och förnationella identiteter på Gotland 1500–1700*, 2003
12. Curt Åke Olsson, *Tidningsmakt och politiska organisationer. Den borgerliga samlingsrörelsen i Fyrstadskretsen 1962–1968*, 2003
13. Eva Bergenlöv, *Skuld och oskuld. Barnamord och barnkvävning i rättslig diskurs och praxis omkring 1680–1800*, 2004
14. Mathias Cederholm, *De värjde sin rätt. Senmedeltida bondemotstånd i Skåne och Småland*, 2007
15. Louise Sebro, *Mellem afrikaner og kreol. Etnisk identitet og social navigation i Dansk Vestindien 1730–1770*, 2010
16. Anna Rosengren, *Åldrandet och språket. En språkhistorisk analys av hög ålder och åldrande i Sverige cirka 1875–1975*, 2011
17. Carolina Jonsson Malm, *Att plantera ett barn. Internationella adoptioner och assisterad befruktning i svensk reproduktionspolitik*, 2011
18. Anna Alm, *Upplevelsens poetik. Slöjdseminariet på Nääs 1880–1940*, 2012
19. Andreas Tullberg, *“We are in the Congo now”. Sweden and the trinity of peacekeeping during the Congo crisis 1960–1964*, 2012
20. Maria Nyman, *Resandets gränser. Svenska resenärers skildringar av Ryssland under 1700-talet*, 2013
21. Martin Ericsson, *Exkludering, assimilering eller utrotning? ”Tattarfrågan” i svensk politik 1880–1955*, 2015

22. Per Höjeberg, *Utmaningarna mot demokratins skola. Den svenska lärarkåren, nazismen och sovjetkommunismen*, 2016
23. Erik Bodensten, *Politikens drivfjäder. Frihetstidens partiberättelser och den moralpolitiska logiken*, 2016
24. Marianne Sjöland, *Historia från tidskriftsredaktionen. En komparativ studie av Populär Historias och History Todays historieskrivning*, 2016
25. Kristoffer Ekberg, *Mellan flykt och förändring. Utopiskt platsskapande i 1970-talets alternativa miljö*, 2016
26. Valter Lundell, *Det omstridda arvet. Den kommunistiska erfarenheten i dansk och svensk historiekultur*, 2017
27. Agneta Edman, *Between Utopia and Home. Swedish radical travel writing 1947-1966*, 2017
28. Erik Bodensten, Kajsa Brilkman, David Larsson Heidenblad och Hanne Sanders (red.), *Nordens historiker. En vänbok till Harald Gustafsson*, 2018
29. Lars Edgren (red.) *Historia och historiker. Om Lunds universitet genom 350 år*, 2018
30. Emma Severinsson, *Moderna kvinnor. Modernitet, femininitet och svenskhet i svensk veckopress 1920–1933*, 2018
31. Helén Persson, *Historia i futurum. Progression i historia i styrdokument och läroböcker 1919–2012*, 2018
32. Bolette Frydendahl Larsen, *Opdragelse og diagnosticering. Fra uopdragelighed til psykopati på Vejstrup Pige hjem 1908–1940*, 2020
33. Fredrik Egefur, *Gränslösa rörelser för fred 1889–1914 – aktörskap, strategi och begreppsvärld hos socialistisk och liberal fredsaktivism*, 2020
34. Lars Edgren, *Stadens sociala ordning. Stånd och klass i Malmö under sjuttonhundratalet*, 2021